SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

పింగళి సూరన, 16th Cent

రాఘవపాండవీయం

చెన్నపురి, 1895

Record no. 365

Piṅgaḷi Sūrana, 16th Cent

Rāghavapāṇḍavīyaṃ

Cennapuri, 1895

Record no. 365

Bibliographic Record Target

పింగళి సూరన, 16th Cent.

రాఘవపాండవీయం / పింగళి సూరయాఖ్యకవిచే విరచితము.- చెన్నపురి : ఆదివిద్యాతరంగణిముద్రాక్షరశాల, 1895.

239 p. :ill. ;20 cm.

Record no. 365

Piṅgaḷi Sūrana, 16th Cent.

Rāghavapāṇḍavīyam / Piṅghaḷi Sūrayākhyakavicē viracitamu.- Cennapuri : Ādividyātaraṅghaṇimudrākṣaraśāla, 1895.

239 p. :ill. ;20 cm.

Record no. 365

శ్రీరస్తు.

నిఖిలసూరిలోకాంగీకారతరంగితకవిత్వవైభవ
పింగళి-సూరయాఖ్యకవిచే విరచితంబగు

రాఘవపాండవీయము.

నందవరకులక్షీరపారావార రాకాసుధాధామ
ముద్దరాజు ॥ గణపయామాత్యపుత్ర పెదరామధీమణి ప్రణీతంబగు
రాఘవపాండవీయ దర్పణంబను టీకాసహితంబుగనుండు

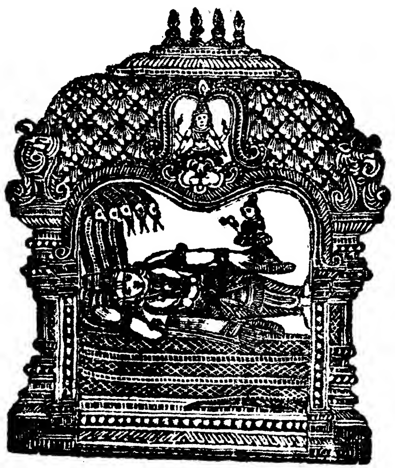
నియ్యది,

శ్రీమాన్.భ.తి.పంచాంగం-నరశింహాచార్యులవారిచే,
పరిష్కరింపంబడి.

రాయపురము మన్నార్సామి గుడి వీధి డో నెం ౧౦౯
గల, గృహమునందు స్థాపించియుండు.

బెంగుళూర్.
రత్ననాయకర్.
స్వకీయ.
ఆదివిద్యాతరంగిణిముద్రాక్షరశాల
యందుముద్రింపించి
ప్రచురింపబడియె.
చెన్నపురి.

౧౮౯౪, సం॥

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

30610

రాఘవపాండవీయము - సవ్యాఖ్యానము - ప్రథమాశ్వాసము.

౧. శా. శ్రీతోఁబుట్టినసుధామధుద్రవముతోఁ జెన్నొందుపుష్పం
బుశోఁ । భాతారుణ్యమెలర్పఁగా ముడుచు పంపాహేమ
కూటాశ్రయ। ఖ్యాతబ్రహ్మము ప్రోచుఁగావుతవిరూపా
క్షాహ్వయంబాకువీ । టీతిమ్మప్రభు వేంకటాద్రిహృద
యాటీకంబులోకంబులన్ ॥

టీక॥ శ్రీతోన్, లక్ష్మితోడ - పుట్టి - జనించి - సుధామధుద్రవముతోన్ - సుధా - అమృతమనెడి - మధు - పూదేనెయొక్క - ద్రవముతోన్ - తడితోడ, చెన్నొందుపుష్పంబు - చెన్నొందు - ప్రకాశించునట్టి, పుష్పంబు - పువ్వును - శోభాతారుణ్యము - తరుణకాంతి - ఎలర్పఁగాన్ - ఒప్పగా - ముడుచుపంపాహేమకూటాశ్రయఖ్యాతబ్రహ్మము - ముడుచు - జడలయందుఁ దాల్చుకొన్నట్టి - పంపా - పంపా - సరస్తీరమందున్న - హేమకూట - హేమకూటపర్వతమనెడు - ఆశ్రయ - ఉనికియందు - ఖ్యాత, పేరొందినట్టి - బ్రహ్మము - కతన్ - అనఁగా బాలచంద్రుని శిరమునందుఁ - దాల్చినదని భావము - విరూపాక్షాహ్వయంబు - విరూపాక్షనామముగలది - ఆకువీటితిమ్మప్రభు - ఆకువీడనుపత్తనమునకుతేఁడైన - తిమ్మ - తిమ్మరాజుకొమరుడయిన - వేంకటాద్రిప్రభు - పెదవేంకటాద్రిప్రభువుయొక్క - హృదయ - ఉల్లమునందు - ఆటీకంబు, వశించునది - బ్రహ్మశబ్దమునకువిశేషణములు - లోకంబులన్ - జనకోటులను - ప్రోచుగావుతన్ - రక్షించుగాత॥ ౧

౨. శా. శ్రీవక్షోండలురెండునండగొని వాసించేర్చుచున్భక్తిసా।
మీచీన్యామల పెద్దవేంకట నృపోన్మీలన్మనశ్చాతక। వ్యాచి
క్రింసకుఁగైవసంబయిసదోదంచత్కృపావృష్టిసధ్రీచీనం
బగుకృష్ణమేఘముజగత్ప్రీతింగడుంజేయుతన్॥

శ్రీ - లక్ష్మీదేవియొక్క - వక్షోండలు, స్తనములనెడుపర్వతములను - రెండున్ - రెంటిని - అండగొని, ఆశ్రయించి - వాసిన్ - అధిక్యముచేత - పేర్చుచున్ - ప్రసిద్ధికెక్కుచును - భక్తి - భక్తియొక్క - సామీచీన్య - కొమరుచేత - అనగా నిష్కలంకభక్తిచేననుట - అమల - వీపత్రుఁడయిన - పెద్దవేంకటనృప - పెదవేంకటాద్రిప్రభువుయొక్క - ఉన్మీలత్ - వికాసముపొందుచున్న - మనః - డెందమనెడి - చాతక - వానకోయిలయొక్క - వ్యాచిక్రింసకున్, గమనేచ్ఛకు, అనగా నుదకమును కోరిసంచరించుట - కైవసంబయి, అధీనమై, సదా, ఎల్లప్పుడు, ఉదంచత్, అడరుచున్న, కృపా, దయారసమనెడి, వృష్టి, వర్షముతోడ, సధ్రీచీనంబగు. కూడివర్తించునట్టి - కృష్ణమేఘము - కృష్ణుఁడనుకార్మొయిలుంగు - శ్లిష్టరూపకము - జగత్ - లోకముయొక్క - ప్రీతిన్ - ఇష్టమును - కడున్ - మిక్కిలి - చేయుతన్ - ఒనర్చుఁగాక॥

౩. శా. లోకత్రాణరతిం దదాదిమ మహీలోకప్రవేశోత్క భా
షాక్లుప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్మంజుమంజీరగ | ర్జాక
ల్పామలరామభారత కథాసర్గంబులన్ముందువా | ల్మీకివ్యా
సులఁగొల్చెందుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్॥

లోకత్రాణరతిన్, లోక- జనులయొక్క, త్రాణ, ప్రోవునందుగల, రతిన్, ఆశచేత యిది వాల్మీకివ్యాసుల యందన్వయము, తత్, అట్టి, ఆదిమ, తొలుతటిదైన, ఇది ప్రవేశమునకు- విశేషణము- మహీలోక- భూలోకముఁగూర్చి- ప్రవేశ- చొచ్చుటయందు- ఉత్క- ఉత్సాహముగల- భాషా- సరస్వతీదేవిచేత- క్లిప్త- తొడుగఁబడినదియై- ప్రథమద్వితీయ - కుడియెడమలయిన - పద - పాదములయందు - గుంజత్- అవ్యక్తముగ మ్రోయుచున్న- మంజు- వినసొంపైన- మంజీర- అందెలయొక్క- గర్జాకల్ప- రొదతో సమానములయిన- అమల- స్వచ్ఛములయిన- రామ, రామునియొక్క- భారత- భారతవంశపురాజులయొక్క- కథా, చరిత్రములయొక్క, అనఁగా రామాయణభారతములనుట, సర్గంబులన్- నిర్మాణములచే రచించు- పేర్చునట్టి- వాల్మీకిమునివ్యాసమునులను, తదుభయ ఆరామాయణభారతములరెంటియొక్క, శ్లేషార్థ- మాటికయగునర్థముయొక్క- సంసిద్ధికిన్. నెఱవేయుటకొఱకు- కొలిచెదన్- సేవించెదను॥

౪. ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం | బై యు
నవద్యతం బగ నంధ్రవచస్స్థితి భారతంబు రా | మాయణ
మున్ రచించిన మహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెదం జగ | ద్ధేయుల న
న్నపార్యుని దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱసత్కవిన్॥

ఏయెడన్, ఎల్లెడలను, అర్థ, శబ్దార్థములయొక్క, గౌరవసమృద్ధియున్, గురుత్వాతిశయమును, శబ్ద, పదములయొక్క, విశుద్ధియున్, సౌష్ఠవమును, తిరంబై, స్థిరమై, అనవద్యతన్, నిర్దుష్టముగుటచేత, పరగన్, ఒప్పునట్లుగా, ఆంధ్రవచః, తెనుఁగుపదములయొక్క, స్థితిన్, ఉనికిచేత, అనఁగాఁ దెనుఁగునను భారతంబు, భారతంబును, రామాయణమున్, రామాయణమును, రచించిన, ఒనర్చిన, మహాత్ములన్, పూజ్యులయిన, జగద్ధేయులన్, లోకస్తుత్యులయిన, నన్నపార్యునిన్, నన్నయభట్టారకుని, తిక్కసుధీమణిన్, తిక్కనకవిని, ఎఱ్ఱసత్కవిన్, ఎఱ్ఱాప్రెగడను, ఈముగ్గురిని- ఆత్మన్, హృదయమునందు, తలంచెదన్, భావించెదను॥ ౪

౫. క. ఈవిధి నభీష్టసిద్ధికి | దైవతకవినుతి యొనర్చి తప్పొప్పును
దగ | భావించి దిద్దకుండెడు | దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కెదఁ
దెలతుఁ గుకవులన్॥

ఈవిధిన్- ఈక్రమమున, అభీష్టసిద్ధికిన్, నాకోర్కె నెఱవేరుటకు, దైవత, దేవతలయొక్కయు, కవి, కవీశ్వరులయొక్కయు, నుతి, స్తోత్రమును- ఒనరిచి, కావించి, తప్పు, దోషమును, ఒప్పు, నిర్దోషమును, మదిన్, తమహృదయమునందు, భావించి, ఎంచి, దిద్దకుండెడు, సరిపఱపకుండునట్టి, దేవానాంప్రియులన్, మూర్ఖులకు, మ్రొక్కి, నమస్కరించి, కుకవులన్, [illegible], తెలతున్, నమస్కారము చేతును॥ ౫

౬. వ. అని సుకవులోక నిమిత్తంబునం బ్రార్థనీయులగుటం జేసి తత్
ప్రార్థనంబునుం గొంత నడపినవాఁడనై యెద్దియేనియు
నొక భవ్యకావ్యంబు నవ్యప్రకారంబున రచియించుటకు
నుదంచితకుతూహలుండనై యుండు సమయంబున॥

అని- ఇట్లని- సుకవులు- కుత్సితకవులు- ఒకనిమిత్తంబునన్- ఒకకారణముచేత- ప్రార్థనీయులగుటం జేసి- కొనియాడఁదగినవారగుటచేత- తత్- ఆసుకవులయొక్క ప్రార్థనంబును- వేడికోలును- కొంత- కొంచెము- నడిపినవాఁడనై- ప్రార్థనఁ జేసినవాఁడనై- ఎద్దియేనియున్- ఏదైన- ఒక భవ్యకావ్యంబు- ఒకమనోజ్ఞమైన ప్రబంధమును- నవ్యప్రకారంబునన్- వింతతెఱంగున- రచియించుటకున్- ఒనర్చుటకు- ఉదంచితకుతూహలుండనై- సోత్సుకుండనై- ఉండుసమయంబునన్- ఉన్నవేళ- ఈమీద నొకటి రెండు పద్యములు- విడఁబడియవి ప్రత్యంతరములయందును- గానఁబడమిచే నిటఁ జేర్పఁబడనివయ్యెఁ గాని దానఁ గథాసందర్భము తప్పినది కాదు॥

౭. సీ. ఏమహీవరుతాత యిమ్మభూవరుఁడు సత్కీర్తిగంగాజన్మ
కృతిమహాద్రి | యేవిభుతండ్రి నానావిధపౌరుషస్థిరవృత్తి
మీసాలతిమ్మశౌరి | యేన్నపోత్తముతల్లి మానితపరమసా
ధ్వీగుణంబులప్రోక తిమ్మమాంబ | యేధీరుననుజన్ము లిద్ధదా
నక్షాత్రభద్రుండు చినవేంకటాద్రినృపుఁడు | ఘనులు వేంక
టరాయ వేంకటవరదులు | ననఁ బ్రసిద్ధులు ముగు రట్టియా
కుపీటి | పురవరాంకుండు త్రిభువనపూర్ణకీర్తి | యతుల
తేజుండు పెదవేంకటాద్రివిభుఁడు॥

ఏమహీవరు- ఏభూపతియొక్క- తాత- పితామహుఁడు- సత్కీర్తి- మంచియశము నెడు- గంగా- ప్రాఁగేటియొక్క- జన్మ- పుట్టుకయొక్క- కృతి -ఒనర్పునకు- మహాద్రి- గట్టులఱేఁడయిన- ఇమ్మభూవరుఁడు- ఇమ్మరాజో- ఏవిభుఁడు- ఏప్రభువుయొక్క- తండ్రి- జనకుఁడు- నానావిధ- పెక్కుభంగులయిన- పౌరుష- మగటిమిలచేత- స్థిర- స్థిరమయిన- వృత్తి- వ్యాపారముగల- మీసాలతిమ్మశౌరి- మీసాలతిమ్మరాజో- యేన్నపోత్తము- యేరాజశ్రేష్ఠునియొక్క- తల్లి- జనని- మానిత- మన్నింపఁబడిన- పరమ- శ్రేష్ఠములయిన- సాధ్వీగుణంబుల- పాతివ్రత్యగుణములకు- ప్రోక- రాసియయిన- తిమ్మమాంబ- తిమ్మాంబయో- యేధీరు- యేధృతిమంతునియొక్క- అనుజన్ములు- తమ్ములు- ఇద్ధ- ప్రకాశింపఁబడిన- దాన- త్యాగముచేతను- క్షాత్ర- క్షత్రభావముచేతను- అనఁగాఁ బరిపాలనాదులనుట- భద్రుండు- మంగళకరుఁడయిన- చినవేంకటాద్రినృపుఁడును- చిన్నవేంకటాద్రిరాజును- ఘనులు- అధికులయిన- వేంకటరాయ- వేంకటాద్రియనృపుఁడును- వేంకటవరద- వేంకటవరదప్రభువును- అనన్- అనఁగా- ప్రసిద్ధులు- ఖ్యాతికెక్కినవారు- ముగురు- యీముగ్గురో- అట్టి- అటువంటి- ఆకుపీటి ఆకువీడను- పుర- పట్టణమునకు- వర- ఱేఁడనెడు- అంకుండు- చిహ్నముగలవాఁడు- త్రిభువన- ముల్లోకములయందు- పూర్ణ- నిండిన- కీర్తి- యశముగలవాఁడు- అతుల- ఈడులేని- తేజుండు- పరాక్రమముగలవాఁడు- పెదవేంకటాద్రివిభుఁడు- పెదవేంకటాద్రిరాజు॥ ౭

౮- వ॥ నిజాస్థానంబున సంగీత సాహిత్యాది వివిధవిద్యాప్రసంగం
బులం బ్రవర్తిల్లుచు! ❋

నిజ-తనయొక్క-ఆస్థానంబునన్-కొలువుకూటమునందు-సంగీత-గానము-సాహితీ
సాహిత్యము-ఆది-మొదలుగాఁగల- వివిధ- అనేకవిధములయిన-విద్యా-విద్యలయొక్క-
ప్రసంగంబులన్-ప్రసక్తులచేత-ప్రవర్తిల్లుచున్-ఉన్నవాఁడగుచు॥

౯- సీ- శోభితాపస్తంబసూత్రు గౌతమగోత్రు సుచరిత్రు బింగళసూ
రసుకవి పౌత్రు నన్నపరతిభావన దౌహిత్రు నమరధీమణికి
నబ్బమకుఁ బుత్రు। ననుజన్ము లైనట్టి యమలనయ్య మెఱనార్యుల
తిథ క్తిసేయఁగనలరువాని। సత్కావ్యరచనావిశారదుం,
డగువాని సూరననామవిశ్రుతు నన్ను। బ్రియము సంధిలం
గ బిలిపించి బహువస్త్ర। భూషణాది దానములఁ గరంబు।
సంతసంబొనర్చి మెంతయు గారవ। మెసగ మధురఫణితి
ట్టులనియె॥ ❋

శోభిత- ప్రకాశింపఁబడిన- ప్రసిద్ధినొందినదనుట- ఆపస్తంబసూత్రున్- ఆపస్తం
బమను సూత్రము గలవాని- గౌతమగోత్రున్- గౌతముల గోత్రము గలవాని, సుచరిత్రున్-
మంచినడత గలవాని-పింగళ సూరసుకవి పౌత్రున్- పింగళ సూరన్నకవియొక్క-మనమఁడై
నవాని-నన్నపరతిభావన నన్నపరతిభావనలకు - దౌహిత్రున్-కూతురుకొడుకై నవాని-అ
మరధీమణికిన్-అమరయ కవికిని-అబ్బమకున్-అబ్బమ్మకును-పుత్రున్-తనయుఁడైనవాని-అ
నుజన్ములైనట్టి-తమ్ములైన-అమలయ ఎఱనార్యులు-అమలన యెఱ్ఱనకవులు-భక్తిసేయఁగన్-
భక్తియొనర్పఁగా-అలరువానిన్-ఒప్పెడువాని- మహిమ జెందువాని యనుట-సత్కావ్య, మం
చికావ్యములయొక్క- అనఁగా దోషరహితములై రసాదిప్రయుక్తములైన వనుట-రచ
నా-కూర్పునందు- విశారదుండగువానిన్-నేర్పరియైనవాని-సూరననామ-సూరనయను
పేర-విశ్రుతునిన్-ప్రసిద్ధికెక్కినవాని-నన్నున్-నను-క్రిందటి వెల్ల దీనికి విశేషణములు-ప్రియ
ము-ప్రీతి-సంధిలంగన్-తనరఁగా-పిలిపించి-పిలువనంపి-బహు- అనేకములయిన-వస్త్ర-
చేలములు-భూషణ-సొమ్ములు-ఆది- ఇవి మొదలుగాఁగలవానియొక్క-దానములను-ఈవు
లచేత- కరంబున్-మిక్కిలి- సంతసంబొనర్చి-సంతోషపెట్టి ఎంతయున్-చాల.గార
వమెసగన్- ఘనత మీఱఁగా- మధురఫణితిన్-ఇంపగు తెఱఁగున-ఇట్టులు-ఈ మీఁద జెప్ప
బోయెడి ప్రకారమున-అనియెన్-పల్కెను॥ ❋

౧౦- శా- రెండర్థంబుల పద్యమొక్కటి యొనర్మింపంగ శక్యంబుగా।
కుండం దద్దతిఁ గావ్యమెల్లనగునే నోహోయనం జేయ
దే। పాండిత్యంబు వందునుం దెనుగు కబ్బం బద్భుతంబందు
చాతుండెవ్వాఁడు రామ భారతకథల్ జోడింపభాషాకృతిన్॥

రెండర్థంబుల పద్యము-ద్వ్యర్థియగు పద్యమును- ఒక్కటియున్- ఒండేని
నిర్మింపంగన్-కూర్చుటకు- శక్యంబుగాకుండున్ - తరముగాకుండును- అట్లుంగా

తద్గతిన్-ఆ రెండర్థములుగల పద్యము చొప్పున-కావ్యమెల్ల నగునే-ని-ఒక ప్రబంధము కడము
ట్టనిర్మితమాయెనేని-ఆ కావ్యము నుట సిద్ధార్థము-అది యకతన్- ఓహో యనం జేయదే-
ఆశ్చర్యపడి మెచ్చుకొనునట్లు చేయుజాలదా-పాండిత్యంబున సంపను- రెండర్థముల కావ్య
మును జేయునట్టియా నేర్పునందును- తెనుగుకబ్బములు-ఆంధ్రకావ్యములు ... ఆంధ్రకా
వ్యము చేతయనుట-అద్భుతంబం ద్రుము-అరుదందురు- పెద్దలకెవ్వ... ప్రాకృతి ... వా గ్రూప
మున. కావ్యస్వరూపముగ ననుట- రామభారతకథల్ - రామాయణ ... జోడిం
పన్-జంటించుటకు-అనఁగా నా రెండర్థములను నొకటి గా జెప్పుట ... యి ...
యందు- చతురుండు-సమర్థుఁడు- ఎవ్వాఁడు- ఏకవి - కలఁడని సేపము, కానక ... నీ కంటె
నెవఁడు లేఁడని భావము॥ ౧౦

౧౧- ఉ- భీమన తొల్లి చెప్పెనను పెద్దల మాటయె కానియందు నొం।
డేమియు నేడ నెప్పలుచు టెవ్వరుగానరటుండ నిం మానా।
నా మహిత ప్రబంధ రచనా ఘనవిశ్రుతి నీకు గల్గుట। న్నామ
దిఁ దద్వ్యయార్థకృతి నైపుణియుం గలదంచు నెంచెదన్॥ ❋

తొల్లి-మునుపు-భీమనయను కవి-రెండర్థముల కావ్యమునని తెచ్చుకొనునది - చెప్పె
ను-వచించెను-రచించెననుట, అను-అనునట్టి-పెద్దలమాటయె కాని వృద్ధుల వాక్యమె గాని
రెండర్థముల కావ్యము నొకటిని భీమన చేసినట్టు పెద్దలు వాడుకొనుచున్నారని భావము-అం
దున్-ఆ కావ్యము నందు-ఒండు-ఒకటి-ఏమియున్, యేదియు-ఒకపద్యమైనననుట-యే
యెడన్, ఎచ్చోటను-నిలుచుట-వర్తించుటను-ఎవ్వరును-యేవారును- కానరు-ఎరుగరు-
అటుండనిమ్ము-ఆవార్తయట్టుండని-ఇటనిది మునాదరోక్తి. ఇక నేమనఁగా- నానా-పెక్కు
లయి నమహిత-పూజ్యములయిన- ప్రబంధ-కావ్యములయొక్క-రచనా-ఒనర్పుచేత-ఘన-
అధికమయిన-విశ్రుతి-ఖ్యాతి- నీకు కల్గుటన్-లభించుట చేత-ఇది హేతువు తత్ క్రిందట జె
ప్పిన-ద్వ్యయార్థ- రెండర్థముల ప్రబంధముయొక్క-కృతి- కూర్పునందుగల-నైపుణి
యున్- నేర్పును-కలదంచు- నీకు గలదని- నామదిన్, నాహృదయమునందు, ఎంచెదన్,
తలఁచెదను- ౧౧

౧౨- క- చాటుప్రబంధరచనా। పాటవకలితుఁడవు శబ్దపరిచితియం
దున్। మేటివి దీనిం దెనుఁగున। ఁ బాటించి రచింపనీవ ప్రౌ
ఢుఁడవరయన్॥ ❋

చాటుప్రబంధ, సంఖ్యాకా సంఖ్యాకాది క్షుద్రప్రశస్తకృతులయొక్క - రచనా-
ఒనర్పునందుఁగల-పాటవ-నైపుణ్యముతోడ-కలితుఁడవు-కూడుకొన్నవాఁడవు-శబ్దపరిచితి
యందున్-శబ్దపరిజ్ఞానమునందును- సాహిత్యయందనుట- మేటి సమర్థుఁడవు-కావున- అర
యన్-విచారించి చూడఁగా-దీనిన్-ఈ రెండర్థముల కావ్యమును- తెనుఁగున్-ఆంధ్రమునం
దు-పాటించి-కైకొని-రచింపన్-ఒనర్చుటకు-నీవ-నీవె-ప్రౌఢుఁడవు, జాణవు. ౧౨

౧౩- ఉ- చతురత యింతగల్గి విశదంబుగ గాంచియు నీమదిన్ఫలా।
పేతఘనంబుగా నిదిపట్టన గొంకెద నీకు నోలలా। చే

క్షణభక్తిశీలగరిమంచుటయిష్టమకాదె శ్రీవిరూ। పాక్షున
కంకితంబుగ శుభార్థము రాఘవపాండవీయముఁ॥ ❋

టా॥ దక్షత- కౌశలము- ఇంతకల్మి - ఇంతమాత్రము కలిగియుండుటను విశదంబుగన్-తెల్లముగ- కాంచియున్- తెలిసియు- నీమదిన్- నీయుల్లమందు-ఫలాపేక్ష-ప్రయోజనాసక్తి- ఘనంబుగామిన్-గొప్పకాకపోవుటచేత- నీకుగృతిచెప్పి దానఫలమును బొందుట- గొప్పయనుబుద్ధిలేమి హేతువుచేతననిభావము - ఇదియిట్టిదన్-యీకృతిచేయుమనుటకు- కొంకెదను-జంకెదను- అటువలదుగాని- ఓలఱా క్షణభక్తిశీల-ఈశ్వరభక్తినిరతుఁడైనవాఁడా-ఇదిహేతుగర్భవిశేషణము-శ్రీవిరూపాక్షునకున్-విరూపాక్షస్వామికి-అంకితంబుగన్-పేర్కొనఁబడినదిగా-శ్రీవిరూపాక్షునిపేరసనుచు-శుభార్థము-మేలుగలుగుటకొఱకు-రాఘవపాండవీయముఁ- రాఘవపాండవీయమను గ్రంథమును-రచియించుట-ఒనర్చుట-నీకున్-నీకు-ఇష్టమెకాదె-అభీష్టమెకదా- ఫలాపేక్షచేసినర్పనిష్టములేనివాఁడవైనను-భగవదంకితముగ చేయనిచ్ఛగలవాఁడవు-కావున-శ్రీవిరూపాక్షునిపేర నీద్వయార్థకృతినొనర్పుమని తాత్పర్యము॥ ౧౩

౧౪- వ॥ అనిసవినయభక్తికంబులగు మధురభాషణంబులని జాభి
లాషంబు తెలుపం గఱింగించిన నేనునుందదీయంబులగు న
తిమాత్రగౌరవ సంభావనాది విశేషంబులచేతం బ్రీతచే
తస్కుఁడనై యునికిం జేసి శక్యాశక్య విచారంబు లేక
యంగీకార భంగితరంగితంబగు నంతరంగంబుతో నతని
నభివీక్షించి॥ ❋

అని-ఇట్లని-సవినయభక్తికంబులు - వినయభక్తిసహితములు- అగు- అగునట్టి-మధురభాషణంబులన్-తియ్యనిమాటలచే-నిజాభిలాషంబు తెలుపు-తనకోర్కి రీతిని-ఎఱింగించన్- తెలిపింపగను-తదీయంబులు-అతనివి-అగు-అగునట్టి- అతిమాత్రగౌరవ-ఎంతయు గౌరవముతోఁగూడిన-సంభావనావిశేషంబులచేతన్- వింతలగుమన్ననలచే-కృతకృత్యుండనై-పూనుకొన్నవాఁడనై-ఉనికిం జేసి-ఉండుటచేత - శక్యాశక్యవిచారంబు-కాదనుఁగాఁదగదనుచింత-లేక- అంగీకారభంగి - ఒప్పికోలువిధముచే - తరంగితంబగు-పొనుపబడినట్టి-అంతరంగంబుతోన్-చిత్తముతోన్-ఇట్లంటిని-ఈలాగునబల్కితిని॥ ౧౪

౧౫- ఉ- రాఘవపాండవీయకథరమ్యముగా నొకకావ్యసృష్టిచే
హాఘటియింపగావశమె యాంధ్రకవీంద్రులకైన బావక।
శ్లాఘనపూర్వకోక్తి యవిలంఘ్యముగావునఁ గోవిదాను
కం। పాఘనబుద్ధిఁజూపెదఁ జమత్కృతిమత్కృతిమత్కృ
తిత్వమున్॥ ❋

ఆంధ్రకవీంద్రులకయినన్-ఆంధ్రకవిశ్రేష్ఠులకేనియు - రాఘవపాండవీయకథ-రామాయణభారతములను-రమ్యముగాన్-ఒప్పిదముగా- ఒకకావ్యసృష్టిన్-ఒకప్రబంధనిర్మాణముచేత-అహా-ఔరా-ఆశ్చర్యవాచకము- ఘటియింపఁగాన్-కూర్చుటకు-వశమె-శక్యమా- రాఘవభారతార్థములు-రెండుకలిగియుండునట్లుగా-నొకకావ్యమునిర్మిం

పఁజూడునాయనుట-అట్లైనను, బావక, శ్లాఘనపూర్వక,పొగడుకోలుమున్నగాగల,ఉక్తి-మాట-అవిలంఘ్యము- దాటందగని కావునన్, ఆకారణముచేత-కోవిదవిద్వాంసులయొక్క.అనుకంపా- కరుణచేత అతిశయముబొందిన- బుద్ధిన్-మతిచేత-పండితోత్తములకృపాతిశయమువలన- నాబుద్ధి మహాకావ్యనిర్మాణమునందుజూపెక్కు కలిగెంగాని-మఱియొకటిఁగాదనుట-చమత్కృతిమత్-చమత్కారముగల,కృతిన్,ప్రబంధరచనయందు, మత్కృతిత్వమున్,నాకౌశలమును,చూపెదన్,కనుపఱిచెదను॥౧౫

౧౬- వ- అనిమఱియునతనిచేతననేక విధసత్కారసంభావనాసం
భృతసమ్మదుండనై ❋

అని, ఇట్లని, మఱియును, అతనిచేతన్- ఆపాదవేంకటాద్రిప్రభువుచేత. అనేకవిధ,నానాప్రకారములయిన, సత్కారసంభావనా, దానసమ్మానములచేత,సంభృత,వహింపఁబడిన,సమ్మదుండనై,సంతోషముగలవాఁడనై॥ ౧౬

౧౭. సీ. ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యొకొకచోట
నొక్కొకచో। నుచితశబ్దశ్లేషయొకొకచోటనర్థ
శ్లేషయొకొకతఱినిముఖ్య। గౌణవృత్తిశ్లేష ఘటనయొ
కొకతఱిశబ్దార్థాన్వయము వేఱయగుచునునికి। శబ్దాన్వ
యవిభేదసంగతియొకొక్క తఱినియొకొకతఱిని
రెండు। మూఁడుఁగూడుటయునసముజ్జ్వలముగా।నాకు
దోఁచినగతిఁబెక్కుచోకలఁగర। రామభారత కథలుప
ర్యాయసృష్టిఁజూపుసుమతులకేర్పడవాచరింతు॥ ❋

ఒక్కొకచోటన్, ఒక్కొకయెడ, ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష, ఆంధ్రగీర్వాణములయొక్క,కూడికయుఁ,ఒక్కొక్కచోట,వుచిత, తగుమైన,శబ్దశ్లేష,శబ్దములకూడికయు, ఒక్కొక్కచోట,అర్థశ్లేష,అర్థములకూడికయు, ఒక్కొకతఱిన్,ఒక్కొక్కవేళ,ముఖ్యగౌణ,ప్రధానాప్రధానములైన,వృత్తి,ప్రవృత్తులుగల,శ్లేష,కూడికయొక్క,ఘటన-కూర్పును-ఒక్కొకతఱిని, అర్థాన్వయము,అర్థములచేరిక, వేఱయగుచున్ భిన్నమగుచును-వునికి-వుండుటయు- ఒక్కొక్క,తఱిని - శబ్దాన్వయ-శబ్దములచేర్పుటయొక్క,విభేదసంగతి, వేఱుపడుటయును, ఒక్కొక్కతఱిని,ఇని, ఈప్రకారముఁ జెప్పినశ్లేషములు- రెండుమూఁడు, రెండు లేక మూఁడుగాని,కూడుట, చేరుటయు,మఱియు,సముజ్జ్వలముగన్-ఒప్పునట్లుగాననుట-నాకున్-తోఁచినగతిన్- స్ఫురించునట్టివిధమున-పెక్కుపోకలు,పలుమార్గములు,అమరన్,విర్పడగా, రామభారతకథలు,భారతరామాయణములను,పర్యాయసృష్టిన్,పర్యాయక్రమమున,చూచుసుమతులకున్. పరికించునట్టి,మంతులకు,నేర్పడన్,రామభారతకథలు,వేరువేర నేర్పడునట్లు,ఆచరింతును,రచియింతును,కృతినని సంబంధము॥ ౧౭

క- ఒకకథవినిమెడితరివే। అోకకథపైసృష్టియిడిన నొకయర్థ
ముదో। పకపోవుగాననేకా। ర్థకావ్యమెట్లట్లవినగఁదగు
నొకటొకటిన్॥ ❋

ఒకకథ- ఒక్కకతను-వినియెడితఱిన్ - ఆకర్ణించువట్టివేళ-వేఱొకకథపై-మఱియొకకథమీఁద-దృష్టి యిడినన్-చూడ్కి నిలుపుచు-తలంపుంచినను-తలంపుంచినననుట-ఒకయర్థమును- ఒకయర్థమేనియు- తోఁపకపోవుఁగాన్-స్ఫురింపకపోనుగనుక- ఏకార్థకావ్యము ఒకయర్థముగలగ్రంథము-ఎట్లు-ఏప్రకారమో-అట్లు-ఆప్రకారమే- ఒకటొకటిన్-ఒక్కొక్కయర్థమునుగా- వినఁగఁగదగున్- ఆకర్ణింపవలయుఁ ౧౮

౧౯- గీ- ప్రభుసత్కారఋణమిందుఁ బాయుననియు । శ్రీవిరూపాక్షసేవావిశేషమనియు । సుజనులిందుగుణాంశంబుచూతురనియుఁ జలిపితినసాధ్యకృతికిట్లు సాహసంబు॥ *

ప్రభువు- పెదవేంకటాద్రిప్రభువుయొక్క- సత్కార- సమ్మానమనెడు-ఋణము అప్పు-ఇందున్-ఈకావ్యనిర్మాణమునందు-పాయుననుచున్-తీరుననుచును- శ్రీవిరూపాక్షువిరూపాక్షదేవునియొక్క-సేవా-భజనవలననైన-విశేషము-శ్రైష్ఠ్యమును-కలుగునని శేషము-అనియు-సుజనులు-పెద్దలు-ఇందున్-ఈకావ్యమునందు-గుణాంశంబు-మేలగుపట్టునే-చూతురనియున్-కాంతురనియు-ఆసాధ్య-నెఱవేఱఁదగని-కృతికిన్-ప్రబంధనిర్మాణమునకు-ఇట్లు-ఈలాగున-సాహసంబు- తెగువను-సలిపితిన్- చేసితిని-సలుపు-అనునీక్రియాపదమీరాఘవపాండవీయ-ప్రాచీనలిఖితప్రతులయందంతటఁ-జాదిగావ్రాయఁబడియున్నదిగాని- తదాదియనినిదానింగణచేయుటకాకరములేదు-ఇప్పటివాడుకసాదిగాఁగనుపడుచున్నయది॥ ౧౯

౨౦. వ. అనియిట్లుకృతోత్సాహుండనగుచునేతత్ప్రబంధారంభంబునకుఁ బ్రేరకుండైన సకలాంతర్యామి హేమకూటాధ్యక్షుండు శ్రీవిరూపాక్షుండు నిర్విఘ్నపరిసమాప్తిప్రచయగమనంబులకుం దానకలండతని సంకల్పానుసారంబుననెట్లుగావలయునట్లగుఁగాక నాకుభారంబేమియునుఁ గలంపునిశ్చింతుండనై కడంగిదీనికిఁ బ్రత్యక్షనియామకుండైన పెదవేంకటాద్రిమహీవల్లభువంశక్రమంబభివర్ణించెద ॥ *

అనియిట్లు- కృత- చేయఁబడిన- ఉత్సాహుండనగుచున్ - పూనికగలవాడనై ఏతత్ప్రబంధ-ఈకావ్యముయొక్క- నిబంధనారంభంబునకు-నిర్మాణప్రారంభమునకు-ప్రేరకుండైన-పురికొల్పువాఁడగునట్టి-సకలాంతర్యామి-సర్వజనహృదయాంతర్వర్తియైన-హేమకూటాధ్యక్షుండు- హేమకూటాచలేంద్రుడగు- శ్రీవిరూపాక్షస్వామియే-నిర్విఘ్న-చెఱువులేకుండునట్లు-పరిసమాప్తి- ముగియుటయొక్క-ప్రచయగమనంబులకున్ వేగిరపురాకలకు - అనగాఁ- విఘ్నములేకవేగముగియుటకు- తాన- తానె-శ్రీవిరూపాక్షుఁడేయనుట-కలండు-ఉన్నాఁడు- అతని-ఆవిరూపాక్షస్వామియొక్క-సంకల్పానుసారంబునన్-ఎన్నికవెంబడిని-ఎట్లు-ఏరీతి- కావలయున్ - కావలెనో-అట్లు-ఆరీతి-అగుంగాక-పో గాత-నాకు-భారంబు-బరువు-ఏమియునుతలంపునన్- ఏమియున్నదనుభావము చే-నిశ్చింతుండనై -వగపులేనివాఁడనై-కడంగి- యత్నపడిదీనికిన్- ఈప్రబంధనిర్మాణమునకు-ప్రత్యక్షఎదటనుండునట్టి నియామకుండు-కర్తైనవాఁడు-అయిన-పెదవేంకటాద్రిమహీవల్లభుని పెదవేంకటాద్రిప్రభువు-యొక్క- వంశ- కులముయొక్క-క్రమంబు-

వరుసను-అభివర్ణించెదన్-ఉగ్గడించెదను॥ ౨౦

౨౧. శా. శ్రీశోభాఘనుఁడిమ్మభూవరుడులక్ష్మీనాథకల్పద్రుమా । హాశాఖాఫలమైనవంశమున మూర్తామోదము న్బ్రోలెస । ర్వాశాపూరితకీర్తివాసనలతో నావిర్భవించెన్ధరి । త్రీశోత్తంసితభవ్యశాసనకళాహేతుప్రతాపాఢ్యుఁడై ॥ *

శ్రీశోభా-సంపద్విలాసముచేత-ఘనుడు, అధికుడయిన-యిమ్మభూవరుఁడు-ఇమ్మరాజు-లక్ష్మీనాథ-శ్రీమన్నారాయణుఁడనెడు- కల్పద్రు- కల్పవృక్షముయొక్క-బాహా-భుజములనెడు-శాఖా- కొమ్మలయందుఁగల-ఫలమైన- వంశమునన్-పండైనకులమునందు-ననగా, క్షత్రియకులమునందనుట- ధరిత్రీశ- రాజులచేత-ఉత్తంసిత-శిరోభూషణముగాఁజేయఁబడినదై-భవ్య-ఒప్పిదమునైన-యుక్తమైనదనుట-శాసనకళా-శిక్షావిధికి-హేతు-కారణమైనప్రతాప-పరాక్రమము చేత- ఆఢ్యుఁడై-సంపన్నుఁడయి-అతనిపరాక్రమమునకువెఱచి-రాజులందఱుతనయాజ్ఞనుశిరముచే- వహించుచుండిరి-అనఁగా-రాజులందఱతనికిలోఁబడిరనిభావము-మూర్తామోదముఁబోలెన్- మూర్తివంతమైనవాసనావిశేషమువలె-సర్వాశా-ఎల్లదిక్కులయందు- పూరిత- నిండింపఁబడిన-కీర్తి-యశమనెడు-వాసనలతోన్-గంధములతోడ-అవిర్భవించెను-జనించెను॥ ౨౧

౨౨. గీ. అకువీటిపురీశాసనాంకుఁడగుచు । సకలసంగ్రామకేళినిశ్శంకుఁడగుచు । ననిశపూజితశేషపర్యంకుఁడగుచు । నతఁడుసౌ పొందుయువతిమీనాంకుఁడగుచు॥ *

ఆకువీటిపురీశాసన-ఆకువీటిపుర- ప్రభువనెడు- అంకుఁడగుచున్-పేరుగలవాఁడగుచు-సకలసంగ్రామకేళి-సమస్తయుద్ధక్రీడలయందు- నిశ్శంకుఁడగుచున్-జంకులేనివాఁడగుచు-అనిశ-నిరంతరము-పూజిత- అర్చింపఁబడిన- శేషపర్యంకుఁడగుచున్-అనంతుఁడుశయ్యగాఁగలవిష్ణుమూర్తిగలవాఁడగుచు-యువతిమీనాంకుడగుచును-మానినీమన్మథుఁడగుచును-అతఁడు-ఆయిమ్మభూపతి-పొంపొందున్-యింపొందెను॥ ౨౨

౨౩. క. కౌండిన్యగోత్రజలధివి । ధుండాతఁడుగాంచె వరసుతున్ భావమహీమండలపతిఁగదనబలో । ద్దండునిలక్ష్మాంబయనెడుతనసతియందున్॥ *

కౌండిన్యగోత్రమనెడు- జలధి- సముద్రమునకు-విధుండు- చంద్రుడయిన-అతఁడు-ఆయిమ్మభూపతి లక్ష్మాంబయనెడుతనసతియందున్- తనభార్యయందు-కదనబలోద్దండునిన్- యుద్ధమునందతిబలిమిచేతభయంకరుఁడైనవాని - భావమహీమండలపతిన్-భావరాజును-వరసుతున్-శ్రేష్ఠుడైనపుత్రుఁనిగా-కాంచెన్-కనెను॥ ౨౩

౨౪. స్రగ్ధర ॥ ఆలక్ష్మాంబాకుమారుండమలయశుఁడు భావావనీశుండుసాధ్వింబ్రోలాంబన్బెండ్లియై యొప్పఁగని యొసుతున్ భూపరీరంభలీలాశిలస్థూలంభవిష్ణుస్థిరభుజబలలక్ష్మీవిశేషప్రియుక్తోద్వేలాశాదంతిశుండాపిలసనలఘిమానేశునిమ్మక్షితీశున్ ॥ *

ఆలక్ష్మాంబాకుమారుండు - ఆలక్ష్మకు పుత్రుఁడయిన- అమలయశుఁడు-నిర్మలకీర్తిగలవాఁడైన-భావానీశుండు-భావరాజు-సాధ్వికిన్-పతివ్రతయైన-పోలాంబన్-పోల్యమను పెండ్లియై-వివాహమయి-ఒప్పుగన్-తగునట్లుగా-భూ-భూదేవియొక్క-పరిరంభ కౌఁగిలింతయందుఁగల- భరామివహనమనుట-లీలా- వేడుకయే-శీల-స్వభావముగాఁగల స్థూలంభవిష్ణు-తోరముగాఁగల-వృద్ధిబొందుచున్నదనుట-స్థిర-నిక్కడమైన-భుజబల-బాహుబలముయొక్క-లక్ష్మీవిశేష-సమృద్ధ్యతిశయము చేత-ప్రయుక్త-ప్రయోగింపఁబడిన-కలుగఁజేయబడినదనుట-ఉద్వేలాశాదిగంతముఁ యందున్న దంతి-దంతావళవముయొక్క-తుండా-తుండములయొక్క-విలసన-విజృంభణమునకు అకైన-లఘిమా వేశున్-లఘుత్వప్రవేశముగలవాని - ఇమ్మక్షితీశున్ - ఇమ్మభూపతిని, సుతున్-పుత్రునిగా-కనియెన్-కాంచెను. ౨౪

౨౫. క ॥ రాజమహేంద్రవరాధిపు । రీజైత్రవి చిత్రమాలఁ బరిభావి

జితుఁడై । యాజిఘనుండా యిమ్మమ । హీజాని ప్రసిద్ధి

గాంచె నెంతయు మహిమన్ ॥ ❋

రాజమహేంద్రవరమనెడు. అధిపురి. పట్టణశ్రేష్ఠముయొక్క-జైత్ర- జయశీలమైన-విచిత్రములన్. వింతపనులచేత-పరిభావిజితుఁడై, ప్రకాశింపఁబడినవాఁడై, ఆజిఘనుండు,రణశూరుఁడయిన- ఆయిమ్మమహీజాని, ఆయిమ్మరాజు,ఎంతయు మహిమన్. మిక్కిలిప్రభావము చేత-ప్రసిద్ధి గాంచెన్-ప్రఖ్యాతిఁజెందెను॥ ౨౫

౨౬. తే-గీ. ఆమహీలోకవిభుని యర్ధాంగలక్ష్మి । యయినకసవ

మ్మయన సూయయగుట నార్యయగుట సుప్రసిద్ధమవే

రెయడుగనేల । వినుతికెక్కు పాతివ్రత్యవిలసనంబు॥ ❋

ఆమహీలోకవిభుని-ఆయిమ్మభూవరునియొక్క-అర్ధాంగలక్ష్మి-అర్ధశరీరలక్ష్మియైన-అయినట్టి-అనఁగాభార్యయయిన- కసవమ్మ. కసవాంబ- అనసూయ-అనసూయాదేవియు- అసూయ లేనిదియు- అగుటన్- అపుటచేతను. ఆర్య-పార్వతీదేవియు-కులీనయు-అగుటన్-అపుటచేతను- సుప్రసిద్ధము- తేటతెల్లమె- వినుతికెక్క-ప్రఖ్యాతినొందిన-పాతివ్రత్యవిలసనంబు-పతివ్రతామహిమను- వేరె- ప్రత్యేకముగా-అడుగనేల-విచారింపనేమిటికి॥ ౨౬

౨౭. క ॥ ఆయిమ్మడి ధాత్రీతల । నాయకునకు గసవమ కును నం

దనులధిక । శ్రీయుతులిద్దరుసుజనవి । ధేయులు బొమ్మప్ర

భుండు తిమ్మవిభుండున్ ॥ ❋

ఆయిమ్మడిధాత్రీతలనాయకునకున్-ఆయిమ్మభూపతికిని - కసవమకును - కనదంబకును-అధికశ్రీయుతులు-ఘనలక్ష్మీసమన్వితులు- సుజనవిధేయులు - సజ్జనులకడ్డగినవారు- బొమ్మప్రభుండు-బొమ్మరాజును-తిమ్మవిభుండును - తిమ్మరాజుననఁగా-ఇద్దరు-ఇరువురైన-నందనులు-సుతులు-కలరనిశేషము॥ ౨౭

వఁవార్థిలోన॥ టీ ॥ ఆయిరువురిలోపల॥

౨౮. ఉ॥ పావనమూర్తినై నిజయశ్శైరవసద్బిరుదాంకుఁడైదశా॥

శావనితాలలాటతటచందనచిత్రకభావభాగ్యశ । శ్రీవిభ

వాభిరాముఁడయి జృంభితదాన విహారుఁడైధరి । త్రీవల

యంబునన్నేలసెఁదిమ్మనృపాలుడుధర్మశీలుఁడై॥ ❋

పావనమూర్తియై-నిర్మలదేహుఁడై-సౌందర్యవంతుండైయనుట - విజయభైరవసద్బిరుదాంకుఁడై విజయభైరవుఁడను మేటిబిరుదుగలవాఁడై-దశ-పదియైన-ఆశా - దిక్కులనెడు-వనితా- కాంతలయొక్క-లలాటతట, అలికప్రదేశములయందుఁగల చందనచిత్రభావ, గంధపుబొట్టగుటను, బాగ్, పొందిన, యశశ్శ్రీవిభవ, కీర్తివైభవముచేత-అభిరాముఁడయి, ఒప్పినవాఁడై- అనగాశుభ్రకీర్తియెల్లదిశలవ్యాపించునని భావము-జృంభితదానవిహారుఁడై ప్రశస్తత్యాగపరుఁడయి-ధర్మశీలుఁడై-పుణ్యస్వభావుఁడయి-తిమ్మనృపాలుఁడు-తిమ్మరాజు ధరిత్రీవలయంబునన్-భూతలమునందు-వెలసెన్-ప్రకాశించెను॥ ౨౮

౨౯. క ॥ ఉభయకులసిద్ధిఁదనరెడు । నభినవగుణములఁ ప్రసిద్ధియ

గు తిమ్మాంబన్ । విభవమునఁ బెండ్లియాడెను త్రిభువనవి

భుఁడాకువీటితిమ్మవిభుఁడొగిన్ ॥ ❋

త్రిభువన, మూఁల్లోకములయందువ్యాపించిన, విభుఁడు, ప్రతాపముగల, ఆకువీటి, ఆకువీడను పట్టణమునకురాజైన, తిమ్మవిభుఁడు, తిమ్మరాజు, ఒగిన్ క్రమముగ నుభయః ప్రాప్తియందనుట, ఉభయకుల, పుట్టిన మెట్టిన యింటివారివంగసములయొక్క, సిద్ధిన్, నిక్కడచేత, తనరుడు, ఒప్పునట్టి, అభినవగుణములన్, క్రొత్తలైన సద్గుణములచేత- ప్రసిద్ధియగు, ప్రసిద్ధురాయిన, పాతివ్రత్యాదిసద్గుణమహిమచేతను, ఉభయకులోద్ధారకురాలయినదనుటతిమ్మాంబన్-తిమ్మమ్మను, విభవమునన్, వైభవమున-పెండ్లియాడెను- వివాహమయ్యెను॥ ౨౯

౩౦- చ- పటుబలశాలితిమ్మనరపాలుడుపుత్రులగాంచె విక్రమో।

ద్భటుఁ పెదవేంకటాద్రి బ్రతిపక్షహరుం జినవేంకటన్మరు।

ద్విటపిసమానఘను వేంకటరాయని భవ్యతేజు వేంకటవ

రదున్ బుధప్రణుతిన్ తిమ్మయందుఁబెంపుగన్ ॥ ❋

పటుబలశాలి. గట్టిబల్మిగల-తిమ్మనరపాలుఁడు-తిమ్మభూపతి - బుధప్రణుతిగాంచిన-పెద్దల స్తోత్రమునుబొందిన, తిమ్మమయందున్-తిమ్మాంబయందు-పెంపుగన్- వృద్ధిగా-విక్రమోద్భటున్-పరాక్రమోద్భటున్-పరాక్రమోద్దండుఁడైన-పెదవేంకటాద్రిన్ - పెదవేంకటాద్రియను నాతని-ప్రతిపక్షహరున్-శత్రుసంహారకుఁడయిన- చినవేంకటున్-చిన్నవేంకటాద్రియను నాతని-మరుద్విటపిసమాన-కల్పవృక్షముతోనీడయిన - దాన. ఈవిచేత-ఘనున్-గొప్పవాఁడైన - అనఁగాప్రసిద్ధిబొందిన- వేంకటరాయనిన్ - వేంకటాద్రియఁడను నాతని-భవ్యతేజున్-ప్రతాపశాలియైన- వేంకటవరదున్ వేంకటవరదుఁడను నాతనిని-ఈనలువురిని-పుత్రులన్-సుతులను-కాంచెన్-కనెను॥ ౩౦

టీక॥ వ - అందు-ఆనలువురియందు॥

౩౧. తే. గీ॥ అమరవరభూమిభృన్మస్తకములగ్రిందు । వరుదునిజ

పాదకటక సత్ప్రభ చేత । విమలధృతిఁ గేళవ ప్రాయు

మానవేలయు। వేంకటాద్రియయనఁబిన వేంకటాద్రి॥ *

అమరవరభూమిభృత్-దేవనగమైన మేరుపర్వతము యొక్క- మస్తకములన్ -శిఖరములను-క్రిందుపరుచు-తగ్గఁజేయుచున్న-నిజ-తనయొక్క - పాదకటక.నితంబప్రదేశములయొక్క-సత్ప్రౌఢిచేతన్-ఔన్నత్యముచేతననుట- మేరుపర్వతమునకంటె మించినదనితాత్పర్యము- అర్థాంతరము- అమరన్.ఒప్పగా.వరభూమిభృత్. రాజశ్రేష్ఠులయొక్క.మస్తకములన్.తలలను.క్రిందుగా జేయుచున్న,నంచకొనజేయుచున్నవనుట.నిజ.తనయొక్క-పాద-చరణములయందున్న-కటక. నూపురములచేతనైన. సత్ప్రౌఢిచేతన్ తచేకననుట.చినవేంకటాద్రియొక్కడుకడిమిచేబిరుదుగాఁజానములదాల్చినయందియలజూచి శత్రురాజులుమాటాడకతలలువంచుకొందురనితాత్పర్యము. విమలనిర్మలమైనధృతిన్-ధైర్యముచేతనను- కేశవ-వేంకటేశ్వరుని-ప్రాయణమునన్- ఉనికియగుటచేతను-చినవేంకటాద్రివేంకటేశ్వరుని నిరంతరభక్తిచే ధ్యానించుచుండుటవలన-వేంకటేశ్వరస్వామియఁజినవేంకటాద్రిహృదయమందేవాసముచేయుచుండెనని-తాత్పర్యము-అర్థాంతరమునందు- వేంకటాద్రియయన్-వేంకటాచలమేయనునట్లుగా-చినవేంకటాద్రిరాజు-వెలయున్-ఒప్పును॥ ౩౧

౩౨ - చ ॥ కుమయున మోఘవిక్రమముసద్వినయంబు ప్రతాపము
న్స్వరూ । పమునవికారభావమునుబ్రాభవశక్తియు నిత్య
దానశీలముఁదగ శౌక్కటొక్కటికలంకృతిఁ జేయుగఁదా
ల్చిశోభిలు। స్వికలతనాకువీటిపుర వేంకటరాయఁడతిప్ర
సిద్ధుఁడై॥ *

ఆకువీటిపుర-ఆకువీటిపట్టణమునకధిపతియయిన-వేంకటరాయఁడు-వేంకటరాయఁడనురాజు- కుమయున్-నయిరణము-అమోఘ-మొక్కవోని-విక్రమము-బీరమును-సద్వినయంబు-మంచినమ్రతను-ప్రతాపమును-వేఁడిమిని-సురూపమును-చక్కఁదనమును అవికారభావమును-వెక్కురుఁదనములేమిని-ప్రాభవశక్తియున్ దొరతనపుశీవిని-నిత్యవడతెగని-దానశీలము-ఈగినడకను-తగిన్-తగునట్లు-ఒక్కటి- ఒకగుణము-ఒక్కకిటిన్ మరియొకగుణమునకు-అలంకృతిన్।సింగారమును-చేయఁగన్-ఒనర్చునట్లుగా- ఒకటిచేనొకటిప్రకాశింప-గాననుటతాల్చి-ధరించి-అనఁగానిగుణములుకలవాఁడై-అతిప్రసిద్ధుడై ఇట్టిసద్గుణములుకలవాఁడుకనుక నేమిక్కిలిఖ్యాతిని జెందినాఁడనిసంబంధము-విమలతన్। నిష్కల్మషత్వముచేత- పాకృత్యములుచేయనివాఁడనుట-శోభిలున్-ప్రకాశించును॥ ౩౨

౩౩- క ॥ వేంకటవరదుఁడు వెలయుని । రంకు పిశెరణ సిరూఢప్ర
జ్ఞనురణని । శ్శంకితప్రాభవముననక । లంకితకీర్తిప్రతా
పలక్ష్ములమహిమ॥ *

వేంకటవరదుడు-వేంకటవరదరాజు-నిరంకుశ-అడ్డపాటుకని-వితరణ- త్యాగము-న ను-నిరూఢ-తీరుపుగల-ప్రజ్ఞను-బుద్ధిచేతను-రణ-కయ్యముచేత-నిశ్శంకిత_జంకిలేనిదిగా జేయ-బడిన-ప్రాభవమునన్-ఏలుబడిచేతను- అనఁగా- జక్కగాయుద్ధము చేయువాడనుట-అకలంకిత-కలంకములేనిదిగాఁజేయఁబడిన-కీర్తిప్రతాపలక్ష్ముల- పొగడ,వేడుములసిరులయొక్క-మహిమన్-ఎక్కువచేతను-వెలయున్-ప్రకాశించును॥ ౩౩

౩౪. సీ- ఇట్టి యన్వయ పరిశుద్ధి యింపుమీఱ । శ్రీవిరూపాక్ష
భక్తివిశేషవిమల । హృదయుఁడగుచు సంగీతసాహి
త్యనిత్య।సరసగోష్ఠివినోదైకనిరతుఁడగుచు॥ *

ఇది-ఈపూర్వోక్తమయినట్టి-అన్వయ-వంశముయొక్క-పరిశుద్ధి-గరగరిక -ఇంపుమీఱన్-ముద్దుచెంగగా- ఇదిసతిసప్తమి- శ్రీవిరూపాక్ష - శ్రీవిరూపాక్షస్వామియందుగల-భక్తివిశేష-భక్త్యతిశయముచేత-విమల-కసటువాసిన- హృదయుడగుచున్ - ఉల్లముగలవాఁడగుచును-సంగీత-పాటచేతను-సాహిత్య-చదువుచేతను-నిత్య-నిశ్చలములగు-సరసతెలివరులతోఁడనగు-గోష్ఠి - కూటువయందైన-వినోదైక- వేడుకయొకటనే - నిరతుడగుచున్-ఇచ్ఛకలవాడగుచును. కర్తృక్రియ ముందుపద్యమున॥ ౩౪

౩౫- క- వడిగలతనానగిని। గడిముడిపసఁబ్రాభవమునవిజయాన
గరిలో । గడునెన్న నేర్చఁగలమి । ల్నడకలపెద వేంకటా
ద్రినరవరుఁడొప్పున్॥ *

వడిగలతనానన్-శౌర్యముచేతను-ఈవిని- త్యాగముచేతను-విడిముడిపసన్-ధనసంపత్తిచేతను-ప్రాభవమునన్- ప్రభుత్వముచేతను-విజయనగరిలోన్-విజయనగరములో-కడున్-మిక్కిలి-ఎన్నన్-గణించుటకును-ఏర్చన్- ఇవియనియేర్పరించుటకును-కలకలిగినట్టి-తగినవనుట-మేల్నడకల- మేటివర్తనలుకల-పెదవేంకటాద్రినరవరుడు-పెదవేంకటాద్రిరాజు-ఒప్పున్-ప్రకాశించును॥ ౩౫

౩౬- చ-విదువకయాకువీటిపెదవేంకటభూపతిసత్ప్రతాపము।
గడుదెలుపైనకీర్తియుజగంబులనన్నిటిమించిముంచిన। నజ
లధిశయుండుసంతసిలునాడువిరాణ్మయ మూర్తికిప్పుడు
నవకుంకుమంబుతెలిపూవు పూజయునంచునా
త్మలోన్॥ *

ఆకువీటి-ఆకువీటిపట్టణప్రభువైన-పెదవేంకటభూపతి- పెద్దవేంకటాద్రిరాజుయొక్క-సత్ప్రతాపమున్-ఉజ్జ్వలమైనపరాక్రమమును-కీడు-మిక్కిలి-తెలుపైన-తెల్లనైనట్టి-కీర్తియున్-యశమును- ఈరెండుకర్తలు-జగంబులనన్నిటిన్ - లోకములనెల్లను-మించి,అతిక్రమించి,ముంచినన్,మునుగజేసినను - కీర్తిప్రతాపప్రవాహములజలప్రళయమువలెలోకములనెల్ల-ముంచెననుట-అబ్ధిశయుండు,సముద్రశాయియయిన నారాయణుడు ఇప్పుడు-ఈవేళ-నాడు,నా యొక్క-విరాణ్మయ,విరాడ్రూపమైన,మూర్తికిన్ - దేహమునకు-ప్రళయమున హరివిరాణ్మూర్తియయి సముద్రములోబవళించుట శాస్త్రసిద్ధమునవక్రొత్తయయిన-కుంకుమంబు-కుంకుమపుబూతయు-తెలి-తెల్లనైన-పూవుల - పుష్పములచేనయిన-పూజయున్-అర్చనయు-అబ్బెనంచున్-కలిగెననుచు - ఆత్మలోన్ - హృదయమున-సంతసిలున్-ఆనందించును॥ ౩౬

౩౭- ఉ- చేకొనియాకువీటిభంశ్రీపెద వేంకటుఁ జెందియాత్మలో
నేకలసద్గుణంబుమహిమెన్నద నేకలసద్గుణాప్తిచేఁ । గై

కాని శేషభోగములకల్మిఁ దలంపద శేషభోగ లీలాకలనంబు
చేతఁ గరులన్నతి దప్పనేటికిన్॥ *

మహీ-భూమిదేవ-ఆకువీటివిభున్-ఆకువీటిపురాధీశ్వరుఁడైన - శ్రీపెదవేంకటున్
పెద్దవేంకటాద్రిరాజును-చెకొని - వరియించి-చెంది-కూడి - పాలింపబడినదైయనుట. ఆత్మలోన్, హృదయమునందు-అనేకల, ఏకలముగానివానియొక్క-సద్గుణాప్తిచేన్ - సుగుణప్రాప్తిచేత, పోతువు-ఏకల, వరాహముయొక్క, సద్గుణంబు, సుగుణము, ఎన్నదగణింపదు, గనికశిఖామణియయిన. పెదవేంకటాద్రిని గూడియాతని గుణముల మరిగినదిగనుకమ్మగముయొక్క గుణములను మెచ్చనిదాయెననుట-అనేక, పెక్కులయిన-లసత్. ప్రకాశించుచున్న, గుణ-గుణములుగలవస్తువుయొక్క, ఆప్తిచేన్. ప్రాప్తిచేత, యేక, ఒకటైన, లసద్గుణంబును, ఎన్నదనియర్థాంతరము, ఆశేషభోగ, ఆశేషభోగములుకానివానియొక్క లీలాకలనంబుచేతన్, విలాసానుభవముచె-ఇదియు పోతువు, శేష, ఆదిశేషునియొక్క, భోగములు, పడగలయొక్క, కల్మి, విలాససంపదను, తలంపదు, ఎన్నదు, పెదవేంకటాద్రి లీలలు గన్నదికాన, సర్పక్రీడను మెచ్చనిదయ్యెననుట, అశేష. సమస్తములైన, భోగ-సుఖానుభవములయొక్క, లీలాకలనంబుచేతన్, విలాసక్రియచేత, శేష, కొద్దియయిన, భోగములకల్మిని. తలంపదనియర్థాంతరము-మఱి, ఇంక, కరులన్, అష్టదిగ్గజములను, గిరులన్, సప్తకులపర్వతములను, చెప్పనేటికిన్, వాకొననేల, కేవలభగవదంశసంభూతములైన వరాహాదిశేషులే, యిటులైన చోనితరముల జెప్పనేలయని తాత్పర్యము॥ ౩౭

౩౮- తే- గీ- ఈకరణి ధాత్రి వెలసిన యాకువీటి । తిమ్మరాహుత్తతనయుఁ డుత్తీర్ణకీర్తి । పరుఁడు పెద వేంకటాద్రిభూ
వరుఁడు సేయి । సేవలింపుగఁ గైకొని దైవమునకు । *

ఈకరణిన్, ఈవిధమైన, ధాత్రి- భూమియందు, వెలసిన, ఒప్పిన, ఆకువీటి, ఆకువీటిపురాధ్యక్షుఁడైన, తిమ్మరాహుత్త, తిమ్మరాజాగ్రణియొక్క, తనయుఁడు, కొడుకుఁడైన ఉత్తీర్ణ, లోకమునతిక్రమించిన, కీర్తి-యశమునందు, పరుఁడు, సక్తుఁడైన, పెదవేంకటాద్రిభూవరుఁడు, పెద్దవేంకటాద్రిరాజు, చేయు, ఒనర్చునట్టి. సేవలు, వందనములు, ఇంపుగన్, ఇష్టముగ, కైకొని-గ్రహించు, దైవమునకున్, సాయిష్టదేవతకు॥ ౩౮

౩౯- క- లోకైకస్తుత్యునకుని । రాకృతనతజనజనుజన్మ రామృత్యు
నకున్ । త్రైకాల్యసత్యునకుఁ బా । కాకృతగిరిరాడపత్యు
నకు నిత్యునకున్॥ *

లోక, జనులచేత, ఏక, ముఖ్యముగ, స్తుత్యునకున్, స్తోత్రముచేయదగినవానికి, నిరాకృత- పోగొట్టబడిన, ఇదిజనురాదిశబ్దమునకు, విశేషణము, నతజన, అభివాదకులయొక్క, జనుర్జరామృత్యునకున్, పుట్టుపుముదిమిచావులుగలవానికి, త్రైకాల్యంభూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములమూటను. సత్యునకున్, నిత్యుడయినవానికి, పాకాకృత, పెండ్లాడబడిన-గిరిరాడపత్యునకున్, పార్వతిగలవానికి॥ ౩౯

౪౦- క- అధ్యాత్మతత్త్వవిద్యా । సాధ్యునకు సమస్తయోగిజనహృ
త్కమలా । రాధ్యునకుం గాగదిగనవ । రోధ్యునకుధ్యుషి
తతిగ్మరుచిమధ్యునకున్॥ *

అధ్యాత్మతత్త్వవిద్యా, బ్రహ్మవిద్యచేత, సాధ్యునకున్, సాధింపదగిన వానికి తెలియదగినవానికనుట, ఇతరవిద్యలచే నెట్టివారిచేతను సాధింపదగినవాఁడుగాఁడనిభావము, సమస్త-ఎల్లరగు, యోగిజన, తపోవంతులయొక్క, హృత్కమల, మానసాబ్జముచేత, ఆరాధ్యునకున్, పూజింపదగినవానికి, కాల- కాలముచేతను దిక్-దిక్కులచేతను-అనవరోధ్యునకున్ అడ్డగింపబడదగనివానికి-అధ్యుషిత-ఉనికిచేయబడిన-తిగ్మరుచి- వేడివెలుంగుయొక్క మధ్యునకున్. నడుముగలవానికి-త్రిమూర్తులును-మార్తాండమండల మధ్యవర్తులగుటవేదనిష్టము॥ ౪౦

౪౧- క- శంకారుజాపహృత్యగ । దంకారునకచలితామృతప్రియ
ముఖసత్యంకారభక్తియుక్త్యక । ళంకారచితార్యనుత్యా
లంకారునకున్॥ *

శంకా-భయమనెడు-రుజా- నొప్పియొక్క- అపహృతి- పోగొట్టుటయందు-అగదంకారునకున్-వెజ్జగువానికి- ఆశ్రితులకుజననాదులవలనఁ గలుగుభయమును- బాచువాడనిభావము-అచలిత- చలింపబడని- అనగా నెడవాయని- ముఖశబ్దమునకు విశేషణము-అమృత-సుధవలె-ప్రియ-ఇంపయిన-ముఖ- వాక్కులయొక్క-ఇటలక్షణ- సత్యంకార-నిజమైన అనగా నిశ్చలమైన-భక్తి-భక్తియొక్క-యుక్తి-యుక్తికూడికచే-అకలంక- కాలుష్యము లేకుండునట్లుగా-ఆరచిత-మించ జేయబడిన- ఆర్య-పెద్దలయొక్క- నుతి- స్తోత్రముచే అలంకారునకున్- తొడవుగాగలవానికి- కేవలభక్తితోడ జనులుచేయు - స్తోత్రమునకు సంతసించువాఁడనిభావము। ౪౧

౪౨- క- ప్రార్థనపరసురసార్థహి । తార్థకృతత్రిపురదైత్యహతికిన్వే
దాంతార్థావనలీలాచరి । తార్థీకృతబహుమహర్షిహర్షి
తమతికిన్॥ *

ప్రార్థన-వేడుకోలునందు- పర-సక్తులైన- అనగా ప్రార్థించుచున్న- సుర-సార్థ-వేల్పుగుమికి-హిత-మేలైన-అర్థప్రయోజనమునకొఱకు-కృత, చేయబడిన- త్రిపురదైత్య- త్రిపురాసురులయొక్క- హతికిన్-చావుగలవానికి- అనగా దేవతలెల్ల ప్రార్థింపగా- వారికొఱకుత్రిపురాసురులజంపెననిభావము-వేదాంత-ఉపనిషత్తులయొక్క-అర్థ-అర్థముయొక్క-అవన-పాలనమునందుగల-లీలా-విలాసముచేత-చరితార్థీకృత-సార్థకములుగానొనర్పబడిన-బహు-అనేకులైన-మహర్షి-గొప్పఋషులయొక్క-హర్షిత-సంతసమందిన-మతికిన్-మనస్సుగలవానికి. అనఁగా వేదాంతార్థానుసరణంబుగఁ దానటించి మహర్షులయెన్నికలను-సఫలమొందించెననిభావము॥ ౪౨

౪౩- క- దక్షముఖధ్వంసునకుం । జక్షుర్భవదనలకుముదసఖహంసు
నకున్ । భిక్షాపరితంభునకు । స్వేక్షాసఫలిత మనోజవిజి
ఘాంసునకున్॥ *

దక్ష-దక్షప్రజాపతియొక్క- ముఖ-జన్నమును- ధ్వంసునకున్- చెఱిపినవానికి-చక్షుర్భవత్-నేత్రములగుచున్న-అనల- అగ్నిదేవుఁడును-కుముదసఖ-కలువఱేఁడును హంసునకున్-సూర్యుడునుగలవానికి-భిక్షా-బిచ్చమందు-రిరంసునకున్-క్రీడించునిచ్ఛతోఁగూడుకొన్నవానికి-భిక్షాటనమూలకననుట-వీక్షా-చూపుచేత-సఫలిత-నెఱవేర్పబడిన

మనోభవున్మథునియొక్క-విజిఘాంసునకున్- చంపనిచ్ఛగలవానికి-మూడవకంటమన్మథునేర్చినవానికనుట॥ ౪౩॥

౪౪- క- పశ్యత్ఫాలునకతిదృ। గ్దృశ్యద్రష్ట్రాదిభేదధీజాలునకున్। వ
శ్యావిద్యునకుశమాద్యలభ్యాసాధ్యునకునిత్యవైశద్యునకున్॥

పశ్యత్- చూచుచున్న- ఫాలునకున్-నుదురుగలవానికి నుదుటఁగన్నుగలవానికనుట-అతిదృక్- చూడనతిక్రమించినవాఁడు- దృశ్య-చూడఁదగినవాఁడు. ద్రష్టృ-చూచువాఁడును- ఆది- ఇవి మొదలుగాఁగల- భేద- భిన్నమైన-ధీ- బుద్ధుల యొక్క-జాలునకున్-సమూహముగలవానికి- ధీమంతులునుదమతమబుద్ధిబలంబునఁదన్నుఁజూడరానివాఁడనియుఁజూడవగినవాఁడనియుఁదానెరుఁజూచువాఁడనియు- నిట్లుభిన్నభావంబుల నిరూపణముచేయుదురనిభావము-వశ్య- లోకువచేసికొనఁదగిన- అవిద్యునకున్-మాయగలవానికి-మాయచేనందఱ మోహింపఁజేసినను నీశ్వరుఁడట్టిమాయచేఁదా మోహమదరించు ననిభావము- శమ- ఓర్పుచేత- ఇదిదమాదులకుపలక్షణము- ఆవశ్య-ముఖ్యముగ- అసాధ్యునకున్-పొందఁదగినవానికి-శమదమాదిగుణములుగలవారికేలభ్యుండనిభావము-నిత్య-నిత్యమైన-వైశద్యునకున్-నిర్మలత్వముగలవానికి-నిష్కళంకుఁడనుట॥ ౪౪॥

౪౫- క- దేవాసురనరతిర్య। క్స్థావరబహుజంతుపూర్ణసంఖ్యాతిగ
రా। జీవభాండఫలావి। ర్భావాకరవపురుదుంబరక్ష్మా
జునకున్॥

దేవ-వేలుపులు- అసుర-రక్కసులు- నర- మానుసులు- తిర్యక్- పసివులుంగులోనగునవి-స్థావర- నిలువరములునైడు- బహు-పెక్కులైన-జంతు-మేతాల్పులచేత-పూర్ణ-నిండిన-సంఖ్యాతిగ-ఎన్నికకుమీరిన- రాజీవభవాండ-తమ్మిచూలిగ్రుడ్డులనెడి-ఫల-మత్రిపండ్లయొక్క-ఆవిర్భావ-పుట్టుకకు-ఆకర- ఇరవయిన-వపుః-మేననెడి-ఉదుంబరక్ష్మాజునకున్-మత్రిమ్రానుగలవానికి అనగా-నసంఖ్యాతచరాచరజంతుసంఘాతసంయుతబ్రహ్మాండభాండసహస్రంబులువటఫలంబులువటకువటంబునంబోలెఁదనగాత్రంబునఁదనతిమాత్రంబుగనుత్పత్తిఁజేసెడువాఁడనిభావము॥ ౪౫॥

౪౬. క- దీపితరాగశివాత। న్వీపుండేత్రునకు నాకువీటిపురాం
క। శ్రీపెదవేంకటనృపధీ। రూపాంబకలక్షునకువిరూ
పాక్షునకున్।

దీపిత- ప్రజ్వలితమైన-రాగ-, అనురాగముగల-అనఁగాఁ-గాఢమోద్రిక్తరాగమైనదనుట-శివా-పార్వతీదేవియనెడు-తన్వీ-కాంతకు- పుండేత్రునకున్-మన్మథుఁడైనవానికి-ఆకువీటిపురము-అంక-చిహ్నముగాఁగల-శ్రీ-సంపద్విశిష్టుఁడగు-పెదవేంకటనృప-పెద్దవేంకటాద్రిరాజుయొక్క- ధీరూప- బుద్ధిస్వరూపమయిన- అంబక-నేత్రములకు-లక్షునకున్- విషయమైనవానికి - అఁగాఁబెదవేంకటాద్రివారాలాయము నీశ్వరునిదనహృదయమునధ్యానించుచుండుననిభావము- విరూపాక్షునకున్- ఇట్టివిరూపాక్షస్వామికి-మీఁదటికన్వయము॥ ౪౬॥

౪౭- వ. సభక్తికసమర్పితంబుగా నాయొనర్పంబూనిన - రాఘవ
పాండవీయంబునకుఁగథాప్రారంభం బెట్టిదనిన॥

సభక్తిక-భక్తితోఁగూడుకొన్నట్టు-సమర్పితంబుగాన్-ఒసఁగఁబడ్డదిగా-నా-నాయొక్క-ఒనర్పన్-రచియించుటకు-పూనిన-కడంగిన-రాఘవపాండవీయంబునకున్-రాఘవపాండవీయమనుగ్రంథమునకు-కథారంభము-పెట్టిదనినన్- ఎటువంటిదనగా॥ ౪౭॥

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

రాఘవపాండవీయము-సవ్యాఖ్యానము-ప్రథమాశ్వాసము.

కథాప్రారంభము.

౧- ఆ- గీ. వెలయునఖిలభువనములలోనవారణ-। నగరిపురవరత
ల్లి నాఁదనర్చి । రాజ్యలక్ష్మిమిగులఁ బ్రబలనయోధ్యనా
రాజవినుతిగనినరాజధాని॥

వ్యాఖ్యానప్రారంభము.

రాఘవార్థము.—అఖిలభువనములలోన్ ।సకలజగత్తులలోపల॥ని॥ విష్టపంభువనంజగత్- అనియమరము-అవారణ-అనర్గళమైన- నగరిపు- ఇంద్రునియొక్క-రమ-సంపద- అవారణపదమురమకువిశేషణము- తల్లి- పోషించునది-నాన్-అనఁగాఁ॥ఉ॥శ్రీయనగౌరినాఁబరగుచెల్వయనిసోమయాజిప్రయోగము-తనర్చి-ప్రకాశించినదై-రాజ్యలక్ష్మి మిగులఁబ్రబలగా- ఇదియత్యుక్తి- ఇందుకులక్షణముచంద్రాలోకమందు॥ శ్లో॥ అత్యుక్తిరద్భుతాతథ్యశౌర్యౌదార్యాదివర్ణనమ్। త్వయి దాతరి రాజేంద్ర యాచకాః కల్పశాఖినః- అని-భువనములలోనవారణ-అనుచిక్కనసంధికి ఆంధ్రభాషాభూషణమందు॥క॥ మానుగవిభక్తులందుం। బూనిననురులులకునచ్చువోయినఁబోవుననులక్షణమువలననుకారము లోపమురమతల్లి యనువిక్కన॥ తే. గీ॥ తుదనకారాంతరూపప్రకాశకంబులైనపుంలింగములుదక్కనన్నిటికిని।బరఁగసంబంధషష్ఠిపైఁబ్రథమయగును।దంతికన్నులురమపుల్కుతరువుకొమ్మ-అనులక్షణమువలనషష్ఠ్యర్థమందుఁబ్రథమాంతరూపము- అయోధ్యనాన్। అయోధ్యయనెడిపేరుగలదై-రాజవినుతిగనినరాజధాని-వెలయున్। సర్వోత్కృష్టమైవర్తించును॥క॥ కృతిముఖమునదైవనమ। స్కృతియొండెనభీష్టవస్తుకీర్తనమొండెన్। శితతాశీఃపదమొండెను। బ్రతిపాదింపంగవలయుభద్రాపేక్షన్॥ అనున్యాయమునవస్తునిర్దేశరూపమంగళము॥క॥ శుభసుఖరుక్ష్మియధనకస్త్రీకభయైశ్వర్యదాంతిజేయుగవులఖగావ్యప్రభులకుగృతులకుమొదల। వ్యంభజసనయరతగణాళిదల్లిమరేచా-అనిభీమనిఘంటువందుఁజెప్పియున్నదిగానుకనాదియందునగణప్రయోగము-వెలయుననునదిశుభపదమునకారమవ్యృతబీజమును॥ ౧

భారతార్థము.—అఖిలభువనములోన- వారణనగరి- హస్తిపురము-పురవతల్లి-పురశ్రేష్ఠమైనది-నాన్-అనఁగా॥ ని॥ మతల్లికాచర్చికాప్రకాండముద్ధతల్లజౌ।ప్రశస్తవాచకాన్యమూని-అనిఅవారణనగరిపురమతల్లియనువిక్కన॥క॥ పాసఁగంజత్వ

డు నేడఁబా। ల్పెసఁగిన ప్రథమాంతములపయిం గదిసి కడుం। బసనారుక చటతపలను। గసడదవల్ద్రోచివచ్చు కవిజనమిత్రా- అని యాంధ్రభాషాభూషణమందును॥ క॥ ప్రథమాంతవిభక్తులపైఁ। గధితములగు కచటతపలు గసడదవలగుం। బృథివి నవిగ జడదబలగుఁ బ్రథముపు న్నలుగగణాంతపదములమీఁదన నియనంతు నిఘంటమందును జెప్పిన లక్షణము వలన కవకారము నకువకారము రావలసినందుకుఁ దాతంభట్లుగారు కవిలోకచింతామణియందు॥ క॥ భిన్నపదప్రథమలపై। నున్న పకారంబు నత్వమొందును వెలుఁగన్। మున్ని జరూపము ప్రాసము। నన్నదరూపంబు దాల్చు నాలీకాక్షా॥ అని విశేషవిధులుగాఁ జెప్పిరి ॥ శా ॥ ఆవాలుంగను దోయియానను మొగంబాగుబ్బ పాలిండ్లవాం। పావేణీరుచియాతనూవిలసనంబా యొప్పలే జెప్పినన్। గైవాలంబుగుఁగాని యయ్యెడ శిరఃకంపంబుతోఁ గూడ నా। హో పుట్టింపదే పుష్పధన్వునకును అయ్యబ్జాక్షినీక్షించిన వనిపిల్లలమఱ్ఱివీరన గారి ప్రయోగమును॥ ఉ॥ భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగ దోడై నెవుట్టును త్తమ। జ్ఞానమని యివి మొదలయిన కవిత్రయము వారి ప్రయోగములును వ్రాసినందువలనఁ బ్రథమాంతముమీఁది పకారము నకువకారాదేశము ప్రాసస్థానమందు నిత్యముగా వచ్చును-యతిస్థానమందు రాదు-ఇతరత్రయేదైన జెప్పవచ్చునన్నట్టాయెను గనుక-వారణనగరి పురమతల్లి యని చెప్పవచ్చును-కాఁగానే-సూరపరాజుగారిమీఁదటి పద్యమందును విముఖితసమదాటోపారిపంక్తిరథుడని, రాఘునాథుండు జెప్పినారు-ప్రకృతము-తనర్చి ప్రకాశించినవాడై-అయోధ్య యుద్ధము చేయశక్యము గానిది-యోద్ధుమశక్యా - అయోధ్యాయనునర్థమందు-బుహులోర్ణ్యత్ తనుసూత్రము నణ్ప్రత్యయాంతము విడుపులుడుపఁ దెనుగగును శాక - అనగా-రాజ - దిగ్దేశరాజుల చేతనైన-నుతి-గనిన-రాజధాని-సింహాసనస్థలమైనది-వెలయును-క్రియ॥ ౧

౨, క- ఆపట్టణమేలెడి పృధి। వీపాలుఁడు భ్రుకుటిమాత్రవిముఖిత
సమదా। టోపారిపఙ్క్తిరథుఁడు। ద్దీపించునుదారనీతిధృ
తరాష్ట్రుఁడనన్॥ *

భా॥ భ్రుకుటిమాత్ర। బొమముడిచేతనే॥ ని॥ మాత్రం కార్త్స్న్యేవధారణే యని-ఆ. విముఖిత-పరాఙ్ముఖములుగా జేయఁబడిన-తత్కరోతి తణ్ణ్యాం తాత్కర్మణోక్తః - అని క్తప్రత్యయాంతము॥ శ్లో॥ సువర్ణదండైకసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండలః అని నైషధము- సమదాటోప - గర్వాతిశయముతో గూడిన - అరి - శత్రువులయొక్క-పంక్తి- శ్రేణులయొక్క- రథుడు - రథములుగలవాడు- విముఖితపదవిశేషణము-ఉదారనీతి-ఘనమైననీతిగలవాడు ॥ ని ॥ ఉదారో దాతృమహతోః-అని-అ-ధృతరాష్ట్రుడుద్దీపించును॥ తా॥ భ్రుకుటిమాత్రవిముఖితులైన సమదాటోపారులుగలవాడు పంక్తిరథుడు॥ ని॥ పంక్తిస్స్యాద్దశమచ్ఛందో దశసంఖ్యావళీషు చ-అని విశ్వనిఘంటు-ఉదారనీతిచేత-ధృత-ధరింపబడిత-రాష్ట్రుడు-దేశముగలవాడు-అనన్-అనగా-ఉద్దీపించును-క్రియ॥

౩, చ, తెలివినతిప్రగల్భుఁ డసదృగ్బలుఁ డాతఁడు భీష్మచాపకౌశల
మెసహాయమై యమరశత్రుల నేపడఁ బన్వ వలంతియై। నిలుక
డనే లెవిశ్వధరణిం దనమిత్రకులంబు వైభవో। జ్జ్వలతఁ దప
లిర్పఁ బౌరవసుసంతతి రాజుల కెల్లి హెచ్చుగన్॥

భా॥ అసదృగ్బలుడు - సరిలేనిబలముగలవాడు ॥ ని ॥ సదృక్షస్సదృక్షని

అతడు-దశరథుడు-భీష్మ-భయంకరమైన-చాపకౌశలము - వింటియందలినేర్పే - ధనుర్విద్యయనుట- సహాయమై-అమరశత్రులన్-అసురులను-ఏపడపన్ - గొంచెము పఱుచుచుండగా, వలంతియై- సమర్థుడై - తనయొక్క - మిత్రకులంబు - సూర్యకులము॥ ని ॥ ద్యుమణిస్తరణిర్మిత్రః-అని - ఆ॥ వైభవములయొక్క - ఉజ్జ్వలతన్ - ఆధిక్యముచేత, తత్ప్రత్యయాంతము- తలిర్పన్-ప్రకాశించునట్టుగా-పౌర, పపట్టణమువారియొక్క-వసు-ధనములయొక్క॥ ని॥ వసురత్నే ధనేపి చ యని- ఆ॥ సంతతి- సమూహము-రాజులకెల్ల-హెచ్చుగన్-అరుదగునట్టుగా-విశ్వధరణిన్-సమస్తభూమియని॥ ని ॥ విశ్వం కృత్స్నమశేషమ్మని-అ॥ నిలుకడన్, వంశపారంపర్యముగా - ఏలెను-రాజులయొక్క సంపదయనుట స్సిద్ధము- ఇది కావ్యార్థాపత్త్యలంకారము॥ శ్లో॥ కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే యని॥ భా॥ తెలివిన్-బుద్ధిచేత-అతిప్రగల్భుఁడు- అసదృగ్బలుఁడు-దృష్టిబలసహితుఁడు కానివాడు-ధృతరాష్ట్రుడు- భీష్మునియొక్క-చాపకౌశలమే సహాయమై యమరగా శత్రులను-ఏపడపన్-మట్టుపెట్టుటకు-వలంతియై, మిత్రకులంబు-బంధువులయొక్క కులము-తలిర్ప-పౌరవ-పూరునిసంబంధమైన - సుసంతతి- సత్కులమందుగల॥ ని॥ సంతతిర్గోత్రజననకులాని యని-అ॥ రాజులకెల్లన్-యయాతిభరతుఁడు మొదలయిన రాజులకందఱికిని-హెచ్చుగ-ఏలెను-క్రియ॥ ౩॥

౪ క. సుబలతనయగుణమహిమం। బ్రబలితనకు దారధర్మపా
లనలీలన్। సొబగొందివన్నదేఁగా। విబుధస్తుతుఁ డప్ర్వ
భుండు వెలసెన్ధరణిన్॥ *

భా॥ సుబలతనయ-గాంధారి-గుణ- సౌశీల్యాదిగుణములయొక్క - మహిమన్-మహిమచేత॥ క॥ వినుతద్వితీయసప్తమి। కిన్నికు జెమూఁడవవిభక్తికిని నిడఁగా నా। విన వింపు పుట్టుపట్టున-నను వెఱఁగి ప్రబంధము బయోంబుధిశయనా॥ అని, లోకచింతామణియందు ప్రబలితనకుడు దారధర్మ-స్మృత్యుక్తమైన భార్యాధర్మము యొక్క-పతివ్రతాచారముయొక్కయనుట॥ శ్లో॥ ఆర్తార్తే ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినా కృశా। మృతే మ్రియేత యా నారీ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతా యని స్మృతి॥ ని॥ ధర్మః పుణ్యే యమే న్యాయే స్వభావాచారయోః క్రతౌ యని-అ॥ పాలనలీలచేత॥ శ్లో॥ ప్రదిత్సతస్స్వం పితురంధమాత్మనో నిశమ్య భర్తారమగూఢ సన్మదా-అరుంధతీకీర్తిమసౌ నిరుంధతీ బబంధ పట్టేన దృశౌ పతివ్రతా యని బాలభారతమందును జెప్పియున్నదిగనుక॥ సొబగొంది, ఒప్పినదై, వన్నెదేఁగా॥ శ్లో॥ అనుమూలాం విమలాంగీం కుశలాం కులజాం సుశీలసంపన్నామ్। పఞ్చలకారాం భార్యాం పురుషః పుణ్యాధికో లభతే యని చెప్పుదురు-విబుధస్తుతుండు, పెద్దలచే స్తోత్రము చేయంబడినవాఁడు॥ ని॥ విబుధః పండితే దేవే యని-వి॥ అప్ర్వభుండు-ఆధృతరాష్ట్రుడు- వెలసెను॥ ౪॥

రా॥ సుబల-బలిమి॥ బహుప్రీహి-ఁదితల్ప్రత్యయాంతము- నయగుణమహిమచేతఁ బ్రబలియు-దానధర్మపాలనలీలచేత సొబగొందితనకువన్నెదేఁగా - ఈయర్థమున, సుబలత యనునది కర్తృపదము-విబుధ-దేవతలచేత - స్తుతుఁడు, అప్ర్వభుండు దశరథుండు-వెలసెను-అర్థాంతరము-సుబలతన్-బలిమిచేతను - అయనుగ్, భాగ్యలక్షణములయొక్క॥ ని॥ అయశ్శుభావహో విధిరని-అ॥ ని॥ సుఃప్రభా సేవద్వాదౌ మహార్థ్యే॥ సూదేవృక్షాదశేయని-వి॥ మహిమచేతఁ బ్రబలి, ఉదారధర్మపాలన- దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహాదిధర్మములయొక్క-సంరక్షణము॥ న్యాసత్రంధోయుచ్చనియుచ్ప్రత్యయాంతముగ

ష్ఠుకంఠాలనాళభ్రుస్త్రీలింగము॥ టీ॥ పాండవసైన్యసంఘపరిపాలన సేయని తండయంచు గృష్ణుం-డఖిలశికసంపమవశోభితుఁ జేయగనినప్రోమయాజియు స్త్రీలింగముగాఁబ్రయోగించినాఁడు-ఇటువంటిశబ్దములు వ్యుత్పత్త్యయాంతములైనపుడు-నపుంసకలింగములు నవును గనుక-రెండులింగములును గలవనిముంధునఁ దెలిసికొనునది - పన్నెండుగా ఈయర్థమున ఘన్మపాలనముసునదికతత్పదము॥ పెలసెను॥ ౫॥

౬- క- అనిసీమలేఁ గడిమిం దనరారునతిప్రతాపితదనుజుఁడతఁడు।
ర్వనిఁ గలన్నృపతులఁ దండఱఁ। దనకరిగాఁ బ్రులుగఁ జేసెదర్ప
స్ఫురణన్॥ ❋

రా॥ అనిన్, యుద్ధమందు, కడిమిన్ - శౌర్యముచేత-తనరారునట్టి - అతిప్రతాపితదనుజుఁడు-మిక్కిలిఁ దపింపఁజేయఁబడినదనుజులుగలవాఁడు॥ శ్లో॥ సకిలసంయుగమూర్ధ్ని సహాయతాం మఘవతః ప్రతిపక్ష్యమహారథః। స్వభుజవీర్యమవాపయదుచ్ఛ్రితం సురవధూతభయాః శరైః-అని-కాళిదాసు చెప్పినాఁడుగనుక ❋ అతఁడు- దశరథుఁడు నృపతులనందఱనరిగాఁ బ్రులుగఁ జేసెను॥ భా॥ అతిప్రతాపి-అధికప్రతాపముగల, తదనుజుఁడు-అధృతరాష్ట్రునితమ్ముఁడైనపాండురాజు-కర్మధారయము-తనరారును - అతఁడు-ఆపాండురాజు-నృపతులనరిగాఁ బ్రులుగఁ జేసెననియన్వయము॥

౭- క- తానన్నమాటయింద్రున। కైనఁ గలఁ బ్రతీప వేర్పఁ ట్లు
గనం డేఁ బూనిక చెల్లింపుచుఁ జగ। తీసుతవిక్రముఁడౌనఁ
డై దిగ్విజయంబున్॥ ❋

భా॥ తాను-అన్నమాట-జేష్ఠుఁడైనధృతరాష్ట్రునివాక్యము - కడదు - రెంటికిఁ శరి। రా॥ తానన్నమాట-తా నాడినమాట॥

౮- సీ- ధృతిఁ గుంతిమద్రభూపతుల సెయ్యపుఁ గన్యకలనవారలఁ
దూపులఁ జయించి। యలఘారుత భుజాబలక్రీల వరియించెయ
వనజారాష్ట్రభూధవులఁ గెలిచి। ద్రవిడకళింగసాల్వవిదర్భ
వసుధాధిపతులఁ బోఁ డించికప్పములుగొనియెం జోళనేపా
ళపాంచాలకేరళమత్స్యవత్సభూపతుల గర్వంబడఁచె। కేక
యయుగంధరఘూర్జరాశ్వంగసింధు। లాటభూపాలుఁ బ్రభృ
తిఁ గోటుపటిదే। జగతిఁ గోసలకేకయమాగధులతన। యల
వరించిన యాజ్ఞలో మెలఁగఁ జేసె। ❋

రా॥ ధృతిన్-ధైర్యముచేత, కుంతిమద్రదేశాధీశ్వరులను - నెయ్యపుఁ గన్యకలన-ఇంపైనస్త్రీరత్నజగడమున నేయునుటు - ఈతిస్కునఁ గొందరు కావ్యాలంకారచూడామణియందు॥ గీ॥ విశ్రుతులుపేరు చంద్రత్రినిగ్రమాదు। లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునఁ గుద్రోపనంధ్రినామయుఁ బ్రాకృతాహ్వయమె కాన - పలయుసల్లక్షణంబులువిరుసఁ దెలియ॥ క॥ పదేకసిద్ధాక్షరములు పొదివినసర్ణములుదూలిపోఁ బలుకఁ గన-ర్థమైప్రాకృతోక్తి నిభమగు నథితద్భవపదముసాగనభిమతమగ్యోనని చెప్పినలక్షణమువలన-కన్యకాశబ్దప్రాకృతమున మనయూష్మ అశోపక్షమానాంకుకారన కారయకారాణాం లోపస్సాపృత్త్యకియ్యవ

డికిలోపమువచ్చి ❋ శేషాదేశస్యార్హో చోమేః అపశిష్టస్యాచః పరస్యాశంయుక్తా దేశస్య హరస్యహలోద్విత్వం భవతియనిన కారద్విత్వమునువచ్చి యంత్యకకారమును ప్తపై యపర్యకారమునకుయకారశ్రవణము రాఁగా-కన్నయా-అనియుండును- ప్రాకృతాంత్రింశరూపమై తద్భవమయ్యెనేనిఁ, దెనుగునఁ గన్నియయనవలెను-కన్యాశబ్దమే తద్భవమయ్యెనేని గన్నెయనియుండును గనుక- బహువచనమందు, గన్నియలు కన్నెలనవలెఁగా ఘారకమందుఁ గన్నెకలననిఁ-కన్యకాశబ్దము మీదనంత్యకకారము గాక దేమ ధైత్వము వచ్చి తేటుగైయుండదు-ఎట్టువిచారించినను, రెండర్థములకు సరిపోనిసందేహింతురు- గ్రంథకర్త కన్నెకలననయని యెత్వము నిటువంటఁ జెప్పలేరు, అది లేఖకదోషము॥ గీ॥ ప్రథమ స్త్రీలింగ బంబుకడకకార। మునకువచ్చుయకారంబు గనఁగఁ గొన్ని। యెడల నెత్వంబునకు నిత్యత డియానఁగును। ద్దయముచోటనై శాటచక్రశనన॥ గీ॥ వథునకమఁ జెల్లునదిసయనటించటం నఁగ। వర్ణికకు జెల్లువన్నె రావన్నెనన్య। యనఁగ సీరేజినాత్తికంబునకు జెల్ల। ముత్తియమదొడ్డము త్తెముముత్యమనఁగ॥ ముత్తయేమాత్తికము - అని, కవిలోకచింతామణియందుఁ జెప్పినలక్షణమువలన, గన్యకాశబ్దము మీద దెనుగునఁ గన్యయనికిమ్యావడియుఁ జెప్పినారు కాఁగా ఘారతాత్పర్యమందు, గన్యకలని చెప్పవచ్చును-తత్సమపదము-ప్రకృతము వాంఛూపులన్ - తీక్ష్ణబాణములచేత, జయించి, అతను, విస్తారములయిన, భుజములచేతఁ బరియించెను, కోసలకేకయమగధులయొక్క-తనయలన్, కౌసల్యకైకేయీసుమిత్రలను పరించితనయాజ్ఞలో మెలఁగఁ జేసెను, తనయలఁ బరించి, కోసలకేకయమగధులను-తనయాజ్ఞలో మెలఁగఁ జేసెననియుఁ జెప్పవచ్చును॥ భా॥ ధృతిన్-సంతోషముచేత॥ ని। ధృతిర్యోగాంతరే ధైర్యే ధారణాధ్వరతుష్టిషు- అని ❋ వి॥ కుంతిమద్రభూపతులయొక్క, నెయ్యపుఁ గన్యకలన్-కుంతీమాద్రులను - సనవాలుఁ దూపులన్ - పుష్పబాణములచేత - జయించి, జారు-ఒప్పుచున్న-అతను, మన్మథునికి, యశ్రీలన్, జయశ్రీలైనవారిని - కన్యకలను శేషమును పరియించెన్- వివాహమాయెను, కడమ సమానాధికరణము- కోసలకేకయమాగధులన్- ఆ దేశములరాజులను ❋ తద్రాజన్యబహువచనములైనా స్త్రీయామనస్త్రియాము లోపము ❋ తనయొక్క- ఆజ్ఞ రించినయనియమించిన॥ క॥ అప్పుగ బోయచ్చు పై - యిచ్చుచుకాఁకంబు దాల్చునబలాయానే - యిచ్చయపూర్వమునా విని - యచ్చని నైయుం డినానుదాహరణంబులనియాంధ్రిభాషాభూషణము ❋ - జ్ఞలో మెలఁగ జేసెను॥ ౮॥

౯- సీ- కొందఱుతనవార్తకొనసాగినంతనె కొందరు మృత్యుత్రాతగయు
కతనఁ గొందఱుభేరినిర్ఘోషంబులాలించికొందఱు బవరభో
బృందమగ్ని। కొందఱు నాసీరకోలాహలంబునఁ గొందఱు
మణికేతుకోటివీక్షఁ గొందఱుకోశంద గుణటంకృతులు విని
కొందఱువాలంక్రియా దళితశేఁది। కొంగజాకటికెంపే
టులకొలఁదికలిగి। విదిశాదిగ్దేశనృపతులుఁ దిరిగిపారి। నవని
యెంచుముద్ధపిహారమునకు। మారులేకయపరి జా
వాసుజనకుఁడు॥ ❋

భా॥ రా॥ రెంటికిని సమానము- భేరినిర్ఘోషము నాదము- దిక్కులను- దెసఁ గుపస్థి,

౯-మ - తలఁపం జొప్పడియొప్పినప్పుడు తత్యదుజ్జైత్రయాత్రాస

ము । త్కాలికారింఖదసంఖ్య సంఖ్యజయవత్కంఖాణరిం

ఖావిశృం। ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలాక్రాంతంబుమి

న్నేరన। ర్గళభేరీరవనిర్దళద్గగనరేఖాలేపపంకాకృతి ౯ ॥*

రా॥ భా॥ రెండర్థములకుసమానము, తత్, ఆరాజుయొక్క, ఉద్యత - ప్రకాశిం పుచున్న - జైత్రయాత్రయందు - సముత్కాలికా - అధికోత్కంఠచేత॥ ని॥ ఉత్కంఠోత్కాలికేసమేయని - అ*రింఖత్ - సంచరింపుచున్నవై, అసంఖ్యములైన - సంఖ్య - యుద్ధములయందు॥ ని॥ మృధమాస్కందనంసంఖ్యమని, అ * జయవత్, జయములుగలవియునైన - కంఖాణ - అశ్వవిశేషములయొక్క, రింఖా, గొరిసెలచేత - విశృంఖలమానట్టుగా - సంఘాత - త్రొక్కబడిన - ధరా - భూమియందుగల - పరాగ, ధూళియొక్క - పటములచేత ఆక్రాంతంబు, ఆక్రమింపబడినదైన - మిన్నేరు, ఆకాశగంగ - కర్తృపదము - అనర్గళములైన భేరీరవములచేత, నిర్దళత్ - పగులుచున్న - గగన - ఆకాశముయొక్క, రేఖా, చీటికెలకు, ఆలేపార్థమైన - పంక, బురదయొక్క - ఆకృతిన్ - సామ్యముచేత - తలపన్ - ఊహించుటచొప్పడి - యుక్తమై - ఒప్పెను॥ శ్లో॥ సంబంధాతిశక్తియోన్సన్యదయోగేయోగకల్పనమ్సాధాగ్రాణిపురస్యాస్యస్యప్రశంతిఃఖమండలమనిసంబంధాతిశయోక్త్యలంకారము॥ ౯॥

౧౦- చ - తురగఖురాహతక్షితిజధూళిచయస్థగితాంబరంబుతో।

నారయుచుంటచ్చమాగజనముత్కరమప్పుడు చూడనొ

ప్పెది। కరివరయూథమత్సరవిగాఢతఁ జేసిసమస్తమైన

యి । ద్ధరదనపైకినెత్తుకొనితాల్చెడి నోయనుచుండఁ జూ

పరుల్ ॥ *

భా॥ రా॥ రెంటికిసమము - సులభము

౧౧- మ॥ జవవద్ఘోటకపాటితక్షితిరజస్సంక్రాంతిచేనింకిసిం। ధువు

లంగ్రమ్మఱనుర్వికిన్దివికిఁదోడ్తోనించెనన్నాగముల్ । నవ

నిర్యన్మదనిర్ఝరౌఘమునశుండాశీకరోర్ధ్వప్రవ। ర్షవిధిం దా

ననుజేసిసింధురములన్ప్రఖ్యాతి గాంచెంగరుల్ ॥ *

రా॥ భా॥ రెంటికిసమము, ఇంకు, ఇంకెడు, సింధువులన్ - సముద్రములను - ఆకాశగంగను॥ ని॥ దేశేనదవిశేషేభ్యౌ సింధుర్నాసరితిస్త్రియామ్, అని, ఆసేనాధూళిసర్వత్రవ్యాపించియాకాశగంగను సముద్రములనునింకించె ననియతిశయోక్తి - తన్నాగముల్ ఆసేనాగజములు, నవనిర్యన్మదనిర్ఝరౌఘములచేతను॥ ని॥ ప్రవాహోనిర్ఝరః - అని - ఆ॥ ని॥ ఓఘోబృందేంభసాంరయేయని - అ*శుండా, తొండములయొక్క॥ ని॥ శుండాతుబలహస్తిన్యాంకుదిరాకరిహస్తయోః, అని, వి*శీకర - జలకణములయొక్క, ఊర్ధ్వ - ప్రవర్షవిధిన్ - పొడవుగాజల్లుటచేతను, పుర్వికిన్, భూమికిని, దివికిన్, ఆకాశమునకును - కర్మాలంకారము ॥ క ॥ ద్వ్యర్థశబ్దమునకుదివియను ఘూర్శబ్దంబునకుభువియుమానగవలయున్, నౌశబ్దమునావయను న్యూనసిత రాజన్వపంబు దాజన జల్లుననితారంభట్లు, క్రమ్మ

యున్ । నౌశబ్దమునావయగు - న్యూనసితరాజన్వపంబురాజన జెల్లుననియరంభట్లు - క్రమ్మఱన్ - తిరుగ - నించెను॥ క॥ స్థావరతిర్యక్ప్రభృతుల। కేవరపునగ్రియలుదలవనేకవచనము ల్ । దేవమనుష్యాదిక్రియ। భావింపగనేకవచనబహువచనంబౌననికేతన - దానను జేసి - అటుకనుకనే - సింధురములు - సింధూన్ రాంతిదదతీతిసింధురాః - రాదానేయనుధాతువు - ఈయర్థమునుగలసింధురములనెడిప్రఖ్యాతినిగరులుగాంచెను - నిరుక్త్యలంకారము॥ శ్లో॥ నిరుక్తిర్యోగతోనామ్నామన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్। ఈదృశైశ్చరితైర్జానేసత్యందోషాకరోభవాన్ - అని - చం॥ ౧౧॥

౧౨ - సీ - గంభీరవేదిలక్షణలక్షితంబులైతనరారు భద్రదంతావళ

ములు। నారట్టసింధుగాంధారాదిభవములైకొలువుశ్రీవృ

క్షకీఘోటకములు । పదునాల్గుజాతులంద్రిదశకాంతలమీ

రుపద్మినీజాతిసౌభాగ్యవతులు। కడుశుద్ధ్భశములైన కనక

రత్నాంశుకచందనాదిసుస్తుపంపదలును । సఖలదిగ్దేశ

భూపసమర్పితంబులగుచునరణంబు గతిఁదోన యరుగుదే

రఁ ననువరి చుజయశ్రీఁగొనుచు నతఁడు పురికిజనస్తాం

పువాగగోచరతబ్బఁగ॥ *

భా॥ రా॥ రెండర్థములకుసమము - గంభీరవేదులనెడుగజవిశేషములయొక్కలక్షణములచేత - లక్షితంబులై - కనుపట్టినవై॥ శ్లో॥ త్వగ్ఛేదాచ్ఛోణితస్రావాన్మాంసస్యదళనాదపి ఆత్మానంయోనజానాతితస్యగంభీరవేదితాయనిమృగచర్మయమందును॥ శ్లో॥ చిరకాలేనయోవేత్తిశిక్షాంపరిచితామపి। గంభీరవేదిర్విజ్ఞేయస్సగజోగజవేదిభిః - అనిరాజపుత్రీయమునందునుఁజెప్పియున్నది* తనరారు - ఒనర్పుచున్న - భద్రదంతావళములు - పట్టపుటేనుఁగులును - ఆరట్టసింధుగాంధారాదిభవములై - కొలువు - చెలఁగుచున్న - ఈదేశములయశ్వములుత్తమములుగనుక - శ్రీవృక్షకీఘోటకములు। శ్లో॥ వక్షోభవావర్తచతుష్టయంచ కంఠేభవేద్యస్యచరోచమానః। శ్రీవృక్షకీనామహయస్సభర్తుఃపుత్రప్రపౌత్రాభివివృద్ధయేస్యాత్తనిహయలీలావతి॥ ని॥ శ్రీవృక్షకీవక్షసిచేద్రోమావర్తోముఖేపిచయఃవైజయంతిని ఘుంటువు - పదునాల్గుజాతులన్ - బ్రహ్మ - క్షత్రియ - వైశ్య - శూద్ర - వ్యావహారిక - గోరక్షక - శిల్పకపంచాహీన - కుంభకార - తంతువాయ - క్షౌరక - రజక - వస్త్రచ్ఛేదక, చర్మకర - తిలఘాత - లుబ్ధక - చండాల - మాతంగులనెడుపదునెనిమిదిజాతులందు - బ్రాహ్మణజాతియునక్షత్రబాహ్యలయినలుబ్ధకచండాలమాతంగజాతులును - పినాకడమపదునాలుగుజాతులయందును - త్రిదశకాంతలమీరుచున్న - పద్మినీజాతిసౌభాగ్యవతులును - పద్మినీజాతిలక్షణమురతిరహస్యమందు॥ శ్లో॥ కమలముకుళమృద్వీఫుల్లరాజీవగంధిః సురతపయనీయస్యాస్సౌరభందివ్య

ముంగె। చకితమృగదృగాభే ప్రాంతరక్తే చ నేత్రే స్తనయుగళమనర్ఘ్యం శ్రీఫలశ్రీవిడంబి॥ తిలకుసుమసమానాం బిభ్రతీ నాసికాం చ ద్విజగురుసురపూజా శ్రద్ధధానా సదైవ-కువలయదళకాంతిః-కాపి-నాం పేయకాంతిః- వికచకమలకోశాకారకామాతపత్రా। వ్రజతి మృదుపదేసీలం రాజహంసీవ తన్వీ। త్రివళిలలితమధ్యా హంసవాణీ సువేషా। మృదుశుచిలఘుభుంక్తే-మానినీ గాఢలజ్జా। ధవళకుసుమదా సోవల్లభా పద్మినీ స్యాత్తని చెప్పియున్నది-చందనాదిసువస్తుసంపదలును-ఆరణంబుగతిక్-హరణము నిచ్చినట్లు-తోన-వెంటనె-కడమ సులభము॥

౧౩- క- తన పాండుసమాఖ్యాజగం। బున వెలయఁగ నిట్లు సకలభూ
నాథులనాత్మనిదేశవర్తనులుగా। నొనరించెని శాంతవై
భవోజ్జ్వలుఁడగుచున్। ✻

రా॥ ఈపద్యమునకు కర్తృపదము నరనాథుడని ముందటి పద్యములోనున్నది-పాండు-శుభ్రమైన॥ ని॥ హరిణః పాండురః పాండుః-అని-అ✻సమాఖ్య-కీర్తి॥ ని॥ యశః కీర్తిస్సమాఖ్యా చ యని-అ- కడమ సులభము। భా॥ తనయొక్క-పాండుసమాఖ్య-పాండురాజను పేరు॥ ని॥ ఆఖ్యాహ్వే అభిదానం చ-అని-అ- కడమ సులభము-సఅ-ఉపసర్గము॥ ౧౩॥

వ॥ ఇట్లు యథేష్ట భోగంబులఁ బ్రవర్తిల్లుచు నొకట-నాడు
తనమానంబున॥ ✻

౧౪- ౘ- క్రమముడుగుం దనూజడి మజారుఁ జలాచల లక్ష్యభేదన।
క్రమము లెఱుంగవచ్చు మదిఁ గానఁబడుం బరజాతిభీకరో।
పమురవి చేష్టితంబులివి భావమునం దరపోయ నన్నిచం।
దములఁ బ్రియంబె యెంచు నరనాథుఁడు వేటకునుద్యతా
త్ముండై। ✻

రెంటికి ✶కార్ధము-వేటప్రశస్తమని॥ శ్లో॥ పరిచయం చలలక్ష్యనిపాతనే భయరుషో శ్చ తదింగితబోధనం శ్రమజయాత్ప్రగుణాం చ కరోత్యసౌ తనుమతోనుమతస్సచివైర్యయౌ వనితాళి దాను ననే చెప్పినాఁడు- నైషధమందును॥ శ్లో॥ మృగయా హ్యాయన భూభృతాం ఘ్నతామ్మని చెప్పియున్నది గనుక- అన్ని చందముల బ్రియంబె యెంచు నరనాథుడనెడి దక్కున డాపలినున్న కున యరను యతి దా జెల్లి నందుకు లక్షణము కవిలోక చింతామణియందు॥ గీ॥ టతపవర్గాక్షరములకు డాపలించి। యొనర మాదిన బిందివులుండెనేని। వరుసణనమలువళులగు వానికెల్ల। నవని గొందరు సుకవుల యనుమతమున॥ చ॥ కినుకఁ జళుక్యవంశనృపకేసరి క్రేసిన చోగ్రుపానఖం। డనమునఁ గల్గుబో సురగణత్వము తల్పద పారిజాతవం। డనమునఁ గల్గుఁబో మనుజనాథత దత్పుటదద్బనావలం। బనమునఁ గల్గిఁ భోగహానవధ్యనివాసశక్రుకో శిక్కనికావ్యాలంకారచూడామణి॥ ౧౪॥

౧౫- క- అతివినయాన్వితకుంతియు। ధృతిమహిమాద్రియునగుచు
నతిప్రీతితరంగితమతులై తనుగొలువఁగఁ జతురమృగయు
లేగుదేరఁ జనియెన్వనికిన్॥ ✻

భా॥ అతివినయాన్విత-అత్యంతవినయముతోఁ గూడిన- కుంతియు-ధృతిధయిర్యమునకు-మహి-స్థానమైన-మాద్రియును॥ క॥ వనితాయను చో వనితయు। జననీయను పలుకు చోట జననియును వధూ' యనుచో వధువును దెనుఁగున। జనునాయీయాలు దుదలఁ జనువులుకులకునని- కుంతియు మాద్రియునన్నంటుకుఁ గావ్యాలంకారచూడామణియందు లక్షణము సగుచున్-వప్పుచును-అతిప్రీతి-అత్యంతసంతోషరసముచేత-తరంగిత-పరంపరలుగలదైన - తదస్య సంజాతం తారకాదిభ్య ఇతచ్ఛని యితచ్ప్రత్యయాంతము- మతులై-బుద్ధిగలవారై-తనుఁ గొలువఁగ- చతుర- సమర్థులైన-మృగయులు-వేఁటకాండ్రును॥ ని॥ మృగయుర్లుబ్ధశ్చ సయని-అ- ఏగుదేరఁగా-వనికిన్-వనమునకు-చనియెను॥ ౧౫॥

రా॥ అతివినయాన్వితులైన-కుంతియున్-ఈ కెలుగలవారు-గలవాఁడు॥ ని॥ పార్థిస్తు కుంతీః-అని- అ- కుంతా ఏషాం సంతీతి కుంతినః- అనెడు మతుబంతశబ్దము మీఁద బహువ్రీహి-ఈదిక్కున ఁగ ప్రత్యయరహితముగాఁ జెప్పినందుకు భారవిప్రయోగము॥ శ్లో॥ పృథుకదంబకదంబకరాజితం ప్రథితమాలతమాలవనాకులం। లఘుతుషారతుషారజలచ్యుతం ధృతిసదానసదంతినం అని-ధృతి- మహిమకు-అద్రియున్- పర్వతమైనవాఁడు-అధాంతరము-ధృతిమన్- ధయిర్యలక్ష్మిచేత- హిమాద్రియున్- హిమవత్పర్వము వంటివాఁడును-అగుచు-కొలువఁగన్-కొలిచెడు నిమిత్తమె-మృగయులు-ఏగుదేరన్-రాఁగా- చనియెను॥

౧౬- వ- ఇట్లు పనిచని వివిధమృగంబుల వేఁటాడుచుం దిరిగిరి।

భా॥ రా॥ రెంటికి సరి-సులభము-

౧౭- క. నెలకొనియె వేఁటతమిన। బ్బలియుఁడు శిశిరనగరుచిరపరి
సరమహిమన్। గలట మనఃతీరసికతా। విలసనములు డెం
దమునకు విందొనరింపన్॥ ✻

రా॥ అబ్బలియుఁడు - దశరథుడు - శిశిరనగ - శీతలవృక్షముల చేత॥ ని॥ శైలవృక్షౌ నగావగౌయని-అ- రుచిర-మనోహరములయిన - పరిసర- ప్రాంతభూములయొక్క॥ ని॥ పర్యంతభూః పరిసరః-అని-అ- మహిమంగల - మహిమను గలిగినట్టి అర సున్నయున్నచో నెఱ సున్న వచ్చినందుకు లక్షణము॥ క॥ కులుచలతుద హల్లులకుం। బిలుదన్నైలకొన్నయట్టి బిందువులెల్ల। నెఱయఁగ నూనుచుఁ దేలుచు। నొఱపైయురుఁ దెఱఁగు సెల్లుచుండుం గృతులన్ననియాంధ్రభాషాభూషణము- తమస- తమసానదియొక్క, తెనుఁగు షష్ఠి-తీర-గట్టులయందుఁగల-సికతా- ఇసుకదిబ్బలయొక్క ॥ ని ॥ సికతా వాలుకా యాంచ

సైకతేష్వామయాలపరేయని- వి - విలసనములు- ఒప్పినములు- ల్యుడంతము- డెంవము నకున్-మనస్సునకు-దేశీయపదము- విందొనరింపు- వేఁటతమియందు- నెలకొనియెన్-స్థితుఁడయ్యెను॥ భా॥ అబ్బలియుఁడు- పాండురాజు- శిశిరనగ- హిమవత్పర్వతముయొక్క-రుచిరమైనవరుసరమహియందు- మంగలతమ- అత్యంతశుభములయిన-సతీ- కుంతీమాద్రులయొక్క-రసికయవిలసనములు- రసికత్వవిలాసములు- మంగళతమశబ్దమురసికశబ్దమునకువిశేషణము- దొడమునకువిందొనరింపఁగా వేఁటతమిచేత- మహియందు నెలకొనియెననియన్వయము॥ ౧౪

౧౫ - ఉ. హారిమృగవ్యనవ్యవిహితాదరుఁడాధరణీతలేశుఁడ। ధ్వా
రచితశ్రమాకలితుఁడై కడుమెచ్చెసురాపగాజలా। సార
సమాగమార్హతమసారససారసౌరభో।దీరణకారణంబు
నతిధీరసమీరకిశోరవారముల్॥ ❁

భా॥ హారి ఒప్పుచున్న- మృగవ్య-వేటయందు ॥ ని ॥ ఆచ్ఛోదనంమృగవ్యంన్యాదాఖేటోమృగయాస్త్రియామ్మని- అ- నవ్య - నూతనముగా- విహిత, చేయఁబడినఆదరముగలవాఁడు-అధరణీతలేశుఁడు-పాండురాజు-అధ్వ-మార్గమందు-అరచిత-చేయఁబడిన-వేఁటచేతఁజేయబడినదనుట- శ్రమ- బడలికచేత- ఆకలితుఁడై- అలసినవాఁడై-సురాపగాజలాసార-గంగాజలప్రవాహములయందు॥ని॥ ధారాసంపాతఆసారః-అని-అ- సమాగమ- పరస్పరసాంగత్యమునకు- అర్హతమ- మిక్కిలిఁదగిన- సారస- జెగ్గుర్లుగల-సారస-తామరలయొక్క-సమాగమ్మహార్హతమసారససవముపద్మములకు విశేషణము- సార- ఉత్కృష్టమైన, సౌరభ - వాసనయొక్క- ఉదీరణ- విస్తరించుటకు- కారణంబు-హేతువైన, అతిధీరములైన - సమీరకిశోర - మందమారుతములయొక్క- వారముల్-సమూహమును - కడు- మెచ్చెను- క్రియ॥రా॥ హరి- హారములుగలవాఁడు-మృగవ్యాగవ్యాపిహితాదరుఁడు-ఆధరణీతలేశుఁడు-దశరథుఁడు- సురాపగాజలాసార-గంగాప్రవాహమునకు- సమ- సమమును. ఆగమ- శ్రుతిస్మృతులవల్ల- అహ-శ్రేష్ఠమైనది-ఆగమార్హ,యాత్రార్హమైనదని చెప్పవచ్చును- తమసారస . తమసానదీసముందుఁగల-కమలము సమ- ఉదకమువల్ల శయిత్యము-పద్మములవల్లసౌరభముకిశోరపదమువల్లమాంద్యమును జెప్పుట॥ ౧౫॥

౧౬ - సీ. పుడమిఱేఁడీరీతిఁగడఁగిడెందము మృగవ్యాపారఖేలనము
భిలషింపఁ। గానలోఁదారుమృగంబులకైవడిగైకొనియ
సమాస్త్రకమాకలనఁ దనరుచొక్క-పురాణమునీదంపతు
లుదమశరంబులు దేరనెయ్యంబుమీఱ। ననిచినతప్తియతన

యుండవారితకారుణ్యుఁడైపూనికలశముఁబుమగ్నముగఁ
జేయుచప్పుడు భుగ్నహృదయుఁ। డంచువినిశితశరవిశే
షాభిహతిన । వ్రేళ్ళనేసెనాఘనులసద్వృనియతి । బృం
గఁగేవలసారంగబుద్ధిఁ జేసి॥ ❁

రా ॥ పుడమిభూమికి - ఱేఁడు - రాజైనదశరథుఁడు - ఈలాటివితద్భవపదములు॥ సీ॥ యోధులుజోదులుయోగంబుజోగంబువేదంబుబిందంబువృధివిపుడమియనికావ్యాలంకారచూడామణియందుదహరించినవిగనుకముందరనుదెలిసికొనునది-ఈరీతిన్-ఈపూర్వోక్తప్రకారముగ - కడఁగి- ఉద్యోగించి - డెందముమనస్సు- వెన్నన్నువిన్నవాఁరివంతనాగంబుడెందంబుదెప్పాడిదెల్ల పాటు- ఇవవంటివెల్లను దేశ్యపదములని-యాగ్రంథమందేచెప్పినాము మృగవ్య- వేటయందుగల, అపారఖేలనము-అధికవిహారమును॥క॥ జంగమపదములుదక్కఁగ। రంగలపదములద్వితీయప్రథమయనగురా। జంగదములూడ్చిసతినూయ్నంగదములుదాల్చెనాసుదాహరణంబులను- నాంధ్రభాషాభూషణమందలిలక్షణమువల్లబ్రథమకుద్వియాథానము- కానలోన్ - అడవియందు- తారుసంచరించెడిమృగంబులకై-మృగములకొఱకు-వడిగైకొని-అసమ-సరిలేని- అస్త్రకమాకలనన్-బాణప్రయోగగతిచేత- తనరుచున్- ఒప్పుచున్నవాఁడై- చప్పుడువినియనిముందరికన్వయము- ఒక్క-పురాణములదంపతులు-ఒక్కవృద్ధముని స్త్రీపురుషులు॥ ని॥ పురాణప్రతలప్రత్నపురాతనచిరంతనాయని-అ-జాయాయాదంభావజంభావావానిపాత్వేతేపత్యాయనువాతిఅకమువల్లజాయాశబ్దమునకు - దం - జం- అనునాదేశము - దంపతీజంపతీజాయాదవీయని-అ-అంబులుదేరన్-నిళ్ళుదెచ్చెడునిమిత్తమై॥క॥ గురువులగురులనగొల్తురు । గురువులచేగురులకొఱకుగురువులవలనన్।గురులకుభక్తివనర్చుచు। గురువులయందుండుసకలగుణములునెవుడునని॥ కావ్యాలంకారచూడామణియందుదహరించునవిగనుక- అంబువులు-అంబులనిరెండుపిధములజెప్పవచ్చును - నెయ్యంబుమీఱ - అనిచిన-అంపిన- తప్తియుతనయుండు- ఆమునిపుత్రుఁడు - అవారితకారుణ్యుడైపూనికలశము - అంబుమగ్నముగజేయుచప్పుడునీళ్ళుముంచెడుధ్వనిని - భుగ్నహృదయుడగుచున్- సరళముగానిమనస్సుగలవాఁడై॥ ని॥ అవిద్ధంకుటిలంభుగ్నంవేల్లితంవక్రమిత్యపియని- అ-విని-శిత-వాడియైన-శరవిశేష-శబ్దఘాతియనెడుబాణవిశేషముయొక్క-అభిహతన్-దెబ్బచేత-లసద్వృష్టింముంచివివేకము॥ని॥దృష్టిజ్ఞానేక్షదర్శనేయని,అ-నియతిన్-విధిచేత॥ ని ॥ భాగ్యంస్త్రీనియతిర్విధియని- అ- బృంగన్ - కొంచెపడఁగా - సారంగబుద్ధిఁజేసి- ఏనుఁగనెడిబుద్ధిఁచేత॥ని॥ సారంగశ్చాతకేభృంగేమరంగోచమతంగజేయని-అ- ఆఘనున్-ఆమునిపుత్రుని-తెళ్ళవేసెను॥

భా ॥ పుడమిఱేఁడు- పాండురాజు- ఈరీతిగఁడఁగి --ఇంకభిన్నాన్వయము.

డెందము-మృగ- మృగదంపతులయొక్క- వ్యాపార - రతివ్యాపారమువంటి-ఖేలనము-క్రీడను - మృగీచమృగశ్చమృగౌపుమాన్ - స్త్రీయాయను సూత్రమున నేకశేషము ॥ మృగయోర్వ్యాపారఃమృగవ్యాపారః అనిసమానము-అభిలషింపగా-తారుతాము॥గీ॥ ఒత్తునక్షరములుసొనరంగజఘలుర్లు ।శషసహలునిరూఢిజడ్డగాని। ఖానువచ్చతెనుగులను దీర్ఘణమువమీఁద।బండిరాను లేదుపద్మనాభ యనిపెల్లంకిలక్ష్మీశ్వరుడైనతాతంభట్లుగారు కవిలోకచింతామణియందు జెప్పినారుగనుక తారు సంచరించెడునను దిక్కున రేఫయే మృగంబుల-మృగములయొక్క-కైవడిన్-రీతిచే- అసమాస్త్రకర్మకలనన్-మన్మథవ్యాపార సక్తిచేత-కలిఃకామధేనన్నారుగనుక - తనరు- ఒప్పునట్టి - చొక్కపురాణన్-మంచి యనురాగముచేత-రాగ- శబ్దమునకురాణయనుసదిమాంగభిరూపము- మునిదంపతులు-తమకంబులుదేరన్-తమిఃపుట్టగా-నెయ్యంబు - నెనరు - మీఱననిచిన-తప్పియతన-ఆవిహారమందలితాత్పర్యముచేతనే-ఉండఁగా-పుడమితేఁడువారితకారుణ్యుఁడైయనియన్వయము-పూని- లక్ష్యముచేసికొనియనుటకలశమంబు-కలిగినశాంతినంతటిని - మగ్నముగఁజేయుచున్-అడఁచుచును- అపుడు - వినిశిత - మిక్కిలితీక్ష్ణమైన- శరవిశేషముయొక్కయభిహతిచేత - సద్వృష్టి - వివేలయొక్క - నియతి- నియమము-వృద్ధాచారమనుట-బ్రింగన్- తప్పఁగా-సారంగబుద్ధిఁజేసి - లేళ్ళనిబుద్ధిఁచేత ఆఘములదీర్చనేసెననియన్వయము॥ వ॥ ఇట్లేసిన॥

౨౦. క- వాలంపతాపసమధృతి। ప్రీలఁగహా తాత యనుచు వెలువడు
తన్మ । ర్త్యాపమునకు నాజన । పాలకులో త్తంసుగుండై
భగ్గువఁగలఁగెన్॥ *

రా॥భా॥ రెంటికిసమము-సులభము॥

౨౧. క- ఆధరణీపాలుఁడుతెమ । సాధువియతికొమరు నేఁటుసను
సెనెయిట్లా। హాథాతవ్రాతయనిశర । బాధంగలఁగఁగ
నువారిపజ్జకుఁడనియెన్॥ *

భా॥ ఆధరణీపాలుఁడు - పాండురాజు - తమయొక్క-సాధు-లైనైన-నియతి-భాగ్యముయొక్క- కొమరునేటు - సమసెనె - నను నెంఁగదాయని జేదవాక్యము-అని శరబాధచేత-కలఁగఁగన్- మునిదంపతురుతొట్రుపడఁగా, వారియొక్క-పజ్జకున్-సమీపమునకు-చనియెను॥ రా॥ ఆధరణీపాలుఁడు- దశరథుఁడు-తమసాధునిన్-తమసానదియందు॥ని॥ తటినీహ్రదినీధునీయని-అ-యతికొమరు- మునిపుత్రునియొక్క- యేడు-యేఁడ్లు-అయువనుట-జాద్యేకవచనము॥గీ॥ రూకకువేపోఁకనఁగాఁ ప్రాకటమ్ముగవృష్టి వాగ్నిభాగ్యంబనఁగా। లోకమునవాఁడుదానికి। శ్రీకరముగుపొమ్మనుప్వెనిగ్గయనంగ వ

నికవిలోకచింతామణియందు-సెఁడు-అను-చోటనునర్థబింనువున్నందుకు॥ ఉ ॥ వాఁడిమయాఖముల్ గలుగువాఁడపరాంబుధిఁగ్రుంకెఖేనవు। ల్నేఁడిటువచ్చెనెంతమనిష్టముయిన్భవదగ్నిహోత్రము। ల్వోఁడిగవెల్వగాఁబడియె బ్రోద్దునుబోయెగచుండుచింకిట। నాపిడు వనంబులోనమృగరాక్షసపన్నగబాధనొందెనోయనినన్నయభట్టప్రయోగము-సమసనేయని-వారిపజ్జకున్-ఉదకసమీపమునకు-నునియెను॥

౨౨- క- చనితన్ముఖమునఁ బద్వ । తఁనవిధమంతయను వివిధరా
రవణుఁడుక। త్తనుశర వేదనగ్రిఁస్మతిలతనుఁబోవవినయట్ల
తివ్యధావిశ్వాఁసుఁడై॥ *

రెంటికిసమము-సులభము.

౨౩- క- ఏనుంగనికరమరయక । పూనితిఁగాకిట్టియెడలఁబోసగు
నేమేమం।గానమెకాలనియమగతి। తోనావేఁటమునియు
గముద్రుంగించెదుదన్॥ *

రా ॥ యేనుంగని - గజమని ॥ సీ ॥ యేనుంగునెక్కి-పెక్కేనుఁగులిరుగడరాఁ బురవీధులఁగ్రాలగలదెయనిపోమయాజి - కరము- మిక్కిలి- అరయక- విచారింపక-పూనితిఁగాక-ఇట్టియెడలన్- ఈయాశ్రమభూములయందు - యేయెను- పోసఁగునె-యుక్తమానా - అనికాకుస్వరము - కానమె, ఎరుంగమా॥శ్లో॥ నృపతేర్థవధ్యో వన్యఃకరీయనునర్థముననుట-కాలనియమగతితోన్- కాలప్రేరణతోఁగూడి॥శ్లో॥ లలాటలిఖితారేఖాపరిమార్ష్టుఁనశక్యతేయనిన్యాయము - మునియుగము - మునికొమారుని యాయున్నను- నానుడువార్త-తుదన్ - వేఁటయగుసమయమునప్రుంగించె-క్రియ॥

భా॥ యేనును- నావంటివాఁడును - కని - ప్రత్యక్షముగఁజూచి- కరమరకయ- చెయిగొంచింపక - ఇట్టియెడలన్ - ఈక్రీడాసమయములయందు - కనికరమరయక-దయలేకయనియుఁజెప్పవచ్చును. యేనును-కనికరమనుదిక్కునసంధికి॥ క ॥ నాంతములైనపదంబుల।పొంతంబైనున్నశబ్దములకచటతప ల్దొంతిగజడదబలగున । య్యంతనకారంబునున్నయభినవదండి-యనెడులక్షణమువల్ల నకారపుఁబొల్లుబిందువై కకారముగ కారమైనతర్వాత॥ క॥ కురుచులతుదిహల్లులకును । బిరువన్నెలకొన్నయట్టిబిందుపులెల్లన్నెఱయఁగనూఁదుచుఁదేలుచు।నొఱపైయిరుదెరఁగునెల్లుచుండుంగృతులననియాంధ్రభాసాభూషణమువలన నేనుఁగనికరమనియు నేనుంగనికరమనియు జెప్పనచ్చును-కానమెకాలని- అడవిమృగములని - యమగతిదే - యమప్రేరణతోఁగూడిన-నా వేట-ముని-మునులయొక్క-యుగము-ద్వయమును- అనగామునిదంపతులను॥ని॥ యుగంయుగ్మకృతాదిషు-అనిఅ,ప్రుంగింఁచెను॥ వ॥ అనిచింతించుచుండ॥ ౨౪

౨౪- చ- ఘనశరవేదనల్బలియఁగా వనకుంభిని వ్రాలియున్న య
మ్మునియుగళంబు దొట్రుపడముంచితి నాతలిదండ్రులన్మ
హా । ఘననదిఁ గ్రేమనన్నెఅ గాఁ దానికి కన్నులవారి వృద్ధు
లం । దనరఁ దదంఘ్రి చేర్చవను ధార్మికుఁడా యనన వ్రి
వర్త్రిల్లె। ❋

భా॥ ఘనశరమువలననైన వేదనలుబాయగా- వనకుంభినిన్-వనభూమియందు॥ ని॥ గౌరిలాకుంభినీక్షమాయని-అ-మునియుగళంబుతొట్రుపడగా-పాండురాజనుకొను మాట- ఆతలిదండ్రులను- మహాఘ- అధికదుఃఖమనెడి-నదిన్-వైతరణియందు॥ని॥ అంహోదుఃఖవ్యసనేష్వఘమ్మని-అ- ముంచితిని- ఇంకేమనన్- ఇంకననబోవునదియెద్దిగనుక-అని-కన్నులవారి-కన్నీరు-వృద్ధులందనరన్-పరంపరలైయుండగా-తదంఘ్రిచేర్చనన్ వారిపాదములయొద్ద- ధార్మికుడు- ధర్మాత్ముడైన - ధర్మేణజయత్కలి ధార్మికః-అని-తేన దీవ్యతిజయతిజితమ్మమనూత్రమునఠక్ప్రత్యయాంతము-ఆయన-పాండురాజు- అప్పనసేసెననిముందరిపద్యమునక్రియ॥ ౨౪॥

రా॥ వనకుంభిన్ - జలకలశియందు - కుంభిశబ్దమునకు॥ శ్లో॥ ఉదస్యకుంభీరభశాతకుంభజాయనినైషధమునందునాలుగవసర్గములో బ్రయోగమున్నదిగనుక - వ్రాలియున్నయమ్మునియుగళంబు- కంఠము - తొట్రుపడ - దశరథునితోననుమాట-నాతలిదండ్రులను- మహాఘ- అధికదుఃఖమనెడు- నదియందు, ముంచితిని - తెనుగునబ్రథమమధ్యమోత్తమపురుషములకు నాంధ్రభాషాభూషణమందు । క ॥ ఒరులకునెనయునెం యునై । దరికిదికాఁడంబుతిరి యుదెల్ల ముదనకుం । బరువడిదినియును దిమియును । బౌరయనుభయవచనములకు భూతక్రియలన్ ॥ లక్ష్యము ॥ క ॥ పలికెనుబలికిరనంగా । బలికితివలికితిరనంగబలికితిసర్ధితి బలికితిమన॥ గాననిన్నియు। నలపడగావరుశతోనుదాహరంపులని నేను కవచనబహువచనములుచెప్పఁబడిన, ఇకను - యేను - నేను-మనను-నిర్వహింపను-అవిశోకవాక్యము- నెఱయన్-మిక్కిలి- కాననికన్నులవారిని-అం-ధులను వృద్ధులను-తలిదండ్రులకువిశేషణమును-ననున్-నన్ను- తదంఘ్రిచేర్పువారిపాదములయొద్దజేర్పుము-ధార్మికుడా- విలుకాడా - ఇదివ్యంగ్యోక్తిచేతసంపూర్థనము-అనన్-ఇట్లనగానవ్రివర్త్రిల్లె- వినియనిముందరిపద్యమునకన్వయము- ధర్మశబ్దముధనుర్వాచకమైనందుకు॥శ్లో॥ధర్మఃపుణ్యేయమేన్యాయేస్వభావాచారయోఃక్రతౌ।ఉపమాయాంమహింసాయాంచాపేచోపద్యనిషదియని-వి-

౨౫- క- వినియతనిందనపైనిడుకొనియేఁగిసీయమికిఁదగనిపాపా
రాత్రి। రొయునర్చినవాఁడ మీకుడండ్యుఁడ । ననితనఁదెలు

పుదునువారికప్పనసేసెన్॥ ❋

రా॥ విని- ఆతనిన్- మునిపుత్రుని - తనపైనిడుకొని-యేగి-వృద్ధులకడకుబోయి-వారితోడదశరథుడనుమాట-నియమికిన్- మునీశ్వరునికి- తగని-ఆర్తిన్- పీడను-ఒనర్చినవాడనుమీకుదండ్యుడనని తెలుపుచును . వారికిన్ - మునిదంపతులకు - ఆతనినప్పనసేసెననియన్వయము॥ భా॥వినియతనిందెన- మిక్కిలినియతమైనయపకీర్తినే-పైనిడుకొనిపాండురాజుమునితోననుమాట-యేన్-నేను-కినియమికిన్- కోపింపమికి- మీరుక్షమించుటకనుట-తగని-కడమసమము-తన్ను-అప్పనసేసె॥ ౨౫॥

౨౬- తే. గీ. కేసినమనుజేశ్వరుండుతచ్చాపనమున। నాత్మశరగము
త్పాటనమాచరించె। దానఁబట్టి ప్రాణంబులెంతయుఁ
జలింపఁ। సుతతో గాత్రికోర్వ్యకయాతిఁ దరుండు॥ ❋

భా॥ దానబట్టి - పాండుర్రాజు తానుబాణము దీయుటబట్టి - ప్రాణంబులు-చలిపం-తొట్రుపడగా-అను- ప్రాణములయొక్క- తత- విస్తృతమైనడగ్రాత్రిన్ నోర్వకయతివరుండు- ముందరనెనసుమాట ॥ రా ॥ దానన్- దశరథుడుబాణముదీయుటవల్ల-పట్టి-కుమారునియొక్క- ప్రాణంబులు- చలింపకన్- పోగా- అనుతతా- ఆపుత్రకత్వముచేతనైన-కడమసమానార్థము॥ ౨౬॥

౨౭- ఆ. గీ- కాంతతోడఁజూడఁగాననిట్టటువనమ। లేనియీయవస్థ
పూనియున్న। మాకుమారుపుత్రవ్యపోకార్చె నేఁడునీ
దైనప్రాఢిమహీనుభానుకులుఁడ। ❋

రా ॥ కాంతతోడ గూడగానను - ఋషిదంపతులంధులుగనుక - ఇటుటువనతేనియీయవస్థను- సాధకమును-పూనియున్న- మా- మాయొక్క - కుమారుపుత్రప్రనునీదైనప్రౌఢిమపోకార్చెను-భానుకులుడ-సంబుద్ధి భా॥ కానన్-అడవియందు-కాంతతోగూడ-ఈయవస్థ-రతిని-పూనికొన్నమాదు- మారుత్రిపుమన్మథానందమును- నీదైనప్రాఢిమపోకార్చెను- హేమభానుకులుడ-చంద్రవంశపురాజా॥ని॥ భానూరశ్మిదివాకరాయని-అ-ఇదివ్యాజనిందాలంకారము॥ ౨౭॥

౨౮- ఆ- గీ- ఎందువేఁటరాకెయుతరుశ్రేయవనుతో। దారసంగసు
ఖముఁదప్పద్రోచి । తకటపాండురాజయశమొప్పవై
తతి। క్రూరదశరథేశకులముతో.॥ ❋

భా॥ యేమననుతో-దార - భార్యయొక్క - సంగసుఖమునుదప్పద్రోచితిని-క్రూరదశన్- క్రౌర్యముచేత-రథేశ- అతిఘోరులైనరాజులయొక్క- కులము- రోయుట-

రోయునట్లుగా-యశమును-ఓపాండురాజా-ఎన్నఁజైతివి॥ రా॥ యేమనన్-అననేమన్నది-అతిగూఢార్థ,దశరథేశ-సంబుద్ధులు ఎన్నఁజైతివి-అజునికీర్తికిఁగొదవతెచ్చితివనుట॥ ౨౮॥

ప॥ అనియమ్మునీశ్వరుండు॥

౨౯- తే- గీ- నిజశరీరమెట్లట్లయా నృపుని మేను । నాత్మజాయాస
మాగతంబైన యపుడ । పాణములు వాయునట్లుగాఁ బ
రమశోక । వశతఁ దపియించి మృతిఁబొందె వనితతోడ॥ *

రా॥ ఆత్మజ-కుమారునియొక్క-ఆయాసము-సంకటము-ఆగతంబైన॥ భా॥ ఆత్మజాయా-నిజభార్యలతోఁగూడ-సమాగతంబైనయపుడ-సంయోగమైనయపుడే-సమాగతశబ్దము భావార్థమందు క్తప్రత్యయాంతము-కడమయేకార్థము॥ ౨౯॥

౩౦- మ- యతియెంతేఁ దనయార్తిఁ జేద్వడిన వాఁడై యాత్మజా
యాసమా । గతమైనప్పుడ మేనుఁ బాయుమనియుల్ గ్రన్నన్న
శాపించెసం । తతిలేకుండెడి చోఁ దదాశ మిగులం దాఁ
బోవుటెట్లనియున్ । ధృతిమై నోర్వఁగవచ్చునా మదికిఁ జిం
తింపంగ నంచెన్నుచున్॥ *

భా॥ యతి- ముని- ఎంతేన్ - అధికమయిన- తనయార్తిన్-తనదెసకు- చేద్వడినవాఁడై-లోనై-ఆత్మజాయాసమాగతమైనప్పుడ- ఆత్మభార్యాసంయోగమైనయపుడే-అనిపూర్వోక్తానువాదము- మేనుఁబాయుమని- శాపించెన్-శపించెను-సంతతిలేకుండెడిచోన్-తదాశన్- అసంయోగాపేక్షవల్లనే-తాన్-బోవుట-మిగుల-మిక్కిలియు- మదికిన్-మనస్సునకు- ధృతిమైన్- ఎంతధయిర్యముగలిగిననుట- ఓర్వఁగవచ్చునా-తాళరాదని కాకుధ్వని-అంచు-జనపతియనిమీఁదటిపద్యములోఁగర్త-ఎన్నుచును॥ రా॥ తనయునియొక్క-ఆర్తి-ఆత్మజ-పుత్రునియొక్క-ఆయాసము-శోకము-తదాశ- సంతానాపేక్షమిగులన్-పూర్ణమైనను-తాఁబోవుట- ఎట్లనియున్ - ఎట్లయినను - నామదికిఁజింతింపనోర్వవచ్చును-కడమసుగమము॥ ౩౦॥

౩౧- క- జనపతి దాననతివ్యథ । మనస్కుఁడై యిట్టిదయ్యో మత్సుచరి
తవా । సనయింకనేమని నిజపురి । కిని జనియెదననుచు నాత్మ
కిల్బిషశంకన్॥ *

రా॥ జనపతి- దశరథుఁడు- తాను- అనతివ్యథమనస్కుఁడై- అధికవ్యథలేని మనస్సుగలవాఁడై- శాపముపుత్రహేతువాయెఁగనుక- మత్- నాయొక్క- సుచరితవాసన-జన్మాంతరసుకృతసంస్కారము॥ ని॥ వాసనాభావనా సంస్కారోనుభూతాద్యనుస్మృతిః॥ అని-అ-ఇట్టిదయ్యె- శాపమైపరిణమించెననుట ఇఁకనేమి- ఇంకవిచారమునకు

నిమిత్తమేమి - అని - ఈలాఁగున నెంచుకొని - నిజపురికిన్- అయోధ్యకు-చని-పోయెదవాఁడై- ఎదన్ - మనస్సునందు-ననుచు - చిగురువట్టి - అభివృద్ధియగునదియనుట అర్థాంతరము- ఇంకనేను-ముని- కృతార్థుఁడనై- నిజపురికిన్- అయోధ్యకు-చనియెదననుచు ఆత్మ- తనయొక్క-కిల్బిషశంకన్- పాపభీతిచేత- దానఁబుకొనెనని- ముందరిపద్యమునకన్వయము॥ భా॥ జనపతి- పాండురాజు- దానన్- ఆయెన్నికచేత-అతివ్యథమనస్కుఁడై-అధికవ్యథగలమనస్సుగలవాఁడై- ఇంకనేమని-నిజపురికిన్-హస్తినగరమునకు-చనియెదననుచు-కడమసమము॥ ౩౧॥

౩౨- క- గణనాతీతములగు గో । గణములు వేదండ ఘోటకస్తోమము
లున్ । మణులు ధనధాన్యములు బ్రా । హ్మణులకు దానం
బు సేసె నాతఁడు మఱియున్॥ *

రెంటికిసమము-సులభము- ఇఁక నాలుగుపద్యములకుఁ గుళకము॥

౩౩- తే-గీ- తనకుగల భూషణాదిసద్వస్తుజాల । మగ్రజాయత్తము
గఁ జేసి యుంచి తనయు । బలలసద్వర్తనలవనీస్థలిని జూ
డఁ । జాలనని వారితోఁ దయాశ్రయత మెఱయ *

౩౪- తే-గీ- మనవియుక్తి తెఱంగు మీకనినదడవి । నవయనేటికి మనక
రినగరమునకు । నరుగుఁడంపెదముడు సల్లునను గులాఢ ।
వరవధుల్ గనికరముతోఁ బెరసి కొలువ । *

౩౫- క- మానవతులార హితస । త్వానుగతిన్ స్వాంతఁ దనరియతి
నైపుణ్య । శ్రీనెగయు నాత్మశాస్త్రా । ద్యానుభవము పూ
నెదయజనావళి మెచ్చన్॥ *

౩౬- క- అనిభృతదాతృత్వ్యుఁడై । తనయాలోకనసుదూరతఁ గుం
దునిజాం । గనలం గూడియవనినా । థుఁడు మనదపబం
పుమీఱఁగా మునిచర్యల్॥ *

ఈనాల్గుపద్యములకు భారతార్థము—భూషణాదిసద్వస్తుజాలమును - అగ్రజ-జ్యేష్ఠుడైనధృతరాష్ట్రునకు- ఆయత్తముగన్ - అధీనమగునట్టుగా॥ ని॥ అధీనోనిఘ్న ఆయత్తః-అని-అ-దేని- ఉంచి- ఉంపి - సద్వర్తనలన్ - మంచినడకలుగలవారైన-తనయబలలన్-కుంతీమాద్రులను-వనీస్థలియందుజూడఁజాలనని- వారితో - దయాశ్రయత-కృపాస్పదత్వము- మెరయఁగా-అనుమాట॥ ౧॥ మనవియుక్తితెఱంగు-మీకనినది-మీరెఱింగినది-అడవినవయనేటికి- కరినగరమునకున్- హస్తిగరమునకు- అరుగుఁడు-ము

దుగళ్ళును-పెద్దలును-అనుఁగులు - ఆప్తులును - ఆడక - ఆపట్టణమందు-వెరవరులును గనికరముతోఁ-కొలువఁగ - కొలుచుచున్నట్టుగా- అనిపెఁక- అంపెడను- అరుగుఁడనిక్రిం దటికన్వయము॥౨॥ మానవతులార-సంబోధనము- హితమైన సత్వగుణముయొక్క- అను గతిక-అప్పత్తిచేత- యతినై- తపస్వినై- పుణ్యములయొక్క - శ్రీ-సమృద్ధి నెరయఁగ- ప్రకాశించుచున్నట్టుగా-శ్రీశబ్దముమీఁదఁ దెనుఁగునఁగూడదీర్ఘ మున్నఁదుకు॥క॥ శ్రీలింగ శబ్దకితత్కికినోలిందుదదీర్ఘము దుఃనుండును దెనుగై కోఁదియే కాత్మరశబ్దాలివిసర్జితాం చినికిత తాను రక్తస్థాయనికవిలోక చింతామణి- ఆత్మబ్రహ్మమనెడి-సామ్రాజ్యముయొ క్క-అనుభవమను పూనెదను - యజిన - యజ్ఞములయొక్క - ఆవళిక- పంక్తిని-మె చ్చను॥౩॥అని-ఇట్లని- భృతదాక్షిణ్యండై- తనయొక్క- ఆలోకనవిదూరతను- చూ డకుండుటకు-కుంటుచున్న నిజాంగనలను- కూడియు- కూడుకొనియె-వనిని-ఆఘుఁడు- పాండురాజు-మునిచర్యలను బెంపుకొరఁగానడపెడు॥౪॥ ఈనాల్గువద్యములకు రాఘవా ర్థము॥ తనకుఁగల-అగ్రజాయత్తముగ - బాహ్యాకాధీనముగా॥ని॥ ద్విజాత్మగ్రిజ స్నభూదేవబాడబాయని-అ-అచింత-అర్హములైన- నయజలములచేత- లసత్ - ఒప్పు చున్న-వర్తనలు-అనివారితమైన- ఉదయ - అభ్యుదయముయొక్క- ఆశ్రయతక ఆశ్రే యత్వముచేత-అవనీస్థలిని మెరయఁగానుసు॥౧॥ మంత్రులవాక్యము- మనవి- విన్నపము- యుక్తితెలుంగు-యుక్తిమార్గము,మనవిచెప్పికొను నేర్పునియఁజెప్పవచ్చును-మీకనన ది,అరి,శత్రుడైనదశరథునియొక్క,నగరమునకుక, పట్టణమునకు, అరుగుడఁని,పెదము దుసళ్ళును, ననుఁగులును, ఆడక, చెప్పగా,వెరవు, వారుచెప్పినబుద్ధిని, కని, అరులు, శత్రువులు,కరములోక, కప్పములోఁగూడ ॥ని॥ భాగధేయఃకరోబలిః-అని, ఆ,కొలు వగానును॥౨॥ మానవతులా,-ఇతరపురుషసామ్యముతోడ , రహితమైన,సత్వ,బలము యొక్క, అనుగతిక, యోగముచేత, అతినై పుణ్య, అధికనిపుణ్యతముయొక్క, శ్రీ,స మృద్ధి,నెరయదయునుజనావళిమెచ్చగా, ఆత్మ, తనయొక్క, సామ్రాజ్యానుభవమును, పూనెక,వహించెను ॥౩॥ ఆసభృత, గూఢముగాని, దాక్షిణ్యండై,దక్షిణనాయక త్వముగలవాడై॥క॥ పెక్కండ్రసతులయందును ! ఒక్కని మొగమాటముయొక్క చందము గాకెం, పెక్కినదక్షిణ నాయకు, డక్కజముగ దెలియవలయు నార్యల ప్రీతిసనికావ్యా లకారచూడామణి, తనయ, కుమారులయొక్క, ఆలోకనవిదూరతకుగుంద, నిజాం గనలక, కౌసల్యాకైకేయీ సుమిత్రలను, కూడి అవనిక, భూమియందు, ఆఘను డు,ఈలాగిన ప్రసిద్ధుడగునదశరథుడు, కామునిచర్యల్, మన్మథకేళిటలను, పెంపుమీర నడపెను॥ ౪॥

౩౭- చ-అకలుషయానవనస్థశయంతయుఁ దానడప్పైలోక పా

లకుఁడుక-తా ... గ్రరిపులన్నెరయఁటొలియించుచున్న

మా।ధికరహితాత్మవర్తననతిస్థిరుడై ప్రణిధిప్రయుక్తిబా

యకమెవుడుం ప్రధానపురుషాంతరవర్తనాకలించుచుఁ॥

రా॥నృలోకపాలకుఁడు-దశరథుఁడు-శర- కఠోరములైన ॥ని॥ నికృతస్త్వం నృజుశ్శఠః-అని-అ- క్రోధగుణగరిష్ఠములైనవియనుట- అంతరంగములగలశత్రువులను- క్రోధగుణములకుమనుస్మృతియందు॥శ్లో॥ పైశున్యంసాహసందోహమీర్ష్యాసూయార్థ దూషణమ్। వాగ్దండనంచపారుష్యంక్రోధజోపిగుణోష్టధా-అ- నెరయంబాలియించు చుక-లెస్సగానిగ్రహించుచు॥ శ్లో॥ అగ్నేశ్శేషంఋణాచ్ఛేషంశత్రోశ్శేషంనశేషయేత్-అనునియుతివలన- అర్థాంతరము-శర- నిగ్రహముసకరాని- అంతరంగ-హృదయ మువల్లనైన-రిపులను-వ్యసనరూపములయినశత్రువులనుట॥శ్లో॥ స్త్రీద్యూతమృగయా పానవాక్పారుష్యార్థదూషణం।వాగ్దండనంచసప్తైతివ్యసనానివిదుర్బుధాః అనిభారత ము॥మృగయాక్షౌదివాస్వాపపరీవాదఃస్త్రియానుగః।తౌర్యత్రికంవృథాట్యాచకామజో దశధాగుణాయనికామందకము - నెరయంబాలి యింపుచుక - మించకుండజెఱచును॥ శ్లో॥ఆత్మానమేవప్రథమంవినయేనోపపాదయేత్।తతోమాత్యాంస్తతోభృత్యాంస్తతఃపు త్రాంస్తతఃప్రజాః-అనినీతిసారము॥ వినయోహీంద్రియజయస్తద్యుక్తశ్శాస్త్రముచ్ఛతిమని రామాయణముసమాధిక-సములతోడను-నధికులతోడనురహితుడైన-ప్రభుమంత్రోత్సా హశక్తులచేతనండటిసిలోపడనడచుసర్వాధికుడైనయనుట-ఆత్మ-తనయొక్క-వర్తనక- రాజధర్మముచేత॥శ్లో॥న్యాయేనార్జనమర్థస్యరక్షాసంవర్ధనంతథా। సత్పాత్రప్రతిపత్తి శ్చరాజవృత్తంచతుర్విధమ్-అనికామందకము-అతిస్థిరుఁడై-ఊర్జితుఁడై-అర్థాంతరము-స మాధికరహిత-సాధారణమైన- ఆత్మ-శరీరముయొక్క-వర్తనక-స్థితిచేత- అతిస్థిరుడై స్థైర్యగుణముగలవాఁడై॥శ్లో॥ షణ్ణవత్యంగులోత్సేధోయఃపుమాన్ సదివౌకసః। ఉరశ్చ మణిబంధశ్చమష్టిశ్చనృపతేఃస్థిరః-అనియులక్షణశాస్త్రము-ప్రణిధి-గూఢచారులయొక్క॥ ని॥ ప్రణిధిః ప్రార్థనేచారేయని-అ-ప్రయుక్తిక-అంపుటచేత-ప్రధానపురుష- పురో హితమంత్రిపుత్రజ్ఞాతిదండనాయకులయొక్క॥ శ్లో॥ పురోహితామాత్యకుమారకల్యసే నాప్రణేతారఇతిప్రధానాఃఅనికామందకము- అంతరవర్తనక-అంతరంగవృత్తాంతము ను-ఆకలించుచు-తెలిసికొంచును॥ శ్లో ॥ చారాః ప్రచారయేఃస్థేష్వాత్మనశ్చపరస్యచ। పాషండాదీనవిజ్ఞాతానన్యోన్యమితరైరపి॥అనినీతిసారము-అర్థాంతరము-ప్రణిధి గూఢ చారులయొక్క - ప్రయుక్తిక - వాక్యమును - నాయక-జతిక్రమించక-ఎపుడును- ప్రధానపురుష-పెద్దమంత్రితోడసగు॥ని॥ప్రధానంస్యాన్మహామాత్యేప్రకృతౌపరమాత్మని అని-వి- అంతరవర్తనక- ఆప్తాలోచనను- ఆకలించుచుక - చేయుచును శ్లో॥ సదా నుకూలేషుహికుర్వతేరతింనృపేష్వమాత్యేషుచసర్వసంపదః- అనిభారవి-అకలుష-దోష ము లేని-యశావనస్థ-పాయపువానియొక్క-దశ-అవస్థను- విహారమునసుట- ధర్మాగ్ర

కాన్పనుఖ్యనుప్రాతర్మధ్యాహ్న సాయంకాలముల యందు నాచరించుటధర్మమేకనుకనలుప వడముప్రయోగించినాఁడు॥ శ్లో॥ ధర్మార్థకామాఃకాలేషుత్రిషుయేనస్వనుష్ఠితాః-అని బ్ర హ్మాండపురాణము- అర్థాంతరము- యౌవన- జవ్వనమందుఁగలిగియున్న-దశ-అవస్థను బహువిధరతిప్రసంగమునమట॥ని॥ దశావస్థానేకవిధా-అని-అ- అంతయుఁ- లెస్సగా నడపెను॥ శ్లో॥ జాతిస్వభావగుణదేశజధర్మచేష్టాభావేంగితేషుకవిలోరతితంత్రమార్గః। లబ్ధావిహస్తః తియౌవనమంగనానాంకింనారికేళఫలమాప్యకపిఃకరోతియనిరతిరహస్య మందుఁజెప్పియున్నదిగనుక॥ *

భా॥ నృలోకపాలకుఁడుఁ-పాండురాజు - శతములైన - అంతరంగరిపులఁ- కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యముల నెడునరిషడ్వర్గమును- నెఱయంబాలియించు-సమాధి - ఏకాగ్రధ్యానమును - కర - చేయుచున్నదై- హిత-ఇంపైన-ఆత్మ-మన స్సుయొక్క-వర్తన-వ్యాపారముచేత॥ని॥ సమాధిర్నియమేధ్యానే విపాశేచసమర్థ నేయని-వి-అతిస్థిరుఁడై-చాంచల్యము లేనివాఁడై॥ శ్లో॥ పూజాకోటిసమంస్తోత్రంస్తోత్ర కోటిసమోజపః। జపకోటిసమంధ్యానంధ్యానకోటిసమోలయః॥ అనియోగశాస్త్రమందు జెప్పినదిగనుక-ప్రణిధి- ప్రార్థనారూపములైనదేవతాస్తోత్రములయొక్క-ప్రయుక్తిఁ- సమ్యగ్వ్యాపారమును-పాటుక- శ్రవణమనననిధిధ్యాసనములతర్వాతబ్రహ్మసాక్షాత్కా రమనివేదాంతమతసిద్ధాంతముగనుక-ప్రధానప్రకృతియొక్కయు॥ ని॥ ప్రధానంప్రకృతి- స్త్రీయామ్మని- అ- పురుష- పరమాత్మయొక్కయు॥ని॥ పురుషావాత్మమానవావాయని-అ అంతరవర్తనక-భిన్నమైనయునికిని॥ ని॥ అంతరమవకాశావధిపరిధానాంతర్ధిభేదతా దర్థ్యేయని-అ-ఆకలించుచు-నిర్గుణబ్రహ్మోపాసనచేయుచును- ఆకలుషయా- పరిశు ద్ధియైన-వనస్థదశ-వానప్రస్థవృత్తిని-అంతయు-సాంగముగా-నడపెను॥ *

౩౮- వ- ప్రకృతిల్లువాఁడెందుకనపత్యులకుగతి లేదనిమహామునుల
వలన వినుచుండుగావున నశోకరతదీర్చుకొన లేమికిం
జింతాక్రాంతుఁడై యొక్కనాఁడమ్మహీకాంతుండు
దనయగ్రభాగంబున॥ *

రెంటికిని - సులభము.

౩౯- చ- తనరునిజాన్వవాయ గురుధర్మదవృత్తనరుంధతీసువా।
సినివరుసున్నతుల్యుధవిశిష్ట సభంగనుపట్టిసద్గుణైకనిధి
నిజాగ్రదారహితకార్యభరాత్మతనుఁడఁజూచియి। ట్లని
యెంచనూజహీనతకునాత్మ గరంబుభరంబునొందగఁ ॥*

భా॥ నిజాన్వవాయ॥ నిజవంశమునకు॥ ని॥ వంశోన్వవాయస్సంతానఃఅని

అ-గురుధర్మద - అధికధర్మమునిచ్చునట్టి - వృత్తిఁ- వర్తనగలదాని - అరుంధతీ సువాసినియొక్క- వరుసఁ- సామ్యమున॥ ని॥ చిరంటీసువాసినీ-అని-అ- బుధ విశిష్టసభయందునుతులగనునట్టి - సద్గుణైకనిధిఁ - మంచిగుణములకు ముఖ్యాశ్రయ మైనదాని-నిజాగ్రదారఁ-కుంతిని- హిత - ఇంపైన - కార్యభర - వ్రతాచరణాద్యు త్కృష్ట ప్రయోజనములుగల-ఆత్మతఁ-బుద్ధిగలదౌటచేత-ఉండఁగాఁజూచి-తనూజహీ నతకుఁ-పుత్రులులేమికి- ఆత్మ- తనబుద్ధి- భరంబునొందగఁ-కుందుచుండగా-ఇట్లని యెను-క్రిందటివచనములోనిమహీకాంతుడుకర్త॥ రా॥ నిజాన్వవాయగురుఁ-తమ కులగురువైనవాని-ధర్మప్రవృత్తిఁ-ధర్మోపదేశముఁజేయువర్తనగలవాని-సన్నుతులుగను నట్టిసద్గుణైకనిధిని-అరుంధతీసువాసినియొక్క-వరుఁ-పతియైనవసిష్ఠుని-జాగ్రత-ప్రకా శించుచున్నదై-ఆరహిత- లెస్సగావిడువఁబడిన-కార్యభర - ఇతరకార్యభారముగల- ఆత్మతఁ-బుద్ధిగలవాఁడౌటచేత-జాగ్రత్స్వప్నమాత్మవిశేషణము-కడమ సులభము॥

౪౦- చ- పొదలితిరాజ్యభోగములబూనితివిగ్రజయోన్నతింగడుం।
న్వదలకదానధర్మములుఖవర్తనలుండగునట్లుసల్పితిం। దుదిన
వియేముచెప్పవతిదుఃఖకరంబుగనిట్లుపుత్రుసంపదకోడనై
తినీదయసమగ్రతయాపరిపాటి యేమనఁ॥ *

రా॥ నీదయయొక్కసమగ్రత॥ భా॥ నీనుఱియ- భాగ్యముయొక్క- కడమయేకార్థము-

౪౧- క- చెలువమరుధర్మమునఁబు। త్రలలామముఁబడయులేమిఁ
దాపసనాథా। కులహృద్వర్తనమగునా। కలుషపుజీవన
ముకంటెఁగష్టముగలదే *

భా॥ చెలువ - సంబుద్ధి- మరుధర్మమున- రతిచేత - పుత్రలలామముఁ- సు పుత్రుని-పడయలేమిచేతఁదాపములోడి - సనాథ- కూడినదై- అవులదువైన- హృద్వ ర్తనసగు-మనోవ్యాపారముగలదైన- కడమసులభము॥ రా॥ చెలువమరు-ఒప్పినట్టు గు-తాపసనాథా-సంబుద్ధికులహృద్వర్తనమగు-వంశనాశకమైనవృత్తిగల॥ ౪౧

౪౨- సీ -కులవర్ధనుండగుకొడుకుఁగాననియట్టిరాఘవాస్పదునియా
లయములయము। సిరులకుదొడవైనపరసుతుఁబడయనిపు
నకొలుపాత్మజీవనమువనము। పితురులఋణముదీర్చెడుసూ
నుఁగొండదౌర్భాగ్యశీలగోత్రమ్ముత్రమ్ము। రహితనిహపర
సుఖప్రదుఁబుత్రునొత్తని వరపుణ్యాపీను భవమ్ముభమ్ము।

పలుఁబలుకులేల నిఖిలముఖిలముసూవె। యాత్రజూలుఁ లేని
వారికోయతివరమణి! తడమెయనపత్యవైవర్ణ్యమరయాన
తని! యఖిలమును నిట్లుముఖవర్ణహానిఁ జెందె॥ *

టీ॥ ఓయతివరమణీ - బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠుఁడా - అనపత్య-ఆపుత్రకునికయొక్క- వైవర్ణ్యమును- అరయఁదరమె ఎంచఁదరమా - అతనియఖిలమునిట్లుముఖవర్ణహానిఁ జెందె - అఖిలమునకుముఖవర్ణహానియనఁగా నతనిసంబంధములయినయఖిలశబ్దమునకును మొదలివర్ణముపోయి కడమనిలుచుట - అఖిలమునకును నకారముపోయెఖిలమనెడుపదము నిలుచునట్లు ఆలయముజీవనముగోత్రమ్ముభవన్మను పదములు నాలుగింటికిని దేనియమము॥ భా॥ ఓయతివరమణి-సంబుద్ధులు॥ ౪౨॥

౪౩- శా॥ వేయుం జెప్పెడి దేమి మౌని వరసద్వృత్తంబుచే నేమి
టం। జేయన్నాదుపితౄణమోక్షము సుతశ్రీదక్షతం
త్ప్రాప్తికిన్। ధీయుక్తిం గననొండుత్రోవగలదే నిన్వేఁడెద
న్దేవరన్యాయం బొప్పఘటింపు నా కురుకులం బవ్యా
హతిస్వర్తిలన్॥ *

భా॥ మౌనివరసద్వృత్తంబుచేనేమిటన్ - ఏమనియున్ తనచేతను-పితౄణ-పితృఋణముయొక్క - ఋతిసవర్ణేఋవాయనుసూత్రముచేవికల్పమునసవర్ణదీర్ఘము - మోక్షము-మోచనమును-సుతశ్రీదక్ష- పుత్రలాభమునువినాగా ॥ ని ॥ శోభాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీశ్శ్రీయని వాశ్వతనిఘంటు-చేయనా ప్రాప్తి-తత్ప్రాప్తికిన్-ఆపుత్రలాభమునకు- ఒండుత్రోవగలదె- నేనునిను వేఁడెదను - దేవరన్యాయంబొప్ప-దేవరన్యాయమువంటిన్యాయమొప్పఁగాను-నా- నాయొక్క- కురుకులంబు- అవ్యాహతిస్వర్తిలన్- ఎడతెగకుండునట్లు ఘటింపఁజేయుము॥ రా॥ మౌనివర-సంబుద్ధి- దేవరను వేఁడెదను- న్యాయంబొప్ప-ఘ[illegible]న-ఉరుకులంబు-ఘనమైనవంశము-అవ్యాహతిస్వర్తిలన్- చెడకవర్తిల్లునట్లు తత్ప్రాప్తికినొండుతోవ-కలదేనిన్-కలిగినట్టాయెనా- నాకుఘటింపుమనియన్వయము - భారతార్థమందు దేవరన్యాయమనుదిక్కున - అనచిచయను సూత్రమువలన నకారమునకుద్విత్వమువచ్చినదిగనుక నీయర్థమందుదేవరన్ అనిపైనకారంబునిలువఁజెప్పినాఁడు-స్వరభేదమైననునక్షరమేకరీతిగనుకశ్లేషకుంజెప్పవచ్చును॥

౪౪-క- అనవగతోతనమైపెం। పునదనరుభవత్కృపావిభూతిఁగని
నయేఁ। దనయాపేక్షాదీనత । ననఘయితరునట్లుపొందు
టర్హమెయిటా॥ *

టీ॥ అనవగత- తెలియఁబడని- ఊనత-అల్పత్వముగలది- భవత - నీయొక్క-

కృపావిభూతిఁగనినయేను - తనయాపేక్షాపుత్రులయందలియపేక్షచేతనైన- దీనతన్ దైన్యమును-ఇతరునట్లు - వింతవానిలాగున - పొందుటహర్మై- కాకుస్వరము॥ భా॥ అనఘ- ఇట్లనఁగా- వగతోన్- వగపుతోఁగూడ - నతయై॥ నమ్రయైనదై-కుంతియ నుమాట- ఏను- తనయాపేక్షాదీనతచేత- ఇతరున్- పరుని - అట్లునీవుచెప్పినప్రకారము-పొందుటర్హమె॥ ౪౪॥

౪౫. మ- ఎనయన్లోకగురుప్రశస్తిగల నీయిల్లాలవై కాంతవ । ర్తన
లంబర్విచు నుర్విమానవతులన్థన్యస్థితిన్మించిరొ । ప్పిన
న్నర్హమెయిట్లనందనులయాభీలార్తిపాల్సేంతపా । వన
మౌనీశ్వరయంతకంటెనయశోవాదంబులేదన్నఁగన్॥ *

భా॥ లోకములయందు- గురుప్రశస్తిగ- అతిప్రసిద్ధిగలిగిన- నీయొక్కయిల్లాలనై-కాంత - మనోహరమైన ॥ ని ॥ కాంతంమనోహరంరుచ్యమని- అ- వర్తనలచేత,ఉర్విన్-భూమియందుఁగల- మానవతులన్- స్త్రీలను, మించియొప్పిననను నిట్టన- అర్హమైన,న్యాయమా-ఈశ్వర-సంబుద్ధి-ఇంతకంటెన్-పరమపురుషసంగతికంటె-తనులయ-శరీరనాశముచేతనైన- ఆభీలార్తిన్- కష్టమైనపీడకు॥ని॥ సాత్కష్టంకృచ్ఛ్రమాభీలమని-అ-పాల్సేంత- అధీనముఁజేయుట- పావనమౌను - అట్లయిననుఅయశోవాదంబు లేదు ॥ శ్లో ॥ అపయశోయద్యస్తికింమృత్యునాయనున్యాయమున జన్మహానిరావండును॥ రా॥ లోకగురువనెడుప్రశస్తిగలనీయొక్క-ఇల్లాలనై కాంతవర్తనలన్-ఈల్వాలనయొక్కయత్యంతవర్తనలచేత॥ ని॥ తిన్నై కాంతనితాంయనియని-ఆ- మానవతులన్-మనుష్యసామ్యమును- మించి-ఇట్లు- ఆనందనుల- ఆపుత్రకులయొక్క- అభీలార్తిపాల్సేతయర్హమె-కాకుస్వరము-పావన- మౌనీశ్వర-సంబుద్ధులు - కడమసమము - ఈల్వాలనయనుదిక్కుననిల్లాలనయనిచ్చినంపుకు॥ క॥ ముదమున నాఈడొలను। పదములకుదలామ్మలుడుగఁబైవర్ణముతో। నదుకునెడంగవియనుమదిగుదియగమతిపడ్డవార్లగుంబైపల్లులనియాంధ్రభాషాభూషణమందు- ఎనయన్లోకగురుప్రశస్తిగలనీయిల్లాలనై యనుదిక్కున॥క॥ తెలుగునయాగలుగదు। ద్రాలియిలయావతెనుండువర్ణమేకారమగుననులక్షణమువల్ల నేత్వమేగనుకనికారమునకుయతిచెల్లెను॥ ౪౫॥

౪౬- చ- అనవుఁడు నట్లనుంగలఁకనొందక నేటికిఁ దొల్లియాక్రమం
బున నపత్యలా నృపులు పుత్రులఁగానరె యొండుతేఁ
బె । పెనుపుసుతేష్టిఁ జేసి నిను సేవించుచునున్న
వాఁడనై । మ్మనమునఁజింతవలదిసుసమోహితవృత్తినా
నర్పుమహీపతిన్॥ *

రా॥ అనఁ-దశరథుఁడిట్లనఁగా- అతఁడు- వసిష్ఠుఁడు- ఇట్లనును- సుతేష్టి- జేసి-పుత్రకామేష్టి నాచరించి॥ భా॥ అనఁ-కుంతియిట్లనఁగా-అతఁడు - యెండురాజు- ఇట్లనును-సుతేష్టి జేసి-పుత్రవాంఛచేత॥ ని॥ ఇష్టిర్యాగేచ్ఛయోః-అని-అ- సులభము॥

౪౭- క- అవిసంహ్యమతివసుమతీ । ధవగుర్వాదేశమునను దానొద్దా
        నపరించిననది యిష్టము । నవిలంబతనొసఁగుసందియ
        మిఁకలఁ బొందుఁడు॥ ❋

భా॥ అవిస- సుమతి-సంబుద్ధులు - ధవ - భర్తయొక్క-గుర్వాదేశమునఁ- ఘనమైనియాజ్ఞ జేత- దానొద్దానపరించిననునది - అవినింద్యము- దూష్యముగానిది- ఇష్టముఁ-అభీష్టమును-ఒసంగును। రా॥ అవినింద్యమతీ- వసుమతీధవ-సంబుద్ధులు-గురువుయొక్క-యాదేశమున-కడమయేకార్థము॥ వ॥ అదియు॥

౪౮- సీ- అలఘు పావన గుణోజ్జ్వలదృశ్యశృంగార రచితమై సుపు
        త్రసంసిద్ధిఁ జేయు । గావునఁ దత్కర్మ కలనకు వరియింప
        వలయు నాతనిఁ దెచ్చువైపు జూడు । మనుడుఁ బూర్వమున
        నేఁ గనినసుమంత్రోపదేశ మొకఁటి యిపుడు దీనికొనర ।
        యున్న దిమీతలంపొకటివొల్లఁగ నెపుత్రేష్టికి వేల్పుల నేనిచ
        టికి । దానఁ దెత్తు నేయనఘ నాతండ్రియాజ్ఞ । యతిశయ
        మునసాక్షాదీశ్వరాంశమవుత । పస్వివరునిను మాధవుబలె
        భజించి కంటినీమంత్రశక్తినిగరిమమెఱయ॥ ❋

రా॥ అదియుఁ - అయజ్ఞమును - అలఘు - పావనములైన- గుణములచేత- ఉజ్జ్వలతీ- ప్రకాశించుచున్న- ఋశ్యశృంగ - మునిచేత- ఆరచితమై- చేఁయఁబడిన దే- సుపుత్రసంసిద్ధిని జేయుఁగావున-తత్-ఆయజ్ఞముయొక్క- కర్మకలనకుఁ-ప్రయోగ విధికి- వరియింపవలయునాతని - వరియింపవలసిన ఋశ్యశృంగుని - తెచ్చు-వైపు-ఉపాయమును-చూడుము-అనుడుఁ - వసిష్ఠుఁడిట్లన్నంత - దశరథుఁడనుమాట-సుమంత్ర సుమంత్రుఁడను మంత్రియొక్క- దృష్టిర్జయంతో విజయస్సిద్ధార్థో హ్యర్థసాధకః-అశోకో మంత్రపాలశ్చ సుమంత్రశ్చాష్టమంత్రిణః- అనిరామాయణమందు- ఉపదేశము- చెప్పిన వాక్యము-దీనికి- మీవాక్యమునకు - ఒనరియున్నది ॥ శ్లో ॥ ఋశ్యశృంగంద్విజశ్రేష్ఠం వరయిష్యతిధర్మవిత్ । యజ్ఞార్థం ప్రసవార్థం చ స్వర్గార్థం చ నరేశ్వరః - ఇటనుసనత్కుమారవాక్యమును సుమంత్రునివలన దశరథుఁడు విన్నాడని రామాయణమునందు జెప్పియున్నదిగనుక- దానఁ - మీతలవున- ఇచటికి వేల్పులనేని-ఆజ్ఞ - నీయాజ్ఞ యొక్క-అతిశయమున దెత్తును- ఓయనఘ నాతండ్రి- సంబుద్ధులు- నిలు- మాధవుబలెఁ-విష్ణువువలె-

భజించు-నీమంత్రశక్తిచేత- ఈగరిమ- ఈపూజ్యత్వమును- మెఱయఁగంటిని॥ భా॥ అదియు-నేజెప్పినప్రకారమును - అలఘుపావనగుణములచేత - ఉజ్జ్వల-ప్రకాశించు దా- సంబుద్ధి దృశ్య-కంటికింపైన - శృంగారముచేత - రచితంబై-చేయబడ్డదై- సుపుత్రుల యొక్క-సంసిద్ధిని జేయుగావున- తత్కర్మకలనకు- ఆదేవరన్యాయవిధికి- వరియింపవలయునాతని-వరియింపవలసినవాని - తెచ్చువైపు జూడుము - అనుడుఁ - పాండురాజిట్లులనగా- కుంతియనుమాట- పూర్వమున నేను - కనిన- తెలిసిన- మంత్రోపదేశము- మంచిమంత్రముపదేశమాట-ఇపుడు- దీనికిఁ- మీవాక్యమునకు - ఒనరియున్నది-పుత్రేష్టికి-వేల్పులఁ- దేవతలను - దానఁ - ఆమంత్రమున - ఇచటికిఁ దెత్తును- ఓయనఘ- సంబుద్ధి-నాతండ్రి-కుంతిభోజునియొక్క-అజ్ఞ యతిశయమున- సాక్షాదీశ్వరాంశమవు- సాక్షాద్రుద్రాంశమైన- తపస్వివరుని. దుర్వాసుని- ఉమాధవుబలె భజించి- యీమంత్రశక్తినిగంటిని-ఈగరిమ- ఇట్లు దేవతలఁ దెచ్చెడుమహిమ . మెఱయఁ-వొయఁగా- కంటినని క్రిందటికన్వయము॥ వ॥ కావున॥ ౪౮॥

౪౯- క. అవితథసంకల్పధరా । దివిజులలో నెట్టివారిఁ దెచ్చింతుం
        తుఁ । వివరింపవలయు బుత్రే । ష్టికి ధకిప్పింతు మీరు చెప్పి
        నయతని॥ ❋

భా॥ అవితథసంకల్పధరా - సఫలమైనమనోరథమును వహించినవాఁడా- సంబుద్ధి దివిజులలో - దేవతలలోపల- పుత్రేష్టిసిద్ధికి- పుత్రేచ్ఛాసిద్ధికి - మీరుచెప్పినయతని రప్పింతును॥ రా॥ అవితథసంకల్ప సంబుద్ధి ధరాదివిజులలోఁ- బ్రాహ్మణులలోను-ఎట్టివారిఁదెచ్చి-వరితు- యాగార్థము నియమింతును-వివరింతవలయు- మీరుచెప్పినయతని-ఋశ్యశృంగునీ-పుత్రేష్టిసిద్ధికి-రప్పించెదను॥ ౪౯॥

౫౦- చ- అనయము తత్త్వబోధమున సంచితధర్మనిరూఢియందు । సత్య
        నియతిఁ బెద్దయంద్రు విబుధావళి లోపలన మ్మహాత్ముబా
        వనగుణ శాంతతోరు చిరవర్ణ్యనిసర్గమనః ప్రసాదుఁడై ।
        తనరెడు వానిమంత్రవిధి దక్షుమహాత్మజియించి తేఁదగుఁ॥

రా ॥ అనయమును - ఎల్లప్పుడును - అమ్మహాత్మునిఁ - ఋశ్యశృంగుని-విబుధావళిలోపలఁ - విద్వత్సమూహములోపల -పెద్దయంద్రు- మంత్రవిషయమందు దక్షుమతియైనవాని-రుచిర-మనోహరము నై- వర్ణ్య-వరింపఁదగిన- నిసర్గ- స్వభావముచేతనైన॥ ని॥ స్వరూపంచ స్వభావశ్చ నిసర్గశ్చ-అని-అ-మనః ప్రసాదుడై మనఃప్రసన్నతగలవాఁడై॥ ని॥ ప్రసాదస్తుప్రసన్నతా-అని-అ-తలరెడువాని - ఋశ్యశృంగుని-భజియించి-మనస్ఫురాఁగొలకు- శాంతతోఁ- శాంతాదేవితోఁగూడ- తేదగుఁ-లోడితేవచ్చును॥ భా॥ అనఁ- కుంతియిటనఁగా- పాండురాజనుమాట- విబుధావళిలోపలఁ- దేవ

సంఘములోను ॥ ని ॥ విబుధః పండితే దేవే - అని-వి - యముఁ - యముని-మంత్రవిధి-మంత్రానుష్ఠానమందు-దక్ష-సమర్థమైన- మతిఁ-బుద్ధిచేత- భజియించి తేఁదగును॥ ౫౧॥

౫౧. క- అని నృపుఁడు భార్యతో నాయ । నఁ డయక తెచ్చి యాగమా
చారముతో । దనకుఁ దనూభవలాభం । బొనరం జేయు
టకుఁగడుఁ బ్రియోక్తులు వలికెఁ॥ *

రా॥ అని - ఇటని- నృపుఁడు - ఆయనఁ- యముని- తడయ-తెచ్చి-ఆగమాచారముతో-దేవరన్యాయశాస్త్రవిధితోడ- తనకుఁదనూభవలాభంబొనరంజేయుటకు-భార్యతో-కుంతితోడ- కడుఁబ్రియోక్తులు పలికెను॥ రా ॥ నృపుఁడు-దశరథుఁడు భార్యతో- శాంతతోఁగూడ - ఆయనఁ- ఋశ్యశృంగుని- తడయక-శీఘ్రమే-తెచ్చి-తనకుఁదనూభవలాభంబు-ఒనరఁ-తలఁగునట్టుగా- ఆచారముతో యాగముఁ జేయుటకు ప్రియోక్తులు పలికెను॥ వ॥ ఇట్లు నియమించి॥ ౫౧॥

౫౨- క- ప్రతిపదంబును నిజపురోహితమతాను । శీలనమునసదీక్షా
విశేషుఁడగుచు । ననఘమతులైన మునులతో నాత్మయాగ
మొకటి కొదలేక యుండఁ జేయుచును వేడ్క॥ *

రా ॥ ప్రతిపదంబును- అన్ని ప్రయోజనములయందును॥ని॥ పదం వ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుషు-అని-అ- నిజపురోహిత- వసిష్ఠునకు-మత- సమ్మతమైన-అనుశీలమునఁ-అనువర్తనమున- సదీక్షావిశేషుడు- దీక్షావిశేషుడు- దీక్షావిశేషముతోఁగూడినవాడుఁ-అగుచు నాత్మయాగముఁ జేయుచు- ధరణీపుఁడుండెనని ముందరి పద్యమునకన్వయము॥ భా ॥ ప్రతిదినంబును - పల్మాఱును- నిజ- స్వకీయమైన-పురః- ఆముష్మికసుఖానకు- హితమైన- మత - యోగముయొక్క- పురా - ఆదియందె-ఊహితమైన-మత- యోగమందలి సంకల్పముయొక్క యనియు జెప్పవచ్చును - అనుశీలనమునఁ- పరిచయముచేత-సత్-లెస్సైన - ఈక్షావిశేషుఁడగుచు - జ్ఞానముగలవాఁడై - మునులతోఁగూడ-ఆత్మయాగము-బ్రహ్మోపాస్తిః॥ని॥ ఆత్మా దేహమనోబ్రహ్మస్వభావధృతిబుద్ధిషు-అని-వి-చేయుచును॥ ౫౨॥

౫౩- చ- ధరణిపుఁడుండెనంత బహుధామునిసన్మనుహూయమా
నుఁడై । పరమసమృద్ధిఁబర్వెడు విభావసునందను రూపకాం
తిని । ర్భరుఁ గొదవెల్లదూరముగఁ బాయసభాజనగౌరవా
నమ । త్కరుసునొకరుని బ్రమదగౌరవమొప్పఁగఁగాం
చి సన్నిధిఁ॥ *

భా॥ ధరణిపుఁడు-పాండురాజు- ఉండెఁ- ఈ పూర్వోక్తప్రకారమునవతిఁ

చుచుండెను-అంత-బహుధామునిఁ- అధికతేజస్సుగలవాని ॥ ని ॥ గృహదేహత్విట్ప్రభాధామానియని అ-సన్మను, ఘనమైన మంత్రముచేత- హూయమానుఁడై-పిలువఁబడ్డవాఁడై, పర్వెడు- విభావసునందనుఁ - సూర్యపుత్రుఁడైన యముని- రూపకాంతినిర్భరుఁ-సౌందర్యతేజముల చేత నధికుఁడైనవాని- కొదలు- కొదవలు - పాయఁ-పోవునట్టుగాగా-సభాజనగౌరవ-సన్మానాతిశయముచేత ॥ ని ॥ ఆనందన సభాజనే యని-ఆ-ఆనమత్-వ్యావర్తించుచున్న- కరుఁ- హస్తముగలవాని - ఫలితార్థము ప్రేమాతిశయముచేత హస్తాభినయపూర్వకముగాఁ జేరఁబిలుచుచున్నవానినసుట- ఎక్కనిఁ- ఒంటిగా వచ్చినవాని- ఇవి యమునికి విశేషణములు- సన్నిధిఁ- సమీపమున ॥ ని ॥ సన్నిధిస్సన్నిధానేచ భవేంద్రియగోచనుయని- వి- ప్రమదగౌరవము - సంతోషాధిక్యము-ఒప్పఁగా-కాంచి-చూచి-అప్పుడా యార్యయుండెనని ముందరి పద్యమునకన్వయము ॥ రా ॥ ధరణిపుఁడుండెను- బహుధా, బహుప్రకారములైన- మనుఁయొక్క- సన్మను-శ్రేష్ఠమంత్రముల చేత- హూయమానుడై- వేర్వేఱబడుచున్నవాఁడై- పరమసమృద్ధిఁబర్వెడు-లెస్సగాఁబ్రజ్వలించుచున్న-విభావసునందు- అగ్నియందు ॥ ని ॥ సూర్యవహ్నీ విభావసూ యని-అ-అనురూపతగిన- కాంతిచేత - నిర్భరుఁ- అధికుఁడైనవాని- కొదవెల్ల దూరముగఁ-కొదవలెల్లఁదీఱఁగా - పాయసభాజన- పరమాన్నపాత్రముయొక్క॥ని॥ భాజనం యోగ్యపాత్రయోః-అని-వి-గౌరవ-భారముచేత-ఆనమత్- వంగుచున్న-కరయుగ్మముగలవాని- ఒక్కని- ఒకదివ్యపురుషుని- కాంచి - అప్పుడా యార్యసభ యుండెనని ముందరి పద్యమునకన్వయము॥ ౫౩॥

౫౪- తే-గీ- అప్పుడా యార్యసభ యాతతాద్భుతప్ర । మోదమంద
దాక్షవృత్తిఁ గేల్మోగిచియుండె । నంత రారమ్ము మను
జపయజ్ఞఫలము । నొసఁగెదఁ గొనుమని విభావసూ
ద్భవుండు॥ *

రా॥ ఆయార్యసభ - ఆతత-విస్తృతమైన - అద్భుత- ఆశ్చర్యముచేతను-ప్రమోద- సంతోషముచేతను- మంద- స్తిమితమైన- అక్షవృత్తిఁ- ఇంద్రియవ్యాపారముచేత॥ ని॥ అక్షో రథస్యావయవే పాచికే వ్యక్షమింద్రియమని- వి- కేల్మోగిచియుండెను॥ అంత-విభావసూద్భవుండు- ప్రాజాపత్యపురుషుఁడు- మనుజపంక్తిః- సంబుద్ధి యజ్ఞ-పుత్రకామేష్టి యొక్క - ఫలమును గొనుమని యిచ్చె నని ముందరి పద్యమునకు సంబంధము॥ భా॥ అప్పుడు- ఆయార్య- కుంతి- సభయాతతాద్భుతప్రమోదమందాక్షవృత్తిఁ- భయాశ్చర్యసంతోషలజ్జా చేష్టలతో సహితురాలై- కేల్మోగిచియుండెను-దేవతాకర్షణమను వచారమునిభయమును మంత్ర మాహాత్మ్యమువలన నాశ్చర్యమును సుపుత్రలాభమయ్యెడినని సంతోషమును బరపురుషుఁడుగదా యనిసిగ్గునుగలదై యుండెనని భావము॥ని॥ మందాక్షం

హిత్రప్రాప్తి ద్దాయని-అ- అంత- విహావసూర్ భవుండు- సూర్యపుత్రుండు-యముడుం-మనుజబ-మంత్రజవము నెడుయజ్ఞముయొక్క-ఫలమును-సంతానప్రాప్తినసుట-సహము॥

౨౫- మ- నిరతిం బార్థివగేహినీజనులకున్ సేవింపనిమ్మిందువం । శర
మాస్ఫూర్తిం బట్టుంగొమ్మ సకలత్స్మా భారధుర్యంబనన్ ।
స్థిరమైయుంచు తనూజలాభ మొకవున్ స్వీకించుచిచ్చెం గృ
ప । న్వగముంబాయసము న్నస్తకల్మషముదివ్యశ్రేష్ఠుడత్యా
దృతిన్॥ ❋

భా ॥ పార్థివగేహినీరాజపత్నీ - సంబుద్ధి- జనులకు సేవింప - ఇమ్ముస్థానమైనది-ఇందువంశ - చంద్రవంశముయొక్క - రమాస్ఫూతిన్ - పట్టుంగొమ్మ- అవలంబము-అనన్నించు - తనూజలాభమునీకొదవుంచు - దివ్యశ్రేష్ఠుండు - యముండు- సమస్తమైన-కల్మషము- విచారము- పాయ- వరమునిచ్చెను ॥ రా ॥ పార్థివ- సంబుద్ధి-కేహినీజనులకున్- భార్యలకు- సేవింపన్- భుజయింప - ఇమ్ము-ఇందున్- పాయసము-దిఫ్యశ్రేష్ఠుండు-ప్రాజాపత్యపురుషుండు-వరమును-శ్రేష్ఠమునై-అస్తకల్మషము-నిష్కళంకమైన-పాయసమును-అత్యాదృతిచేతనిచ్చెను. కడమసరి॥

౨౬- సీ. అట్లిచ్చియతండు దానంతెర్చి హృష్టుండయ్యె నదియెల్లవినిగా
ఢహర్షుండగుచు । జనవరుండు నిజాగ్ర సతికిసౌభాగ్యం
వునడకలకేకయనందనకుం । రంబుగౌరవమహిమంబంచి
తానంతభావంబున బర్వబరమనియతి । మనుసుమిత్రకుల
సన్మానవంకిభవ్యదౌహృదయదోహదనిమిత్తంబులైన । యా
సగమునలోననగ యరయ వ్యగ్ర । బుద్ధిగోర్కులెల్లంబా
రితముగ । నొసంగంబనిచెనంతయునుదత్పరిగ్రహ । జను
లవారు నట్లుసలిపిరెలమి॥ ❋

రా॥ జనవరుండు- దశరథుండు. విని గాఢ. అత్యంతనిబిడమైన- హర్షముగలవాండగుచు- అదియెల్ల- ఆపాయసమంతయు- నిజాగ్రసతికిన్-కౌసల్యకును- కేకయనందనకునుబంచి-అతన్- ఆతరువాత- భావంబునంబర్వన్- చిత్తమునంబర్వంగా-లసన్మానపతికి- పరమనియతిన్- ఉత్కృష్టభాగముచేత- మను- మనుచున్న- సుమిత్రకు- భవ్యదౌహృదోదయనిమిత్తంబులైన- మనోహరగర్భప్రాప్తిహేతువులైన-ఆసగముల లోనన్-ఆరెండుభాగములలో-అర- కొంతకొంత- తత్పరిగ్రహజనులన్-భార్యలైనకౌసల్యాకైకేయులను ॥ ని ॥ పరిగ్రహఃపరిజనేపత్న్యాం స్వీకారమూలయోః, అని॥ వి, ఒసగబనిచెన్, ఇయ్యగట్టడచేసెను - వారును - ఎలమిన్ - ప్రేమచేత, అట్లు

సలిపిరి, ఇచ్చిరనుట ॥ భా ॥ జనవరుడు, పాండురాజు, అదియెల్లవిని, ఆవర్తప్రకారమంతయువిని, సౌభాగ్యనిపునడకలకు, ఏకయనన్, ముఖ్యయనగా ॥ ని ॥ ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః, అతి, ఆ, తనకు, కుంతికనుట - కరంబు, మిక్కిలియు - గౌరవమహిమంబు, ప్రభావాతిశయము - అంచిత, పూజితమయిన, అనంతభావంబునన్, బాహుళ్యముచే, పర్వన్, ఒప్పుచునుండగా, పరమనియతిన్, మంచినియమమున॥ ని॥ నియతిర్నియమేదైవేయని-వి - మనుచున్న - సుమిత్రకులసన్మానవతికి - బంధుసమూహముందుబహుమానముకలదానికి - నిజాగ్రసతికిన్ - కుంతికినని క్రియటికన్వయము - దౌహృదోదయమునకు - నిమిత్తంబులైన- చిహ్నములైన॥ ని॥ నిమిత్తంవ్యజనంపదమని, అ-ఆసగములన్-ఆహారపరంపరలను - లోననరయన్ - లోలోపలనే తెలియనట్టుగా-రయ-వేగముచేత, వ్యగ్ర -సంభ్రమపడుచున్న - బుద్ధిచేత - కోర్కులెల్లనొసగను, తత్పరిగ్రహజనుల , ఆకుంతిపరిచారికలను , పనిచెను- వారును - ఆపరిచారికలును-అట్లుసలిపిరి॥ ౧౬

౨౭- క- భరియించెనప్పుడువిబుధో । త్కరసంప్రార్థనమొనర్చక
దలిర్పన్ । హరిమధ్యమభువనముంబ్రో । చుకతిండ్రబన్
భావశోభనలీలన్॥ ❋

భా॥ అపుడు ,హరిమధ్యము,సింహమధ్యకుంతి , తద్గర్భ , అగర్భస్తునియొక్క,భావ , అభిప్రాయముయొక్క, శోభనలీలచేతనిబుధోత్కర , విశ్వసమూహముయొక్క,సంప్రార్థనలనుఒనర్చు-తడక - యత్నము-తలిర్పన్ , భువనముంబ్రోచురతినిభరియించెను॥ రా॥ విబుధోత్కర - దేవసంఘముయొక్క - హరి-విష్ణుప్రమధ్యమభువనమున్-భూలోకమును - ప్రోచురతిన్-వానక్తిచేత-తత్ - ఆకౌసల్యాకైకేయీసుమిత్రలయొక్క - గర్భ-భావగర్భత్వము నెడి॥ ని॥ గర్భోభ్రూణఇమౌసమౌ-అని-అ-శోభనలీలనుభరియించెను॥

౨౮- ఉ- దీనులంబ్రోవంగోరుదు రతిక్రమసత్కరుణ న్వపత్నిసం
దానముద్రుంపగోరుదురుదారణీయరైకశీనసంభో
నిధిమధ్యభూపరముబూనంగగోరుదు రన్యయోన్నతి
న్మానవనాథకాంతలసమానగుణోద్భవగర్భసంగతిన్। ❋

రా॥మానవనాథకాంతలు, ఆసమాన - అసాధారణములైన-గుణములచేతనద్భుతమైనగర్భముయొక్క-సంగతిన్ , సాంగత్యముచేత - అతిక్రమ-అతిశయముచేత-సత్ - తెప్పైన - కరుణన్ , దయచేత , దీనులంబ్రోవంగోరుదు - ఉదారకారిణులు వర్ణింపదగిన, అత్యలయ - అధికభాగ్యముయొక్క॥ ని॥ అయశుభావహోవిధిః-అని-అ-కడమసులభము॥ భా॥ మానవనాథకాంత - లసమానగుణ- సద్గుణములచేత, అద్భు

కాంతాయను శబ్దము మీఁదశానచ్ రాదు, లపకాంతా మీఁద వచ్చును గనుక, అందు॥ శ్లో॥ సహరితాలసమానన వాకశుం:, అని మాఘకావ్యమందుఁ బ్రయోగము, దురతిక్రమ- నివారింపశక్యముగాని-సత్కారుణు చేత - దిను లఁ బ్రోవఁ గోరు - దురుదాహరణీయ, దృష్టాంతము చెప్పరాని-దురత్యయ-అతిక్రమింపరాని- ఈయర్థము ననేకవచనక్రియలు॥

౨౯- క- విభునగ్రమహిషికయ్యెడఁ । ద్రిభువనములఁ బొందజాతరిపు నామకుఁడై । యభినుతిగాంచు కుమారుఁడు । ప్రభవించె మహాయశోభిరాముఁడనంగన్॥ *

భా॥ అయ్యెడన్ - ఆతర్వాత - విభునగ్రమహిషికి. కుంతికి - అజాతరిపునామకుఁడై, అజాతశత్రువను నామము గలవాఁడై -మహత్, అధికమైన యశః, కీర్తిచేత, అన్మహతస్సమానాధికరణజాతీయయోః, అను సూత్రమువలన మహచ్ఛబ్దమున కాకారమునంతాపేశము, అభిరాముఁడనఁగాఁ గుమారుఁడు ప్రభవించెను॥ రా॥ విభు, దశరథుని యొక్క, అగ్రమహిషికి, కౌసల్యకు॥ ని॥ కృతాభిషేకా మహిషీ, అని, అ - అజాత, పుట్టని, రిపునామకుఁడై, రిపుశబ్దము గలవాఁడై, మహాయశోభి, మహఉత్సవముల చేతను- అయ భాగ్యము చేతను, శోభి, ఒప్పెడువాఁడు ॥ ని ॥ మహత్పూర్వః అయశ్శుభావహోవిధిః అని యు, అ, మహత్, అధికమైన, అయశోభి, అపకీర్తి వల్లనైన భయము గలవాఁడు, అనియజుప్పవచ్చును-రాముఁడనంగను, ప్రభవించెను॥ ౨౯

౩౦- క- సురలెంతయు నలరిరి ఖా । సురతం దెసలెసఁగెఁ బ్రబలెను భవిభవంబుల్ । ధరణిజనంబులకపుడా । సరణిమదయమం దిధర్మసంతతి వెరుఁగన్॥ *

రా॥ ఆసరణిన్, రాముఁడుదయించిన ప్రకారముననే, ఉదయమంది, అభ్యుదయము బొంది ధర్మసంతతి ధర్మసమూహము- పెరుగన్, వర్ధిల్లఁగా, సురలెతయు నలరిరి, సుఖులని స్త్రీలింగమువలె జెప్పినందు కులక్షణము॥ క॥ సురశబ్దము స్త్రీత్వింత బొగుస్బహువచనముగుచుభాసురముగభూ । సురశబ్దముదక్కగనొక । సరణేనిగ్లిబత్వమంబునశబ్దమిలననివిలోకచింతామణి॥ భా॥ అసరణిన్-ఆప్రకారమున, ఉదయమందెదర్మసంతతి, దర్జుడుకడమునరి॥ వ॥ మఱియు. ౩౦

౩౧- క- అమితోన్నతిఁగని యెన్నుప । ప్రమదము సుగుణప్రసన్నపవను నివలనం । గొమరుమిగులబలియు సుగం । ధము గలవిరిసోనసురపథంబున దొరఁగెన్॥ *

భా॥ నృపప్రమద. కుంతి - మనుగుణ, మంత్రాన్మత్తిజేత ॥ ని ॥ గుణస్త్వావృత్తిశబ్దేంద్రియామాత్యతంతుషు అని, యాగవశీఘంటు, ప్రసన్నుడైన, పవనునివలన్, వాయువువల్ల, మిగుల బలియున్, మిక్కిలి బలవంతుని, అమితమయి నయున్నతిగలవాని, కొమరున్, కొమారుని - కనియెను॥ రా ॥ నృప, దశరథుని యొక్క, ప్రమదము, సంతోషము, అనుగుణప్రసన్నపవనునివలన, అనుకూలములయి మారుతమువల్ల, కొమరు, ఒప్పిదము, మిగుల బలియు, నిబిడమౌచున్న, సుగంధము గల విరిసోన దొరఁగ- గాన మితిమయినయున్నతిని బొందెను॥

౩౨- క- అరిభీమనాముఁడీతఁడు । కరముఁ రుదుగఁ గొనునృపాళిఁగ దునొడిచి మహా । సురుల వధించునశేకుల । దూరమునననుఁ విబుధసన్నుతులు వినఁబడియెన్॥ *

రా॥ అరిభీమనాముడు, శత్రుభయంకరనామధేయుడైన ఈతడు, రాముడు, నృపాళిన్, శత్రురాజవర్గమును, సడిచి, కలయ, అప్పనమును, కొనుచు,॥ భా॥ భీమనాముడు, భీముడను పేరుగల, ఈతడు, కరము, మిక్కిలి - అరి - అప్పనమును, కొనును, కడమదే కాఖ్యము॥

౩౩- క- అమరనగరమునఁ దనపుడు । త్తమనీతివిచిత్రవీర్యతనయాజ్యేష్ఠత్వమునఁ దనరారు నృపస । త్తముని యతివశతనుతాప్తిఁ దద్దయు వెలసెన్॥ *

భా॥ అమర- నగరము, హస్తినగరమందు- ఉత్తమనీతి, గాంధారి విశేషణము- విచిత్రవీర్యతనయజ్యేష్ఠత్వమున దనరారు నృపసత్తముని, ధృతరాష్ట్రుని యొక్క-అతిప, గాంధారి- శతసుతప్రాప్తి శతపుత్రావాప్తిచేత- వెలసెను॥ రా॥ అమరనగరమున - అమరావతియందు, ఉత్తమనీతిచేతను - విచిత్రవీర్యతన్, అద్భుతపరాక్రమము గలవాడగుట చేతను- అయ, భాగ్యము చేతనైన- జ్యేష్ఠత్వము చేతను, తనరారు- నృపసత్తము దశరథుని- యొక్క-నియతిపశత, ఆదృష్టసంప్రాప్తి-సుతాప్తిన్, రఘురామునిజన్మమందు- మిక్కిలి వెలసెన్ - ఇటనుగా దేవతలు రఘురాముని పుట్టువుచే దశరథుని ప్రతాపాదులుగ్గొనియాడిరనుట॥

౩౪- సీ- దుర్యోధనుండనదు శ్శాసనుండన దుర్ధర్షణుండనదుర్ముఖుఁ డన । నమరువీరాదిగానాయూథగాఢశౌర్యప్రదీప్తఘూకరణవివర్ణ । నానావిబుధనింద్యమానోదయుల సద్విచారవివర్జితాచారమతుల । విగణింపరాని దుర్వృత్తివధర్మవృదశేలపనుల యాస్పదంబుగాఁగఁ । జనుపగలవీతనియతులసాహసాతి । శయసమున్నతులనికృతశ్లాఘులగుచు।

నార్యులబ్బాలు రసితభావ్యర్థదృష్టి । నరసిమదిలోనసజ్జి
తవ్యసనులైరి॥ *

రా॥ దుర్యోధనుడు, యుద్ధముచేయ శక్యముగానివాడు, దుశ్శాసనుండు, దుష్టమైనయాజ్ఞ గలవాడు, దుర్మర్షణుండు, ఎదిరింపరానివాడు దుర్ముఖుడనఁ, బహుప్రలాపియనగాను, అమరు - వీరాదిగా నారూఢగాఢశౌర్యప్రదీప్తుల్, వీరలలోపల, ఆదిగాన, ప్రథమగణ్యత్వమును, ఆరూఢ, పొందినట్టి-గాఢశౌర్యముచేత-ప్రదీప్తుల్-ప్రకాశించెడువాని, లఘూకరణ-తృణీకరించుటచేత, విషణ్ణ-- దీనులయిన-విబుధ - దేవతలచేత, నింద్య-మానమైన, ఉదయుల్- అభ్యుదయముగలవాని, లసద్విచారవివర్జితాచారుల్, దురాచారుని-మతుల, వగణింపరానిదుర్వృత్తిల్ , తలంపరానికష్టప్రజీవుని॥ ని॥ వృత్తిర్వర్తనజీవనే-అని-అ- అధమర్ణపుల్, పాపరతకుని-ఇటువంటి, దశలజనుల్, దశముఖుని- లయ, నాశనమునకు- అస్పదంబుగాఁగల్- స్థానమైనవానిగా-ఈతని-ఈరాముని యొక్క- అతులసాహసాతిశయసమున్నతులు- చలుపఁగలవు-ఇట్లని- కృతశ్లాఘులగుచు నార్యులు- అబ్బాలుల్-ఆరాముని- రసిత- రుచిగొనబడిన- భావ్యర్థ-భవిష్యదర్థముయొక్క-దృష్టిల్-జ్ఞానముచేత॥ ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానేక్షణదర్శనే-అని-అ-అరసిమదిలోన నజ్జితవ్యసనులైరి॥

భా॥ దుర్యోధనుఁడన- దుశ్శాసనుండన-దుర్మర్షణుండన-దుర్ముఖుఁడన-వీరలాదిగా-ఆరూఢగాఢశౌర్యప్రదీప్తులను- ఘూక-గుడ్లగూబలయొక్క-రణ-ధ్వనిచేత॥ ని॥ రవేరణః- అని-అ- విషణ్ణ- ఖిన్నులయిన- నానావిబుధ- విద్వాంసులచేత .నింద్యమానోదయుల్- దూషింపఁబడుచున్న పుట్టుపుగలవారిని- సద్విచార- వివేకముచేత- వివర్జిత- మిక్కిలివిడఁబాసిన- అచారు- మంచిదిగాని- మతుల్- మతిగలవారిని- విగణింపరానిదుర్వృత్తిచేత-అధమర్ణపుదశల-పాపములైనచర్యలయొక్క-అధమర్ణపు- అనుపునామదేశమనకులక్షణము॥ క॥ ధీనిధిగుణపదములపై।మానుగహల్లున్ననంతిమల గుములకుం। బూనిపునాదేశముగుల్। భువనుతమైనచ్చులున్నఁబుట్టగుములకుల్॥ క॥ వాదపుబంతంబులునుబ్ర । మోదపుశృంగారములును మత్తెపుసరులుల్ । జూదపురిట్టులు నెయ్యాపు । టాదరములుననఁగనివియ జాహరణంబులనియాంధ్రభాషాభూషణము- ఘనుల-ప్రయోజనములకు- ఆస్పదంబుగాఁగల్- అవకాశమగునట్టుగా-చలుపఁగల- వీతనియతుల్- నియమరహితులైనవారిని- సాహసాతిశయసమున్నతులను-అబ్బాలకులను॥ కొలులమీఁదలులకురురలగు । నిలఁదెక్కిటపాలు రనమహీపాలురనఁ । సలలితదయాళురనఁగా। నలపడివతిఁల్లుఁగాననభినవదండీయనియాంధ్రభాషాభూషణము-సిత-పరిశుద్ధమైన-భావ్యర్థదృష్టిని-అరసి-జాతకములుజూచి- ఆర్యులు-నికృతశ్లాఘులగుచుదూషించుచు-మదిలో- అనుజ్జితవ్యసనులైరి॥

౬౫. క- వెండియుఁబతి కోర్కి వొదల । రెండవసతియనపరగు

ణరేఖఁదనరుచుల్ । గండాఁగెనుసుతరత్నము। పాండు
రమణిశుక్తివోలెఁబడసెహరికృపల్! *

భా॥ వెండియుల్- మరియును - పతికోర్కి-పొదల్ - ఇంకఁబుత్రులు గాలేననునపేక్షఫలించునట్టుగా- రెండవసతియనల్- రెండవసతీదేవియనఁగా-వరగుణరేఖల్- శ్రేష్ఠగుణపరంపరచేత- తనరుచున్న- పాండురమణి- కుంతి - సుతరత్నము-పుత్రుఁడనెడురత్నమును- శుక్తివోలెల్- ముత్తెపుచిప్పవలెనే- హరికృపల్- ఇంద్రానుగ్రహముచేత-వడసెల్ - కనెను - ఇంద్రుడుపమార్థదేవతగనుక నింద్రువివలనేశుక్తియుముత్తెముగనును॥ రా॥ రెండవసతి- కైకేయి- అనపర- నికృష్టముగానిదైన-గుణరేఖను-వరానభావతీత్యవరా- అవరాసభావతీత్యవరా- అనవరావసాగుణరేఖావయనిసమాసము-నజ్ఞ్వరయముప్రకృతార్థమునుబొందింపుచున్నయది-సుతరత్నము-సుతశ్రేష్ఠమును॥ని॥రత్నంస్వజాతిశ్రేష్ఠేపియతి-అ-పాండుగ-శుభ్రమైన-మణి-ముత్తెమును శుక్తివోలె ఉపదు-హరికృపల్-విష్ణువుదయవలన-పడసెను॥

౬౬. క- భూకాంతుమన్ననలుగనుఁ । జేకొని మాముదితబుధరచితమతిభరతుం। గైకమహావీరత్వా । స్తోకుని జుర్జనసమాఖ్యుసుతుఁగనియలరెల్॥ *

రా ॥ ఆముదిత- సంతుష్టులైన - బుధుఁచేతరచితమైనమతిగలవాని- మహావీర్యత్వ- అనేకశౌర్యముచేత- అస్తోకుని- ఘనుని॥ ని॥ స్తోకాల్పక్షుల్లకాస్సూక్ష్మమని-అ- అర్జునసమాఖ్యుల్-శుభ్రమైనకీర్తిగలవాని॥ ని॥ వలక్షోధవళోర్జునః-అని-అ-భరతుల్-భరతుని-కైక-కైకేయి-కనియలరెను॥ భా ॥ ఆముదిత- ఆస్త్రీకుంతి॥ ని॥ అన్నతెఱఁతలిరుబోణిమెరుఁగుబోడిముదితయనియాంధ్రభాషాభూషణమందు దేశీయపదములలో జెప్పినది - బుధరచితమైన- నుతిభర- స్తోత్రాతిశయముచేత - తుంగ- ఘనమై-ఏక-ముఖ్యమైన- మహావీరత్వముచేతనస్తోకుని- అర్జునసమాఖ్యుల్- అర్జునుఁడను పేరుగలవాని-కనియలరెను। ౬౬॥

౬౭. సీ॥ ఇవ్విధంబునఁ గాంచిహృక యేశులన్నఁ బెనుచుచునుం
డవభ్ర్పసహుహాసి। ణొడోకసవతిము పుత్రులంధసుంరఘు
ణశీలతన్ననుగుణవిధేయు । రక్షోరిపైద్వంగ పాత్రుమూ
పులలక్ష్మణశత్రుఘ్నులనుగరంబు । వినయసాభ్రాతా
దిఘనతరసుగుణరేఖను మీంచుతనయులఁ గవలఁగనియె।
నొప్పమీఱవాసత్య వీర్యోదయులగు । నట్టివతురాత్మజు
లునురూపాభిరాముల్లైనకులసహదేవపదాతివిప్రు। తా

త్మవత్తానులైమి చిరవనిలోన॥ ❋

టీ॥ అబ్జిసరుహాక్షీకాండోత్తసపత్నియుక్ - వాఁడ్రియు - గరుతరధర్మరక్షణ శీల - మాద్రీవిశేషణము - తత్ - అరుంధతియొక్కయును మంత్రముయొక్క - గుణ - ఆవృత్తిచేత - విధేయ - వశులైన - రక్షోరివైద్య - సురవైద్యులయొక్క - వరమువలన - పాత్రరూపులక్ - అవతరించినవారినీ - లక్ష్మణ - లక్ష్మీవంతులయిన - శత్రుఘ్నులక్ - శత్రుసంహారకులునైనవారిని - కవలక్ - అమడలను - కనియెను - నాసత్య - అశ్వినీదేవతలయొక్క॥ ని॥ నాసత్యావశ్వినావదస్రా యని - ఆ - వీర్యోదయులగునట్టి అంశజాతులైనట్టి - చతుర - సమర్థులైన - ఆత్మజులు - నకులసహదేవులనెడు - పద - నామధేయముచేత - అతివిశ్రుత - ప్రసిద్ధమైన - ఆత్మవత్తానగలవారై మించిరి॥ రా॥ అబ్జిసరుహాక్షీకాండోత్తసపత్నియుక్ - కైకేయియొక్క - చిన్నసవతి సుమిత్రయు - గురుతరధర్మరక్షణశీలతచేత - మను - ఒప్పుచున్న - గుణవిధేయ - గుణవశురాలు - సుమిత్రకువిశేషణము - రక్షోరివైద్య - సురవైద్యులకంటె వర - శ్రేష్ఠమానట్టుగా - ప్రాప్తరూపులక్ - సౌందర్యవంతులైనవారిని॥ ని॥ ప్రాప్తరూపస్వరూపాభిరూపాబుధమనోజ్ఞయోః - అని - ఆ - లక్ష్మణశత్రుఘ్నులనుకవలగనియెను - ఒప్ప ఆసత్యవీర్యోదయులగునట్టి - సత్యమునకును శౌర్యమునకునుత్పత్తిస్థానమైన - చతురాత్మజులు - నలుగురుకుమారులును - సురూపాభిరాములును - ఇన - సూర్యసంబంధమైన - కుల మునకు - సహా - తగిన - ఆత్మవత్తానులై - తమనడకగలవారునై - మించిరి॥ ఆశ్వాసగర్భము॥

౧౮ - శా - ప్రాలేయాంశువతంససన్నిహితపంపావాతశైత్యాచిర

లీలాగూఢనిగాఢరూఢపులకాళీ హేతుహార్దోదయ ప్రస్థూ

లంభావుకశైలరాజతనయాదోర్దండనిష్పీడనో ద్వేలో

ర్ధ్వస్రుతచిత్తరాగలహరీధీకృజ్జటామండలా॥ ❋

ప్రాలేయాంశువతంస - చంద్రశేఖరా - సన్నిహిత - సమీపముననున్న - పంపా - పంపానదియందుఁగల - వాతమారుతముయొక్క - శైత్య - చల్లదనముయొక్క - అచిరీ - అచిరభావముచేత - లీలా - విహారమందు - గూఢ - గూఢమానట్టుగా - నిగాఢ - మిక్కిలి - రూఢ - పుట్టిన - పులకాళీ - పులకాంకురసమూహమే - హేతు - కారణముగాఁగల - హార్దోదయ - ప్రేమాతిశయముచే॥ ని॥ ప్రేమానాప్రియతాహార్దమని - ఆ - స్థూలంభావుక - ఉబ్బెంగుచున్న - శైలరాజతనయా - పార్వతీదేవియొక్క - దోర్దండనిష్పీడన - గాఢాలింగనమువల్ల - ఉద్వేల - మట్టుమీఱినదయి - ఊర్ధ్వస్రుత - పొడవుగాసెగసిన - చిత్త - హృదయమందుననుఁగల - రాగలహరీ - అనురాగప్రవాహమనెడి - ధీకృత్ - బుద్ధినిఁజేయుచున్న - జటామండలముగలవాఁడా - వృత్తేశాలంకారము॥

౧౯ - క - మూర్తిత్రయధృతిలీలా । వర్తితనానాజగద్భవస్థితిలయని

ర్వర్తనసజ్జనసుకృతవివర్తాయితదివ్యదేహవారితమోహా॥

మూర్తిత్రయ - త్రిమూర్తిరూపముయొక్క - ధృతి - ధారణమనెడి - లీలా - విలాసముచేత - వర్తిత - చేయఁబడిన, నానాజగత్తులయొక్క - భవ - ఉత్పత్తియొక్కయు - స్థితి - రక్షణముయొక్కయు - లయ - నాశముయొక్కయు - నిర్వర్తన - పరిచారముగలవాఁడా - సజ్జనులయొక్క - సుకృతమునకు - వివర్తాయిత - వినియమరూపమౌచున్న - దివ్యదేహ - దివ్యస్వరూపముగలవాఁడా - పుణ్యాత్ములకు సారూప్యములనిచ్చుననుట - వారిత - పోఁగొట్టఁబడిన - మోహ - భక్తులయజ్ఞానముగలవాఁడా॥ ౧౯॥

౨౦ - మాలిని - ప్రథమతమవచోంతప్రస్ఫుటబ్రహ్మవిద్యా । పథ

కవిపశ్చిద్భావవిశ్రామసీమా। పృథుదివసానృతధారాం

త్తసిక్తాకుపీటిప్రథితతిరుమలత్మాపత్యపత్యాగ్రజన్మా॥

గద్యము॥ ఇది నిఖిలసూరిలోకాంగీకారతరంగితకవిత్వవైభవపిం

గమరయూర్యతనూభవ సౌజన్యజేయ సూరయనామధేయ

ప్రణీతంబైన రాఘవపాండవీయమందు ప్రథమాశ్వాసము.

ప్రథమతమవచోంత - వేదాంతములయందు - ప్రస్ఫుట - తెల్లగాఁదెలియఁబడిన - బ్రహ్మవిద్యాపథ - బ్రహ్మజ్ఞానమార్గమునకు - పథిక - పాంథులైన - విపశ్చిద్భావ - విద్వాంసులహృదయములకు॥ ని॥ విద్వాన్విపశ్చిద్దోషజ్ఞః - అని - ఆ - విశ్రామసీమా - విశ్రమస్థానమైనవాఁడా, విశ్రామయనిఘఞ్ప్రత్యయముగాఁ జెప్పినందుకు॥ తిమ్మృషిమనుష్యలోకప్రదేశవిశ్రామశాఖినమ్మనిమురారియు॥ శ్లో॥ విశ్రామోలభతామిదంచశిథిలజ్యాబంధముస్మద్ధనుః అని కాళిదాసును జెప్పినను గాని - మిత్రయంహ్రిస్వయనుసూత్రమనహ్రిస్వమురాఁగా విశ్రమయని యుండవలెననియు - విశ్రామోపలబ్ధ ఇతి కాశికాయామన్నందువలన విశ్రమశబ్దమేయుండవలెఁగనుక॥ కథంకథం విశ్రామయనివ్యాసకారులచెప్పినందునని వ్యాకరణాంతరమువలననుపధావృద్ధిరావలెఁగనుక॥ విశ్రాంతింభవతాదునిశమంతలవ్యాఖ్యానములోనునువ్రాసినాఁడుగనుకను - విశ్రాంతిసీమాయనెడునవియుమంచిపాఠము - పృథు - అధికమైన - చిదమృతధారా - జ్ఞానామృతధారచేత - అభీక్ష్ణ - నిరంతరమును॥ ని॥ ముహుః పునః పునశ్శశ్వదభీక్ష్ణమసకృత్సమాః. అని - ఆ - సిక్త - అభిషిక్తుఁడైన - ఆకుపీటి ప్రథితతిరుమలాపత్యపతి - ఆకుపీటితిరుమలరాయనియొక్క - అపత్యాగ్రజన్మ - జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన పెదవేంకటాద్రిగలవాఁడా॥ ౨౦॥

గద్య॥ ఇది మదనగోపాలకృపాకటాక్షసంప్రాప్తపారసారస్వతసంపదానందనవరాన్వయక్షీరపారావారరాకాసుధాధాముఁడగు రాజగణపయామాత్యపెదరామధీమణిప్రవర్ధితంబైన రాఘవపాండవీయార్థంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము - సంపూర్ణము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

రాఘవపాండవీయము - సవ్యాఖ్యానము - ద్వితీయాశ్వాసము.

౧. క. శ్రీపంపాసరసక్రీ। డాపండిత పెద్ద వేంకటస్వామిపతికి। తా
పాసికపక్షప్రత్నా। గ్రూపవిరూపాక్ష హేమకూటాధ్యక్షా॥

౨. క. దేవాంశభవులు పుత్రుల। నీవిధమున। బడసి ముదితహృద
యు। డగుచు ధా। త్రీవరుడు పెనుచుచుండె। ధావిధి
సంస్క్రియలు మునికటంబునడువ॥ *

ఈ టీకిసరము - సులభము.

౩. సీ. నానాటికిని బ్రోంగు వకకంపు। గళల పెంపున। జిన్నిక్రొన్నెల
బోదలనగ। నుత్తరోత్తరవృద్ధినొప్పు తేజోరేఖవళ। గోమ
ళాకారబింబంబులనగ। గ్రొత్తక్రొత్తగ బోదలొందు మరు
వైస్మోన్ముఖబలుపుష్టి గరికలభంబులనగ। నంతకంత క్రమిం
చువింతసుగంటిమి యొదుటు సింగంపుగోవములనగ। వెల
సిరిలను ధర్మజభీమవిజయులనగ। గ్రాలు నృపసుతుల్ దమలో
నగవత్తోగూడి। మనసుమైత్రిచే రామలక్ష్మణచరితము। సన
య భరతశత్రుఘ్న ఖేలనము మెఱసె॥- *

రా॥ ధర్మరాజ-ఇంటివల్లఁబుట్టిన॥ ని॥ ధర్మః పుణ్యే యమే న్యాయే స్వభావాచారయోః క్రతౌ - ఉపమాయామహింసాయాం చాపే చోపనిషద్యపి - అని - వి, భీమ-భయంకరములైన, విజయములు గలవారు - అనగా - క్రాలు - ఒప్పుచున్న, నృపసుతులు- కవలుగూడి- జోడుగూడుకొని - మనసు యొక్క- మైత్రిచే రామలక్ష్మణులయొక్క- చరితము- అడకయు- సనయ- నీతిసహితమైన- భరతశత్రుఘ్నులయొక్క- ఖేలనము- విహారమును- మెఱయ- వెలసిరి॥ భా॥ ధర్మజభీమవిజయులనఁగ - ధర్మరాజభీమార్జునులనునట్టుగా- కవలుగూడి- నకులసహదేవులనుగూడి- సుమైత్రిచే- మనగా-ఒప్పఁగా- రామ- మనోహరమైన- లక్ష్మణ- లక్ష్మీవంతమునైన- చరిత్రమును - సనయభరతత్ - నయాతిశయముతోఁ గూడినవారాటచేత - శత్రుఘ్న - శత్రుసంహారకమైన- ఖేలనమును- మెఱయ- వెలసిరి॥

౪. ఉ. అంతవసంత మొప్పె। జరమాత్రిమభాగచరాఖిలర్తుసా।

మంతమనంతజాలకసమంజసరంజితకుంజకుంజరో। ద్వాంత
నితాంతసాంద్రమధుదానవిజృంభితబంభరస్వనా। త్యంతని
రంతరీకృతదిగంతమతాంతలతాంతకుంతమై॥ *

రెంటికిసమముగా వసంతవర్ణనము॥ చరమాంగ్రిమభాగ- పశ్చాత్పూర్వభాగములయందు- చర - వర్తించుచున్న- అఖిలర్తువులును-సామంతము - పరివారలుగాఁగలిగినది - సకలఋతుసౌభాగ్యము గలదనుట- అనంత- అసంఖ్యములైన- జాలక- మొగ్గలచేత ॥ ని ॥ క్షారకోజాలకం క్లీబే- అని - అ- సంమజస-యుక్తమౌనట్టుగా॥ ని॥ దశరూపం సమంజసం యుక్తమౌపయికం లభ్యమ్ - అని- అ- రంజిత- ఒప్పిన- కుంజ- పొదలనెడి- కుంజర- ఏనుఁగులవల్లనుండి - ఉద్వాంత - వెడలివచ్చుచున్న- నితాంత సాంద్ర-మిక్కిలిదట్టమైన- మధు- మకరందమనెడి ॥ ని ॥ మధుమద్యే పుష్పరసే అని- అ-దాన-మదముచేత ॥ ని ॥ దానంగజమదే త్యాగే-అని॥ యా-విజృంభిత-గర్వించిన- బంభర-తుమ్మెదలయొక్క ॥ని॥ బంభరశ్చ మిళిందశ్చ హిందోళభసలౌ సమౌ-అని-యా- స్వన-ధ్వనిచేత-అత్యంతమును- నిరంతరీకృత - నిబిడముగాఁ జేయబడిన - దిగంతములుగలది - అతాంత - అలయక లేని - లతాంతకుంతమై, కుసుమాయుధుఁడుగలదై- అంతవసంతమొప్పెను॥ ౪॥

౫. సీ. అచ్ఛంపుతేలి జిగురాకుజొంపము కెంపుమేలి చెందిరవు। గెం
ధూళిగాఁగ। గ్రుచ్చినట్లుగ జాదుకొన్న మొగ్గలగుంపు ప్ర
కటపాటలబిందుపాళిగాఁగ। విచ్చిన పరుపంపు విరులతండ
ము పెంపుశోభిత భూతిరించోళిగాఁగ। నిశ్చలంబైన తేని
యవానజడిసొంపు లాలిత దానధారాళిగాఁగ। సుమపరా
గము లేఱాలి పానుపులుగాఁగ। భ్రమరపఙ్క్తులు పైసరప
ణులుగాఁగ। బుడమి నెల్లెడ వావ్యాళి కాడలుపెదను
దపు చేమఁగు బోలె నామని దనర్చె॥ *

భూతి- గజశృంగారము యొక్క- రించోళి- పంక్తి ॥ ని ॥ భూతిర్మాతంగశృంగారే- అని- వి ॥ ని ॥ రించోళి శ్రేణికా శ్రీయామ్- అని- యా- కడమను లభము- మొదటి నాలుగు పాదములయందు సరిత్యప్రాసము నియమముగఁ జెప్పినాఁడు॥ ౫॥

౬. రగడ. పొలిచె మధులక్ష్మి సురపొన్నలను బొన్నలను। వెలివిపడి
పుష్పొడుతితిన్నెలను జిన్నెలను। రంగుగఁదనర్చునారంగము
లసంగములఁ। బింగళతచెందెమదభృంగములయంగములఁ।

గోరంటఁజిగురాకులదూవి గున్నలనుజిన్నెలను।బత్తిచేమరుఁదు
రులముదిపన్నలనబిన్నలను। లలిఁజిక్కఁగరుఁజలిబలంగము
లవంగముల। లఁళితమైలవలీకుడుంగములలుంగములు।పాల
యసురువిందవూవిరువులునుమరువులును। దెలిపెమదన
సకుఁబనితెరువులునుతూరువులును। చెరయుచుఁబలాశతరు
బృందములనందముల। విరిమొగ్గలమారి గురువిందమురిచం
దముల। నెన్నికగవా సించెనిరువులునుబోరువులును। జీన్ని
చెందొవలచేఁజెరువులునుదోరువులును। విలగొంటుపమారన
రవిందముల౯గెందముల।లీలడపుకొత్తగమిళిందములడెంద
ములమెదలెవులయూచలసమీరములుసారములు। నాదివి
రహీకమ్యోనతిఘోరములు౯గ్రూరములు। జడిగొనువఘూ
ళికాసారములపూరముల। వడివనరెనసి ఘువారముల
యూరముల। పదరెఁగడుగ్రోష్మవికవారములు గీరములు
గదిరెఁబలుందురుఘూకారములుబీరములు। గలిగిపాందులు
కణీకారములవేరములఁ। దోఁగిరిలపుంటలకుదూరము
ఁదూరములఁ।బొదలెసంపెఁగలందుఁబూవులునుదావులు
ను। గుదిగొనదనర్చెగడుఁగ్రొవ్వులునుమోవులును। సార
వడతాఁకుసంచారికలచేకకల। జారులఁచరించిరభిసారికల
కోరికల। విగురుబోఁడ్లెన్నశైరీవులునుగీవులును। దిగజా
అవిడిచిరటుశీవులునునావులును।దదనంగతంత్రావశారిక
లకారికల। చదువఁజెలఁగెలివనశారికెలఁగిరికెల। మితిలేక
పరఁగెఁ…మెరవులునువలవులును। నశివలెంతయుమరచి
రలపులునఁసాలవులును। భోణిమిగవకుళకుజపూగములఁ
బూగముల।రానదనరాకెనుబరాగములరాగముల।బరగె
వఘుమావనులకుబలఁవులునుగౌవులును చెరిగెయువయువ
తులకుబిలువులునుబోలువులును।రంజిలిరిగాణలనురా
గముల రాగములఁ। బుంజితశ్రీఁకనదుభోగములఁజాగలను

నలముకొని పెంటిచేరలాటములు గూటములఁ। జలిపెన
హిపత్రివ్యగఝాటములఁగీటములు।సౌరిదిమధుప్రవృష్టివం
జులకములఁదిలకములఁ గురిసెజెదరుచుఁదోట్లకులకములఁ
జలకముల।గయికొనియొననవపసగాటములంవాటములు।
నయితరులతలపెనుఁగులాటములునోటములు।బొరసెవిర
హిణులకురుపులకముఁదిలకములఁ। బరుసదనముకపోలఫ
లకములనలకములసరి। గనానాలతాజాలములుసాలము
లు।జదరఘనమ్యోవాచాలములునీలములు। దళుకెసఁగఁ
బల్లవవితానములసూనములఁ।బులియఁబికమధుపలములఁ
బోనములఁబానముల। జవిగొనిరిగరువలువిసాళములుమేల
ములు।మివ్వులఁదపసికినించెమేళములుఁదాళములు। దగమ
సలుభసలసంతానములగానముల। మగువలెగఁజోపిఁ…
మానములమానముల।వడిఁద్రిప్పిచారుఁడుజయవంతములు
గుంతములు।సడలించెమునిజనస్వాంతములుసాంతములు।
మండితారామవనమాలికలపోలికల।బండెములుజరిగెఁగు
లపాలికెలకేళికల। సతతముసుగంధవువసంతములుబంత
ములు।వ్రతులకునునమ్యోరసవంతములుఁగాంతములు।మరిఁ
గిమెపుడునుగంధమాలికలపోలికలఁ। బరఁగమగలిడిరంక
పాలికెలబాలికెల॥ *

కెంటికిసరివణ్ణనము॥ పోణిమియనిణకారముగాఁజెప్పవచ్చునందుకు॥గీ॥తీవతీఁ
గయనుచుఁదివితిపల్కఁగఁదగు।బగడమునగనొప్పఁబవడమనగ।భోగిశయనవరగుబో
ణిమిపోడిమి।వేగవేవనాఁగవలయుగృష్ణాయనియనంతునిఛందమందు-శాణివాసద్రోహి
తావణుఁబట్టి- పోణిమిఁజెరుపనాబుధులునుతింపయనిరామాయణద్విపద॥

౭- మ- త్రిజగన్మోహనతన్వసంతబుతువీరీతిం బ్రకాశింపఁగా।మజ
మానత్వరసప్రకర్షమహిమవ్యాప్తిన్విజృంభించెది। వ్యసనుల్మె
చ్చనితాంతసంయమితవిశ్వామిత్రమానీశబు। ద్విజయప్రౌఢి
నిమించుచుంతయుధరిత్రిం జేఁటతెల్లంబుగ॥ *

భా॥ త్రిజగన్మోహనతన - మూఁడులోకములవారికిరమ్యమౌటచేత- వసం

తెలుపుచు- ఈరీతిన్- పూర్వమువర్ణించిన ప్రకారమున - ప్రకాశింప- కాయజమా సత్వర- మన్మథునియొక్క-యహంకారవేగము- సప్రకర్షమహిమవ్యాప్తిన్-అధికప్రభావయోగముచేత - దవ్యజనుతెచ్చ - నితాంతసంయమితవిశ్వామిత్రమా - మిక్కిలిశిక్షింపఁబడిన సకలాంతశ్శత్రువులు గలవాఁడైన - ఈశుబుద్ధిన్ - పానదురాజుబుద్ధిని-జయప్రౌఢిన్-జయప్రౌఢిచేత- మించుట-చలింపఁజేయుట- ధరిత్రిం జేట తెల్లంబుగ విజృంభించెను॥ రా॥ యజమానత్వ- సోమయాజిభావము గల-రసప్రకర్షమహిమవ్యాప్తిన్- రాగాతిశయమహిమయొక్కవ్యాప్తిచేత - నితాంతసంయమితన్- మంచియతిత్వముచేత-విశ్వామిత్రమానసశబుద్ధి-కతృణపదము-జయప్రౌఢినిమించుట- సర్వోత్కర్షమున నొప్పుట -తపోవ్రయము చేయక యక్షరాక్షసులసంహరించ యజ్ఞము సేయగుత్నము సేయుటయనిష్ఫలితార్థము- తేఁట-తెల్లంబుగ- విజృంభించెను క్రియ॥ వ॥ అప్పుడు॥ ౭॥

౮- మ- అనూనము (న్మాస- interlinear) క్రమోలనేకతమహార్ఘగతిందన చిన్నిరామచం

ద్రునినగు మోముదామరసి రుల్లనుపండువుగాఁ జెలంగఁ

గాం। తునరయపాండురాడితయశస్కుఁడు రాజవరుం

డవారితా। తనువిభవాధి రాజ్యసముదగ్రమనోధృతియై

ప్రవర్తిలన్॥ *

రా॥ ఏకతము- మిక్కిలిముఖ్యమైన- హార్దరతిన్- స్నేహవర్తనచేత-చిన్ని-ముద్దువచ్చుచున్న- రామచంద్రునియొక్క-నగుమోముతామరసిరులు- చెలంగగాంతునరయు- పాండు- శుభ్రమైన- రాజిత- మనోహరమైన- యశస్కుఁడు - కీర్తిగలవాఁడు- దశరథుఁడు- అవారితి- నివారింపఁబడని- అతనువిభవ- అనల్పధభవము గల-అధిరాజ్య-సామ్రాజ్యముచేత- సముదగ్ర- ఉన్నతమైన-మనోధృతిమగ్నై. మనస్సంతోషము గలవాఁడై॥ ని॥ ధృతిర్యోగాంతరేథైర్యధారణాధ్వరతుష్టిషు అని-వి-ప్రవర్తిలఁగా-చేరెననిముంతటి సద్యమునఁగ్రియ ॥ భా ॥ అనయము- మిక్కిలియు- క్రమోలన్-సమీపమున ఏక్షతము- ఏకాంతమున-తనచిన్నిరాము- తనచిన్నపెండ్లామైనమాద్రియొక్క- చంద్రునినగుమోముచామరసిరుల్-చంద్రునినవ్వొడుముఖపద్మకాంతులు-కనుపండువుగాఁజెలంగ-పాండురాజు-ఇత-పొందఁబడిన-యశస్కుఁడు- కీర్తిగలవాడు- అతనువిభవ-మన్మథవిభవముచేతనైన- ఆధి - మనోవ్యథయొక్క - రాజి - శ్రేణిచేత-అసముదగ్ర-అల్పమైన-మనోధృతియై- మనోధైర్యముగలవాఁడై-ప్రవర్తిలఁగా- ఆయమ చేరెననిముందరిపద్యములోఁగి౯యుఁ॥ ౮॥

౯- క- ఆ యమమున్నిమేకనిధిమ। హాయతధయిర్య మహీమగనియనురతు

యము త్యాయ త్తతఁదా జేయక। యాయతనుక్రియను

జేరెనతనినియత చేన్॥ *

భా॥ ఆయమ- అమ్మాద్రిమహాయతధయిర్యస్థానమైనది- మగని- పాండురాజుయొక్క-అనురతు- ప్రాణరక్షను- అమత్యాయత్తతన్- అబుద్ధివశమున- తాఁజేయక ఆయతనుక్రియకున్- ఆమన్మథక్రీడను- ఆతనినియతిచేన్- ఆపాండురాజుదురదృష్టముచేత-చేరెను॥ రా॥ ఆయమనియమైననిధి - యమనియమములకుముఖ్యస్థానమైన- యావిశ్వామిత్రుడు॥ ని ॥ శరీరసాధనాపేక్షంనిత్యయత్కర్మతద్యమః - నియమస్తుసయత్కర్మనిత్యమాంగతుసాధనమ్-అని-ఆ-మహాయతధైర్య- మహిమ-మహిమను-కని-యెంచి-మటియొకయర్థము-మహిమకు-గని-ఆకరమైనవాఁడు-అనురక్షయము-రాక్షసనాశనమును-అత్యాయత్తతన్-ఆసక్తిచేత-అతనుక్రియకు అధికోద్యోగమునకుఅతనినియతిచేన్-ఆదశరథునిభాగ్యమున-చేరెను-వచ్చెను॥ ౯॥

౧౦- చ- మనుజవరుండునప్డుండుమాన్పటియిల్లెడువిఘ్నవాక్ప్రవ। ర్త

నల్గురుప్రయత్న విహతంబులు సేయుచు(రాసు interlinear)నయ్యే క్రియన్

త్నమనిడసేర్తునంచుఁ గడునెమ్మిగ పుంథగిటఁజేర్చి యంత

టం।దనయనువాంఛ (న్ను ౨॥ interlinear) కించితగడన్నేఁడఁదర్థిగామునిన్॥ *

రా॥ మనుజవరుండు-దశరథుఁడు- విఘ్నవాక్ప్రవర్తనలు- అంపలేననుటమాటలను-గురుప్రయత్న-వసిష్ఠునినిబంధనుచేత- విహితంబులుసేయుచున్-మాన్చినవాఁడై- తనయనువాంఛన్- అధికపుత్రవాత్సల్యమును- డించి- తత్- ఆరాముని-అర్థిన్-తోడుకపోనిశ్చయించినవాని-మునినిగృతార్థుఁగాఁదన్పెను॥ భా ॥ మనుజవరుండు-పాండురాజు-నడుమన్-ఘటిల్లెడు-విఘ్నవాక్ప్రవర్తనలు- మాద్రిప్రతికూలోక్తులను-గురుప్రయత్నవిహతంబులుసేయుచున్ - అధికప్రయత్నము చేతమాన్చుచు- రామ- మాద్రియొక్కసంబుద్ధికి-తనయొక్క-అనువాంఛనుడించి-తత్- ఆప్రాణములను- అర్థిన్ - హరియింపనిశ్చయించినవానిఁకృత-చేయఁబడిన-అర్థన్-ప్రయోజనముగలవాని- సంఘటనకరణయనుట-తన్పెను-మాద్రిమాటలువినక సంభోగించెననుట॥ ౧౦॥

౧౧- తే గీ- స్వవిధివిఘ్ననిరాసంబుసలుపనతఁడు। రామసాంగత్య

మర్థించెఁబ్రమదగరిమ। బెరుచుతదనుయాత్రకునం

తఁదనువాహాంగ। బ్రస్ఫుటంబైనయుత్సాహభరముఁ

బూనె॥ *

భా ॥ స్వవిధి- తనవిధి- విఘ్ననిరాసంబుసలుపన్- విఘ్నము లేకుండఁజేయఁగా- రామ- స్త్రీయొక్క- సాంగత్యమును - అర్థించెను- క్రీడించెననుట- అంతన్-అటుతర్వాత-ప్రమదమాద్రి-గరిమఁబూనుచు- గౌరవహేతువైన-తదనుయాత్రకున్-తదనుగమనమునకు-ఉత్సాహభరముఁబూనెను ॥ రా ॥ స్వవిధివిఘ్నరాహిత్యమునుసలుప

అతఁడు- విశ్వామిత్రుఁడు- రామసాంగత్యమర్థించెన్- రాముని నంపుమనెను, అంత దశరథుఁడు ంపెదనన్న తర్వాత, ప్రమదగరిమఁ బెనుచు- సంతోషాతిశయము నుప్పొంగఁ జేయుచున్న- తత్- ఆరఘునాథులయొక్క - అనుయాత్రకున్- వెంటవచ్చుటకు - ప్రస్ఫుటంబయిన యుత్సాహభరముఁ బూనెను-త్వరపడెననుట॥ ౧౧॥

౧౨- స్రగ్ధర- తలఁపిట్లు త్సాహమొందంతన యజనపరిత్రాణమర్థిం
చి యర్హరిం । దళితాపత్యానురక్తి స్మహీపునను గతిం
దానురాఁ బూనఁడ । న్వలనొప్పన్మెచ్చి స్వస్థాన
మునకుఁ జనియె న్రాముని నాత్మకుఁ బ్రేమా । త్యలఘు శ్రే
యస్సుమిత్రానవరతనయుయోగాత్ముఁ దోడ్కొంచు
వేడ్కన్॥ ❋

భా ॥ తన - యజపరిత్రాణము - యజ్ఞసంరక్షణము - అర్థించి-అక్కుందళి తాపత్యానురక్తిన్- అచిగీర్షితపుత్రానురాగము కలవాని మహీపున్ దశరథుని- మా న్పి-తిరుగనంపి-ప్రేమచేత- అత్యలఘు- అతిశయమానట్టుగా- శ్రేయః- శ్రేష్ఠుఁడైన॥ ని॥ శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః పుష్కలశ్చ-అని- అ- సుమిత్రా- సుమిత్రయొక్క- అనవరతన య-అనవరతనయుఁడు గాని జ్యేష్ఠుఁడైన లక్ష్మణుని యొక్క॥ ని॥ యవీయోవరజానుజాః అని-అ-యోగాత్మున్- కూటము గలవాని - ఆత్మకున్- పరబ్రహ్మస్వరూపమైనవాని- రాముని తోడ్కొంచు-స్వ- తనయొక్క-స్థానమునకున్- ఆశ్రమమునకు- చనియెను- కందళితాపత్యానురక్తిన్మహీపునను దిక్కున - బిందువునకు నకారము యతిచెల్లినందుకు॥ గీ. టతపవర్గాక్షరములకు తావలించి। యొనరసూఁదిన బిందువులుండె నేని। వరుస నణమలు వళులగువాని కెల్ల। నవనిఁ గొందరు సుకవులయనుమతమున- నని కావ్యాలంకారచూడామణి॥ కందళచూత్కారపరంపరల్పయిపయిస్మధ్యాహ్నమున్ దెప్పెడిననిమను చరిత్రములోని ప్రయోగము॥ భా॥ తనయజనపరిత్రాణము- పుత్రజనరక్షణమును-అర్థించి_దళిత- పోఁగొట్టఁబడిన-అపత్య-పుత్రులయందుగల-అనురక్తిన్-వాత్సల్యముగలవాని-అక్కున్- కుంతిని-అక్కుందళితయనుదిక్కున॥ క॥ సాంతము లైన పదంబుల । పొంతంబై నున్న శబ్దములకచటతపల్ । దాంతిగ జడదబలగున । య్యంతన కారంబు సున్నలభినవదండీయనులక్షణమునన కారపుఁ బొల్లు సున్నైనది- ఏయక్షరమున్న గాని సున్న నిలువ జెప్పవచ్చునందుకు॥ కమ్మని లతాంతములకు మ్మొనసి వచ్చు మధుపమ్ములను గీత నినదమ్ములని-యాదిపర్వమునం దున్న యభట్టప్రయోగము - మహీపున గతిన్ - తాను వెంటను - మాన్చి-ప్రేమ-ప్రియము చేత-అత్యలఘు-మిక్కిలినధికమైన-శ్రేయః- పుణ్యమునకు ॥ ని ॥ స్యాద్ధర్మమస్త్రియాం పుణ్య శ్రేయసీ సుకృతమ్- అని-అ- సుమిత్ర- తెస్సచెలికాఁడైన- అనఁగాఁ బుణ్యముతోఁ గూడినవాఁడనుట-అనవరత - ఎడతెగని-నయ- నీతిగల- యోగ-ఆత్మయో

గముచేత-ఆధ్యున్-సంపన్నుఁడైనవాని-రామున్-మనోహరుని-ఆత్మకున్-తనపత్నితో డ్కొంచు-స్వస్థానమునకున్-స్వగ్రామస్థానమునకు-చనియెను॥ ౧౨॥

౧౩- తే గీ- అట్లు తండ్రిచేత విసృష్టులైన యట్టి। రాకుమారులు సహ
జనసీకయాత్రఁ । బూని సంయమీశ్వరనీయమానులగు
చుఁ జనిరి నిజపురిమునకు విషాదమొదవ॥ ❋

భా॥ అట్లు-తండ్రిచేతన్-పాండురాజుచేత- విసృష్టులైనయట్టి-విడువబడినట్టి-తండ్రి వచ్చినవారనుట- రాకుమారులు- ధర్మజభీమార్జుననకులసహదేవులును-సహదేవులును సహజననీకయాత్రన్- తల్లియైన కుంతితోఁ గూడిన యాత్రను- మాని- సంయమీశ్వరుల చేత-నీయమానులగుచున్- తోడుకరాఁబడినవారై - విషాదమొదవన్- ఖేదపడుచును- నిజపురమునకు-హస్తినగరమునకు-చనిరి॥ రా॥ తండ్రిచేత- సృష్టులైనయట్టి-అంపఁబడినట్టి-రాకుమారులు-రామలక్ష్మణులు-సహజనులైరి. లాచారయోగ్యమైన-స్వభావసిద్ధమైనదనుట-అనీకయాత్రను-యుద్ధయాత్రను॥ ని ॥ అస్త్రియాం సమరానీకరణాః అని- అ-సంయమీశ్వర-విశ్వామిత్రుని చేత-నిజపురమునకున్-అయోధ్యకు- విషాదమొదవన్- ఖేదమగునట్లుగా-చనిరి॥ ౧౩॥

౧౪- సీ- అతైఁటంగు నజనున ప్పుడు దమకార్తవు -వృష్టలను వినితత్ప
థంబు। నందు మదప్రౌఢిమం దాటక మహేభహారిశతాంగ
సమృద్ధిఁ గరము మించు । సముదగ్రతరబలసంపద నెదురు
గాఁగ నిజపితృజ్యేష్ఠుఁడును పలతని । ప్రియము గా రాము సం
శ్రితధర్మగుణమైన యమ్ము బుధాళికి సమ్మదకర । మగుచు
బరఁగె నమ్మహాబలమభ । జించి యమరనగరిఁ జేరనంత।
రకుమారులరిగి రావల రూనిని । గాఢ కృతి విమానికథలు
వినుచు॥ ❋

రా॥ మదప్రౌఢిమన్- గర్వోద్రేకముచేత- మహేభ-మత్తేభములయొక్క- యు హరి-సింహములయొక్క-యా-శత- నూరుల సంఖ్యలైన- అంగ- శరీరములయొక్క- సమృద్ధిన్-స్ఫూర్తిచే- కరము మించు- సముదగ్రబలసంపదను- అత్యంతబలసమృద్ధిగల దాని-తాటక నెదురుగాఁగని-జలతృజ్యేష్ఠుఁడు-మునిశ్రేష్ఠుఁడైన విశ్వామిత్రుఁడు-అనుపఁగా నతని ప్రియము గా - రామ - రామునియొక్క- సంశ్రితధర్మగుణమైన- వింటియల్లె యందు సంధింపఁబడినదనుట॥ ని॥ మౌర్వీజ్యా శింజినీ గుణః- అని- అ- అమ్ము- బాణము- బుధాళికిన్- దేవశ్రేణికి- సమ్మదకరము గుచు- అమ్మహాబల- తాటక- మదము భరించి- అసురనగరిన్ - స్వర్గమును - చేరన్ - చేరునట్లుగా- పరఁగెన్-పరచెను-అంత-

అస్త్రకుమారులు - రామలక్ష్మణులు - మానని - అణంగని - గాఢధృతిఁ - అధికసంతోషమున- అవలనరిగిరి ॥ భా ॥ మదప్రౌఢిచేమందమానట్టుగా- అటక- చరించుచున్న - అటగతౌయనుధాతువుమీఁద ఘఞ్ప్రత్యయాంతము - మహేభములయొక్కయు.హరి-గుఱ్ఱములయొక్కయు-శతాంగ- రథములయొక్కయు ॥ ని ॥ శతాంగస్స్యందనోరథః - అని - అ - సమృద్ధిఁ- అతిశయముచేత- కరముమించు- బలసంపదఁ- చతురంగబలసంపదను నిసిపితృజ్యేష్ఠుఁడు- ధృతరాష్ట్రుడు-ఎదురుగాఁగనుప-అతని ప్రియమునగా రాము - సంశ్రితధర్మగుణమై- నయము - నీతియు- బుధాళికిఁ-పెద్దలకు-సమ్మదకరమగుచుఁబరగెనన్మహాబలమునమ-భజించియమరఁ-గొల్చియొప్పఁగా-ఆవలమాన-ఇంచుకరితచలింపుచున్న॥ ని॥ అజేపదర్థేభివ్యాప్తౌ- అని- ఆ- నిగాఢధృతిఁ- అధికధయిర్యముచేత-అస్త్రకుమారులు-మానికథలు- తెంటవచ్చెడుములులవాక్యములను-వినుచు అరిగిరి-హస్తిపురికిఁబోయిరి॥ ౧౪ ॥

౧౫- సీ- ఆరీతిఁజని తమయానాగరంబు ప్రవేశించి మెలగనుద్వృత్తిన

డరు । నప్రసవయోధులనంబకంబులనాఁగితన్మహాశ్రమశో

కదైన్యభరము।హరియించుటకుఁదమకురువృద్ధులొసఁగ

దుబహుళతాపసహితభాషితములు।దీవెల్వినయవిధేయ

తతోడఁజేకొనుచును వెండియు నెనరదారలు । గౌరవము

లొనర్పఁగైకొంచు గ్రమముగఁ బిత్రనియోగించితేఁ ద్రిదిలి

క్రీడ।సలిపిరెల్లప్రొద్దుసన్మానసస్థితి । జాలధార్తరాష్ట్ర

లీలదగిలి॥ ❋

భా॥ తమ-ఆనగరంబు- అహస్తినగరమును- ప్రవేశించి- అస్ర-కన్నీళ్ళనెడి-పయోధులఁ- సముద్రములను ॥ ని ॥ అస్రిమస్రశోణితయని- అ- అంబకంబులఁ- నేత్రములయందు ॥ ని ॥ అంబకేనేత్రశరయోః- అని- వి- అఁగి- తత్- ఆవ్యథచేతనైన-మహాశ్రమ- అధికమైనబడలికగల - శోక - ఖేదముయొక్క - దైన్యముయొక్కయు-భరముఁ- అతిశయమును ॥ ని ॥ భరోతిశయభారయోః- అని- వి- హరియించుటకు-తమ-కురువృద్ధులు- భీష్మాదులు- ఒసఁగెడు - బహుళతాప, అధికపరితాపము తోడ- సహిత- కూడిన- భాషితములను- నెనరుదారలు- నెనలుగలరాజులు- గౌరవములు-పూజలను-ఒనర్పఁగైకొంచు- పితృనియోగచింతఁ- పాండురాజుపోయినవిచారమును-ప్రిదిలి,విడిచి,సన్మానసస్థితిఁ, మంచిమనోవ్యాపారముచేత,ధార్తరాష్ట్ర,దుర్యోధనాదులయొక్క,లీలఁదగిలి,క్రీడసలిపిరి॥

రా॥ ఆరీతిఁజని- తమయాన- తమయాజ్ఞ- ఆజ్ఞప్తియానతియాజ్ఞయానయనియాంధ్రభాసాభూషణమందుఁదద్భవములోఁ జెప్పినది,అస్రిప, రాక్షసులైన,

యోధులఁ, వీరులను, అంబకంబులఁ, బాణములచేత, అఁగి, నివారించి, తత్, ఆవిశ్వామిత్రునియొక్క, మహాశ్రమ, తపోవనమందుగలఁ, తమకు, ఉరువృద్ధులు, అభివృద్ధులను-ఒసఁగెడుబహుళతాపసులయొక్క - హితభాషితముల- ప్రియోక్తులయందుఁగల- దీవెనలనుజేకొనుచు - వెండియు - మరియు - నెనరుదారలు - ప్రియముగూడిన-గౌరవములను-ఒనర్పఁ -మునీశ్వరులుజేయఁగా - సత్ - సత్పురుషులయొక్క- మానస-మనస్సనెడిమానససరస్సునందుఁగల-శ్లిష్టరూపకము॥సిదాంశువదైర్వ్యయస్సతద్గుణైః- అనినైమథప్రయోగము - స్థితిఁ - వర్తనచేత - ధార్తరాష్ట్రలీలఁ-హంససామ్యమును-॥ని॥ధార్తరాష్ట్రాస్సితేతరైః-అని- ఆ - తగిలి - క్రీడసలిపిరి॥ ౧౫

౧౬. మ. అమితప్రౌఢిగధార్మికాగ్రిమపితృవ్యాదిష్టవృత్తిన్మహో।

త్తమథక్తిగ్రహియించి శాంతవశసత్వశ్రీచమత్కారగప।

క్త్రిమసౌభాగ్యధురీణతన్మహిమహర్షిస్వాంతలీలోచితో।

త్తమసంక్రీడలొనర్చిరకౌరమరులాత్మజ్ఞాతిసఖ్యాఢ్యులై॥

రా॥అమితప్రౌఢిని,పొందినవాఁడునై-ధార్మిక - విలుకాండ్రలోపల - అగ్రియ-శ్రేష్ఠుఁడైన॥ ని ॥ పరార్థ్యాగ్రప్రాగ్రహరప్రాగ్ర్యాగ్ర్యాగ్రీయమగ్రియమని - ఆ-పితృ-దశరథునిచేత-వ్యాదిష్ట-ఆజ్ఞాపింపఁబడిన- వృత్తిఁ - వర్తనను - గ్రహియించి-శాంత-పరస్పరవిరోధములేనివియు-నవ- ప్రాయపువియునైన - సత్వ - సింహాదిమృగములయొక్క-శ్రీ - సమృద్ధియొక్క - సమూహముయొక్కయనుట - చమత్కార- చెల్లాటములచేత-ప క్త్రిమ - పరిపక్వమైన - సౌభాగ్య-ఒప్పిదమును - ధురీణ వహించినతన్మహి-అతపోవనభూమియందున్న-మహర్షి - మునీశ్వరులయొక్క-స్వాం - మనస్సులయొక్క-లీలా-ఉల్లాసమునకు- ఉచిత-తగిన, ఉత్తమసంక్రీడలనొనర్చిరి - ఆత్మజ్ఞ-బ్రహ్మజ్ఞులతోడనైన-అతిసఖ్యాఢ్యులై॥ భా॥ అమితప్రౌఢిగఁ - ప్రౌఢియగునట్టుగా-ధార్మికధర్మాత్ముడైన-అగ్రియపితృవ్య-పెదతండ్రియైనధృతరాష్ట్రునిచేత॥ ని॥ పితృభ్రాతాపితృవ్యస్సావృత్తని-ఆ- ఆదిష్ట - ఉపదిష్టమైనవృత్తిని- శాంతనవ- భీష్మునియొక్క-శత్వశ్రీ-బలసంపదయొక్క - తన్మహిమ - అధృతరాష్ట్రునియైశ్వర్యముచేత-హర్ష-సంతోషముగల-ఆత్మజ్ఞాతి- దుర్యోధనాదులతోడనైన- కడమసరి॥ ౧౬

౧౭- శా- శశ్వద్విస్ఫురితస్వభావబలభీష్మ ప్రౌఢచాపక్రియ । వి

శ్వామిత్రవితానవిఘ్నభయ పిశ్లేషఁబొనర్పజంగ । ద్వి

శ్వాస్వస్థితిఁజాలియునిక-నటులన్వీశార్భకులాంచిరి।త్రై

శ్వర్యాహమికావిశృంఖలవిహారారంభవిశ్రంభముల్॥ ❋

భా॥భీష్మునియొక్క-విశ్వ - సమస్తమైని-అమిత్ర - శత్రువులయొక్క-నితా

న-సమూహముచేతనయిన - అప్వీరార్భకుల్ - కౌరవపాండవులు అతైశ్వర్యమును - అహమికా - పరస్పరాతిశయాహంకారమును విశృంఖల విహారములను - ఆరంభములయందుఁ గలఁ విస్రంభములు - విశ్వాసములను॥ ని॥ సమౌ విస్రంభవిశ్వాసౌ యని - అ - సిద్ధ ఫలములైన యుద్యోగములను ననుట - కాంచిరి॥ రా॥ స్వభావాలుబలముచేత - భీమ్మ - భయంకరములైన - ప్రౌఢదాపక్రియలు - విశ్వామిత్రుని యొక్క - వితాన - యజ్ఞము యొక్క॥ ని॥ క్రతువిస్తారయోరస్త్రీ వితానం త్రిషుతూచ్ఛకేయని - అ - అప్వీరార్భకుల్ - ఆరామలక్ష్మణులు - అతైశ్వర్య - ఈశ్వరకృత్యమునతిక్రమించిన - అత్యాదయః క్రాం త్యాద్యర్థే ద్వితీయయాయ ద్వితీయాతత్పురుషము - ఐశ్వర్యశబ్దము - గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యష్ష్యఞ్ ని కర్మధారయమంలిప్యఞ్ప్రత్యయాంతము అహమికా - అహంకారముచేత, విశృంఖల, అనివారితములైన విహారారంభ, క్రీడోద్యోగములయందుఁ గల, విస్రంభములు, అసంకోచవృత్తులననుట - కాంచిరి॥ ౭౧

౧౮- సీ. ఇమ్మాడ్కి-నయ్యన్న దమ్ములి పాపలవార్యఖేలల నతివ్యాప్తమైన । యాసవనక్షోణియందునుసరసులగిరిడి నిష్టపు

రాణపరిచితిఁబ్రియ । మందెడు సమయంబునం దాటకాను

మారులలోలసద్బలరూఢినెందు । మారుద్దిలేకొక్కవీఁటు

భీమోద్ధతిప్రబలంగఁదారాసరణి మెలఁగఁ। గడఁక చాలక

కడుఁగలఁగను తాపస । నాదహృదయవర్తనంబుదిరము।

గాఁగ దేచ్చెబాడకలితసుయోధనా।దులగు రాజనందనులు

గడంగి॥ ❊

రా॥ ఇమ్మాడ్కిని, అయ్యన్నదమ్ములు, రామలక్ష్మణులు, అపాపలవ, పాపలేశరహితులైన, ఆర్యు, పెద్దలయొక్క, ఖేలల్, విహారములచేతల్, అతివ్యాప్తమైన, ఆసవనక్షోణియందుల్, ఆయజ్ఞభూమియందు, సరసులగిరిడిల్, రసికులవెంబడిని, ఇష్టపురాణపరిచితిల్, పురాణశ్రవణమువలన, ప్రియమందెడు సమయంబున, తాటకాకుమారులు, సుబాహుమారీచులు, అలోల, చలింపని, సద్బల, మంచిసేనలయొక్క, భీమ, భయంకరమైన తారాసరణిల్, ఆకాశమున, మెలఁగఁగా, తాపసనాథ, విశ్వామిత్రునియొక్క, హృదయవర్తనంబులేర్చి, బాధకలిత, మిక్కిలిఁ చేయఁబడి - సుయోధ, శూరులయొక్క - నాదులు, సింహనాదము గలవారనుట, కలితప్రారంభులైనరని ముందటి పద్యములోఁ గ్రియ॥ భా॥ ఇమ్మాడ్కిని, అన్నదమ్ములపాపః కౌరవపాండవులు, ఆనార్య, విశృంఖలముయిన, ఖేలల్, విహారములయందు, ఆసక్, ఆపేక్షచేత, వనక్షోణియందు, ఉద్యానవనభూమియందును, సరసుల, కొలఁకులయందును, గరిడియందును, అష్టపురాణ, వేడుకయొక్క, పరిచితి - ఎడతెగమిచేత, సమయంబునందు, ఆటకునాను మారులలోలద్బలనిరూ

ఢిచేత మోద్ధతి-భీమనియాద్ధశ్యమ-ప్రబలంగ-తాము - ఆసరణిల్-ఆరీతిని - మెలంగ-కడఁక-ధైర్యము-చాలక-తాపసనాథ- పచారయుక్తమైన - హృదయవర్తనంబులేర్చి-బాధ-సంహారించెదమనెడి ప్రతిజ్ఞచేత॥ ని॥ భృశప్రతిజ్ఞయోర్బాఢమని-అ- కలిత-కూడిన సుయోధనాధులు-దుర్యోధనాదులు॥ ౧౮॥

౧౯- మ- అనఘామ్నాయనయాధ్వరక్షణవిఘాతా పదమైయుంచుగా । తసకర్మంబునకుం దలంకక సమగ్రస్థైర్యధారే

యమా । నసులై జాడ్యములోన ధర్మపథమందద్భుమసే

నాంగద। ర్పసముద్రేకము రూపుమాపఁగలితప్రారంభులై

రంతటన్॥ ❊

భా॥ అసమ। సరిలేని- ఆమ్నాయ । ఫలము యొక్క॥ ని॥ ఆమ్నాయస్సంప్రదాయకః-అని-అ-నయాధ్వ। నీతిమార్గము యొక్క -రక్షణమునకు - రాక్షసకర్మంబునకు-క్రూరకృత్యమునకు-లోను। అధర్మపథమున్ । అధర్మవు నేర్పుచేత - కడమనుఁ భము॥ రా॥ అసమమైన - అమ్నాయనయ । వేదవిధిగల॥ ని॥ శ్రుతిః స్త్రీ వేదఆమ్నాయః- అని-అ-అధ్వరక్షణ । యజ్ఞోత్సవము యొక్క॥ ని॥ నిర్వ్యూహస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః క్షణః। అని। అ-రాక్షసధర్మంబునకు- రాక్షసులయత్నమునకు - తలంకక - ధర్మపథమున్। వింటి నేర్పుచేత-తత్- రాక్షసులయొక్క-భీమ । భయంకరములైన - సేనలయొక్క-అంగ। అంగములైన రథగజతురగపదాతులయొక్క - దర్పసముద్రేకమును రూపుమాపఁదలం-లోన-కలితప్రారంభులైరి ఉద్యోగించిరనుట॥ ౧౯॥

౨౦- ఉ- తోరపుటల్క-నారిపులు దొమ్మిగఁ దైపయిఁ గ్రమ్మవారిలీ।

లారణవృత్తిఁ గిట్టి కడులావరి భీముఁడు రామభద్రుఁడే।

పారెడు వేడతోనెఱపినప్పుడు కాండము ప్రహారదు।

ర్వారవధిప్ను బాహుఁడను వాఁడిలగతిఁ గాంచి మించెన్॥

రా॥ అరిభీముఁడు - రామభద్రుఁడు - అప్పుడు-కాండ - బాణములయొక్క-సుబాహుఁడనువాఁడు-ఇలసద్గతిఁ గాంచిమించఁగా-కడు-లావు-బలిమిని-నెరపెన నియమ్మయము॥ భా॥ తోరపుటల్కను - అరిపులు-దుర్యోధనాదును - వారిలీలా-క్రీడయందగు-రణవృత్తిల్-పోరాటముచేత-పైపైఁ గ్రమ్మఁగాఁ గడులావరి- రామభద్రుఁడు-మంచిముద్రపుముగల॥ ని॥ శ్వశ్రేయసంశివంభద్రమని-అ-భీముఁడు - సుబాహుఁడను-లెస్సభుజములుగలవాఁడనెడి-వాఁడి- ప్రతాపము-లసద్గతిఁ గాంచి - ప్రఖ్యాతిఁ గాంచిమించఁగా-కాండ-ఉదకము యొక్క॥ ని॥ కాండో స్త్రీ దండబాణార్వవర్గావసరవారిషు అని-అ- పటుప్రహారవిధినిసె నెఱపెనని క్రియవటికస్వయము॥ వ॥ అప్పుడు తండుమ మటియును॥

౨౧- క- వేసఁ జ్యేష్ఠుని సతిసాహసునిర్వ్యథదర్పితమహాశుగవేగో
ల్లసదప్రసభాచరితా । ధిసముద్రనిపాతుఁ జేసె నృపుఁడశో
క్శక్తిన్॥ *

భా॥ వేసను-జ్యేష్ఠునిన్- దుర్యోధనుని - మహాశుగ - అధికశోకమనెడి॥ నీ॥ మన్యుశ్శోకాశుశక్తిస్స్త్రియామని-ఆ- ఆశుగ-బాణములయొక్క - అధిసముద్రం-బింబా సముద్రమందు-నపాతుక్-పాటుగలవానిగా- చేసెను॥ రా॥ తజ్జ్యేష్ఠునిన్ - మారీచుని- ఆశుగాశుగ - వాయువ్యాస్త్రముయొక్క ॥ని॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖౌ యని - ఆ - అచరితమైన - అధిసముద్ర-సముద్రమందు - అప్రయోగాభావము - నిపాతుక్ - పాటుగలవానిగా-చేసెను॥ ౨౧॥

౨౨- చ- అతఁడు మునుసల్లబాల్యదశయందు కడుంబుకుగైవయాబలా
ద్భుతుని దురంబరిస్ఫురణదూరఁ బ్రవర్తితువేళఁ గ్రూరచి
త్తతఁదనమోకఁ తోఁ బొదివి తాఁ దదజయ్యతఁ గూచుటన్భ
యాపహతమతిఁ గట్టివైచె వేసనాపగలోననవారితంబుగన్॥

భా॥ అతఁడును మారీచుఁడును - తేబవాహ్నతుని - రాముని యొక్క దురంబు-యుద్ధము-అరిస్ఫురణ - శత్రుసామర్థ్యము - తూలక్ - కొంచముపడునట్టుగా- ప్రవర్తిలుపవేళ- తతి - ఆ రాముని యొక్క అజయ్యత - జయింపశక్యముగసవాడౌటను - తయ్యజయ్యాశక్యార్థేయునిపాతము - చూనుడవలన-లోనక్ - మనసులోన- ఆపగ - భ్రాతృవధద్వేషమును - ఆతఁడు-కట్టివైచెను - అణఁచెను అనియన్వయము॥ భా॥ అత-డుదుర్యోధనుండును-అట్ల- పూర్వోక్తప్రకారమున-భలాద్భుతక్ - భీముని- నిదురక్-నిద్రచేత-పరిస్ఫురణదూరఁ బ్రవర్తిలుపవేళ - ఏమరియుండునప్పుడనుట-ఆపగలోనక్-నదియందు॥ ని॥ స్రవంతీనిమ్నగాపగా యన్ని-అ - అవారితంబుగ - గట్టివయిచెక్-బకధి చిపడవేసెను-కడమసుగమము॥ వ॥ అప్పుడు. ౨౨॥

౨౩- క- ఘనవిగ్రహజృంభణమున । గనయము డనకట్లు దెగఁగన
వ్యాహినగ్రీడం గలిచివచ్చుశబ్దా । లునిగని వెఱఁగంది
రాత్మలోన చటీజనుల్॥ *

భా॥ విగ్రహ - శరీరముయొక్క॥ ని॥ విగ్రహస్సమరేకాయే విస్తారప్రవిభాగయోః అని-వి- జృంభణమున - నీల్గుటచేత-కట్లుదెగఁగా - అవ్వాహినిక్ అనదిని॥ ని॥ స్రవంత్యామపి వాహినీ యని -అ - గాలిచి వచ్చు-తరించుచున్న॥ రా॥ విగ్రహజృంభణమున- యుద్ధాతిశయముచేత - అవ్వాహినక్ - రాక్షససేనను- తనకు-అట్లు - ఆరీతిని- తెగఁగక్-తెగిపోఁగా॥ ౨౩॥

౨౪- క- ఆతఁడు మదిఁ జతురాత్మ । భ్రాతృసహాయుఁడై గరంబురం
జిలుచుంద । ద్జ్ఞాతులయాగస్ఫుటవిధులీతెఱఁగునజరు
గనిర్వహించెవిజయితన్॥ *

రా॥ ఆతఁడు - రాముఁడు చతుర- సమర్థుడైన - ఆత్మభ్రాతృ - లక్ష్మణుని యొక్క-తద్జ్ఞ - విశేషజ్ఞుడైన విశ్వామిత్రుని యొక్క - అతుల-సరిలేని - యాగముయొక్క-స్ఫుటవిధులను-విజయితక్- విశిష్టజయము కలరాడౌడచేత - నిర్వహించెను॥ భా॥ ఆతఁడు-భీముఁడు- చతుః-నలుగురైన - ఆత్మభ్రాతృ - ధర్మాదుల యొక్క - దద్జ్ఞాతుల- అనుయోధనాదులయొక్క ఆగః - అపరాధముల యొక్క॥ ని॥ ఆగోపరాధో మంతుశ్చ యని - అ - స్ఫుటవిధులు కనిపించుకొని చేయుటలు - శర్వరేఖరివాసనర్గలోపము - జరుగఁగా-విజయతక్-విజయత్వమును-నిర్వహించెను॥ ౨౪॥

౨౫- సీ- అతఁడు దానవిహతయైనవసుధయందనుమించు ప్రఖ్యాతి
ఘనసమృద్ధిఁ । దనరవిశ్వామిత్ర తాపసహృత్ప్రమోద
స్ఫూర్తిఁ సాధించి తద్గురుత్వశక్తిఁ బకఘునాశనిగ దాన్యా
దులు వర్ణింపనెక్కుడైవఱఁ గాంచెఁ । గావునన్వీర్యక
లితుఁడాశత్రుల యమ్మునాకులకృత్తిపమ్ముకొనఁగఁ । జేసె
నంతమునఖ్యాతి భాసిరకృప । నామునిఁ బురస్కరించిన
నానామహాస్త్ర గరిమ వడసి రాకుమారులాగురుఃరూఢిఁ ।
దిరముకొలిపెఁ దదచ్యుత తేజమిలను॥ *

భా॥ ఆతఁడు- భీముఁడు - తాను - అహితమైనవసుధయందమును- అమ్మతరీతిని-మించు - ప్రఖ్యాతికీర్తిక్-తనరం - విశ్వామిత్రతాప - అఖిలశత్రుతాపముయొక్కయు-సుహృత్ప్రమోద- మిత్రసంతోషముయొక్కయు - స్ఫూర్తిని సాధించి-తత్ ఆస్ఫూర్తియొక్క గరుత్వశక్తిచేత- అఘనాశనిగక్ - దుఃఖము నుపశమినదగునట్లుగా- అంబతుక్-తల్లియైన కుంతికి- దాన్యాదులు-సేనాదులను - కాంచెఁగావున - ఆవీర్యకలితుఁడగు-భీముఁడు- ఆశత్రుల-దుర్యోధనాదులయొక్క - అమ్మును గాంధారిని- ఆకులవృత్తినిమ్ముకొనగఁ జేసెక్-విచారపడఁజేసెను-అంత ఆకుమారులు-కౌరవపాండవులు-కృపనాములిక్- కృపాచార్యుని - పురస్కరించియస్త్రగరిమనుబడసిరి,తత్ - ఆకుమారుల యొక్క-అచ్యుత-జారని - తేజము-అగునని - కృపయొక్క-రూఢిక్ - ప్రసిద్ధిని- తిరముకొలిపెను-అ-అనియన్వయము॥ రా॥ ఆతఁడు - రాముఁడు-దానవి-తాటక-హతయైన వసుధయందు - చచ్చిపోయినభూమియందే - మును, మునుపు - విశ్వామిత్రతాపసు-

విశ్వామిత్రునియొక్క-హ్వాత్-హృదయమునకు- ప్రమోదస్ఫూర్తిని సాంధించి తద్గురుత్వ శక్తిన్-ఆయనయొక్క గురుత్వములోఁగూడిన సామర్థ్యముచేత - పరింపనొక్కఁడైన అల అంబక-బాణములైన- ఘన- మేఘములును- అశని- పిడుగులును- గదా- గుదియలును- అసి-చంద్రహాసములును,ఆదులు- మొదలుగాఁగగలవాని,వారుణాస్త్ర-ఇంద్రాస్త్ర-యామ్యాస్త్ర రౌద్రాస్త్రములు మొదలైనయస్త్రములనుట॥ ని ॥ చంద్రహాసాసిరిష్టయః-అసి- ఆ-కాంచెన్- పరిగ్రహించెను- కావున- అవీర్యకలితుఁడు - రాముఁడు- శత్రులయిన్నా, శత్రుసంహారమును- అనాకులవృత్తిన్- అనాయాసముదనే- చేసెను-స్వతస్సిద్ధమైన మహిమగలరఘునాథుఁడు- విశ్వామిత్రునివల్ల నస్త్రముల నభ్యసించిశత్రుజయమును జేయుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు- తత్-ఆ-అచ్యుత-విష్ణువుయొక్క-తేజ- అంశమైన రాముఁడు-అంతై-అంతైన- రఘునాథునికిని గురువనెడియనుట-ఘనఖ్యాతిభాసిల-కృపన్-తనదయవలన ఆమునిన్- విశ్వామిత్రునీ- పురస్కరించి- యస్త్రగరిమనుబడసి- రాకుమారు-రాజపుత్రునియొక్క- లాగు-రీతిని- ఉరునిరూఢిచేతఁదిరముకొలిపెను-తానుశిష్యుఁడై విశ్వామిత్రునికిఁ బ్రసిద్ధిగల్పించెననుట॥ వ॥ అంత- ౭౩॥

౭౪- సీ- సంయమిదివ్యతేజమునఁ గుంభిఁ జనించిన యాదిలక్ష్మినజే
యుఁడైన| విమలశీలుని రఘువీరకులోత్తంసుఁదాఁ గూర్చు
వాఁడయి తన్నృపాల |వరకుమారకులగురువై మనఃప్రీతి
దనరన త్యాశ్చర్యజనకధాము | భీమభాణాసనస్థేమవార్తా
ప్రవర్తనమనుభవ్యసుధన్వినూత్న|విరచితావధాన శ్రుతి
వీధికలము | ద్రోణులసదావరైకధురీణుఁడగుచుఁ| బ్రాఢి
మన్నించ మేదినీపతిసుతులను | బద్ధసుశ్శక్తిపసగాంచుత
మిఁబొదలిరి॥ ❋

టీ॥ సంయమి-విశ్వామిత్రుఁడు- కుంభినిన్- భూమియందు-దివ్యతేజమ్మున-జనించినయాదిలక్ష్మిన్-సీతను-రఘువీరకులోత్తంసున్- రామునిని- కూర్చువాఁడయి-వివాహముచేయించుయత్నము చేసినవాఁడై-మనః- ప్రీతి-గురువై-అధికమై,తనర-జనకీ-జనకునియొక్క-ధామ-గృహమందున్న-భీమ- పరమేశ్వరునియొక్క- బాణాసన- వింటియొక్క-స్థేమ - బలిమియొక్క - స్థిరబద్ధముమీఁదనిమనిచ్చుత్యయము - వార్తా-ప్రవర్తనము-అను-అనెడి-సుధన్-అమృతమును- శ్రుతివీధికలను- కర్ణరంధ్రములనెడు-ద్రోణులన్-దొన్నెలయందు॥ని॥ ద్రోణీకాష్ఠాంబువాహినియని-అ-పాృఢిమను-నించెన్-నిండించెను,నిలిపెననుట ॥ భా ॥ సంయమిదివ్యతేజమునన్- భరద్వాజమునివీర్యమునన్-కుంభిన్,కలశమందు-జనించి- నయాదిలక్ష్మిన్-నయాదిగుణసంపదచేత-అజేయుఁడైన విమలశీలుని-నిరఘున్- అఘరహితుఁడైనవాని-అత్యాశ్చర్యజనకమైన- ధాము- ప్రతాప

ముచేత- భీమ- భయంకరమైన- బాణాసన - వింటివల్లనైన- స్థైమ- స్థైర్యగుణముయొక్క-వార్తాప్రవర్తనచేత-మరు-ఒప్పుచున్న- భవ్యసుధన్వి-మంచివిలుకాఁడైనవాని-ధనుర్ధరునిననుట-నూత్నమానట్టుగా విరచితమైన-అవధాన-ఎచ్చరికగల-శ్రుతివీధికలనున్- వేదమార్గవిచారముగలవాని-ద్రోణాచార్యుని-తన్నృపాలవరకుమారకులకున్-కౌరవపాండవులకు-తాను- కూర్చువాఁడై- ఆప్తుఁడై-గురువై- ఆచార్యుడై- తనర మేదినీపతి-ధృతరాష్ట్రుడు-మన్నించెను అనియన్వయము-సుతులును-కాంచుతమిన్-అభ్యాసాపేక్షచేత-పొదలిరి.వర్తించిరి-కడమసులభము॥ వ॥ అంత.

౭౫- మ- గురుసంకల్పముచొప్పనవ్వకలమిన్ క్షోణీదనాశ్చర్యవి |స్ఫు
రణంబొందఘనోగ్రకార్ముకవరంబున్వంపనెంతే మహా|శ
రసాత్కర్షణరయప్రయుక్తిఁబొదలన్సామర్థ్యసంపద్ధురం
ధరుఁడా రామవిభుండు జిష్ణుఁడు| సముద్భాసిల్లెనత్యం
తము॥ ❋

భా॥ జనాశ్చర్యమయిన - విస్ఫురణంబు- ఖ్యాతిని-ఒందను-శర- బాణములయొక్క- రామవిభుండు- మనోజ్ఞకాంతికలవాడు- జిష్ణుఁడు- అర్జునుఁడు- సముద్భాసిల్లె. తెస్సగాఁబ్రకాశించెను ॥ శ ॥ నల్లకితైకపపరముపై | నిల్లియుంచుటగుటయనగ| నెల్లెడఁజనురా! జిల్లటప్రభవిల్లుటశో! ఖెల్లుటనతిశల్లుటనఁగఁబెనువైయునికిననియాంధ్రభాషాభూషణమునఁ క్రియాపదములలోఁ బ్రభవిల్లుటయనియొత్తినాదు గనుకనుపసర్గముఁతోఁగూడఁజెప్పినాఁడు ॥ రా ॥ గురు-విశ్వామిత్రునియొక్క-సంకల్పముచొప్పనఆశ్చర్యవిస్ఫురణను . వింతైనకాంతిగల - క్షోణిని- సీతను- పొందన్-వరించునట్లుగా - ఉగ్రకార్ముకవరంబున్ - రుద్రదావమును- వంపన్-ఎక్కుబెట్టుటకును-మహాశరసాత్కర్షణరయప్రయుక్తిన్- అనురాగమహిమవేగప్రేరణచేత-ఎంతెన్-మిక్కిలి పొదలన్ - అత్యధికమౌచునుండగాననుట - జిష్ణుఁడు- జయశీలుండగు-రామవిభుండు-సముద్భాసిల్లెను-సంతసిల్లెను-సామర్థ్యసంపద్ధురంధరుఁడుగనుక-నీశ్వరునివిల్లువంచి సీతనువరించెదనని మిక్కిలి సంతోషముగలిగియుండెననుట॥౭౫॥

౭౬- సీ- అపుడేమి చెప్పెవన్యాపాధ్యశద్ధను ర్వార్త సర్వక్షత్రవంశ్యు
లందు | మిగులఁగశ్లాసహ్యముగఁ బర్వతఁడుతన్మహిమ
పెంపునరాతిమత్సరవిధి | నాత్మలోసరకుసేయకసంధ
మించెసన్మునికృపజనకునిఁటనువివాహ | మగుటకుమున్న
తదంబకాశ్చర్యమంత్రమహాత్త్వకృతచండధామయుక్తి |
నుదయమందిన మేటియాస్యలకేఁగనే | యరయుట్ల ॥

సంతతిఖ్యాతిమహిమ ధాత్రిపైఁగుందసూతసంతానభావ।
గణనఁబ్రబలుటఁతత్ప్రోష కారణము॥ ❋

టీ॥ అతఁడు- రాముఁడు-తత్- ఆవింటియొక్క- మున్ను- మునుపు-మహిమ సొంపును-ఆరాత్రి- శత్రులయొక్క- మత్సరవిధి- తనజయమును- సహింపనివారిలోఁదర్పము-సరకుసేయక జనకునింటవివాహమగుటను- సంభ్రమించెను-త్వరపడెను-ఇంకఁద్దగవివాక్యము - తదంబక- ఆవిశ్వామిత్రునిబాణములయొక్క- ధామయుక్తిన్-ప్రతాపయోగముచేత- ఉదయముఅభ్యుదయమును- అందనమేటి-రఘునాథుఁడు-అన్యులకున్-పరులకు-అలఁగునే- లోపడునా- ఇట్లు- అర్కసంతతి- సూర్యవంశముయొక్క- ఖ్యాతిమహిమ - తత్ప్రోషకారణమైనన్ - ఆరాముఁడుపోషించుటవల్ల- ధాత్రిపై-కుందపుష్పములయొక్కయు ॥ ని ॥ మాఖ్యంకుందం-అని-అ-సూత- పాదరసముయొక్కయు॥ ని॥రసస్సూతశ్చపారదే అని-అ- సంతాన- కల్పవృక్షములయొక్కయు ॥ భా ॥ కాంతియొక్క- అవగణనన్- తిరస్కారమువల్ల-ప్రబలుట ॥ భా ॥ తత్-ఆయర్జుననియొక్క-ధనుర్వాతమిగుల-కర్ణసఖ్యమాగఁబర్వ- కర్ణునికినిసహ్యముగాఁబరఁగ-అతఁడు-కర్ణుఁడు- తన్మహిమ- అధనుఃప్రావీణ్యముయొక్క- పెంపుచే- నర-అర్జునుమీఁదను-మత్సరవిధిచేతసరకుసేయక సంభ్రమించెను-ఇంకఁబూర్వకథాసూచనముగాఁగవివాక్యము- తత్- ఆయర్జుననియొక్క- అంబకున్- తల్లియైనకుంతికి- వివాహమగుటకు- మున్ను- మునుపే- జనకుని- కుంతీభోజునియొక్కఇంటను- సన్ముని-దుర్వాసునియొక్క-కృపన్- అనుగ్రహమువల్ల- ఆశ్చర్యమంత్రమహత్త్వకృతమైన- చండధామయుక్తిన్- సూర్యయోగముచేత- ఉదయమందిన- పుట్టిన-మేటి- కర్ణుఁడు-అన్యులకలఁగునే-కాకుస్వరము-ఆకర్ణసంతతి-సూర్యపుత్రుఁడనెడి-ఖ్యాతిమహిమ-కుందన్-అగణనఁగా-సూతసంతానభావ, సూతపుత్రత్వముచేతనైన-గణన్-ఎన్నికచేఁప్రబలుట-తత్-ఆసూతినియొక్క-పోషకారణమున॥ ౨౮॥

౨౯- చ- అదిగనిటులుండెఁదన్నొమసమస్తధనుర్ధమలోనఫల్గునున్మదఘనశత్రుభంగకరిసన్నుతుఁజూసి యొప్పారె। శ్యదఘుంజానుమూర్తిమనువంశవతంసునుతించియమ్మహా। ఖ్యాదయుఁగన్నవెంతలరునోజనకుండనుచింతసంధిలన్। ❋

టీ॥మదఘన-గర్వపూరుఁడయిన- శత్రు- ద్రుపదునియొక్క-భంగ- పరాజయముయొక్క- గతిమన్- అతిశయముచేత- మను- మనెడి- వంశవతంసున్- తనవంశమునకుశేఖరమైనవానీ - ఫల్గునున్- అర్జునుని-కనన్- చూచినను- జనకుండు-పాండురాజు- ఎంతలరునోయను- చింత- విచారము- సంధిలఁగానుతించిరి- అర్జునుడు-ద్రుపదునిబట్టితెచ్చి ద్రోణునకుగురుదక్షిణ చేసినాడనివిస్తారముగా నాదిపర్వమందుజెప్పినారుగనుక॥రా॥ జనులు- తమలోను-అన్యల్గున్-స్మరవతుని ॥ ని ॥ ఆసారంఫల్గు,అని-అ

ఉత్కృదఘన-గురు-విశ్వామిత్రునికి,మనువంశమునకు,యోజనసులభము॥వ॥అంత. ౨౯॥

౩౦- సీ- తనయకలుషయత్నఘనతరసర్బంధమున రాజువనుచుటయు
నుగపటధు।రావారణాకరారచితాతిమంజులాత్మామత్తు
యశోభిప్రశస్తధామ । ఘనకేళికల మందిరణ్యుఁడాత్మ
స్వామియనియునిజోచితి యనుగణించి । యురుతరాద
రము సేయుచు భ్రాతృయుతముగా నన్నను వంశరత్న
మ్మునఁగొంచు। నరిగెసపరిచ్ఛదముకరాజాన్వయముని। తన
దుసుఖదుఃఖవిరహావర్తనలుసరకు। గొనకసమవర్తితన
యుండుజనకుఁడేలు। పురమునకరాళగతివాసి సరళసరణి॥

టీ॥ తనఅకలుష, ధర్మార్థమైన, యత్నముయొక్క, నిర్బంధమునన్, బలాత్కారముచేత, రాజు, దశరథుడు పనుచుటయును, కపటధురా, కపట భారమును, అధర్మమును,బుభుక్షుర్భూఃపధామానక్షేయనుసూత్రమున, అకారాంతము, వారణ, మాన్పునట్టి, అవతార, మత్స్యాద్యవతారములచేత, చిత, సంపాదింపబడిన,మంజుల, సుందరమయిన,అత్మా,అధికమునైన, యశస్సుచేతను- అభి, ప్రశస్తమైన,ధామ, మహిమచేతను ॥ ని ॥ గృహదేహత్విట్ప్రభావాధామయని,అ, ఘనమైన కేళికలనుండు, క్రీడావిధి గలవాడు, అగణ్యుడు, అమేయుడయిన, ఆత్మస్వామి, పరబ్రహ్మమైనవాడుఅనియుగణించి, అమ్మనువంశరత్నమ్మున్, రాముని, భ్రాతృయుతముగాన్ లక్ష్మణసహితముగా, రాజాన్వయముని, విశ్వామిత్రుడు, సపరిచ్ఛదముగన్,నిజపరిజనముతోఁగూడ, కొంచునరిగెన్, తోడ్కొనిపోయెను, తనదుసుఖదుఃఖవిరహావర్తనలు, ద్వంద్వాజతేశూర్తియమాణంపదంప్రత్యేకమసభింబధ్యతేయనున్యాయమున, సుఖవిరహదుఃఖములయొక్కయు,దుఃఖవిరహసుఖముయొక్కయువర్తనలను, సరకుగొనక, సమవర్తితన, సమవర్తిత్వమునయెపుడుజనకుడేలుపురమునకున్, మిథిలకు, అరాళగతివాసి,వక్రమార్గమునువాసి,సరళసరణిన్, చాయతెరువునఅరిగెననీ, క్రిందటికన్వయము॥భా॥తనయ, దుర్యోధనునియొక్క, కలుషయత్న, పాపయత్నమునకొఅకు,ఘనతరమైన నిర్బంధముచేత, రాజు, ధృతరాష్ట్రుడు, కపటధురా, భారముచేత, వారణావతమందారచితమైన, అతిమంజు,అతిమనోహరమయిన, లాక్షామయు,లక్కచేతనిర్మితమయినదై,పరిచర్యార్థమునమయట్టు,శోభి,ప్రకాశించుచున్న, ప్రశస్త,యోగ్యములునయిన,ధామ, గృహమందుగలఘనకేళికలను, అధికక్రీడలచే, ఉండన్,ఉండెడుకొఅకు,పనుచుటయున్, అంపుటను, ఆత్మస్వామితనకుగర్తయైనధృతరాష్ట్రుడు, గణ్యుడు, ఆదరణీయుడు అనుటను, నిజోచితిరీయున్, ధార్మికుడైన తనకునుచితమౌటనుగణించి,భ్రాతృయుతముగాన్,భీమార్జుననకులసహదేవసహితముగా,వంశర

త్నమైన: అమ్మకా, కుంతిని, కొంచుక, తోడ్కొంచు, రాజాన్వయముని, రాజర్షి సమవర్తితనయుండు, ధర్మజుడు, జనకుడేలు పురమునకుక్, పాండురాజేలిన వారణావత పట్టణమునకు, పాండురాజు వారణావతము నేలినవాడని భారతమందున్న దిగనుక, ఆరాళగతి వానిని, విగారపడక, సరళనరణిక్, ఋజువర్తనచేత, అరిగెను॥ ౩౦॥

౩౧ తే- గీ పరమమునియతివశత మన్యురతి హేతు । వునమహాశాప
హానిఁజేసి తనువిక్రృతిగ । నున్న నేల యంతవచింపనొ
గిరుదని తత్కథలు చిగొనుచు రాత్రినయులందు॥ ❋

భా॥ నియతివశత, దైవాధీనత, పరమము, అలంఘ్యమనుట, మన్యు, శోకము ను, రతి, వేడుకయనెడి, హేతుధనక్, కారణముచేతను, మహాశా, పేరాసయొక్క, అపహతి జేసి, వ్యథితచేసియుండియు, తనువిక్రృతిగక్, దేహవైవర్ణ్యముగా, ఉన్నక్, ఉండినను, ఎల, ఏమిటికి, అరుదని, ఆశ్చర్యమని, అంతవచింపగా, అందుక్, ఆమా ... మందు, తత్కథల్, ఆధర్మరాజుకథలను, రుచిగొనుచుక్, ఆదరింపుచు, రాత్రినయులు, రాజకుమారులు-అరుగునప్పుడని ముందరిపద్యమునకన్వయము॥ రా॥ పరమముని, గౌతము నియొక్క, ఆతిక, అహల్య, శతమన్యు, ఇంద్రునియొక్క-రతిహేతువున శాపహతి జేసి, తను వికృతిగనున్న, దేహవికారత జెందియున్న, నేల, భూమి, అంతవచింపక్, అంతట జెప్పగా, రాత్రినయులు, అందుక్-ఆభూమియతిడు, తత్కథల్, ఆవిశ్వామిత్రుడు చెప్పినయహల్యాజారతాప్రసంగములనురుచిగొనుచు॥ ౩౧॥

౩౨- సీ అలీలనలరుచు నరుగునప్పుడు తత్పురస్ఫూర్తిమిగులఁజిత్రం
బొనర్చె । రమణీయమైన యారామపాదపరాగమాశా
పవారణమాచరింప । నాయతిశుభశోభపాకృతియును
సంసీకృత మానసహ్రీకలనయు । ఘనవరత్నకాంచనధా
మ శోభనవవ్యాభరణవైభవస్ఫురితయు । విపులతరపయో
ధరపదవ్యతిక్రమ । కరనవాంశుకాంతవరణవిరతి । శయాస
మున్నతియును వారలంకము । గౌరవమునఁదన్నుఁగ
నగొనంగ । ❋

రా॥ అప్పుడు, తత్, వారియొక్క, పురః, ముందట, స్ఫూర్తిక్, ప్రకాశించుటచేత, ఆరామపాదపరాగము శాపవారణమునాచరింపగా, ఆయతివ, ఆహల్య, సరసీకృతమానసహ్రీకలనయుక్, సప్పిగా జేయబడిన మనోలజ్జాస్థితిగలది, రత్నములయొక్కయు- కాంచన, బంగారుయొక్కయు, ధామ- కాంతివంటి కాంతిగలది, పద్మరాగమౌక్తికచ్ఛాయగలయధరదంతములును సువర్ణచ్ఛాయగల దేహమునుగలది, శోభనము

లైన-వన్య-వనభవములయిన నారచీరలు మొదలయిన-అభరణ- అలంకారము యొక్క॥ ని॥ అలంకారస్త్వాభరణమని- అ- వైభవముచేత స్ఫురితయు॥ శ్లో॥ సరసిజమనువిద్ధం శైవలేనాపి రమ్యం మలినమపి హిమాంశోర్లక్ష్మలక్ష్మీం తనోతి- ఇయమధికమనోజ్ఞా వల్కలేనాపి తన్వీ కిమివ హి మధురాణాం మండనం నాకృతీనామ్ మని కాళిదాసుఁను శాకుంతలమందు జెప్పినాఁడు గనుక-పయోధరపదవ్యతిక్రమకర-కుచస్థలాతిక్రమమును జేయుచున్న-జారుచున్నదనుట-నవ- మనోహరమైన- అంశుకాంత పైఁటయొక్క- వరణ-కప్పుటయందు- నిరతి- ఆసక్తిగల- శయ- హస్తములయొక్క॥ ని॥ పంచశాఖశ్శయః పాణియని-అ-సః మున్నతియును - ఉపచారముగలదియు- ఐ - చిత్రంబొనర్చెననిక్రిందటికన్వయము॥ భా॥ అలరుచుక్-వికారరహితుఁడై-తత్పుర-ఆ వారణావతము యొక్క-స్ఫూర్తిక్-ఆరామ- ఉద్యానవనములయందున్న- వృక్షములయొక్క- రాగము-వర్ణమ్ము॥ ని॥ రాగోనురక్తౌ మాత్సర్యే క్లేశాదౌ లోహితాదిషు-అని-వి- ఆశా- దిక్కులయొక్క- అపవారణము- ఆచ్ఛాదనమును॥ ని॥ అంతర్ధిరపవారణమని- అ - ఆచరింప- ఆయతి-ఉత్తరకాలఫలముచేతను- వసు- ద్రవ్యములచేతను- శోభనాకృతియు- సరసీ - కొలంకులచేతకృతమైనమానస- సరస్సుయొక్క- హ్రీకలనయుక్- లజ్జాస్థితిగలదియు-రత్నకాంచనములయొక్క- ధామ- గృహముయొక్క- శోభక్ - శృంగారముచేత అవనిభూమికి-ఆభరణములైనవైభవములచేత-స్ఫురితయు- పయోదరపదవీ- మేఘమార్గముయొక్క-అతిక్రమమును కర- చేయుచున్న- నవాంశువులచేత- కాంత- మనోహరమైన-వరణ-కోటయొక్క-నిరతిశయ- సమున్నతియుక్- ఔన్నత్యముగలవియు ఐ- పురస్ఫూర్తి చిత్రంబొనర్చెననియన్వయము॥ ౩౨॥

౩౩- తే-గీ- హరిపురాభోగవార్తఁ బెంపఁడుమవారి । మదిబొస్సి
యుఁదలఁబోసి యట్టిదియటంచుఁ జెలువసంకోచవిభవవైచి
త్రిఁబరఁగఁ బరగు నానగరంబుఁ గన్నట్టివారి॥ ❋

భా॥ చేబువు- ఒప్పిదము- పరఁగ-అనగరంబు మజ్జూచి-హరిపుర-అమరావతియొక్క- ఆభోగ- సిరియొక్క - వార్తఁ బెంపు మదిఁబొడము॥ శ్లో॥ పస్యశాదృష్టచింతాధ్యాః స్మృతి బీజస్యబోధకాయను న్యాయముగనుక - అట్టిది - అమరావతివంటిది- అటంచుఁదలఁపోసిరి ॥ రా ॥ హరి- ఇంద్రునియొక్క- పురాభోగ- తొంటిసంభోగము యొక్క-వార్తఁ- పెంపు- వారి- రాముడులయొక్క- మదిఁబొడమఁగా-అట్టు- పరపురుషసంగతివల్లనైనదూఱు- ఇదియటంచుఁ జెలువ- సంకోచవిభవ- మిక్కిలికొంకుచేతనైన-వైచిత్రిక్-వింతవాగుచేత- పరఁగు-ప్రవర్తిల్లుచున్న-ఆన- అజ్ఞ-కన్నట్టిజూచి- నుతిచేసిరని ముందటిపద్యమునకన్వయము॥ ౩౩॥

౩౪- తే- గీ- అనివాసమైన పుణ్యపురసీమ । ఘోరపహాస్యమిన

నుచు నాయపకలంక। మానసోత్కర్షయుక్తులమాన
నుతులు సేసి యాదరుతత్పురస్థితినిబరఁగ॥ ❋

శశివ

రా॥ అనిశశివవాసమైన- నిరంతరశుభప్రదమైన- పుణ్యపురమణిని- పుణ్యాంగనవు-అఘాపహస్మృతివి-పాపహరణమైనస్మరణగలదానవు॥ శ్లో॥ అహల్యాద్రౌపదీసీతాయనిస్మృతిగనుక- అనుచు - అయప - అయమయొక్క- కలంక- కలఁక-మానక-మానునట్టుగా - సాత్కర్షయుక్తులచేత- ఊర్జక- మనస్సునస్థిరమగునట్టుగా-నుతులుసేసి- తత్- ఆయహల్యయొక్క- పురస్థితినిబరఁగ-ముందరనుండఁగాను-చేకొనియెననిముందరిపద్యమునఁ క్రియ॥ భా॥ శివవాసమైన- రుద్రవాసమైన-పుణ్యపురమణిని-కాగా-అఘాపహస్మృతివియనుచు- అపలంక-నిష్కళంకమైన-మానస-హృదయము యొక్క-ఉత్కర్షతోడ-యుక్తులు- కూడినవారు పాండవులు- అనూననుతులు-అధికస్తుతులను-చేసి-తత్పురస్థితినిబరఁగ-ఆపట్టణమునను౦డగా॥ ౩౪॥

౩౫-సీ. ఆసమయమున నేమని చెప్పనరుదెంచి చూడనద్భుతతమ
స్ఫూర్తి యగుచుఁ। దజ్ఞాతియమితచేతఃకళంకుండుదగ్ర
హామేధితద్వేషమహిమపేర్మి। ననలసముద్వృత్తిహతము
వంగనంచి తానఘవిధిసంచితార్థ। సందర్శనుఁడు గామినిం
గావింపనపంపెలర్పఁగఁ జేకొనియె నారాచకొమరులు। నత
నియాదరక్రియ గాంచియవఁజనిరి। స్వీయగురుయుక్తము
గఁదద్విసృష్టులగుచు। విదురజనదర్శితోచితవివరసరణి। నలఁ
తె యొకఁగకదక్షిణానిలజధృతిని॥ ❋

భా॥ ఎంచిచూడనరుదు- ఇవిశవివాక్యము- అమితచేతఃకళంకుండు- తత్-ఆధర్మరాజునియొక్క-జ్ఞాతి- దుర్యోధనుఁడు-అద్భుతమైనతమాగుణముయొక్క-స్ఫూర్తి-ఉద్రేకముగలవాఁడు-అగుచు-తత్- ఆధర్మరాజునియొక్క- గృహము- ఏధిత-వృద్ధిబొందిన- ద్వేషమహిమయొక్క- పేర్మిక- ఆధిక్యముచేత- అనల-అగ్నియొక్క-సముద్వృత్తిక- దరికొల్పుటచేత - హతముగావింపంగ - అంచి- ఒకమనుష్యునినవి - తాను-అఘవిధిక-పాపవిధిచేత- ఆగృహదాహవిధిచేతననుట- సంచిత-సంపాదింపఁబడిన-అర్థాసందర్శుఁడు-ప్రయోజనప్రాప్తిగలవాఁడు- కామిక- కాకుండుటచేత-నిందన-అపకీర్తిక నేకొనియెను - తద్విసృష్టులగుచుక - ఆయగ్నిభయముచేతవిడువఁబడ్డవారై -అగ్నిభయమునుదప్పించుకొన్నవారై యనుట- విదురునియొక్క-జన-దూతచేత-దర్శితమైన-వివరసరణిక- బిలమార్గమున॥ ని॥ సుషిరంవివరంబిలమ్-అని-ఆ-దక్షిణ-సముత్తుంగైన॥ ని॥ దక్షిణస్సరళోదారపరచ్ఛందానువర్తిషు- అని.వి- అనిలజ-భీమునియొ

క్క-ధృతిక, ధారణచేత-ఆరాకొమారులు- పాండవులు- అతని- దుర్యోధనునివలనైన-అదర- భయముయొక్క॥ ని॥ దరోస్త్రియాంభయే శ్వభ్రే- అని-ఆ- క్రియను-కాంచి-ఎంచి-స్వీయగురుయుక్తముగక- తమతల్లితోఁగూడ- అవఁజనిరి॥ రా॥ ఆసమయమున తత్- ఆశాసమోత్కప్రకారమును- ఎరిఁగినవాఁడై- తగ్గ్రహామేధి-ఆయహల్యాపతిగౌతముఁడు-చూడనద్భుతతమస్ఫూర్తియగుచుక- చూడరానితేజస్సుగలవాఁడౌచును-అనలస-అధికమైన-ముత్ - సంతోషముయొక్క ॥ ని ॥ ముత్ప్రీతిఃప్రమదోహర్షః-అని-అ-దృత్తి- తత్ - ఆయహల్యయంచుఁగల - ద్వేషమహిమపేర్మి-నిహతము గావింపఁగా-అంచిత-పూజితమైన-అనఘవిధిచేత- సంచిత-సంపాదింపఁబడిన-అర్థసందర్శనుఁడు-తత్త్వజ్ఞానముగలవాఁడు॥ ని॥ అర్థోఽభిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిషు-అని-అ॥ ని॥ దర్శనంనయనస్వప్నబుద్ధిధర్మోపలబ్ధిషు- అని-వి- కామినిక-అహల్యను-చేకొనియెను- రాకొమరులు- రామలక్ష్మణులును- అతని- గౌతమునియొక్క- ఆదరక్రియ-ఆదరణను-కాంచి-స్వీయగురుయుక్తముగక- విశ్వామిత్రునితోఁగూడ-తత్-ఆగౌతమునిచేత-విసృష్టులగుచు- దక్షిణానిలమువల్ల-జ-పుట్టిన-ధృతిక- సంతోషముచేత-అలఁతయొరుఁగక-విదురజన- నెఱవరులచేత ॥ ని ॥ జ్ఞాతాతువిదురోవిందుః-అని-అ-దర్శిత-చూపఁబడిన-ఉచితమైన-విశేషించిన-వరసరణిక-మంచిత్రోవయందు-చనిరి॥

౩౬-క. చనునెడ శ్రీరాముఁడు పావనినవనిజరూపవైభవశ్రీనుల్లం।ఘ
నసిడిదాసవిచిత్రా। తనురాగపాథిఁ దచ్చికనుఁబైకొనఁగన్॥

రా॥ శ్రీరాముఁడు-పావనిక- పవిత్రమైనదాని-అవనిజ-సీతయొక్క-రూపవైభవశ్రీని-ఉల్లంఘించినదానిని- దానక-అనుమస్సునుంచుటచేత- విచిత్రమైన- అత్యమనిపల్లనైన-రాగపాథి- మోహాతిశయము- తనుఁబైకొనఁగా- అనుమతించెననిముందరిపద్యమునఁ క్రియ॥ భా॥ శ్రీరాముఁడు- కాంతిచేతనొప్పెడువాఁడు-పావని-భీముఁడు-నవ-నిజస్వకీయమయిన-శ్రీని-చిత్రమైనయనురాగపాథిగలదైన-దానవి-హిడింబ-పైకొనఁగా॥

౩౭-ఆ.గీ. తొడగియప్పుడు దానితోఁబుట్టుగురుతర। సంగరసము
దీర్ణశరణిఁబతేఁగ। వానినంతగెలిచి స్వగురుకథావర। మ
మరఁబ్రమదయుక్తిననుమతించె॥ ❋

భా॥ దానితోఁబుట్టగు-హిడింబుఁడు ఉరుతర-సంగర-యుద్ధమునగవానిగెలిచి-స్వగురుకథా-కుంతిధర్మరాజులమాటమీదనైన-ప్రమదయుక్తిక హిడింబాసంయోగమునకు-అనుమతించెను॥ రా ॥ దానితోఁబుట్టు-రాగపాథితోఁగూడఁబుట్టినట్టి-గురుతర-సంగరసము-అపేక్ష-ఉదీర్ణసరణిఁబరఁగ-వానిక-ఆమన్మథరాగసంగవాంఛలను-గెలిచి-అణచి - స్వగురుకథావిశ్వామిత్రునిగంగాసంభవాదికథలయందుఁగల- ఆదరము-అమరఁగా-ప్రమద-సంతోషముయొక్క-యుక్తికిననుమతించెను॥ ఇ॥ అంత- ౩౭॥

౩౮-తే.గీ- ఉరుగుణాద్భుతజనకసుతోదయమహి । మాతిశయము
సాధించిపుణ్యజనకాంత । సుగుణయానివించుకోనిసభా
సురపురమణిచే । జాపురతగులువహించెనుత్సుకతనతఁడు॥

రా॥ ఉరుగుణాద్భుతుఁడైనజనకునకు- సుతా-కొమార్తెయైనసీతయొక్క-ఉదయ-పుట్టుటచేతనైన- మహిమాతిశయమును సాధించి- పుణ్యజన- సుజనులచేత-కాంత-మనోహరమైనది-భాసురపురమణిన్-పురశ్రేష్ఠమయినమిథిలయందు-అతఁడు-రాముఁడు-మాపురతగులువహించెను॥ భా॥ ఉరుగుణుఁడయిన- యద్భుతజనకుఁడైన-సుత-ఘటోత్కచునియొక్క-పుణ్యజనకాంత-రాక్షసస్త్రీహిడింబ॥ ని॥ యాతుధానః పుణ్యజనః-అని-ఆ-అనిపించుకొనినన్-పోయినను-అతఁడు-భీముఁడు- భాసురపురమణిని-హిడింబయందు-మాపురతగులువహించెను-అనురాగమునిలిపెను॥ ౩౮॥

౩౯-ఉ- అన్నగరంబుపోఁదనరారఁగదమ్ములగన్నతల్లి నా। సన్నుతఖేలనుండువికసన్నయనైకవిలాసగౌరవా। భ్యున్నతిదవ్వనాంతమునఁబ్రోచెఁగడుందనకాంతియాత్మలో। నన్నెయయంగణింపఁడుమనస్థిరతవ్వివరించుపూనికన్ ॥ ❋

భా॥అన్న-ధర్మరాజు-కరంబు-మిక్కిలియు- తమ్ములనుగన్నతల్లియు-అసన్నుతఖేలనుండు-భీముఁడు-నయ-నీతియొక్క- నెక-వున్నతిచేత ప్రోచెను-రక్షించెను-తనకాంతిఅలమటను-ఆత్మలోన్-మనస్సునందు-నెఱయ-గణింపఁడు-ఎంచఁడు-పూనికన్-యత్నముచేత-మనస్థిరతన్-మనస్థైర్యమును- వివరించును-ఆయనపూనికఁజూచినమనస్థైర్యమేర్పడుచున్నదనుట॥ రా॥అన్నగరంబు-మిథిరాపురి పోఁదనరారఁగ- తమ్ములగన్నతల్లి నాన్-పద్మములకుత్పత్తిస్థానమనగా-సన్నుత-వఖ్యాతమయిన-ఖేలన్-లీలచేత-వుండు-వుండెడి-నికసన్నయన, తెలివికన్నుల యొక్క-ఏక-ముఖ్యమయిన-విలాసగౌరవ-శృంగారాతిశయముయొక్క- అభ్యున్నతిచేత- తత్ - ఆపట్టణముయొక్క-వనాంతమునన్-వుద్యానవనమందు ప్రోచెను- పద్మకాంతిగలనయనములచేతఁబ్రోచెననఁగాఁగటాక్షించెననుట- లక్షణాప్రయోగము॥ శ్లో॥ గిరామజగాహితరాంవరాధిపః-అని-నైషధమందు తనక్రాంతిని-మనస్థిరతన్వేన్-మనస్సునలగ్నమయి-స్త్రీని-సీతను-వరించుపూనికన్-వివాహమగుటయత్నమునక్రాంతినిగణింపఁడనియన్వయము॥ ౩౯॥

౪౦-వ- అదియట్లుండెవారలందరు తత్ప్రకారంబునవిపిన
మార్గవర్తనంబునద్రయథోచితగమనంబున-
కంటికిసమము-సులభము.

౪౧-క- చనిరిపురసవిధమార్గం । బునసద్ద్విజలీలలునడపుమాధు

కరా। శనమొనఁగూర్చునపుడుప। దనసంతతిసులర
జేసెవారలయాత్మన్॥ ❋

రా॥పుర-మిథిలయొక్క,సవిధ-సమీపమయిన ॥ ని ॥ సదేశాభ్యాశసవిధసమర్యాదసదేశవత్- అని- ఆ - మార్గమందుఁజనిరి - అప్డు- సత్-లెస్సైన ద్విజపక్షులయొక్క-లీలలను నడుపుచున్-చేయుచును- మాధుకర-భ్రమరసంబంధమయినతస్యేదం-అని-అణ్ప్రత్యయాంతము- అశనము- పూఁదేనెనుట- ఒనఁగూర్చుమాపువనసంతతి-వుద్యానపరంపర-వారల- రామాదులయొక్క-ఆత్మన్-మనస్సునుఅలరజేసెను॥భా॥ పుర-ఏకచక్రపురముయొక్క- ద్విజలీలలు-బ్రాహ్మణవేషములను-మాధుకరాశనము భైక్షమును-సవన సంతతి-భీముఁడు-కడమసరి॥ ౪౧॥

౪౨-ఆ.గీ- అందుదారవృత్తినందితానేకచ।క్రగ్రహారహితవిహా
రమహిమఁబ్రచురసారసమదబకదర్పహారికేఁ।దనరెసర
సులందరునుతింప॥ ❋

భా॥అందున్-అవతరణలందు- వుదారవృత్తినంది-సాహసవృత్తింబొందియనుట-దాను-భీముఁడు- ఏకచక్రాగ్రహారమునకు - హిత- ప్రియమయినవిహారమహిమచేత ప్రచురసార- అధికబలముగల ॥ ని ॥ సారోబలేస్థిరాంశేచయని-అ-సమద-గర్వరహితుఁడైన-బక- బకాసురునియొక్క - దర్పహారితన్ - గర్వాపహారిత్వముచేత చంపుటచేతననుట-సరసులు-రసికులు నుతింపఁదనరెను॥ రా॥ అందున్-ఆపట్టణమందు-దారవృత్తి-భార్యావర్తనచేత-నందిత-సంతోషముతైనఅనేకచక్రవాకపక్షులయొక్క॥ని॥కోకశ్చక్రచక్రవాకః-అని-అ-ఆగ్రహ,కోపముచేత-అరహిత-విరహితమయినఔత్సుక్యముగలదనుట-విహారమహిమన్-సంచారాతిశయముచేతను- సారస-బెగ్గురులయొక్క-యు-మదబకములయొక్క-యు దర్ప- విశృంఖలసంచారముచేతనైన-హారితన్-మనోహరత్వముచేతను- సరసులు-కొలఁకులు- ఊకారాంతము-తనరెను॥ ౪౨॥

౪౩-క- జననేత్రచిత్రదారుణ । వనజగతులనిశలసత్త్వవశతనడ
చుచోఁ గననరుదురమాయాధి । దనరెజితాంగారపఙ్క్తి
దర్పితయుతన్॥ ❋

రా॥ ఇంకఁబురవర్ణనాన- జననేత్రచిత్రద-ఆరుణవనజగతులు కెందామరలప్రకారములు- అనిశ- యెల్లప్పుడు- సత్త్వవశత- శోభావశత్వము- నడచుచోన్-నడచుచోటనాపట్టణమందు - కననరుదు- చూడనశక్యము- జిత- జయింపఁబడిన-అంగార-అగ్నిశకలములుగలరక్తవర్ణములుగలవనుట-వర్ణ-లేపులయొక్క-దర్పితయుతన్-గర్వోన్నతిగలవాటచేత-రమామాధిన్-లక్ష్మీప్రాప్తిచేతతనరెను-అరువిష్ణువులునిత్యశోభాకరవర్తిల్లెనుపట్టునరమారూఢిచేఁదనరెనదిగనుకజూడననృతమనుట॥ భా॥ జననేత్ర...

లకుం జిత్రములును-దారుణ- భయంకరములునైన - వనజగతులకు-వనభూములయందు॥ ని॥ జగతీరత్నగర్భాచయని- అ- నిఖిలకు- రాత్రులయందు- సత్త్వవశతకు- బలవంతుం డౌటచేత-నడచుచోట - నడిచెమునప్పుడు- కనకు- చూచుటకు- నరుసురము-అబ్జుజ్ఞునినియుద్ధము-జితమయినయంగారపర్ణుండనెడుగంధర్వునియొక్కయహంకారాతిశయముగలదౌటచేతం దనరెను॥ ని॥ అంతటవారియంతరంగంబునందు॥

౪౪- క- వివిధద్విజాళిభూమా । నవరతసంశ్లాఘిత స్వయంవరక
ల్యాణవిధి చరద్రుపదసుతా। నవమంజులతాప్రవృత్తినడ
పెంగుతుకమున్॥ *

భా॥ ద్విజాళి-బ్రాహ్మణసమూహముయొక్క-భూమ- బాహుళ్యముచేత-అనవరతమును సంశ్లాఘితమయిన స్వయంవరమనెడుకల్యాణవిధిగల-ద్రుపదసుతా, ద్రౌపదియొక్క, నవ, నూతనమయిన- మంజులతా, మనోహరత్వముయొక్క, ప్రవృత్తి, వృత్తాంతము, కుతుకమును నడపెను॥ రా॥ వివిధద్విజాళి, పక్షిసమూహములయొక్క, భూమ, బాహుళ్యముచేత సంశ్లాఘితమయిన స్వయంవరకల్యాణవిధిచేత, వర, వరులైన ద్రువృక్షములు॥ ని॥ ద్రుద్రుమాగమాః, అని, అ, పదస్థానము గాంగలవియునైన, సుతా నవ, మంచిశోభలత్వముగల, మంజులతా, రమ్యలతలయొక్క, ప్రవృత్తి, కుతుకమును నడపెను, సంతోషమును జేసెను, తీఁగెలుతమంత నెచెట్లం బ్రాకినను స్వయంవరము నపరించినట్లుండెనుండైన నుట, ద్విజశబ్దమున బ్రాహ్మణధ్వని ఆవృక్షములం జూచి వివాహాపేక్షగలరాముండు సంతోషించెనని భావము॥ ౪౪॥

౪౫-శా॥ అంతన్వారలు రామభద్రు పదరాజ్యారూఢిం జేసెం తయుం।
జింతాతీతవిశేషమై ప్రబలలక్ష్మీగ్రంచుపంచద్ఘనో। పాం
తం దత్పురిగూడ రాజపదవిప్రాకారరేఖన్ మదిన్। స్వ తుల్సే
రిగ్రీతత్పురోహితముఖవ్యాక్లృప్తసన్మానులై॥ *

రా॥ వారలు, విశ్వామిత్రాదులు, రామభద్రు, రామునియొక్క, పదరాజీ పాదవిన్యాసపంక్తియొక్క, ఆరూఢిచేత, ప్రాప్తిచేత, చింతా, భావనను, అతీత, అతిక్రమించిన॥ ని॥ స్యాచ్చింతాస్మృతిరాధ్యానమని, అ, విశేషమై, వింతగుణములుగలదై, ప్రబలకు, ప్రబలునట్టుగా, భావింపశక్యముగాని శృంగారముగలదగునట్టుగాననుట, లక్ష్మి న్నించు, గూఢ, ఆవృతమయిన, రాజపదవి, చంద్రమార్గమునుగలరఘువంశము॥ వైదేహీబంధోర్హృదయంవిదధ్రేయిన్నట్లు, ప్రాకారరేఖకు, ప్రాకారశ్రేణిగలదాని, తత్పురికి, అమిథిలాపురిని, తత్, ఆపట్టణమందున్న పురోహితుడు మొదలైనవారిచేత వ్యాక్లృప్త సన్మానులై చేరిరి, జనకునిపురోహితామాత్యులెదురుగావచ్చి తోడుకపోంగాంబోయిరనుట॥ భా॥ రాముఁడు, ...న్యమయిన- ..., కాంతిగల, స్త్రీయాంపుంసవ్భాషితయనుసూత్రి

మునంబుంవద్భావము, ద్రుపదునియొక్క, రాజ్యముయొక్క యారూఢిచేత, రాజత్వప్రాప్తిచేత, చింతాతీత, విశేషమై, తాత్కాలికావస్థగలదై॥ ని॥ విశేషః కాఽఽకోఽవస్థాయని, అ, ప్రబలలక్ష్మికి, వుత్కృష్టబలములయొక్కయతిశయముచేత, తత్పురికి, అద్రౌపదునిపట్టణమును, గూఢమయిన, రాజపదరాజచిహ్నముగల॥ ని॥ పదంవ్యవస్థితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుషు, అని, అ, విప్రాకారరేఖకు, బ్రాహ్మణాకృతిచేతిసౌందర్యలీలచే తకుచిన్నాంతులు, వారలు, ధర్మజాదులు, నత్, ఆలాగుప్రసిద్ధులయిన, పురః, ముందటికి, హిత, శ్రేయస్కరములైన, ముఖ, సంచారములుగల॥ ని॥ ముఖంనిస్సరణేవక్త్రే ప్రారంభోదయయోరపియని, వి, విహితులచేత॥ ని॥ విర్విఘ్నే చతుపక్షిణియని వైజయంతి - ఆక్లిప్త, మిక్కిలిం జేయంబడ్డ, సన్మానులై, బహుమానము గలవారై॥ ని॥ మానశ్చిత్తసమున్నతియని, శ్రీ, మంచిశకునములవుచునుండగా ననుట చేరిరి, తచ్ఛబ్దము ప్రసిద్ధవాచకమయినందుకు॥ శ్లో॥ అనుభవతి కేచిత్తంసాధ్యతాదిముఖాభః, అని నైషధమందు॥

౪౬-ఆ-గీ- అందుఁ దన్నృపాలుఁ డాత్మజకిదియుక్తు । వంచు నెక్కి
డనియమించునట్టి। కార్ముకోత్తమమును ఘనమైన మూ
తిఁగల లక్ష్యంబు సూచిరా నృపాత్మభవులు॥ *

భా॥ అందుకు, ఆపట్టణమందు, ఘనమయిన, మూతిఁ, మీనసంబంధమయిన యాకృతిగల, లక్ష్యంబు, గుఱిని, మత్స్యయంత్రము ననుట, కడమ సుబోధము॥ రా॥ ఘనమయిన, మూతిఁ, కాఠిన్యముచేత॥ ని॥ మూర్తిః కాఠిన్యకాయయోః, అని, అ, లక్ష్యంబు, చూడదగినదాని, వింటికివిశేషణము చూచిరి॥ ౪౬॥

౪౭-వ- ఆటమున్న సకల దిగ్దేశాగతులైన రాజకుమారులు నిజశక్తి
కారతమ్యంబునం జేసి తదీయసస్పర్శన చాలనోచ్ఛాలనాది
వ్యాపార పారాహంకారులగుచు శిథిలప్రయత్నులయి తొ
లంగిపోవం జేవమిగులు నమ్మహాకోదండంబు గనుంగొనున
ప్పుడు వారలందు। *

రా॥ వ్యాపారములు, పారముగాఁగలయహంకారముగలవారై, వారలందుకు, రాజులక్షణములందు, భారతార్థముమీలాగే॥ ౪౭

౪౮-చ- అనుపమదివ్యవిక్రమసమగ్రుఁడు రామవిభుండు జిష్ణుఁడౌ ఘని
తరభవ్యకాద్రధనువశ్రమభంగి గవంది బాహులీలనెక్కు ప
నభ్రిగాని మిమంచు హృదంబకవృత్తినుర్వరా। జనహృదయా
త్త్రివతనముఁ జాలఁ దనద్భుతవార్ధి ముంచుచున్॥ *

రా॥ జిష్ణుఁడు, జయశీలుడు, రామవిభుండు, రౌద్రా రుద్రసంబంధమయిన,

తనువున్నవుకారాంతము॥శ్లో॥ సాయంధనురాజనివక్రకునినైవథమందుఁబ్రయోగము, అశ్రేమ, అనాయాసముననే, భంగికన్, భంగముగలదానిగా, వంచి,విటిచియనుట, అభ్రిగ, గగనచరులైన, అనిమిష, దేవతలయొక్క, లక్ష, లక్షసంఖ్యయొక్క,హృదయములకు వృత్తిన్, హృదయములయొక్కయు - కన్నులయొక్కయువ్యాపారమును, అద్భుతవాధ్యానముంచుచును బాహులీలలనెరపెను॥భా॥ అభ్రిగ, ఆకాశమందుచరించుచున్న, అనిమిష,మత్స్యము నెడి॥ని॥ సురమత్స్యావనిమిషౌ,అని, అ, లక్షగుఱుని॥ ని॥ లక్ష్యలక్షంశరవ్యంచ, అని, అ, హృత్, హరించునట్టి, అంబకబాణముయొక్క॥ ని॥ అంబకంనేత్రశరయోః, అని,వై, వృత్తిన్, వర్తనచెసె,క్రమాగముచేతననుట॥ కడమసరి॥

౪౯. చ. ఉవటుననట్లుతన్మహీవ్రజఁ బొడ్డినయొద్దుజయించియేమనం,
దనసహకర్ణశల్యసముదగ్రతరప్రధనాద్రికాధికాభ్యుద
యుతఁజెందభీమభుజపుష్టి సహాయతఁజయార్థులైకడసిస
మస్తభూపతులుగానిరంతకమున్నభంగముల్॥ ❋

భా॥ అట్లు, తన్మహీపుడు, దుశ్రిపడుడుబొడ్డిన, ఒడ్డు - పందెమునుజయించి తత్,ఆజయమును, అసహ, సహింపని, కర్ణశల్యులతోడనగుసముదగ్రతరమయిన, ప్రధన, యుద్ధమందు ॥ ని ॥ ప్రధనంప్రవిదారణమ్, అని, అ, అధికాభ్యుదయతను, అచ్చియమును,భీమ,భీమునియొక్క-భుజపుష్టి సహాయతవలనజెందెను, తత్,ఆయజ్ఞాని యొక్క-జయార్థులైనభూపతులు, అంపకమున్న, ఆకర్ణశల్యులయుద్ధమునకంటెముందే, భంగముల్- అపజయమును,కైకొనిరి ॥ రా ॥ తత్,ఆవిల్లువిఱుచుటవల్ల,అసహ,ఓర్వనివారియొక్క,కర్ణములకుశల్యముయిన,ప్రథన,ఖ్యాతిచేత॥ ని॥ ప్రధాఖ్యాతౌ,అనియమరసంకీర్ణవర్గులో, అధికాపిక, అభ్యుదయతను, అభ్యుదయమనుట,భీమ,భయంకరముయిన,తత్,ఆవింటియొక్క,కడమసమము॥ ౪౯॥

౫౦ ఆ.గీ- అతఁడువీర్యశుల్కయగురాజసుతసట్లుదనదుసొమ్ముఁజేసి
కొనిభృశప్రకాశితాత్మవంశుడైశోభిలెనుమామకసదృశ
ప్రమోదమావహిల్ల॥ ❋

తా॥ అతడు, రాముడు, వీర్యశుల్కయగు, పరాక్రమమేయుంకువగాగల॥ ని॥శుల్కస్త్రీధనేపిచ, అని, అ, భృశప్రకాశిత, ఆత్మవంశుడై- తనవంశమునకు ఖ్యాతితెచ్చినవాడై-శోభిలెను॥భా॥ అతడు,అర్జునుడు, భృశమిక్కిలియు-ప్రకాశిత-తెలుపబడిన-తామునుదమవంశమునుగలవాడై-శోభిల్లెను॥ ౫౦॥

౫౧-సీ- అసమానపాండుకీర్తి సమృద్ధిజనకుండు ధర్మరాజీడితక
ర్మపరుఁడు । స్వజననియుక్తియువరగుణ వ్యాసమునీశ్వ
రాజ్ఞయుఁ దనహృదయగతియు । నేకమైతన(జాలనెచ్చ

రింపనిజానువులసన్మతినిబిల్చి తెలియఁజెప్పి । తమకునంద
ఆకును దారభావంబుననాచరింపఁగఁ బాత్రమగుటయె
రసి। యునికినపుడానుబాహుజయోపశోభితమ్ములైనకు
మారరత్నములకాభు। జద్రవిణశుల్కయాన జలజాతబాం
ధవరుచిఘనహృదబ్జామోదగరిమనొసఁగె॥ ❋

భా॥ పాండు- పాండురాజుయొక్క - కీర్తిసమృద్ధికి- జనకుండు-ఉత్పత్తిస్థానమైనవాఁడు-ధర్మరాజు- ఈడిత-స్తోత్రముచేయఁబడిన॥ని॥ ఈడితశంతపణాయితపనాయితప్రణుతపణితపణితాని- అని-అ- కర్మ- ప్రయోజనములయందు-పరుఁడు-స్వజనని-కుంతియొక్క-ఉక్తియున్- వాక్యమును- వరగుణుఁడైనవ్యాసమునీశ్వరునియొక్క-యాజ్ఞయును-ఎచ్చరించి- నిజానుజులన్-భీమాదులను-తమకునందఆకును- అయిదుగురికిని-దారభావంబునన్-భార్యాత్వముచేత-అ- సుబాహుజయోపశోభితమ్ములైన-భుజశౌర్యశోభితులయిన- కుమారరత్నములకు- రత్నశబ్దమునకువిశేషణముగనుకశ్శోభితశబ్దమునపుంసకము-ఆభుజద్రవిణశుల్కయను-భుజసత్వమెయుంకువగాఁగలద్రౌపదియనెడి॥ని॥ ద్రవిణంతరోబలశౌర్యాణి-అని-అ- జలజాతబాంధవరుచి-సూర్యదీప్తి-హృత్-హృదయములనెడి- అబ్జ- తామరలకు- ఆమోద-హర్షమనెడిసౌరభ్యముయొక్క- శ్లిష్టరూపకము॥ని॥ఆమోదోహర్షగంధయోః- అ- వి- గరిమన్- అతిశయమును-ఒసఁగెను॥ రా॥ అసమానమైన-పాండు-శుభ్రమైన-కీర్తి-సమృద్ధిగలవాడు-జనకుండు-ధర్మరాజి-ధర్మపంక్తిచేత- ఈడిత-స్తోత్రముచేయబడిన- స్వజన- తనయాప్తజనులయొక్క-నియుక్తియున్-నియోగమును-వర-వరునియొక్క-గుణవ్యాసము-గుణవిస్తారమును॥ని॥విస్తారోవిగ్రహోవ్యాసః-అని-అ-॥శ్లో॥శ్రితోరుర్వ్యాసోమహాభారతసర్గయోగ్యః-అని-నైషధప్రయోగము-ఈశ్వరాజ్ఞయు-నిజానుజున్-తనతమ్ముఁడైనకుశధ్వజుని ఉదారభావంబునన్-మహత్త్వముచేత- సుబాహు- సుబాహుఁడనురాక్షసునియొక్క- జయముచేత-ఉపశోభి-ప్రకాశించెడురామునియొక్క- తమ్ములయినకుమారరత్నములకున్-లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులకు-ఆ-భుజద్రవిణశుల్క-సీతయొక్క-అనుజలన్-చెల్లెండ్రైనయూర్మిళామాండవీశ్రుతకీర్తులను-జాత-పుట్టిన-బాంధవ- బంధుత్వమునందుఁగల.రుచిన్-అపేక్షచేత॥ ని॥ అభిషంగేస్పృహాయాంచగభస్తౌచరుచిః స్త్రియామ్-అని-ఆ-ఘనహృదబ్జామోదగరిమచేతనుసొసఁగెను- భరతశత్రుఘ్నులుసమీపమునలేకున్నసువారికినిచ్చెనని వెళ్ళనాడెననుట॥ వ॥ అంతఁదత్ప్రవృత్తియాకర్ణించి॥ ౫౧॥

౫౨-క- తనయులుదానునపుడుతజ్జనకుండరుదెంచిచూచుజనుఁ-డు
ననుభావనిరూఢిమానితాన్న। తనవోత్సవముగనొనర్చెం ద
దత్పరిణయము॥ ❋

రా॥ తత్- ఆకుమారరత్నములయొక్క-జనకుండు-దశరథుఁడు-తనయులు-భరతశత్రుఘ్నులును-అనుభావనిరూఢిన్-ప్రభావమహిమచేత- మానితానంతనవోత్సవమయియుండగా-తత్పరిణయమున్-ఆరామాదులవివాహమును॥ ని॥ తథాపరిణయోద్వాహోపయమాః పాణిపీడనమని-అ-ఒనర్చెను ॥ భా ॥ తత్ప్రవృత్తి-అథమఃరాజుయొక్క-ప్రవర్తనను-కండ్లియాడవలెననెడిప్రయత్నమననుట-ఆకర్ణించి-తనయులు-ధృష్టద్యుమ్నాదులు-తత్-ఆద్రౌపదియొక్క- జనకుండు-ద్రుపదుఁడు-అరుదు-ఎంచిచూచుజనులకు- అను- అరుదనెడి- భావనిరూఢి- తలపుయొక్క-దార్ఢ్యమును-మాని-చాలించి-తాను-అంత॥ వ॥ అందు. టీ॥ఆవివాహమందు- ౫౨॥

౫౩-క- త్రిజగద్భూషణమగుభూమిజనాదృతశీలఁ గృష్ణమృగనేత్ర
బురంధ్రిజనులు గయిసేసిరి సాంద్ర పుజనింపవివాహామయ్యో
భూషావిధులన్॥ *

భా॥భూమిజనాదృతశీలను-కృష్ణన్-ద్రౌపదిని-కడుసులభము॥రా॥ భూమిజను-సీతను-అద్భుతశీలను- కృష్ణమృగనేత్రన్- హరిణాక్షిని- పురంధ్రిజనులు-ముత్తైదువలు-పురంధ్రిశబ్దమికారాంతరమనకుపురంధ్రిభిశ్చక్రమశః ప్రయుక్తమనికాళిదాసుప్రయోగము-కయిచేసిరి-అలంకరించిరి॥ ౫౩॥

౫౪- మహాస్రగ్ధర- లలనంగైసేసి కాంతల్రమణగృహమహాలక్ష్మ
వైయొప్పుమంచుం । గలిశాశీర్వాదలై రక్కడమముగురు
భాగ్యస్థితులీలసిద్ధ । గ్ఛలవన్మాల్యాంగరాగాభరణవసన
సాభాగ్యలక్ష్మికలై కాంతలగత్సంసేవలందుండలఁ బ్రేమనుచు
నుత్కంఠఁ బ్రాపించిరందున్॥ *

రా॥అక్కడమముగ్గురు- ఊర్మిళాశ్రీమాండవిశ్రుతకీర్తులు- ఈదృక్-ఈసీతాలంకారమువంటి-మాల్యాంగరాగాభరణవసనములయొక్క- సౌభాగ్యలక్ష్మికతై సౌభాగ్యాతిశయముగలవారై -కాంత-పతులయందు-లగత్-తగిలిన-సంసేవలయందు-తలపు-కోరికను ఘనుచు- పోషించుచున్నఉత్కంఠను ప్రాపించిరి- పతిసేవకువేగిరించిరనుట॥ భా॥ లలనంగైసేసిరమణులయొక్క గృహములకు-మహాలక్ష్మనై -ఒప్పిదమై -ఉంటుమంచుగృహాశీర్వాదలైరి- ఆకాంతలనెడుమాట- అక్కడన్- ఆపతిగృహములయందు-మమున్-మమ్మును-గురుభాగ్య-ఈదృక్- ఇప్పటిశృంగారవలెనే-సౌభాగ్యలక్ష్మికలా-సౌభాగ్యసంపత్సమృద్ధియొక్క-ఏకాంత-మిక్కిలియు-లగత్-కలిగిన-ఆసక్తిగలయట్టిదనుట, సంసేవలందును- తాఅనుభవములయంగునుఫలిథము-ఇటువంటియలంకారములుధరియించెడువేళననుట-తలపునునుచునుత్కంఠఁ బ్రాపించిరి॥ ౫౪॥

౫౫-వ- తద్వధూవనముండును దతాట్లు సముపస్థితంబై నవంస

హూరమంబున కత్యంతసంతుష్టుండగుచు ననంతవిభవసం
పదలువావల నెదురుకోలు సేయించి తత్ప్రవేశోత్సవం
బునడవునప్పుడు॥ *

రంటికిసము-సులభము.

౫౬-సీ- నృపకన్య కలకనింద తనవభ్రమరకాస్య విలాసలక్ష్మినిర
స్తపూర్ణ । తారకాధి పతులకారయఁ గతపూర్వభవ
సంచితోరుతపఃఫలంబు । లేగురుశుభగుణ భోగాంచితు
లువీరలీరిందఁగఁ బతులైరటంచు । లోకరక్షణచతురా
కారభాగిద్వ్యవిధుల తేజోవిలాసమిదియనుచు । నధిక సే
తెంచిచూచెఁబౌరాళియత్యు । దారమణిభూషణోజ్జ్వల
దాశరథుల । మాంగళికవస్త్రరత్నభరాపాంగరాగ । పాం
డుసూనులఁ గన్నులపండువుగను॥ *

భా॥అలకనిందితనవభ్రమరకు॥ ని॥ అలకాశ్చూర్ణకుంతలాః- అని-ఆ-ఆస్య విలాసలక్ష్మిచేత-నిరంత-తిరస్కరింపఁబడిన- తారకాధిపుని యొక్క-తులకున్- సామ్యముగలదానికి-నృపకన్యకున్. ద్రౌపదికిలేపూర్వభవ- ఆద్రౌపదిపూర్వజన్మమందు-సంచిత-సంపాదింపఁబడిన-తపసుయొక్క-ఫలంబులు- ఏగురుపతులయిరటంచును-చతుర-సముథమములైన-ఆకారములను-భాక్-పొందిన- దివ్య-ధమాన-నిలశక్రాశ్వినులయొక్క-తేజః- అంశములయొక్క- మణిభూషణములచేత- ఉజ్జ్వలత్- ప్రకాశించుచున్న-ఆశ-దిక్కులుగల-రథులన్- రథములుగలవారిని- మాంగళిక-శుభార్థములైన-వస్త్రాదులుగల-పాండుసూనులన్-పాండవులను- కన్నులపండువుగఁ జౌరాళియే తెంచిచూచెననియన్వయము-ద్రౌపదిపూర్వజన్మమందీశ్వరునిఁ గూర్చితపస్సుచేసినదై యైదుగురుపతులవేడెనని యాదిపర్వములోవిస్తారముగఁ జెప్పియున్నది॥రా॥ నృపకన్యకలకు, అనిందిత-నిందింపఁబడని-నవ-భ్రమరక-ముంగురులుగల ॥ ని ॥ తేలలామోభ్రమరకాః-అని-ఆ-ఆస్య-ముఖముయొక్క-విలాసలక్ష్మిచేత-నిరంత-తిరస్కృతుఁడైన- పూర్ణ-తారకాధిపతిగలవారికి- లోక- భువనములయొక్క ॥ ని ॥ లోకస్తుభువనేజనేయని- ఆరక్షణార్థమైన-నాలుగైన-ఉజ్జ్వల, ప్రకాశించుచున్న, దాశరథులన్,దశరథపుత్రులను, అంగరాగ,మైపూఁతలును, పాండు-ధవళములైన, సూనులన్- పుష్పములునుగలవారిని- దాశరథులఁ బౌరాళిచూచెను॥ ౫౬॥

౫౭-చ- అలఘుతరాజవంశమణులై విలసిల్లెడునక్కుమారతల్లులుగు
రురూపవైభవకళల్గడుమీఱుచుసద్గుణాలిశీలచతురాకృతి

న్నలరు యుతజ్జనకాన్వయభాగ్యలక్ష్మినా। నలరెడు పెండ్లికూఁ
తులసదాదర మొప్పఁగ నోలిఁ బెండ్లియై॥ ❋

టీ॥ అలఘుంత, అజ, అజునియొక్క, వంశమునకు, మణులై, అలంకారములయిన వారై, విలసిల్లెను, నలుగురు, రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు, చతుః, నాల్గైన, ఆకృతిక్, ఆకారచేత, మెఱయు, తత్ - ఆజనకునియొక్క - అన్వయభాగ్యలక్ష్మినాకల రెడు పెండ్లికూఁతుల- జనకునిభాగ్యలక్ష్మినాలుగా, కారములయియున్న నారిననియాత్రే త్వ, పెండ్లియై, అతులితానందమునఁ జేర్చిరియని ముందరిపద్యములోఁ గ్రియ ॥ భా ॥ అలఘుతక్, అలఘుత్వమున, రాజవంశ, చంద్రవంశమునకు॥ని॥ రాజాప్రభౌన్నతేచంద్రి యని, ని, అక్కుమారకులు, పాండవులు, చతురాకృతిక్, మనోహరాకృతిచేత, నలు, నలునియొక్క, గురురూపవైభవకళలనుమీఱుచు, తత్, ఆద్రౌపదియొక్క, జనక, పెండ్లి కూఁతులసదాదర మొప్పఁగ, కడమసరి॥ ౫౭॥

౫౮-తే.గీ- అతులితానందమున జేర్చిరంత విదుర । మంత్రిధృతరా
ష్ట్రుఁడమ్మహావివాహులతంత్రి। వినిహతమనోవిచారుఁ
డైతనదుపురికిఁ। గొడుకులవధూయుతముగఁ దోడ్కొనిరం
చు రాగ॥ ❋

భా॥ విదురమంత్రి, విదురుఁడుమంత్రిగాఁగలధృతరాష్ట్రుఁడు, అంతవివాహవృత్తాంతమంతయువిని - హతమనోవిచారుఁడై, పాండవులేమైరోయనివిచారమునువిడిచి, తనపురికి, కొడుకులక్, ధర్మరాజాదులను, వధూయుతముగక్, ద్రౌపదితోఁగూడ, తోడ్కొనిరాఁగక్, తోడితెచ్చుటకుఁ అనుపనని మాందరిపద్యమునకన్వయము॥ టీ॥ అంత, విదుర, వివేకులయిన॥ ని ॥ జ్ఞాతాతువిదురోవిదుః, అని, అ, మంత్రి, ప్రధానుల చేత, ధృత, ధరింపఁబడినరాష్ట్రముగలవాఁడు, వినిహతమనోవిచారుఁడై, పుత్రులకును కూలవివాహమువాయెనుగనుక, రాఁగక్, రాఁగా॥ ౫౮॥

౫౯-సీ- ప్రౌఢిఁ జేదిజనవారి భావమెఱర్పంసనమువ శాంతాత్మతన
రుగుదెంచి । రాజకుమారులవైరిలోకాభిగమ్యభుజావిజృం
భణగుణశ్లాఘనుండు। వీరునర్జునుఁబరశూరులసత్ప్రతా
పాన్వితభీమ బాహాసహాయుఁ । డైయోర్చినట్టిమహాహ
వజయశోభిరాముఁడని వేడ్కఁ పెంపున వెదకుచుఁ । బరపు
రంకిలిచూడ్కులందఱినిగడచి। యవల దాశరథి కీర్తి నంతాడై
నయతని। ప్రేఁబురస్థితజనకదంబకముచిత్త। ములమహాదర
సంభ్రమములనెపుడు॥ ❋

టీ ॥ నవ- నూతనమయిన- అరిభావము-శత్రుత్వము- ఎలర్పంగ-అనుష్ఠి- త-శాంతముగాని- ఆత్మతక్- బుద్ధిగలవాఁడౌటచేత- అరుగుదెంచి-రాకుమారులవైరి శ్లాఘనముగలవాఁడు- అర్జునుక్-కార్తవీర్యార్జునుని- పరశు-గండ్రగొడ్డలిచేతన గు-ఉరు- అధికమయినలసత్ప్రతాపముతోడ-అన్విత-కూడిన- బాహా-భుజములసహాయముగాఁగలవాఁడై- ఓడించినట్టి- జయించిన- రాముండు- పరశురాముఁడు-అనికా- యుద్ధమందు-పురః- ముందట-స్థితజనకదంబముయొక్క-చిత్తములను- మహాదర-భయమువల్లనైన-సంభ్రమము నెగడుట- ఒలయక్-వలిజారంపఁగా- అతనిపైక్-రామునిపై- చూడ్కు బలఁబఱిపెను॥ భా॥ ప్రౌఢిజేదిజనవారిని-అనుపజా-అనిపినను-ఆకుమారుఁ రుగుదెంచిరి- ఆవైరిలోకాభిగమ్య- శత్రుజనమునకుఁబొందరాని- భుజా-బాహువులయొక్క॥ని॥ దోఃప్రవేష్టోభుజోబాహుర్భుజాసంకద్యతేబుధైః- అనియా-విజృంభణగుణ- శ్లాఘక్-శ్లాఘనచేత- ఉండువీరుని - అర్జునుని- భీమ- భీమునియొక్క-బాహాసహాయుఁడై-పరశూరులుక్- శత్రువీరులను- ఓడినట్టి- ఆహవ-యుద్ధజన్యమైన-యశః- కీర్తిచేత- అభిరాముఁడు- అనివెదకుచు - అవలత్- చలింపని- ఆశక్- అపేక్షచేత- పుర-పట్టణమందు- స్థితజనకదంబకము-కతక్ ॥ వ ॥ కనుంగొనుజనులుతదనంతరంబ-

౬౦-సీ- యెంతయునద్భుతంబీ రామభార్గవరాములసత్ప్రాభియెఱు
చెప్ప । బలవదనేకపతులవామ గుణ్యంబుజగదుపశ్లోకితం
బుగభజించెఁ । గంటిరేయనువారు గడఁకనేతద్వరపురుషు
లన్యోన్యంబునొరసియెవ్వ । రెట్టుగాఁగలవరో యిటమీఁద
ననువంశమదిఁబెట్టువారునకోఁదవలేల । యొడవునభా
గ్యమహిమకయోనిజాత। మహితనయకృష్ణమృగనేత్రమంజు
గాత్ర, మైమెలఁగంబుపోకమాయమ్మయనుచు। సతికిఁగే
లోడ్చువారునై సందడిలిరి॥ ❋

భా॥ ఈరామ-ద్రౌపది-భార్గవ-భర్గసంబంధమైన-నర_వరములయొక్క- అమల- నిర్మలమైన- సత్రౌపధి- మహత్త్వమును- బలవత్- బలవంతులైన-అనేకపతు లక్- అయిదుగురుభర్తలనుభజించెను- ఏతత్- ఈద్రౌపదియొక్క- వర- పతులైన పురుషులుఅన్యోన్యంబునొరసియెట్లుగాఁగలవారో- జనులుద్రౌపదితోననెడుమాట-మన భాగ్యమహిమకునకొదవలేలయొదవు- మహితమైననయసీతిగలదానా-కృష్ణ- ద్రౌపది- అనుచుసందడిలిరి॥ టీ॥ ఈరామభార్గవరాముల, లసత్ప్రౌఢి-అనేకప_గజములయొక్క॥ని॥ ద్విరదోనేకపోద్విపః-అని-అ-తులక్-సామ్యముచేత- ఏతత్-ఈవరపురుషులు మహితతనయ-కృష్ణమృగనేత్ర- కడమసులభము॥ ౬౦॥

౬౧-చ- చనియెఁ గ్రొంతమై యనలసత్వర హేతివిహారవృత్తిచే ।

తన యనివింటి యిట్టి యతిధర్ము నమోఘదయాభిరాజమానసు
ననుఁగొని వచ్చెదాన పరజస్ఫుగణోద్యతి గేసి క్రమ్మఱ ।
న్మనపృథగూఢభాగ్య మహిమస్థితి యిట్టిదివో విచిత్రముల్॥

రా॥ అనలస- అమందమయిన- త్వర- వేగముగల హేతి-ఖడ్గముయొక్క॥ ని॥ వేరదిశ్చళస్త్రుంచవహ్నిజ్వాలాచ హేతయః అని-అ-విహారమందు-వృత్తి-వర్తనగల-చేతన-బుద్ధిని॥ని॥ ప్రతిశరద్ జ్ఞప్తిచేతనాః అని- ఆ-ప్రశాంతమైచనియెననివింటిమి- అట్టియతిధర్మున్-మునిధర్మముగలవాని-యమోఘదయన్- యమముయొక్క-యాదయముగలవాని॥ ని॥ శరీరసాధనాపేక్షంనిత్యంయత్కర్మతద్యమః-అని-అ- రాజమానశాసనున్- క్షత్రియగర్వాపహారియైనపరశురాముని - మన - మనయొక్క-పృథక్-వేరేవిధముగా-ఊఢ వహింపఁబడిన- భాగ్యమహిమస్థితి-తతి-క్రమ్మఱ- నవ- నూతనమైన రజోగుణముయొక్క - స్ఫురణాధ్యుని జేసికొనివచ్చెను- అనియనేకవాక్యములుపలుకనని ముందరిపద్యమునకన్వయము॥ భా॥ గూఢమైనభాగ్యమహిమస్థితిగలది-మనపృథ-కుంతి- ఆసల-అగ్నియొక్క-సత్వర-తీవ్రమైన-హేతి- జ్వాలలయొక్క-విహారవృత్తిచేతనవర్తనచేతనే-ప్రశాంతమైచనియెననివింటిమి- అతిధర్ముని-యమోదయున్-ధర్మజుని-రాజమాన-ప్రకాశింపుచున్న- అవరజ-తమ్ములయొక్క॥ని॥ యవీయోఽవరజానుజాః-అని-అ- న్ములతాధ్యుని జేసిక్రమ్మఱ దాగొనివచ్చె॥ ౬౧॥

౬౨-తే-గీ- అనియనేకులనేక వాక్యములుపలుక । నట్లుచనుదెంచి
నట్టిభీమాగ్రజన్ములగ్రజనురస్థ్సానయాగఁ గాంచినిఖిలలోకు।
లనుసముద్వేగవినుతులైవినుతిసేయ॥ ❀

భా॥ సముద్వేగ-సంతోషాతిశయముతోఁగూడునట్లుగా ॥ రా ॥ భీమ-భయంకరుఁడైన-అగ్రజన్మున్-బ్రాహ్మణునిఁబరశురాముని॥ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవబాడబాః- అని-అ-నిజపురః-తనయుందట॥ ౬౨॥

౬౩-ఉ- పేర్మినివిగ్రహించినమభీమధనంజయులీలఁ బేర్చుత। ద్ధర్మ
జతేజమాత్మజప్రతాపసమృద్ధినడంచునంచునం। తర్మముఁ
డైమహీధవుఁడుదత్సమరాజ్యసమర్పణంబుఁదా। నిర్మలవృ
త్తిఁజేయుటయనీతిగనెంచెఁగడున్మనంబునన్॥ ❀

రా॥ ధనంజయ- అగ్నియొక్క ॥ ని ॥ వీతిహోత్రోధనంజయః- అని-అ- లీలఁబేచు-తద్ధర్మజతేజము-ఆపరశురామునివింటివలనఁబుట్టిశౌర్యము-అంతర్మనుఁడైఖిన్నుడనుచుఁడై॥ని॥దుర్మనావిమనాఅంతర్మనాః-అని-అ- మహీధవుఁడు-దశరథుడు- తత్-అర్ఘునాథునియొక్క-సమర-యుద్ధమనెడి-అజ్యముయొక్క-సమర్పణంబుఁజేయు

ట-అనీతిగనెంచెను॥భా॥ భీమ-భీమునియొక్కయు-ధనంజయ- అర్జునునియొక్కయు- అత్మజు-దుర్యోధనునియొక్క- మహీధవుఁడు-ధృతరాష్ట్రుఁడు తత్-అధర్మజునకు-సమరాజ్యసమర్పణంబుఁజేయుటయు-నీతిగనెంచెను॥

౬౪-సీ- అట్లాత్మనెంచినయర్ధరాజ్య మహిమ తేజఃప్రదీప్తుఁడా రా
జాప్రియము । తోనమర్చియనుపమానసపర్యాప్తి నెరవుచు
నాదరోన్నమమొప్ప । సప్రణతిగనమ్మహిప్రభుదానతిగై
కొనినిలక శీఘ్రింపయితిగి । ప్రథితమహోదతేంద్రప్రస్థపు
టభేదనప్రభుపైశిఖాగ్రప్రతాప। కలితుఁడురుదండనీతిభా
గ్యవుఁడునిజభు । జైకవశసర్వధరణీపార్థాగ్ర్యుఁడగుచు।
నవరజస్థితిబంధు రాజ్యవిరళరతిఁ। బొదలియభిరామవర్తనంబునఁజెలంగె॥ ❀

అర్ధరాజ్యమహిమను-అమర్చి-ఇచ్చియనుట- అనుపమా-మానసపర్యాప్తిన్-మనఃపూర్తిని-సంతోషమునసుట-సప్రణతిగన్-నమస్కారసహితముగా-అమ్మహిప్రభుని-అస్పృతరాష్ట్రునియొక్క- ఆనతి- వాక్యమును-కైకొని- ప్రథిత-ప్రసిద్ధమైన-మహ-ఉత్సవములచేత॥ని॥మహఉద్ధవఉత్సవః- అని-అ- అచల- స్థిరమయిన-ఇంద్రప్రస్థమనెడి-పుటభేదన-పట్టణమునకు॥ ని ॥ పట్టణంపుటభేదనం- అని-అ-ప్రభుపై-శిఖా-జ్వాలాభంగి॥ని॥ అర్చిర్హేతిశ్శిఖాస్త్రియామ్-అని-అ- ఉగ్రమయినప్రతాపముతోడ-కలితుడు-కూడినవాఁడు-పురుదండనీతియందు-భాగ్యవుఁడు-మత్రసంబోలినవాఁడు-ధరణి-భూమిగలవాడు పార్థాగ్ర్యుఁడు- పృథాపుత్రజ్యేష్ఠుఁడు-అవరజస్థితిన్- తమ్ములయొక్క ఉనికిచేతను బంధురాజి- ఆత్మజనసహాయముయొక్క - అవిరళరతిన్- అధికానురాగముచేతనుచెలంగెను॥రా॥ అట్లాత్మనెంచి- నయ- నీతిచేత- బుద్ధ- వృద్ధిఁబొందింపఁబడిన-అర్ధగణయని- మా- రాజ్యమహిమచేతను- తేజః - ప్రతాపముచేతను- ప్రదీప్తుఁడు- ఆరాజు- దశరథుఁడు-అనుపమాన-అసమానమయిన- సపర్యాప్తిన్- పూజావిధిని॥ని॥ సపర్యార్చపణాంజలిః- అని-అ- నెరవుచుసప్రణతిగన్- ప్రణతిసహితుఁడౌచునుండఁగా-పరిణమిల్లుచుండఁగాననుట - అమ్మహిప్రభునియొక్క- ఆనతి- ఆనమస్కారమునుకైకొని- నిలక- నిలువక- సేనాదులనుజేకొనకయనుట - మహోదతేంద్ర - క్రొంచపర్వతముయొక్క-ప్రస్థ - చరిపట్టుయొక్క ॥ ని ॥ ప్రస్థోస్త్రీసానుమానయోః- అని-అ-పుట-బంధనముయొక్క భేదనమందు-ప్రభుసమర్థమయిన-అప్పైశిఖ-విశిఖసంబంధమయినయుగ్రప్రతాపముతోడ-కలితుడు-పురుదండనీతి భాగ్యవుఁడు- నిజభుజైకవశముతైన-ధరణీధరాపతులయొక్క-అగ్రాధ్యుఁడు, అర్ధప్రాణములుగలవాఁడు,నవమయిన,రజః,రజోగుణముయొక్కస్థితిచేతను బంధుర,సమర్థమయిన,ఆజి,యుద్ధమందుఁగల,అవిరళరతిచేతను,

పాంసలి, అభిరామ, రామున కెదురైన, వతకానంబున చెలంగాను॥ వ॥ ఇట్లు ప్రవర్తిల్లుచుండ.

౬౫-క- సత్యైక్యముకతమున వీ। రత్యంతము నిర్విభేదులయ్యు నతను
మా। యాత్యాజిత మైత్రీసా । తత్యతఁ దమలోనఁ బోరెద
రొయనుశంకన్॥ *

రా ॥ సత్య, యదార్థమయిన, ఐక్యముకతమునన్, ఇద్దరు నావిష్ణువునవతార ములైననిమిత్తమున, వీరు, రామభార్గవ రాములు, నిర్విభేదులయ్యును, అతనుమాయా, అధికమయిన మాయచేత - త్యాజిత, విసిపింపఁబడినమయి త్రియొక్క - సాతత్యతన్, ఎడతెగ మిగలవారాటచేత, పోరెదరోయనుశంకను, కయ్యంబులవేడుకకాఁడువచ్చెననిముంద టిపద్యములోఁగ్రియ॥ భా॥ సతీ, భార్యయొక్క, ఐక్యముకతమున, వీరు, పాండవులు, నిర్విభేదులయ్యున్, నిర్భేదులయ్యున్, వెరకులేనివారయ్యును, అతనుమాయా, మన్మథమాయచేత॥ ౬౫॥

౬౬-క- కయ్యంబులవేడుకకాఁ । డయ్యున్నతకలహ కేళికాకాంక్షు
కుఁడై నెయ్యమునవచ్చె నారదుఁ । డయ్యెడ దివినుండి వారి
నభివర్ణింపన్। *

భా ॥ కయ్యంబులవేడుకకాఁడయ్యున్, యుద్ధాపేక్షగలవాఁడైయుండియు, నత, అణఁగినట్టి, కలహకేళికా, కలహక్రీడయందు ఆకాంక్షగలవాఁడై, పాండవులమీఁద దయచేఁ గలహాకాంక్షవిడిచియనుట, దివినుండి, స్వర్గమునుండి, వారిన్, పాండవులను, అభివర్ణింపన్, చూచునిమిత్తమై, నారదుఁడువచ్చెను ॥ రా ॥ కయ్యంబులవేడుకకాఁడు, అయ్యున్నతకలహకేళిక, ఆకాంక్షితుఁడై, వారిన్, రామభార్గవులను, చూచెడికొఱకు॥ వ॥ అప్పుడు. ౬౬॥

౬౭ ఉత్సాహ- ఆనరాధిపతికుమారకాగ్రయాయికమ్మలుం। దా
నుబరశుభాసమానధాముఁడైనమునికిఁబెం । పూనన
ర్ఘ్యముఖ్యవిధులనూనముగనొనర్పనమ్మానివరుడు
నవగణితసమస్తతదుపచారుఁడై॥ *

రా ॥ ఆనరాధిపతికుమారకాగ్రయాయి, దశరథునికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైనరాముడు, పరశు, గండ్రగొడ్డలిచేత, భాసమాన, ఒప్పుచున్న, ధాముఁడయిన, ప్రతాపముగలవాఁడైన, మునికిన్, పరశురామునికనుట - ఆమానివరుఁడును, అవగణిత, ఎంచబడని తత్ - ఆరామునిచేతనగు, ఉపచారముగలవాఁడై॥ భా ॥ ఆనరాధిపతికుమారకాగ్రయాయి, ఆరాజకుమారశ్రేష్ఠుఁడైనధర్మరాజు, పరశుభాసమానధాముఁడైన, పరులకు భీకరమయినయసహనమయినతేజస్సుగలవాఁడైన, మునికి, నారదునికి, అమ్మానివరుడు.

నవ - కొత్తవనట్టుగా - గణిత - ఆదరింపఁబడిన - తత్ - ఆపాండవుని యొక్క - కడమ సరి॥

౬౮-వ- పరంబడినిజభార్యవలనని రస్తసమస్తజనులనుఁ బలత్రించిత
దనుజసమక్షంబున॥ *

౬౯-క- అకళంకినిట్టుకాం । చక యేమిమనమునగసముదార
క్రీడకనొండొరుమాఱొనుటదా। రకొనవిపచ్చితి నెఱుం
గరావాకినుకల్। *

రా ॥ ఇట్టనుక్ - పరశురామునితోన నెడుమాటఏమి మనముఇద్ద అయును - సమర - యుద్ధము నెడి - క్రీడకు మాఱొనుటదారకున నకొంచకవచ్చితిని - కినుకలు - కలహోద్యోగములు - ఎఱుంగరావా - తెలియఁబడవా - భర్తృనావాక్యము ॥ భా ॥ ఇట్టనుక్ - నారదుఁడ నెడుమాట - ఏను - మీమనము - అన్నదమ్ములైనమీమనస్సు - దారక్రీడకున్ - ద్రౌపదీసంభోగమునకు - సమరసము - సమానరాగము యినది॥ ని॥ శృంగారాదౌరసేవీర్యే గుణే రౌద్రవీరసః - అని - వి - అటుగనుక - ఒండొరుమాఱొనుట - మీరొకరొకరితోఁ గలహించుట - దారకున్ - సంభవించును అని - వచ్చితిన్ - ప్రతీకారము సేయవచ్చితిననుట - ఎఱుంగరావు - ఆకినుకలు - ఆలాగు స్త్రీమూలమైనకోతములు - చెప్పినట్టుగావనుట॥

౭౦-క- చేతశ్చిత్రముగాదెస । మాతతగుణసార్థ సిద్ధిమదాఖ్య
మహా । ఖ్యాతి పతివ్రత ఇట్లని । ఘూతముగ ననేకభర్తృకత
నడపుటిలన్॥ *

భా ॥ సమాతత - విస్తృతమయిన - గుణసార్థ - గుణసమూహముయొక్క॥ ని॥ సఘంసార్థాః - అని - అ - సిద్ధిమత్ - సిద్ధిగల - రామ - రమణిద్రౌపది - మహాఖ్యాతి - అధిక ఖ్యాతిగలపతివ్రత - ఇట్లనిమాతముగ - అనేకభర్తృకత - పెక్కండ్రు భర్తలుగలదానుటను - నడపుట చేతశ్చిత్రముగాదె। రా॥ సమాతతగుణములచేత - సార్థసిద్ధిసహితమయిన - మత్ - మాయొక్క - రామ - రాముఁడ నెడి - మహత్ - అధికమయిన - ఆఖ్యా - నామధేయము నెడి - అతిపతివ్రత - అనేకభర్తృకతన్ - అనేకభర్తలుగలదౌటను - నడపుట - అసాధారణముగా నాయందుండెడి రామాఖ్యను టియొకరియందుండుట - చిత్రముగాదె। ౭౦॥

౭౧- ఆ గీ- ఇది యనాకుమీకు పితరేతరద్వేష। హేతువనుచుఁ గో చె
నకతన్విభూతినె - పుసేనుబుంవ్యక్తులకునాలి। తనముతో
సమాఖ్యనుచు బెట్టు॥ *

రా॥ ఇదియ - ఈరామశబ్దమే - నాకునుమీకును ద్వేషహేతువనుచుఁ దోఁచెను - ఏకతన్ - ముఖ్యత్వమున - విభూతి - ఐశ్వర్యమును - సరవు సేను - పుంవ్యక్తులకున్ - పురుషులకు - నాలితనముతోన్ - కొంచపుతనముతో - సమాఖ్య - సమమైనయాఖ్యను చూచుటట్టు - ఆఁడువారికి రామాఖ్యగాకనామాండ్లఁబుసుషులకునాయసట॥ భా॥ ఇదియా

ఏకపత్నీభోగము - మీకన్యోన్యవైరమూలమనుచు నాకుఁదోఁచుచున్నది-యేకతన్వీ-యేకయైనకాంత- భూరి నెరవు నేనుబుంవ్యక్తులకున్- ఐశ్వర్యమును నెరపెడియయిదుగురుపురుషులకును- అలితనముతో - భార్యయయి- సమాఖ్యమనుచు పెట్టు- కీర్తిఁజెడకుండ నిర్వహించుటేలాగు॥ ౨౧॥

౨౨-చ- భవదుపయామకాలముఁ జెబర్వినసుద్దులువిన్నవాఁడనా। భవువరధర్మమట్టగుట భావములోనిడి మాకుశంకలెయ్యానియనియాజ్ఞ్యటోప్రదివిర్యావరశక్తికిలోనుగావశ। క్యవిజయము ల్సదీరితమహాశరవఃణ్యావరుద్ధయుద్ధముల్॥ *

భా॥ భవత్-మీయొక్క- ఉపయామకాలమునన్- వివాహసమయమందు- దెర్విన సుద్దులు- వ్యాసులు చెప్పినపంచేఁద్రోపాఖ్యానము మొదలైనవార్తలను విన్నవాఁడను-అభవు- యీశ్వరునియొక్క - వరధర్మము - వరరీతి - అట్టట - అయిదుగురుపతులనిచ్చుటను - ఇవి - స్త్రీమూలమయినవైరములు - అవరశక్తికిన్-ఈశ్వరవరమహాత్మ్యమునకులోనుగావుభగడాలుపుట్టకుండవరము లేదనుట-అటుగనక-అవశక్యవిజయముల్-జయింపరానియట్టివి- మల్- నాచేత-ఈరిత - పలుకఁబడిన సుందోపసుందోపాఖ్యానమనుట-మహాశ-అధిక సురతాపేక్షగల-రమణీ- స్త్రీలచేత-అవరుద్ధ-నిలుపఁబడిన-కల్పింపఁబడినవనుట-యుద్ధములశక్యవిజయములనియన్వయము॥ రా॥ నాభవు-నాగురువయినయీశ్వరునియొక్క- వరధర్మముదొడ్డవిల్లు-అట్టగుట- విఱుపఁబడుటను ఆవశక్తికిన్-ఆవిల్లువిఱిచినసత్వమునకు-మత్-నాచేత- ఈరిత-ప్రయోగింపఁబడిన-మహాశరమణి-మహాస్త్రశ్రేష్ఠములచేత-అవరుద్ధ-నలుపఁబడ్డ-చేయబడ్డవనుట॥

౨౩-క- వినుమంతపనులరాకకు। మునుపుగఁదచ్చాంతిమాగముంద లిపెద్దాం। డావరింపుము సమయము ధరఁ। గొనసాఁగితన ర్పైదమనుకోర్కి-గలిగినన్॥ *

రా॥ సమయము- సువ్వము- ధరన్- భూమియందుకొనసాఁగితనర్పైదము- ఉత్తరోత్తరముగానుండెదము అనుకోర్కి-గలిగినను- ఒండు-ఒకటిని-ఓవరింపుమని క్రిందటికన్వయము॥ భా॥ ఒండు ఓకటయిన- సమయము- సంకేతమును- ఒనరింపుము॥ ౨౩॥

౨౪-చ- సమరసరూఢిఁ జెచ్చరితసాధ్వసమాకృతిఁబర్వరాజస। త్వమదనిరాసివక్త్రముగు వందనధర్మముపూనికొల్వుసేయుమనుమునీకుఁదంములకు నొకరొకరియొకరొని యింటనేడు పూ। ణముకవసించిపొంపుల మరన్సమయంబిటుసేయుదొ ప్పగున్॥ *

భా॥ సమరసన్-సమానరాగముగలదాని-రూఢిమచ్చరితను- ప్రసిద్ధిగలదాని

సాధు - సుందరమునైఅగను- సతిలేని- ఆకృతిగలదాని-సర్వరాజ-పున్నమచంద్రునియొక్క-సత్వమద-చారుత్వగర్వమును-నిరాసివక్త్రిన్- తిరస్కరించెడిముఖముగలదానిముగువన్-ద్రౌపదిని- తనధర్మముపూని - పతివ్రతాధర్మముబూని-ఒక్కనియొక్కయింటను-ఏఁడు-వత్సరము- పూర్ణముగనమరఁగొల్వుసేయుమనుము॥ రా॥ సమర-యుద్ధమందు-సరూఢి-ప్రసిద్ధితోఁగూడిన-మత్-నాయొక్క-చరిత-చరిత్రమువల్లనైన-సాధ్వసము-భయము - ఆకృతిఁబర్వన్- ఆకారమునఁగానరాఁగా- రాజసత్వ-రజోగుణముచేతనైన-మద-మదమును-నిరాసి-విడిచిన-వక్త్రము గు- ముఖముగల-అరఁభముగలదైనయనుట- వందనధర్మముఁబూనికొల్వుసేయుము- బ్రతుకుము-నీకదమ్ములకు నొకనియొక్కనియింట-నేఁడు-ఈపొద్దు- నేఁడనియర్థము బిందువున్నందుకు॥ ఉ॥ వాఁడిమయాఖ్యముల్లలుగువాడశరాంబుధిఁగురింకొత్తేను న। ల్నేఁడిటవచ్చెననినన్నయభట్టుప్రయోగము సొంపులు-విలాసములు-అమరన్ అమరుటకు- సమయంబు-వేళ-ఇటుసేయుటొప్పగున్-వందనముసేయునదిమేలు॥ వ॥ మఱియునొక్కనియమంబెఱింగించెద॥ ౨౪॥

౨౫-క- వినురామయొరునిశాంతం। బునసే యొనచుఁగాలము ననెవ్వఁడు దాఁదాజఁదండకార్యగతినా। యనసపార్చరిత తీరయాత్రుఁడుగఁగన్॥ *

రా॥ రామ-సంబుద్ధి శాతిచేత- కలహార్త్తః- సే- యొనర్చుకాలమున-ఒరుని- దండకార్యగతిన్-దండోపాయమున-ఎవ్వఁడు- చనున్-ప్రవర్తించును-నగ్న-వనసకాలమందు-ఆచరిత- చేయఁబడినతీర్థయాత్రగలవాఁడుగాఁదగును॥

భా॥ మనము-మనస్సును- సుభద్రా సుభద్రయొక్క-కరనాళీకగ్రహేచ్ఛ-హస్తపద్మగ్రహణవాంఛ-వివాహేచ్ఛయనుట-కప్పఁగన్. ఆక్రమింపుచుండఁగాచనునాదారచనుచున్నయర్జునుఁడు - యదుపురిన్- ద్వారకను- శౌరి. కృష్ణునియొక్క- ఆతనువర్షాకాలేప్రయాణమ్మనియతిక్లేశముగనుక॥ భా॥ రామ- ద్రౌపది-ఒరు-ఒకరియొక్క-నిశాంతంబునన్-గృహమందు॥ ని॥ నిశాంతమస్త్రీసదనమ్. అని దండకన్-సమీపమునకు-ఎవ్వఁడు దాజనును-ఆయన-ఆర్యగతిన్-సన్మార్గమున వర్ష-సంవత్సరమెల్ల॥ ౨౫॥

౨౬-క- అనిశమదమహిమవర్తనుఁ। డనిపించుకొనిచనయెనుసహస్రికరుఁడునా। యనలసమానౌజస్స్ఫ్విష్టినిజీర్ణపతం లీలంజెందఁజనునెడన్॥ *

భా॥ అని-పూర్వోక్తప్రకారమునఁజెప్పి- శమ-అంతరింద్రియనిగ్రహముచేతను-దమ-బహిరింద్రియనిగ్రహముచేతను హిమ-చల్లనైన॥ ని॥ తుషారశ్శీతలశ్శీతో హిమః- అని-అ- వర్తనముగలనారదుఁడు - అనిపించుకొని- ఆంపించుకొని- చనియెను-చనునెడన్, నారదుడాకాశమునబోవునప్పుడు - సహస్రికరుడును- వేయికిరణములుగలసూర్యుడును ఆయనయొక్క- అసమాన- ఒప్పుచున్న-ఓజిస్సృష్టిని-తేజస్సృష్టిచేత-చిత్రి

పతంగ- చిత్తరువుసూర్యునియొక్క॥ని॥ తపంగః పతిః సూర్యయోః- అని-అని-అ-లీలజెం దెను॥రా॥ అనిశ-ఎల్లప్పుడును- మదమహిమ- గర్వాతిశయముచేతనగు- వర్తనగలవాడు-అనిపించుకొని- ఖ్యాతిగని- ఎంచబడినవాడైననుట- సహస్రకరుడు-కార్తవీర్యుడు-చనియెను-సొచ్చెను-నా- నాయొక్క-అనల- అగ్నికి-సమానమయిన-ఓజః-తేజస్సుయొక్క-స్ఫూర్తి చేత-చనునెడన్- మెచ్చునపుడు- చిత్ర-అద్భుతమయిన-పతంగ-మిడతయొక్క ॥ ని ॥ సమౌపతంగశలభౌ-అని-అ- లీలన్- సామ్యమును-చెందెను-ప్రియము చెప్పనందువలన నాప్రతాపాగ్నియందు కార్తవీర్యుడుమిడుతవలె పడ్డవిధినియుండవాయనుట॥ ౭౮॥

౭౯. ఉత్సాహ- అంతరహితసమయవృత్తినర్జునుండుధర్మరా । జాం
తికమునకరిగెదృఢనిజాయుధగ్రహేచ్ఛ। త్యంతము
గురుధేనుతస్కరాపితాతిమన్యుమత్ స్వాంతబాడబ
ప్రశాంతిసలుపునేరకొండుమైన్॥ ✻

రా॥ఇకరెండుపద్యములగార్తవీర్యార్జుననిభంగములేయుత్ప్రేక్షించుచున్నాడు-అంతరహిత- అంతశ్శత్రువులయొక్క- సమయవృత్తిన్- సమష్టివ్యాపారముచేత-అర్జునుండు-కార్తవీర్యార్జునుడు-దృఢమైన- నిజాయుధగ్రహేచ్ఛన్-తనయాయుధగ్రహణముకొరకయనుట-గురు-తమతండ్రిజమదగ్నియొక్క- ధేనువుయొక్క- దస్యుతా-శౌర్యముచేత,అపిత-పొందబడిన-అతిమన్యు-మిక్కిలికోపముగల-మత్-నాయొక్క-స్వాంతమనెడిబడబాగ్నికిప్రశాంతిని, ఒందమైన్ - ఉపాయాంతరమున- సలుపనేరక-ధర్మరాజునయమునియొక్క, అంతికమునకునరిగెను, మాకాగ్రహమునుబుట్టించమతిఘనాలోకమునసిలువఁజూడదుగనుకననుట॥భా॥ అంతర్, అంతట, రహిత, విడువబడిన,సమయసంకేతముగల ॥ ని ॥ సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాంతసంవిదః,అని,ఆవృత్తిన్, వర్తనచే,అర్జునుండు,గామ,పూజ్యములైన,ధేను, పాడియావులయొక్క॥ని॥ ధేనుస్స్యాన్నవసూతికా, అని, అ, దస్యు, దొంగలచేత ॥ ని ॥ దస్యుతస్కరమోషకాః,అని,అ,తాపిత,తపింపజేయబడ్డట్టియు, అతిమన్యుమత్,మిక్కిలిశోకవంతమయిన, స్వాంతముగల,బాడబ,బ్రాహ్మణునికి॥ని॥ ద్విజాత్యగ్రిజన్మభూదేవబాడబాః,అని-అ,ప్రశాంతిన్, చిత్తశాంతిని,కడమసుగమము॥ ౭౯॥

౮౦-క- ఉడుటుసనట్లరిగిరియతఁ। డదిపాపియచ్చి తత్తీర్థయాత్రి
లన్వాదలకపూతముసేయ । స్సదమలగతిపూనెవృథయొస
త్సంగరముల్॥ ✻

భా॥ అతడు,అర్జునుడు, అది,పడకింటిలోనిధర్మరాజువద్దికిపోయినప్రతిభంగదోషముగు॥ గీ॥ ప్రాణిపదములువెలిగాగబ్రథమలెల్ల । నరయనొక్కొక్కచో

ద్వితీయార్థమిచ్చు - పూతముసేయన్ - పరిశుద్ధముచేయ- గతి- గమనము- నుపూనెను-సత్సంగరములు-సత్పురుషులప్రతిజ్ఞలు ॥ ని ॥ ప్రతిజ్ఞాజినంవిదాపత్సుసంగరః అని-అ- వృథయె-వ్యర్థముగాదుఅనియర్థాంతరన్యాసాలంకారము॥ రా ॥అతండు-కార్తవీర్యుడు-అని-ధేనుచౌర్యదోషమును-పూతముసేయప్రాయశ్చిత్త- పాపపరిహారకర్మమునకు-తీర్థ-రేవైన-ప్రవేశాస్పదమైనదనుట॥ని॥యోనౌజలావతారేచమంత్రాద్యష్టాదశస్వపి-పుణ్యక్షేత్రధాపాత్రేతీరంస్యాచ్చ- అని - హలాయుధము - యాత్రా-యుద్ధయాత్రయొక్క-లీలచేత-. సదమలగతి- సద్గతిని- పూనెను- సత్సంగరములు-లెస్సయుద్ధములు-వృథయె-ఎంతపాపాత్ముఁడేనియుయుద్ధమందుఁబడినను సద్గతినిబొందునుగనుక-ఇందుకుస్మృతి॥శ్లో॥ ద్వావేవపురుషౌలోకేసూర్యమండలభేదినౌ। పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖోహతః-అనగాబ్రియమునుజెప్పవలెలేదాలెస్సగాబోట్లాడవలెననుట॥ న॥ అందు.

౮౧-శ్రీ- అతనురణరసభోగికన్యార్థపరతఁ। దానిలావంతుఁడను
మహాద్రవిణనిధిని। సుతులసద్వృత్తిబడసెనమితయశస్స్వ।
లీలసుఖియింతుననుచింతలేవెప్పుడును॥ ✻

రా॥ అతనురణరసభోగికిన్- అనల్పమైనయుద్ధముచవియెఱిగినవానికి-అన్యమైన-అర్థ- ప్రయోజనముమీదిదైన- పరతన్- తాత్పర్యముచేత- తాను-ఇలావంతుఁడను-భూమిగలవాఁడను ॥ ని ॥ గౌరిలాకుంభినీక్షమా- అని- అ- ద్రవిణనిధిని-ధనవంతుఁడను॥ని॥ ద్రవిణంతధనబలం- అని- అ- సుతులనుసద్వృత్తింబడసెను- మితమయిన-యశః-కీర్తిగల-స్వలీలన్-తనవిలాసముచేత- సుఖియింతుననుచింతలేదుయుద్ధప్రియుననుజయాద,ప్రీతిలేదనుట॥భా॥ అతను-మన్మథునియొక్క- రణ- యుద్ధమందు-రస-వేడుకగల-భోగికన్యా-నాగకన్యయైనఉలూచియొక్క-అర్థపరతన్ .ప్రయోజనవశతచేతను-తాను-ఇలావంతుడనెడు ద్రవిణనిధిని-బలాఢ్యుని-లసద్వృత్తిసుతుంబడసెను-దమిత-అణఁచఁబడ్డ,యశః-కీర్తిగల-స్వలీలన్-తనక్రీడచేత- సుఖియింతుననుచింతలేదు- కీర్తివిడిచితీర్థయాత్రకునడుమస్త్రీభోగమునుగోరండనిభావము॥ ౮౧॥

౮౨. సీ.- తీర్థయాత్రాసమాప్తిఁగఱంబునరరాజభోగ్యంబైన
యుద్ధవసుధ । నతిసరసవాగుచితాంగదానాదల తాఁగీ
కృతసురతావాప్తిఁజేసి। భాసురనందనప్రసవభూషితవ
రవర్ణినీగురుచిత్రవాహానుండు। దదూరదేశసిద్ధసరసీపు
ణ్యాతీర్థోపసేవలనుహాశాపకల్మష।నైతనిర్జరీధృతమకరీకలా
పి। యూపలోపకృజ్జలవిహారుఁడునుదివ్య। ధామకలితుం
నైశూరతరుఁడగునరుఁ । డొప్పెఁగు రుచిరఘశోమ
హాద్యుతేన॥ ✻

భా॥ తీర్థయాత్రాసమాప్తిన్- వత్సరపరిపూర్తిచేత,ఉద్ధవసుధన్-ఉత్సవామృతముచేత-చిత్రాంగదయనెడినామముగల- లతాంగీ-స్త్రీయందు- కృతమైన-సురత-సంభోగముయొక్క-అవాప్తిచేత- నందన-పుత్రుఁడైనబభ్రువాహనునియొక్క-ప్రసవ-పుట్టుకచేత-భూషిత- అలంకరింపఁబడిన-వరవర్ణి స్త్రీగురు- చిత్రాంగదాజనకుఁడైన-చిత్రవాహనుఁడనెడిరాజుగలవాఁడు,చిత్రాంగదకుబుట్టినవానిజిత్రవాహనునికిచ్చెనర్జునుండిచ్చెదన్నాడనియాదిపర్వమునఁజెప్పియున్నదిగనుక-తత్- ఆచిత్రవాహనునిపట్టణమునకు-అదూరదేశ- సమీపదేశమందు-సిద్ధమైన-కలిగిన- సరసియొక్క-పుణ్య-మనోహరమైన-తీర్థ-రేవులందు-ఉపసేవలన్-స్నానములచేత- మహాశాదకలుషలైన-నైకనిర్జరీ-అనేకదేవతాస్త్రీలచేత-ధృత-ధరింపఁబడిన- మకరీకలాపరూప-మకరీసమూహదేహములయొక్క-లోపకృత్-నాశమునుచేసినట్టి-జలవిహారముగలవాఁడు-వారిమకరీరూపశాపమోక్షమును జేసియనుట-దివ్య-మనోహరమైన-ధామ- తేజస్సుతోడ-కలితుండు- కూడినవాఁడు-నరుఁడు-అర్జునుండు-నగురుచిరయశోమహైాదయతన్-ఘనమయినచిరకీర్త్యతిశయములోడఁగూడినవాఁడౌటచేత-ఒప్పెను॥రా॥ తీర్థయాత్రకు-సమ-సమానమయిన-అర్తిన్-వ్యాప్తిచేత-యుద్ధసుధన్-రణభూమియందు-అతిసరసమగు-మిక్కిలిప్రియమయిన-చిత్ర- ఆశ్చర్యమయిన- అంగదాన- శరీరచ్ఛేదముఃపల్లనయిన-దోఅవఖండనే అనుధాతువునవిష్పన్నశబ్దము - అమల - నిష్కల్మషత్వముచేత అగీకృతమయినసురతా-దేవత్వముయొక్క-అవాప్తిజేసి-ప్రాప్తిజేసి, ప్రాప్తిచేత,శూరతరుఁడయిన-వరుఁడు-పురుషుఁడు-నందన- నందనవనముయొక్క,ప్రసవ-పుష్పములచేత-భూషితములునై-వరవర్ణినీ- ఉత్తమస్త్రీలచేత- గురు- పెద్దైన- చిత్రవాహనుండు-చిత్రరేపుతోఁగూడినవిమానములుగలవావాఁడు-తత్- ఆనందనవనములకు-అదూరదేశ- సమీపదేశమందున్న-సిద్ధసరసీ-ఆకాశగంగయొక్క-మహాశ- అధికాశగలవారైన-అపకలుష. మకరీశాప-మకరికాపత్రాలంకారముచేతనైన॥ని॥ కలాపోభూషణేబర్హేతూణీరేసంహతావపి-అని-ఆ-రూప-సౌందర్యముయొక్క॥ని॥ రూపంస్వరూపేసౌందర్యే-అని-వి-దివ్యధామగదివ్యగృహములయందుఒప్పెసగును క్రియ- కడమసులభము॥ ౧౦॥

౧౧ గీ- అంతశౌర్యాశ్రయంబైనయట్టిమేటి। వీఁడునాకాహవస్పృ
హాస్వితధామ। కాంతిఁజూచిపోయెదననికదలివచ్చెనాఁడ
నెటిసూపుమదనుగుణక్రమమున॥ ❊

రా॥ అంతయైన-శౌర్యాశ్రయంబైనమేటివి- ఈడు నాకు-నాకుసరియైనవాఁడవు-ఆహవస్పృహ-యుద్ధవాంఛతోడ- అన్విత- కూడిన- శౌర్యముతోఁగూడినదనుట-ధామ- ప్రతాపముయొక్క- కాంతిన్- స్ఫురణచేత- ఈడైనవాడవనిక్రిందటికన్వయము- కాంతిపదము - కముకాంతౌ - అన్నయుదాహరణమున నిచ్ఛాపరమైనవగుసు,యుద్ధవాంఛను-బ్రతావవాంఛనునీడైనవాఁడవుఆటుగనుకనేవచ్చినాఁడను-మత్-నాకు-

అనుగుణక్రమమున,నెటిసూపు-ఎదురింపుము॥భా॥అఁతట-శౌరి,కృష్ణునికి,ఆశ్రయఁబయినయట్టిమేటివీడు,ద్వారకను,నాక-స్వర్గముతోడనగు-ఆహవ,యుద్ధముయొక్క,స్పృహ-కోరికతోడ,సామ్యముతోడననుట,అన్విత, కూడిన,ధామ.గృహములయొక్క,కాంతిగలదాని,చూచిపోయెదననివచ్చె-నాఁడ-నాదే.మదనునియొక్క.గుణక్రమమునన్,గుణానుసారముగ,చేరియనిముందరిపద్యమునకన్వయము॥ ౧౧॥

౧౨ క- తెరలశమనమునుభద్ర। కరసాళిక(గ్రహేచ్ఛగప్పగఁను
నా। ద్రాయదుపురిఁజేరిజనవి। సశముల కెఱుకపడనీక
శౌర్యతనుఘృణన్॥ ❊

అనల్పమైన,ఘృణన్,దయను॥ని॥ ఘృణాజుగుప్సాకృపయోః,అని,వి,ఎరుకపడనీక,తిరంబైపోయెననిముందరిపద్యములోఁగ్రియ॥రా॥ మనము,ఇద్దఱము. సుభద్రాకర,శుభాస్పదమయిన,నాళీకగ్రహేచ్ఛ,శరగ్రహేచ్ఛను, యుద్ధవాంఛననుట॥ని॥నాళీకంశరపద్మయోః,అనివి,కప్పగఁజనునా,అణపనచ్చువా,నీకు, అశౌర్యతన్,శౌర్యహీనత్వముచేతను,ఘృణన్,జుగుప్సచేతను,పురిన్,అయోధ్యను,చేరిజనవిసరములకు,ఎరుకపడక,కనుపట్టునట్టుగా,దారకుడు,యుక్తముగాదు॥ ౧౨॥

౧౩ మ- అనయంబుస్మదనామితాస్త్రకలనాత్యంతార్తిరాకుండఁ
జ। య్యానమానిత్వకృతేష్టసిద్ధితఁదిరంబై పోయెదేదీప్య
మా। ననిరూఢింబయిఁబడ్డయాదవులనానావీరథర్మప్ర
వృత్తినర్థంబనిపించియాత్మపురికిందేరితోఁగూడఁగన్॥

రా॥ మత్,నాయొక్క, అనామిత, అణఁపఁబడని, అస్త్రకలన,బాణప్రయోగముచేతనైన, అత్యంతార్తి,రాకుండ, మానిత్వ,నిరుత్తరత్వముచేత,కృత,చేయఁబడ్డ, ఇష్టసిద్ధితన్,అభీష్టసిద్ధిగలుగుటచేత, దీప్యమాననిరూఢిచేత,పయిఁబడ్డ,ఆరోపితమైన,ఆదవుల,దూరములనునస్న, నానావీరధర్మప్రవృత్తివార్త,పురికి,పోయెదే,పోయెదవా॥భా॥మదన,మన్మథునియొక్క, అమితమైన, అస్త్రకలనా, బాణవిద్యచేతనగు,మానిత్వ,మానిత్వముచేత, కృతేష్టసిద్ధితమ, సన్యాసివేషమునసుభద్రనువరించినవాఁడైయనుట, దేదీప్యమాననిరూఢింబయిఁబడ్డ, యాదవులయొక్క, దేవేరితో,భార్యతోఁగూడపోయెను॥ ౧౩॥

౧౪ చ- అనికృతధర్మవీక్షుఁడయియావరవర్ణినికామసంభ్రమం।
బునదపుచుంగరంబమర పూద్యసమిజ్జయశోభిమన్యవా।
మునిసుతుగాంచిలక్ష్మణుఁడ ముద్రితదీప్తిననంజయుండు
నే। ర్చనముఁగభీరవిరసన పేక్ష్యత రోచ్చరుణప్రగల్భన్॥

భా॥ అనికృత, తిరస్కరింపఁబడని, ధర్మవిత్తుఁడయి, ధర్మదృష్టిగలవాఁడై, అనవరవిణిఁని, సుభద్రయందు- కామసంభ్రమంబున దుపుచును, అమరపూజ్య, దేవతాశ్లాఘనీయమయిన, సమిజ్జ యుద్ధమందుఁబుట్టిన, యశః, కీర్తిగలఅభిమన్యుఁడను నామము గలవాని, సుతుని, పుత్రుని, కాంచి, లక్ష్మణుడు, లక్ష్మీవంతుఁడు ॥ ని ॥ లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణశ్శ్రీలః, అని, అ, అముద్రితదీప్తి - అనర్గళమయినదీప్తిగలవాఁడు, ధనంజయుండు, అర్జునుఁడు- నయ, నీతిచేత, గభీరమునై, వీరులచేత, ననుపేక్ష్యతర, మిక్కిలినాశింపఁదగిన, వుష్పు, ఉన్నతమయినరణమందుగల, ప్రగల్భతన్. పౌఢిమను, నేర్పున్, ఉపదేశించె ॥ రా ॥ అని, ఈలాగునఁబలికి. కృతమయిన, ధర్మాపేక్షుడయి, వింటియందుదృష్టిగలవాడై, విల్లెక్కు బెట్టనిశ్చయించినవాడైయనుట. ఆవరవణిన్, నైష్ఠికబ్రహ్మచారిశరశురాముడు ॥ ని ॥ వర్ణినో బ్రహ్మచారిణః అని, అ, నికామ, అత్యంతము-సంభ్రమంబునడపుచును, కరంబు, మిక్కిలి, అమరగా. అముద్రితదీప్తిచేత, ధనంజయుడు-అగ్నినిబోలినవాడు, లక్ష్మణుడు, పూజ్య, శ్లాఘ్యమయిన, సమిజ్జము, యుద్ధజయములచేత. శోభ, ఒప్పుచున్న, మన్యున్, క్రోధముగలవానిఆమునిసుతున్-పరశురాముని, నేర్పెనయన్, చాతుర్యయుక్తముగా, ఉచ్చరణప్రగల్భతన్, వుచ్చారణశక్తిచేత, ఇట్లనునని ముంగరిపద్యమునగిరియ॥ ౮౩॥

౮౪-గీ. కొనరనిట్లనుభావంబు పసనెరవుచు। నమ్మహాత్ముతొ జిష్ణుతే
జోతిశయము । మిక్కిలిఁబ్రకాశముగ భ్రాతృమిత్రబంధు।
సచివులసమాదృతినిజూపిరుచితసరణి। ✻

రా॥ జిష్ణు, జయశీలుమయిన, సమాదృతిన్, అత్యాదరమున, రుచిత, ఒప్పెడి, సరణిచేత॥ భా ॥ ఇట్లు-అనుభావంబు, అమ్మహాత్ముతోన్. అభిమన్యునితోగూడ, జిష్ణు-అర్జునునియొక్క-ప్రకాశముగన్, ప్రకటనముగాగా- సచివులు-అసమ, అతులమన, ఆదృతిన్, ఆదరమును-చూపిరి॥ ౮౪॥

౮౫-క. మగలయిలువరుసగలపెను। దగవరులొక్కఁడొక్కఁడొక్కక్క
తగయురుచిరశౌర్యగంనుతిఁజెందఘనకీర్తిగనలరంగలరు
ద్రోవదివరక్రమతన్॥ ✻

భా॥ ఘనకీర్తిగ, అల, రంగలరు, రంగుమీఱు- ద్రోవది- ద్రౌపది-తద్వచపదము॥ ఉ ॥ ద్రోపదిబంధురంబయినకొమ్ముడిగ్రన్ననవీడ్చి వెంట్రుకల్ ద్ధావలకేలబూనియసితచ్ఛవిబోల్చుమహాభుజంగమో । నావిలసిల్లి క్రోలగమునంబున బాంగవిహాదరోషము। గ్గానగలేకబాష్పములుగ్రమ్మగదిగ్గున లేచియాలినైరై, అని- యుద్యోగపర్వమందుప్రయోగము - తగ, వరుసు - వతులు, రుచిర, ప్రకాశించుచున్న - శౌర్యగతి-శౌర్యవర్తనచేతనైన - నుతి- స్తుతిగలవాని- ఒక్కొక్క, తనయున్, కుమారుని, చెందగా, వరక్రమతన్, పెద్దచిన్నవరుసను, లేక, వర, శ్రేష్ఠమయిన- క్రమతన్. మర్యాదగల

దొటచేత - మగలయిలువరుసగలపెను ॥ టీ ॥ మగలయిలువరుసగల- వంశానుగపౌరుషముగల- పెనుదగవరులు-మంచినేర్పరులు - ఒకఁడొకఁడు-ఒక్కొకపురుషుడే- ఒక్కొక్క-ఒకానొకనైన-నింతైనదనుట-ఉరు-అధికమయిన-స్థిర-స్థిరమయిన- శౌర్యగతి- శౌర్యవర్తనము-నుతిఁజెందన్- ప్రసిద్ధమగునట్లుగా-అలరంగలరు-ప్రకాశింపఁగలరు- ఆక్రమతన్-ద్రోవదిపురు॥ ౮౫॥

౮౬-సీ. అంతశౌర్యాప్తిచే నధికప్రవర్షసంపన్నత దగఁగాంచియు
న్నతమగు । దండితనమునవీరుండనే నస్ఫుటపటుశక్తివిజ
యుండ బాలకుండ । నీకాభిముఖ్యంబుగైకొని సుమనోబ
లంబుతోఁదగ నుత్తరంబుఁజెప్ప । జతురుండ నాతపస్థితి
వనాదృతవివిధవిహారభోగవర్తనలనొనరి। తనరునచ్యుతయో
గాగశోభనతనుండ । వనికిఁబనివడివిప్రుడై యనలుఁడే
గ । దెంచనవరదీప్తినేతెంచియిట్లు । పలికుదీవనలసగ
ర్వకళనెరవుచు॥ ✻

రా ॥ అంతైన- పూర్వోక్తమయినదండితనమున - వీరుండన్-ఈబంధుమిత్రాదులుండఁగా- నేను- అస్ఫుట- వ్యక్తముగాని- పటుశక్తియు-విజయమునుగలవాఁడను- బాలకుండను - బాలకుండను-నీకు- అభిముఖ్యంబుగయికొని-సు-లెస్సైన-మనోబలంబుతోన్- బుద్ధిబలముతో ఉత్తరంబుఁజెప్పఁజతురుండనా- తపస్థినివి-తపస్సునందునిలుకడగలవాఁడవు-అనాదృత- ఆదరింపఁబడనివివిధవిహారభోగములుగల-వర్తనలనొనరినరితనరెడి. అచ్యుత- నిలుకడయిన-యోగ- అష్టాంగయోగములచేతశోభనమైన- తనుండవు-మేనుగలవాండవు-అనికిఁబనివడిబ్రాహ్మణుడైసయనఁడేలుగుదెంచేనన-ఈవు అనలన-అమందమయిన-గర్వకళన్- గర్వప్రాప్తినినెరవుచుఁబలికెదవు ॥ భా ॥ అంతట శౌరి- కృష్ణునియొక్క- ఆప్తిచేన్ - ఆగమనముచేత- వీరుండు- అనేనః-పాపరహితమయిన॥ని॥ కలుషంవృజినైనోఘం- అని- అ- స్ఫుటమయినపటుశక్తిగలవాడు-అబాలకుండు- బుద్ధిమంతుఁడు- విజయుండు- అర్జునుఁడు- అనీక- యుద్ధమునకు॥ని॥ సమరానీకరణాః- అని-అ - సుమనోబలంబుతోన్ - దేవబలముతోడ- చతురుండు-అనాతపస్థితి-ఆతపస్థితిలేని- వన- వనమందు - అదృత-ఆదరింపఁబడి- తనరు- ఒప్పుచున్న- అచ్యుతయోగ-కృష్ణసఖ్యముచేతనయిన-శోభనతను- శోభనత్వమున-ఉండగా-అనవర- శ్రేష్ఠమయినదీప్తిచేత-అసగర్వగర్వయుక్తయుగాని- కళన్-వర్తనచేత-దీవనలను-నెరవుచుకా- ఇచ్చుచు-పలికెను॥ ౮౬॥

౮౭-క. వినుడంయుశక్తిపింగ్రతి । ఘనుగాధాహామికబెల్లుతామదిలో

సం। దనుబహుళతరాశనుండం। జనునేదియిమ్మడుగవలయు
సకలార్థంబుల్‌। *

భా॥ విజయ- సంబుద్ధి- తినక- భక్షించునట్లుగా- గాధాహమిక-నాడుడ
లో- చెల్లుక- చెలంగున్నది - బహుతరాశనుండక - బహ్వాశనుండును- నే-నేను-
వలయు-వలసినట్టి-సకలార్థములను మిమ్ము డుగ-చనుక-తగుదుననుట॥రా॥ విను-విజయ
శక్తిరిథిని-అను-అనెడి- గాధాహమికచెల్లనా- నాకిక్కడ- పూలయతి-మదిలో-బహు
తరాశక-అధికాశక్తిచేత- ఉండవినునే - సకలార్థంబులు- సకలప్రయోజనములను-
మిమ్ముడగవలయుక-మిమ్మనడిగి తెలిసికొనవలెను॥ ౮౮॥

౮౯-మ- అనివాలాయముగా నభీష్టతమా మానన్నం బొసంగక
స్వసి । తినిము న్నింతయనిమ్మకొల్పి మతిమాద్యత్తిం
బ్రవర్తిల్లుము జ్జనితోల్లాసముతో డబల్కె-సముడంచత్తాం
డవాస్వాదపటీరసమిష్టంబనిరాజవృత్తమునకు శస్త్రంబొకు
చిత్యంబుననక॥ *

రా॥ అని-యుద్ధము- అభీష్టతమమాను-అన్నక- అన్నట్టాయెనా-స్వసితిక-
బ్రాహ్మణధర్మము - పొసంగగ, బ్రివక్రాల్లుము - ఉజ్జనితోల్లాసముతోడ-పల్కె-
భాషణమే-సముదంచత్-ప్రకాశించుచున్న-తాండవన-ఖండకర్కరాసంబంధమయిన॥
ని॥ స్వాత్మండక్కకతేచేష్టువికారమణిదోషయోః- అని- వి- తస్యేదమ్- అని- ఆప్తి
త్యయాంతము-జాః- ఇదకముయొక్క ॥ ని ॥ వార్వారికలింకతలంజలమ్- అని-ఆ-
స్వాద-రుచివంటిరుచిగల- వతనము- స్తనగఅది-శస్త్రంబా- ఉచిత్యంబుక-అప్రతి
హతుండాటచేత॥ని॥ ఉచిష్టౌసహాతేశ్యంగా రాజాథయోరపి-గ్రీష్మమహుతపపేంపి
స్వాత- అని-వి- అని- యుద్ధము - ఇష్టంబు- ప్రియమయినది- రాజవృత్తమునకువాడ్మె
ణస్యమునుయుద్ధకార్యకృత్యమును స్వతస్సిద్ధమయినదిగాదయనుట ॥ భా ॥ అని-ఇట్లని-
అన్నగంబును-ఒసంగక- యిచ్చెడుకొరకు - అన్నశబ్దము- అదబక్షుణె-అనుధాతువున
నిష్పాతము గనుక-ఆహారవాచకము-స్వసితిక- తపబ్రాహ్మణాకృతిధరుణాముననే-ఇయ్య
కొల్పి-అలాగుననెనేయిచ్చెదనని పించి- మతి- అనిపించుకొన్నిపిమ్మట- ముత్-సంతో
షముచేత-జనిత- పుట్టినడల్లాసముతోడ- శస్త్రంబా - చెప్పబడిన- ఉచిత్యంబువక-
అగ్నిత్వముగలవాండై-పల్కెను॥ ౮౯॥

౯౦-ఉత్సా- ఈవిధమునంబలికి- మతియునిట్టులనియెనట్టికాం ।
తావిధికొకవిన్నుమిపుడుకఅదునిన్ను నారయం । గాని
నుమునివారణాధికార్యమునకుం దగుదువే। తావదర్థగతి
యుమును దలంచినాడిక ॥ *

భా॥ అట్టికాంతావిధికి-అఖాండావనభక్షణేనాంథకు-నిన్ను-నారయంగా
వినుము-నివారణాధికరముననుక-అవిఘ్నముమాన్పెదుపనికి-తగుదువు-ఎతావదర్థంగతి
యుక్ ఆంతపూనికను-మున్ను-మనుపె తలంచినాడను॥రా॥ విను-మునివి-అరణాధికార
మునకు-తగదువే-తగదుకా-తావదర్థగతియుక- అంతైనకార్యరీతిని-మునీశ్వరుండవని
తాళకొన్నాండననితాత్పర్యము॥ ౯౦॥

౯౧-తే-గీ- వలిలునచ్యుతసఖ్యాతిపణిత తాతు। లప్రదీప్తినిట్లలరునీ
విప్రభావమొందుం । బెట్టనిరోటగా నేసంగుడుంగడు।
చేతుశవస్మన్మహాశరాజితనిరూఢి॥ *

రా॥అచ్యుత-స్థిరమైనయోగముచేత- సఖ్యాతి- ఖ్యాతిసహితమైపణితా-బ్ర
హ్మచారిత్వముయొక్క-అతులప్రదీప్తిక-అత్యంతప్రసిద్ధిచేత-నీవిప్రభావము- నీవిప్రత్వ
ము-అస్మత్,మాయొక్క-శర- బాణములయొక్క- అజితనిరూఢిక- అప్రతిహతమయిన
శక్తిని-కడచేతురావు-అతిక్రమింతువు-నీవుబ్రాహ్మణుండవుగాబట్టికొంకుచున్నాముసుట॥
భా॥ వలిలు-ఓప్పెడి- అచ్యుత-కృష్ణునియొక్క- సఖ్యముచేత-వతిపణితమయిక-అతుల
మయిన-ప్రదీప్తిక-తేజస్సుచేత- ఇట్లలరుసీవు- ఇదికృష్ణునిసాంగత్యమునుజూంచిచెప్పి
దిమాట-ఇప్రభావము-శంఖుడంబు-రాజితనిరూఢిక-మంచియస్త్రశస్త్రసముందులనెప్పు
చే-అస్మత్-మాయొక్క-ప్రాశజహువచనము-మహాశర-అనేకాభిమనం-కడచేతురావు
సఫలముచేతువు। ౯౧॥

౯౨-ఉత్సా- ఎన్నసేవరించుమరస మిస్తురీవసంబులో । నన్న
గారిగినిసిలమఘుశాలిచండకాంటత్ప। ష్టిన్నలంప
వచ్చుజగడజేయుదండసంజనా। యున్నబ్రాహ్మ
ణునకువిరచితాంజలియుగుభక్తితోక॥ *

భా॥ఎన్న-సేవరించు-నేటుగొరిడి- వర-శ్రేష్ఠుడయిన-సమిత్-సమిధలుగ॥ని॥
ఇధ్మమేధస్సమిత్ స్త్రియామ్- అని-ఆ- ఉపోవనంబులోను-అన్నగారి-అయి ప్రచండ-
కినిని-నక-నన్ను-ఘన- మేఘములయొక్క- అతిశయ- మిక్కిలినుగ్రమయిన కాండస్నా
ష్టిక-వుదకవర్షముచేత॥ని॥ కాండో స్త్రీదండబాణార్వవర్గావసరవారిషు-అని-అ-సలం
పవచ్చుక-భంగింపెడికొఱకువచ్చును-జగడజేయ- సంబుద్ధిదండనుండుమా-అన్నక-ఆన-
నను-బ్రాహ్మణాకృతిమైనయన్నికి- విరచితమయినయంజలిగలదైనపంచమీబహువ్రీహి-
భక్తితో-ఇట్లనుశనిముంథర గ్రియ॥రా॥ ఎన్న నే-ప్రసిద్ధముగునట్టుగానే-వరించు-స్వీకరిం
చు-వరసమిత్-మహాయుద్ధమునెడి-మహా-వుత్సవమయొక్క ॥ ని ॥ సమిత్యాజిసమిద్యు
ద్ధః మహాస్తూత్సవతేజసోః-అని-అ- ఆవనంబులోనక-రత్నణములోపల-నగారిగినిసినక-
ఇంద్రుడికొరించినప్పటికిని-కాండవృష్టిక-శరవర్షముచేత-జగడజేయుదండనుండు-జగము

లకునతిక్రమింపరానియాజ్ఞగలవాడు-మాయన్న- రఘురాముడు-నలంపవచ్చుక-అణచు యత్నముచేయను- అల్లైనను దాళినంచుకుపోతువు- బ్రాహ్మణునకుపిరచితాంజలియగుదు॥శ్లో॥గవాగ్రజన్మనామ శ్రీనవారోరోషవానయమ్-అనిరామువాక్యముగనుక॥ ప ౨॥

ప ౩-స్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తముం డిట్లనుదితరభసుండై భవత్సత్వర
వ్యా । హారంబిట్లోర్చియుంటన్యముగఁ గొనకుమా
త్స్మాంగనాశులట-తాదృ । క్సారోగ్రేష్వాసమిట్లుగ్రశమ
జితమగుటుంచంగనాచేతికాఁటం । గూర్శేష్వాసం
బులేదా కొండుగలుగు నెతద్ఘోరయుద్ధంబునై కా॥

రా॥ఆరాజన్యోత్తముండు- రాముఁడు-ఇట్లు- అనుదితరభసుండై-పుట్టినట్టియాగ్రహముగలవాఁడై.భవత్-నీయొక్క,సత్వర-త్రీవ్రమైన,వ్యాహారంబు,వాక్యమును॥ని॥వ్యాహారవుక్తిర్లపితమ్-అని, అ, ఓర్చియుంటనన్యముగ- కొనకు- ఎంచకుమా-తాదృక్సార-అట్టిచేవగల, వుగ్రేష్వాసము, ఈశ్వరునివిల్లు, ఎంచంగ, ఆచేతికిక్,ఆరఘునాథునిహస్తమునకు,ఆటక్,తాళునట్టుగా,కూర్శేష్వాసంబు,దురుసైనవిల్లు,శరాసనమునిట్లు,లేదు, ఒక్కడుఐకపుణపుడు, ఒకడుఒకొడు, అనిరెండుప్రయోగములు గలవుగనుక,తత్,అట్టిరఘునాథునియొక్క,కలుగునె,క్రియ ॥ భా ॥ ఆరాజన్యోత్తముండు,అర్జునుడు,ఇట్లను,దిత,ఖండితముయిన,రభసుండై,వేగముగలవాఁడైత్వరపడకయనుట' ఓర్చియుంటు,ఎంచున్నయనికి,చేలికి,కూర్శేష్వాసంబు,గట్టివిల్లు, ఒక్కడు,ఒకటి,ఇవెడేనురాకుండనెుకండువచ్చిరుటియొండుసేయనిఇద్దిరజుప్రయోగము,తత్.ఆయింద్రునియొక్క,కలుగునె,కలిగెడినా, అనిక్రియ, నాదేతికెదనఃల్లొకయిచ్చిననునింద్రునితో యుద్ధముసేయుగలననుట॥ ప ౩॥

ప ౪-సీ. అనుటయు నాఁతడాజననాథవరకుమారాగ్రణిఁ జూచిసీ
యాత్మయందు । నిటుబంటితఁకున్ననిదిగో మహాబలో
ద్దామంబుకమలేశదత్తమయ్యె । నాకీశచాపంబునకు నెక్కుడిది గాండివంబను భారతీవరుధనుర్మ । తల్లికశేషాగ్రత
రగుణబ్రాధివత్యధికంబుగ్రముననన్యదేశ । ధృతములైన
వానినిగణుతింపనేల । దీనినెక్కుడినీభుజస్థేమఘనవిజృం
భనముఁజూపుమనితనచేతివిల్లు । దృఢరణస్థితిశరజంబుఁ
దెచ్చియిచ్చె। ✻

భా॥కమలేశ,జలాధిపతియైనవరుణునిచేత, దత్తమయ్యెను,ఇవ్వబడెను,నాకీశదేవేంద్రునియొక్క,చాపంబునకు నెక్కుడు, గాండీవంబను-గాండీవమనెడి, ధనుర్వల్లి

ల్లికి-ధనుశ్శ్రేష్ఠమయిన॥ ని ॥ మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్ఘతల్లజౌప్రశస్తవాచకాని-అని-ఆ-శేషనిభంగినుగ్రతమయిన-గుణ-నారియొక్క॥ ని ॥ మౌర్వీజ్యాశింజినీగుణః-అని-అ- ప్రౌఢిచేతనత్యధికంబు - అన్యదేవ, బ్రహ్మాదులచేత- ధృతములయినక్-ధరించుటలుగలిగినను-వానిక్ఆధారణములను- గణుతింపనేల-అని-తనచేతవింటిని-దృఢమయినరణమందుల-స్థితిక్-ఉనికిగలదాని- అప్రతిహతమయినదానిననుట-అరదంబును-రథమునును-తెచ్చియిచ్చెను॥రా॥ అతఁడు- పరశురాముఁడు- జననాథవరకుమారాగ్రణిక్-దశరథకుమారజ్యేష్ఠుఁడయినరాముని- చూచి- అనుమాట-నాకు-కమలేశదత్తమయ్యెక్-శ్రీపతిచేతనివ్వబడెను-ఈశచాపంబునకు నెక్కుడిది-ధనుర్వల్లికిక్-ధనుశ్శ్రేష్ఠమనదను,అశేషోగ్రతరగుణప్రౌఢిచేతత్యధికంబు- దృఢమయినరణస్థితిగల-నర-పురుషులను-ద-ఖండించుదాని-దో అవఖండతే- అతోనువసగేకః-అనిక ప్రత్యయాంతము-తనచేతివింటినిచ్చెను॥ ప ౪॥

ప ౫-మ- నుతశక్తిప్రసూనుఁడట్టిధనువుశ్శిష్టిపెట్టైయైందాయు
ధోదనిరాసియయ్యెనపుడాతంతుస్సముద్వేగయు । క్తతఁ
గీర్తించిక్సతావృధా గ్రహాతనస్త్రక్రామితస్వర్గ । పద్ధతి
మైయిట్టమహావనీచరతఁజెందంగాంచిపొంగెన్మదిక్॥ ✻

రా॥ఐంద్రాయుధోద్ధతి పాథోదనిరాసియయ్యెక్- ఇంద్రధనుస్సుతోఁగూడినయున్నతిగలమేఘమునుతిరస్కరించినవాఁడాయెను నీలమేఘశ్యాముఁడుగనుక - అతండుక్-పరశురాముఁడు-సముద్వేగయుక్తతక్- భయవేగముచేత-కృతమయిన-అవృథావ్యర్థముగాని-గ్రహ-గ్రహముగల-ఎక్కుఁబెట్టుటగల- తదస్త్ర-ఆరామునిబాణముచేత-క్రామిత-అక్రమింపఁబడ్డ- పోఁగొట్టఁబడ్డదనుట- స్వర్గముయొక్క-పద్ధతి-మార్గముగలవాఁడై-ఇష్టమైన- మహా- అవనిచరతక్ భూసంచారమును-చెందంగాంచియుదిని-పొంగెక్-సంతసిల్లెను॥భా॥ నృపసూనుఁడు- అర్జునుఁడు- అట్టిధనువుక్-గాండీవమును-ఐంద్రాయుధోద్ధతి- ఇంద్రునియాయుధములయొక్కయుద్ధతితోఁగూడిన-పాథోద,మేఘములను-నిరాసియయ్యెక్-పోఁగొట్టినవాఁడాయెను- ఇంద్రునివజ్రము మొదలయినయాయుధములను మేఘములనుబోగొట్టెననుట-సముత్.సంతోషముఁగూడిన,వేగ-సంభ్రమములోడనైన॥ని॥సమాసంవేగసంభ్రమా,అని-అ- యుక్తతక్-తూటమిచే-అతండుక్-ఆయగ్నియు-కీర్తించి-కృతమయిన-అవృథా వ్యర్థముగాని-ఆగ్రహ-చలనముగల-తత్-ఆయర్జునునియొక్క-అస్త్రములచేత-క్రామితస్వర్గపద్ధతియై-కప్పబడ్డయాకాశమార్గముగలవాఁడై- అర్జునుడుశరపంజరముగగట్టెగనుక- ఇష్టమయిన-మహా-వనీ-వనముయొక్క-చరతక్-భక్షణమును॥ ప ౫॥

ప ౬-తే. గీ- తనకకనలుచేష్ట లంతభీతిఘటింప । మాగిడిశరణన్నఁద
న్నహిమయుఁజదాత్త।తన్మహౌర్యమ్యముగణించియట

లిర్వ! గాఢనేష నన స్వాదా రాచ కట్టి॥ *

భా॥ తనకు-ఆనలు చేష్టలు- అంతకీర్తిః- నాశభయమును-ఘటింప-శరణ్యన్ -శరణుచేడినంను- తన్మహీన్, అఖాండావనభూమియందు- మయు- మయ తను వానిత థా-తత్కాలముందు- అత్ర- పొందబడిన- తత్ - ఆయుయని యొక్క మహోదయిన్యమును గణించి, ఆరాచపట్టి-అర్జునుడు- కాచెన్, రక్షించెను ॥ రా॥ తనయొక్క-కనలుచేష్టలు-కోపచేష్టలు అంతైన, తత్ - అపరశురాముని యొక్క- మహిమన్-మహిమను-కడమసరి॥ ౯౬॥

౯౭-ఉ- మృకిక్కకభూమి భృతులు విరోధికతంత నడుంచియిమ్మొయి౦ । దకకకహేతిభూరిరుచితంబుగు కార్యమునిర్వహించిచెం । పికులు మాగంగనాత్మపురికేగ పారిమ్మతకీర్తిఃగూడిన । ద్దిక్కులంబిక్కటిల్లపుంలిఖుక్ ప్రశాకవిప్రంభణంబునన్॥ *

రా॥ భూమిభృత్కులవిరోధియైన పరశురాముని యొక్క-కఠంకన్-గర్వమును హేతిధారికన్-శస్త్రధారునకు ॥ ని ॥ రవేరర్చిశ్శస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయః-అని-అ-హారిత్-దిక్కులందుండు ॥ ని ॥ అశాశ్చహరితశ్చకాః- అని, అ, నుతమయిన-ఏగన్యక్రియ-కడమనులభము॥ భా ॥ భూమిభృత్కుల- పర్వత సమూహములకు॥ని॥భూభృద్భూమిధరేన్యపే-అని-అని- విరోధియైనయింద్రుని యొక్క- హేతిదారికన్-జ్వాలాపహుండయిన యగ్నికి-నుతకీర్తిని- హరిన్-కృష్ణునిగూడి- అత్మపురికిన్-ఇంద్రప్రస్థపురమునకు-ఏగను॥ ౯౭॥

౯౮-సీ. సర్వేశ్వరుఁడు కృష్ణుం సఖ్యాతిమహిమను నంతపెంపుమనుదగునేమిచెప్ప । దక్షుఁడానరుఁడట్లు కనర రాజసకులతమ్ముండతివిచిత్రతరశక్తి । మయుఁడతికాంతివాఙ్మనసభావిశేషంబు వైవస్వతసంతతికిని । దనదులీలోదయంబునను పాదించిపెట్టెనత్యంతంబుపెంపుసొంపు । సంఘటిలమురుచ్ఛ్రితమఖసంతతులకు । తేఁడుగదాదండమును సమిద్ధజయనాదికంబు వరమునిచ్చెను హరికింబరఁగ । బలుదెరంగుల వార్యులు ప్రస్తుతింప॥ *

భా॥ సర్వేశ్వరుఁడగు కృష్ణుని యొక్క- సఖ్యము చేతనైన యతిమహిమను-దక్షుఁడు-ఆనరుఁడు-అయ్యర్జునుడు-అట్లుదనరన్- అలాగున నొప్పుచుండగా-రాజసకులముయొక్క-తమకుండు ॥ని॥ తనుకో నాగవర్ధక్యోః- అని- అ- అతివిచిత్రతరమైనశ

క్తిగలవాఁడు, మయుఁడు, అతికాంత, అతిక్రమింపఁబడిన- వాక్కులయొక్క-మానస, పరిమాణము గలవాగగోచరమను - భావవిశేషంబును, వైవస్వంతతికిన్ - ధర్మజునకు-తనదు, లీలోదయంబునన్, క్రియాచాతుర్యము చేత, సంపాదించి పెట్టెను, మరుచ్ఛ్రితమఖసంతతులకున్-వాయువుయొక్క-యు- నింద్రుని యొక్క-యుఁ బుత్రులకు భీమార్జునులకు-అతఁడు-మయుఁడు, గదా, దండమును, సమిద్ధ- ప్రకాశించుచున్న-జయ, జయము గలుగునట్టుగా, నాదిమోగిపడి-శంబువరమును-శంఖశ్రేష్ఠమును ॥ ని ॥ శంఖస్స్యాత్కంబుర స్త్రియాం-అని-అ-హరికిన్-శ్రీకృష్ణునికి- ఇంబడరఁగన్-ఇంపగునట్టుగా॥ ఇంబడరగా భజనసంబులనియనతునిఘంటః ప్రయోగము॥ రా॥ కృష్ణ-విష్ణువుయొక్క-సఖ్యాతఖ్యాతితోఁగూడిన-శత్రుఁడానరుఁడు-తమ్ముండు-వాసవుఁడు-శక్తిమయుఁడు-అతిక్రమింపఁబడిన-వాఙ్మనస-వాక్కు మానసములుగల- అవాఙ్మనసగోచరమను-భావవిశేషంబు-కాంతివిశేషమును-వైవస్వతసంతతికి - వైవస్వతమనువుయొక్క-వంశమునకు- తనదు-తనయొక్క-లీలా-విలాసార్థమైన-ఉదయంబునన్-అవతారము చేత- మరుచ్ఛ్రిత-దేవతాశతములను-మఖసంతతులను- యాగసమూహములకు- అతఁడుగదా-అవిష్ణువుగదా-దండ-ఆధారము-మును- పూర్వము-జయన- జయము ॥ ని ॥ జయశ్శోభయః-అని-అ-ఆదికంబు-ఆనిగాఁగల-వరమును- హరికిన్-ఇంద్రునకు- ఇచ్చెను-రఘునాథుని మహిమను వర్ణింపశక్యము గాదనుట॥ ౯౮॥

౯౯-చ- అవిముటులుండెనట్టి సభయానతశత్రుకదుఁ డుఁడాజిదీ। వ్యహరిహృత్కంతవహ్నిసమవర్తనుడుండనిలోకభాగ్యసం। పదల బరంగఁజేకొని శుభస్థితిఁదమ్ములు దాను నెంత యుంబొడలఘచిత్త్వ కాలియజపుత్రుఁడు మిక్కిలిసంతసిల్లుచున్ । *

రా॥ సభయ-భయసహితమానట్టుగా- ఆనత నమ్రమైన- శత్రువులందుదయాళుఁడు- అజి- యుద్ధమందు- దీవ్యత్ - ప్రకాశించుచున్న. అది- శత్రువులయొక్క-హృత్, హృదయములయందు, అంతవహ్ని సమ, ప్రళయాగ్నిసమానట్టుగా, వర్తించుచున్నవాఁడు, నుతుండు, రఘునాథుఁడు, అతిలోక, లోకములనతిక్రమించిన, అత్యాదయిఃకాంతాద్యకేద్వితీయయా, అనిద్వితీయాసహాసను- భాగ్యసంపదలచేఁబొదలంగా, అజపుత్రుఁడు, దశరథుఁడు, పెంపొందెననిమందరిపద్యమునఁగ్రియ॥ భా ॥ ఆదియటులుండె, అట్టిసభయందు, అనతశత్రుదయాళుఁడు, అంతవహ్నియయినవాఁడు, సమవర్తనుతుండు, ధర్మజుఁడు, శుచిత్వ, భావశ్యముచేత, శాలి, ఒప్పెడువాఁడు, అజపుత్రుఁడు, బ్రహ్మపుత్రుడైన నారదుఁడు - చనుదెంచె యనిముందటి పద్యమునకు నన్వయము॥ ౯౯॥

౧౦౦-క- చనుదెంచిపర్వదిక్క! తకాకఁదేజము మొజముఁకత్పుగస్థితిఁ

జెంహం। తనతండ్రనుజులు దానుం। బొనరించు నుపా
చారముల రంజిలుచున్॥ *

భా॥ సర్వదిగ్వర్తనను దేజము నెఱయఁగా, తత్, ఆధర్మజునియొక్క, పుర-అభిముఖమందు-స్థితిన్, ఉనికిచేత పెంపొందెను॥ రా॥ తత్పురస్థితిన్, ఆపట్టణస్థితిచేత, ఆతండు, రాముఁడు, అనుజులు-దానును బొనరించు నుపచారములచేత, దశరథుండు, రంజిలుచు పెంపొందెన్, సుఖముననుండెన్॥ ౧౦౦॥

౧౦౧-శా. మాహానాథ విహారవాహన కృపామాహాత్మ్యసాహా
య్యో । త్సాహిశ్లక్ష్ణకటాక్ష విక్షపితభక్తవ్రాతసం
సారశ్రీ । బాహుళ్యప్రదసంస్మరణ పంపాహేమకూ
టాద్రిఖే । లాహేవాకవి పాకవిస్మృత కైలాసాదికే
ళీరసా। *

మాహానాథ, గోరాజైనవృషభమె॥ ని॥ మాహేయీసౌరభేయీగౌరుస్రామాహాచశృంగిణీ, అని, ఆ, విహారార్థమైనవాహనము గలవాఁడా, కృపామాహాత్మ్యమనెడి, సాహాయ్యక, సహాయముచేత, ఉత్సాహి - ఉప్పొంగిన, శ్లక్ష్ణకటాక్ష, కటాక్షలేశముచేత॥ ని॥ శ్లక్ష్ణందభ్రంకృశంతను, అనియు, కటాక్షోపాంగదర్శనేయనియు, ఆ, విక్షపిత, చెదరమీటబడిన, భక్తవ్రాతముయొక్క, సంసార, జన్మాదిబంధము గలవాఁడా, భక్తులనిత్యులఁ జేసెడివాఁడనుట, శ్రీబాహుళ్య, ఐశ్వర్యపరంపరను, ప్రద ఇచ్చెడి, పాదసంస్మరణము గలవాఁడా, పాదారవింద - స్మరణమువల్ల సంపదను ప్రసన్నతవల్ల మోక్షమును నిచ్చెడువాఁడు గనుక, పంపానదియందుగల హేమకూటాద్రియందుగల-ఖేలా- విహారముయొక్క॥ ని॥ క్రీడాఖేలాచకూర్దనమ్- అని-ఆ, హేవాక, హృదయంగమమయిన, విపాక, పరిచయముచేత, విస్మరిత, మఱువఁజేయబడిన, కైలాసాది-కైలాసగంగలయొక్క, కేళీరసా, విహారాపేక్షగలవాఁడా, హేమకూటపంపానదులు, కైలాసగంగలకంటె శ్రేష్ఠములనుట॥ ౧౦౧॥

౧౦౨ క- పెకవేంకటాద్రిహృదయా। స్వదపదవిన్యాసతుంగభద్రా
వీచీ। మృదుశీకరవిరచితనిజ। సదనాంగణరంగవల్లి సౌ
భాగ్యకళా॥ *

రంగవల్లి-మ్రుగులయొక్క॥

౧౦౩-స్రగ్విణి- బ్రధ్నకోటీసమ భ్రాజితేజోఘనా । బుధ్నభావా
ప్తిసంపుష్టసృష్టిద్రుమా। ఋధ్నవద్బోధసంహృష్యదృ
ష్యర్చితా। గృధ్నుతాపూర్వకాకృష్టశిష్టార్పణా॥ *

బ్రధ్నకోటిసమ-కోటిసూర్యసమానమ్ముగా, భ్రాజ-ప్రకాశింపుచున్న-తేజస్సుచేత ఘనమయినవాఁడా-బుధ్నభావ-మూలమౌటయొక్క॥ ని॥ మూలంబుధ్నోంఘ్రినామకః-అని-ఆ-ఆప్తి - ప్రాప్తిచేత - సంపుష్ట - పోషింపబడిన- సృష్టియనెడి-ద్రుమా-వృక్షముగలవాఁడా - ఋధ్నవత్ - వృద్ధిబొందుచున్న- బోధ- జ్ఞానముచేత-సంహృష్యత్-సంతోషించుచున్న- ఋషులచేత- అర్చితా-పూజింపబడ్డవాఁడా-గృధ్నుతా-అపేక్షచేత॥ ని॥ గృధ్నుస్తుగర్ధనః॥ లుబ్ధోభిలాషుకస్తృష్ణక్- అంగీకరింపబడిన-శిష్టుల చేతియర్పణలుగలవాఁడా॥ *

౧౦౪-గద్యము- ఇదివివిధకవిసూరిలోకాంగీకారకకవిత్వవైభవపింగ
ళీయమరనార్యతనూభవసౌజన్యధేయసూరయనామ
ధేయప్రణీతంబైన రాఘవపాండవీయంబునందు ద్వితీ
యాశ్వాసము। *

గద్యము.

ఇది శ్రీమన్మథన గోపాల కృపాకటాక్ష సంప్రాప్త సారసారస్వత
సంపదానందనందవరకులక్షీరపారావారతారకాసుధాధామ
ముద్దరాజుగణపయామాత్య పెదరామధీమణి ప్రద
ర్శితంబైనరాఘవపాండవీయాదర్శంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము-
సంపూర్ణము.

తృతీయాశ్వాసము.

౧. క. శ్రీమద్ధారిపరమ ప్రేమాస్పదయాకువీటిపెదవేంకటధీ । ధా
మసదాలసదసదృ । గ్భామవిరాపాక హేమకూటాకృ॥

సదా- ఎల్లప్పుడును- లసత్-ఒప్పుచున్న-అసదృక్- సరిలేని-ధామ-మహిమ గలవాడా- పృథ్వాదిభ్యఇమనిచ్ బహోర్లోపోభూచబహోః - అనుసూత్రములచే- ఇమనిచ్ప్రత్యయముయొక్క యికారమునకులోపమును - బహుశబ్దమునకు - భూ అనువాదేశమును॥ ౧॥

౨. వ. అవధరింపుమట్లురంజిల్లుచున్నయ్యతీంద్రసామ్రాజ్య
ధౌరేయుండు.

రా॥ అతీంద్ర-ఇంద్రునినతిక్రమించిన- సామ్రాజ్యధౌరేయుండు-దశరథుడు॥ భా॥ యతీంద్రసామ్రాజ్యధౌరేయుకడు-మునీశ్వరోత్తముడైననారదుడు॥ ౨॥

౩. తే-గీ. అతిశుభార్థసంపత్ప్రదంబైనవసుధ । మహిమనేలుచు
వాత్సల్యమధురిమమున । నతనినలరింపుచును ప్రియం
బగుసభాజ । నప్రధానహితోక్తిబృందమున సంత॥

ప॥ ఇట్లనియె॥ ✻

భా॥ అతిశుభ-మిక్కిలియనింపైన-అర్థసంపత్-భావపుష్టిగల-పదంబై-వాక్యసుసంగెవాడై-నవ-నూతనమైన- సుధ- అమృతముయొక్క- మహిమను-ఏలుచున్- అతిక్రమించుచును-అతనన్-ధర్మరాజును- అలరింపుచును-ప్రియంబగు-ప్రియమైన-సభాజన-సన్మానమే । ని । అనగదనసభాజనే- అని- అ- ప్రధానముగాగలహితోక్తిబృందముచేతను॥ రా॥ అతిశుభమైన-అర్థసంపత్-దరిద్ర్యసమృద్ధికి-పదంబైన-స్థానమైన-వసుధను-మిని-ఏలుచు-వాత్సల్య-నెనరుచేతనైన-మధురిమమునన్-ప్రేమచేతను॥ ని॥ స్వాదుప్రియాతుమధురా-అని-అ-సభా- సభయందుగల-జన-జనులయొక్కయు-ప్రధాన-మంత్ర్యాదిమంత్రులయొక్కయు-హితోక్తిబృందమునన్-ప్రియవాక్యముచేతను-అతని అ- ఆముని-అలరింపుచును-ఇట్లనియెననిముందరికన్వయము॥ ౩॥

౪. క. క్రమమునధరణీధరణ । శ్రమమగుతద్ధర్మనీతిచాతుర్యవిశే।
షమశేష మెరసియధిక ప్రమదుండయి ప్రసంగవశతరప్పిం
చితగ॥ ✻

రా॥ తత్-ఆరామునియొక్క-ధర్మనీతి- ప్రసంగవశతచేత-రప్పించి-రాము నిరప్పించి॥ భా॥ తద్ధర్మ-అధర్మరాజుయొక్క- ప్రసంగవశతనురప్పించి-ప్రసంగమును చెప్పించియనుట॥ ౪॥

౫. సీ. బంధురంజనరామభద్ర ధర్మాత్మజమైశ్వర్యశోభితయస్న
వైక । పావనపాండురాజీవరమాధుర్యశోభననయనవసు
ప్రతాప । నిర్మలప్రౌఢివినీతతత్త్వవిజ్ఞానసౌశీల్యశౌర్యాదిసద్గు
ణములు । వినియుబ్బుచున్నవాఁడను మోదగరిమఁ బత్ప్రేర
ణఁజేసి యేఁదివిరినిన్ను । బనిచెదనమాస్తమహీరాజ్యపాలన
ముగ । రంబునుతికెక్కఁజేయుము రాజసూయ । మానచం
ద్రికాస్ఫూర్తియంబోసికీర్తి । ముక్తగాబట్వకమబంతము
లందరిపక॥ ✻

భా॥ బంధురంజనముచే - రామ- ఒప్పెడి- భద్ర- శుభములుగలవాడా॥ ని॥ స్వశ్రేయసంశివంభద్రమ్ - అని- అ - ధర్మాత్మజ- ఐశ్వర్యశోభిత-పాండురాజు-ఈ-నీయొక్క-వరమాధుర్య- శోభననయ- నవసుప్రతాప-నిర్మలప్రౌఢి-వినీతతత్త్వవిజ్ఞాన-సౌశీల్యశౌర్యాదిసద్గుణములు వినియుబ్బుచున్నవాఁడుఅనుమోదగరిమచేత- తత్-ఆపాండురాజుయొక్క- ప్రేరణఁజేసి- పనుపుటచేత- రాజ్యపాలనమునుతికెక్కు- అన-అజ్ఞ-తప్పనపదము కీర్తియున్నగా - కీర్తికంటెమూండరగా- తలిర్ప- రాజసూయముచేయుమనియన్వయము॥ రా ॥ బంధురంజన- రామభద్ర- ధర్మాత్మ-జమైశ్వర్యశోభిత-అస్వమైకపావన-పాండురాజీవ-తెల్లదామరభంగి-రమాధుర్యఁతిస్రనివహించినవై-శోభనములయిన-నయన- కన్నులుగలవాఁడా- వసు- అష్టవసువులయొక్కప్రతాపమువంటిప్రతాపముగలవాఁడా ఇవిసంబోధనములు-నిర్మల ప్రౌఢివి-కళంకములేనిప్రజ్ఞలుగలవాఁడవు-నీ-నీయొక్క-తత్త్వ-సిద్ధాంతమయినశాస్త్రజ్ఞానమును॥ ని॥ మోక్షేధీర్జ్ఞానమన్యత్రవిజ్ఞానంశిల్పశాస్త్రయోః- అ - సౌశీల్య- సద్వర్తనయు- శౌర్యమునాదిగా గలసద్గుణములనువిని- మోదగరిమన్- సంతోషాతిశయముచేతఉబ్బుచున్నవాడను తత్-ఆయామోదగరిమయొక్క-ప్రేరణచేత-ఏనుబనిచెద- రాజ-చంద్రునిచేత ॥ ని ॥ రాజాప్రభౌనృపేచంద్రే- అని- వి- నూయమాన- సృజింపబడుచున్న-ద్రిష్టైనదనుట-చంద్రికాస్ఫూర్తియంబోని- వెన్నెలసిగ్గుగలిగిన- కీర్తి- కకుబంతములన్-దిగమ్ములందుం దు॥ ని॥ దిశస్తుకకుభఃకాష్ఠాః అని- అ- తలిర్పన్ - ప్రకాశించునట్లుగా-రాజ్యపాలనముచేయుము॥ ౫॥

౬. క. అనుటయుముకుళితకరుఁడై । యనఘామదినవధరింపుము
తటికర్తుం డనెయేనొండొకపనినా । కనుగ్రహింపుమన
మతియునతఁడిట్లనియె॥ ✻

రా॥ భా॥ రెంటికిసమము-సులభము॥

౭- చ- జనకునియాజ్ఞ యన్న నవిచార్యము మున్నిదిచూడుమా। యన
యనయము సన్నిధిన్ని నుసదార్ద్రతతుండనని శ్చయించి కం। చినవ
దీనినీవు నిగ్రహించు సదాత్తసుధర్మశిస్సుఖం। బున హరికొల్వ
నతుండనని వూనినవాడనియంబు బుద్ధిలో। ❋

భా॥ జనకునియాజ్ఞ - అన్న - ఎన్నిచూడుము- ఆయన-పాండురాజు-యము
నిసన్నిధిన్ - యమునిసమ్ముఖమందుపంచినవని - దీనిన్ - యాగమును-చేయన్-జేసి
నను-సదా-ఎల్లప్పుడు-ఆత్త పొందఁబడిన- సుధర్మతన్-దేవసభ కలవాఁడౌటచేత॥
ని॥ స్యాత్సుధర్మా దేవసభా- అని- ఆ- హరి - దేవేంద్రునియొక్క- పూనినవాఁడు..
తలంచినవాఁడనుట॥ రా॥ జనకునియాజ్ఞ -అన్నన్-అనినను,అవిచార్యమన్ని చూడుమా-
అనయము-ఎప్పుడును-సన్నిధిన్- సత్పురుషులకునిధినైననిన్ను సదా-ఆత్త-స్వీకరింపఁ
బడిన-సుధర్మతన్-శ్రేష్ఠధర్మముగలవాడవై- హరికొల్వు-శ్రీహరిసేవను-ఓనర్చుటనని
బుద్ధిలోనయంబునుబూనినవాఁడను॥ ౭॥

౮- క- జనులందఱునీయందు। త్యాగముకలిమి నెరపెరయసత్వ
మహా। త్వనియాడింబొల్చెసగుని। యనుజులుభవదీయశా
సనస్థైకాయత్తుల్॥ ❋

రెంటికిసమము-సులభము॥ వ॥ కాపుననస్మత్కార్యంబు నిర్వహింపవ॥

౯-ఆ-గీ- అనఘనీవెతగుదువనివారితనయాద। రాచితఁగడునొప్ప
నాయతిశుభ। గుణవశుడసవింపుకొనిని జేర్పఁజనని। యాత్యు
దారుఁడఖిలకృత్యవిదుఁడు॥ ❋

రా॥ దశరథుఁడు రఘునాథునికిసీతయుపదేశించెడిప్రకారము- అనఘ-అనివా
రితమయిన,నయ-నీతియొక్క - ఆదర - అమితమయిన - ఔచితిన్-ఔచిత్యముచేత॥
ని॥ ఈషదర్థేఽపసంన్యస్తమ్- అని-అ- కడు- ఒప్పన్-ఒప్పుటకు-నీవెతగుదువు-ఆయతి-
ఉత్తరకాలఫలముచేతశుభములయిన- గుణములకు- నిత్యత్వాదిగుణములకు-వశుఁడనిపిం
చుకొని-నిజేచ్ఛవని-తనయిచ్ఛనునడచనటుతంటి- అత్యుదారుఁడు-అతిసమర్థుండయి
నవాడు- అఖిలకృత్యవిదుఁ సర్వకార్యజ్ఞుఁడు- నీవునీచెప్పినగుణములుగలవాడవుగనుక సక
లకార్యములనునెరుగుదువనుట ॥ భా ॥ అన- నీవెతగుదువు- అని- పలికి- వారి పాం
డవులయొక్కయు-తనయొక్కయు-ఆదరౌచితికడునొప్పగా-శుభగుణసద్గుణవంతులకు-
వశుడు-విధేయుడు-ఆయతి-నారదుడు-అనిపించుకొని- ఆంపించుకొని-చనన్- పోగా-
నియతి,తియమముచేత॥ ని॥ నియతిర్నియమేదైవే,అని-అ- ఉదారుఁడు-అఖిలకృత్యవిదుఁడు-
అవనివరేణ్యుడనిముందరిపద్యమునకన్వయము॥ ౯॥

౧౦-ఆ-గీ- అవనివరేణ్యుఁడా యాగమువ్యూహ। గమసముచిత

ధర్మగతినడచెవుట। నైదయింపవలయు నాశేషసృష్టిం దౌ।
ననికృతిజనగోష్ఠినాకళింది॥ ❋

భా॥ అ- అవనివరేణ్యుడు- ధర్మరాజు-అప్పుడయి, సామముకే, ఆగమస
ముచిత-వేదోచితమయిన-ధర్మగతిన్- ధర్మవర్తనచే-ఆయాగమును,నడచుటకై-చే
సెడివారికు,ఆకలన్, దిక్కులను, జయింపవలయునని- కృతిజనగోష్ఠిన్-విద్వజ్జనులతో
డిప్రసంగముచేత- ఆకళించి, తెలిసి, తమ్ములనెంగతిచెనను పర్యంతముకళక్రము॥ రా॥ అవ
నివరేణ్యుడు-ఆయాగము, అదాయప్రాప్తికిని- సముచితతగిన,ధర్మగతిన్-ధర్మ
వర్తనను నడచుటకై॥ నీ॥ అయాంబునందునాలవభాగమొండెమూడవభాగమొండెసంద
ర్భమొండెగానిద్రవ్యము సేయదాదునరపతికిని-అని-శుభావర్వములో జెప్పినాడుగనుక-
అకళన్-దాంఛలను, అకలనుజయింపనివానికినుసతధర్మమునడవదుగనుక-అనికృతి,శ
ఠత్వములేని-కపటములేనివారనుట- జనులతోడిగోష్ఠిచేత-ఆవళింప-తెలిసి-ఆయద్రవ్యా
చిత్యమును,ఆశాజయోపాయమును దెలిసినదవుమనుట॥ ౧౦॥

౧౧-తే-గీ- సత్వధర్మకళావిరాజత్ప్రతాప। ఘనుఁడు రాజులలోఁ
బెద్దయనంగఁజనుఁబ్ర। కృష్టతనుజరాసంధుఁడు కేవల
ముని జేష్టకర్మాక మందయి యెప్పటిదని॥ ❋

భా॥ సత్వ- బలిమిచేతను ధర్మకళా, ధర్మశాస్త్రముచేతను-విరాజత్,
ఒప్పుచున్నప్రతాపముచేతను-ఘనుడు, అధికుడయినవాడు, పెద్దయనగ, చనున్, తగును,
ప్రకృష్ట- అధికమయిన- తను- శరీరముయొక్క - జరా, ముసలియొక్క, సంధుండు
సంధానముగలవాడైనను-ముదిసినవాడైనసుట- నిజ,తనకుఇష్టమయిన,కర్మ,ప్రయో
జనముంను- అతుముండు, అసమర్థుడు, తనమదిమిచేత నాచారలోపమేకాని పెద్దతన
ముకలిగియునియమములేకయుండును - అని - ఇట్లని, మదిన్, మనస్సున, ఎన్నము-
తానువుంవిమివాడుగనుకవాక్యపాలనమునకునీవెతగుదువనితాత్పర్యము ॥ భా ॥ సత్వ-
బలిమిచేతను ధర్మకళా ధనస్త్రీచేతను- ప్రకృష్టతన్-అధిక్యమున-జరాసంధుండు-
నిజ-స్వకీయమయిన-ఇష్టకర్మ-యాగకర్మమందు॥ని॥ ఇష్టంయాగాదికర్మస్యాత్,
అని-అ- కతికేభవత్ప్రయోగము- అతుముండు- ఓర్పులేనివాడు-అని. ఎన్నుమదిన్-
ఎంచెడిమనస్సుచేత॥ ౧౧॥

౧౨ తే గీ- విహితసన్మంత్రుఁడగుచు వివేకఘనుఁడు। విహితలేకొ
ప్పనచ్యుతవిజయసంయు। తప్రహితభీమసేనోద్ధతిప్రవృ
ద్ధి చేతరిపునేలగలపెనసిరులుగొనుచు॥ ❋

భా॥ విహిత- చేయబడిన- సన్మంత్రుడగుచు- మంచియాలోచనగలవాడౌ
కొంచును- వివేకఘనుఁడు- ధర్మరాజు- ఒప్పుచున్న- అచ్యుతవిజయసంయుత-కృష్ణా

జ్ఞానసహితముగా-ప్రహిత- అంపబడిన భీమసేనునియొక్క, ఉద్ధతి-పరిహరణములయొక్క ప్రవృద్ధిచేత- రిపుణ్- శత్రుడైనజరాసంధుని - నేలగలపెన్ - సంహరించెను॥ రా॥ విహితసన్మంత్రుడగుచున్- మంచివారితో నాలోచన చేసినవాడై-వివేకఘనుడయినకృష్ణుడు-అచ్యుత-జాఅనివిజయముతోడ సంయుతమయిన- ప్రహిత-అత్యంతవిహితమయిన-భీమ-శత్రుభయంకరమైన సేనయొక్క-ఉద్ధతి- ఔద్ధత్యముయొక్క ప్రవృద్ధచేత-రిపు-నేలగలశత్రువుయొక్క-భూమియందుగలిగిన, సెనసిరులు, అధికసంపదలను,కానుచు ఒప్పవనికిరి్యు॥ ౧౨॥

౧౩-మ- స్వనిదేశోన్నతినంతట న్నఱయూదున్న క్తింజతుదిఙ్ముఖరం।
ద్రనికాయంబును గల్పితమ్ముల సమాన ప్రాప్తవిత్తాఢ్య
ౖ౧ం । బువదన్నవ్యశులై బ్రాహ్మణులతోఁబూర్ణాధ్వరా
రంభుఁడై । యనఘుశ్రీఁబృథివీశుఁడొప్పెఁగురూఢాపూ
ర్వసత్కీర్తితోన్॥ ❀

టీ॥స్వనిదేశోన్నతిన్- స్వాజ్ఞామహిమచేత-అంతటన్-అన్నిచోటులను,చతుర్దిక్కులందుల-గల్పి-లసమాన-ఒప్పునట్లుగా-ప్రాప్తమయినధనార్జితమైనదనుట,విత్తధనముయొక్క-అర్పణంబునన్-దానముచేత తన్పన్,తనియింపగా-తమ్ముదనప్పగాననుట వశులైన- విధేయులైన - బ్రాహ్మణులతోఁగూడ, గూఢ, ప్రసిద్ధమయిన-అపూర్వ-వింతైన-సత్కీర్తితోడ,పృథివీశుఁడు, ఒప్పెసఁగున్,క్రియ॥ భా॥ అంతట-తమ్ములు,భీమాదులు-అనయానమానట్టుగా,పూర్ణ, ఈడేటిన-అధ్వర-యాగముయొక్క,ఆరంభముగలవాఁడై,నగుమ- తండ్రితోఁగూడునట్టుగా- ఊఢ-వహింపబడిన-పృథివీశుఁడు-ధర్మరాజు,ఒప్పెన్,క్రియ॥ ౧౩॥

౧౪-ఉ- క్లిష్టతయించు కంతయును లేక మనఃప్రమదంబుతోడనా।
యిష్టముని ర్వహించి పృథివీశులలో పలవర్ధ భీష్మసం । శిష్టి
మెయింగర బొనఁ చెందుదను త్తమపూంచక్రికి । తత్పృ
ష్టతమ్ర్వలోనసమ తేజుఁడవీశనిపల్కె నెమ్మితోన్॥ ❀

భా॥ఆయిష్టము-ఆయజ్ఞమును, నిర్వహించి,చేసి,అహాఃమయిన-భీష్మునియొక్క-సంశిష్టిమెయిన్-అనుజ్ఞచేత, తుదన్, యజ్ఞసమాప్తియందు, అసమతేజుఁడవు-ఈవు-అని,చక్రికిన్,కృష్ణునికి,ఉత్తమపూజనొనరించెను ॥ రా ॥ నాయిష్టము-నాకోరికను,అహాః,తగుమయిన,భీష్మ- భయంకరమైన,సంశిష్టిమెయిన్-సమ్యగాజ్ఞచేత,ఆనుత్తమపూజ-అత్యుత్తమపూజను,చెందుమ-పొందుచున్నాడవు, చక్రికిన్-విష్ణువునకు,సమ,సమానమైన-తేజుడవు,అని,పల్కె-నడపెననిముందరిపద్యమునగిరియ॥ ౧౪॥

౧౫-తే-గీ- మాటియుఁదగుమాటలాడి యమర్త్యకార్య । నియత

లీలావతారుఁ నన్నీలవర్ణుఁ । స్నేహరసమునసభిషిక్తుఁజేసె
యనతడు।లలినడపెనప్డుతచ్ఛుభలగ్నచింత॥ ❀

రా॥అన్నీలవర్ణున్-శ్రీరామచంద్రుని,స్నేహరసముతోడ, అభిషిక్తుఁజేయుట-పట్టాభిషిక్తునిఁజేయుటకు- తచ్ఛుభలగ్నచింత- పట్టాభిషేకశుభలగ్నవిచారము- నడపెను॥ భా॥అన్నీలవర్ణున్,శ్రీకృష్ణుని-స్నేహరసనభిషిక్తుచేయన్- స్నేహరసమువర్షింపఁగాననుట,అభిషిక్తుఁజేసినను-అతఁడు-కృష్ణుఁడు- తత్-ఆధర్మరాజుయొక్క,శుభమంగళలగ్నమైనచింతనునడపెను॥ ౧౫॥

౧౬-చ- సువిభవ భూతిఁబేర్చు హరిసాంపు గాదను శ్రీమదాత్మ
వై । భవము వెలార్చుచుం బ్రబలభవ్యతదీయసుదర్శనం
బుచే । దివిభువినున్నసభ్యవితతింబరికల్పిత సాధులోచ
నోత్స । వవిధియై నితాంత ముదితత్వముఁ జెందఁగఁజేసె
నంతటన్। ❀

భా॥ హరి-కృష్ణునియొక్క, సాంపును, అపుఁగాదను-నిందించెడి,శ్రీమద,సంపద్గర్వముతోఁగూడిన, ఆత్మ, తనయొక్క, వైభవము ప్రబలఁగా, తనీయసుదర్శనంబు,శ్రీకృష్ణునిసంబంధమయినచక్రము, పినున్నసభ్యవితతిన్- తిరస్కరింపబడినసాధుజనసమూహముగలవాని-చేదివిభుని- శిశుపాలుని,పరికల్పితమయిన-సాధు-సజ్జనులయొక్క,లోచనోత్సవవిధిగలదై- సుదర్శనమనకువిధేయవిశేషము, నితాంతము,మిక్కిలి,దితత్వమున్-ఖండితత్వమును,చెందఁగఁజేసెను,సంహరించెనుట॥ రా ॥ హరి-ఇంద్రునియొక్క,సాంపును-అపుగాదను- మించిన, శ్రీమత్, సమృద్ధిమతయిన,వైభవము-నిజవిభవమును-వెలార్చుచున్,ప్రకటించుచు,ప్రబలమయిన-భవ్య-శుభముగల॥ని॥ భావుకఁభావుకఁభవ్యమ్,అని-అ- తదీయ- ఆవైభవసంబంధమయిన - సుదర్శనంబున్,సుదర్శనముచేత- దివిభువినున్న- ఆకాశమునభూమినినుండిన - సభ్యవితతిన్-సురభూసురసమూహమును,పరికల్పిత- సాధు, లెస్సైన - లోచనోత్సవవిధిగలదై, నితాంతముదితత్వమున్-మిక్కిలిసంతుష్టత్వమును- చెందఁగఁజేసెను, అతఁడు - ఆదశరథుఁడని పూర్వపద్యమునగతన॥ ౧౬॥

౧౭-సీ- ఘనధర్మసుతరాజ్య ఘటనయాశలనట్లు దనరుచునికగను
గొనియసత్య । మానతదైన్యభవమునందరోసనితవ్యాద్వి
వధినిపాయితద్వేషభరత। జననిగ్రాజారముతోడ కెట్లా
యేమంద్రోబంధువుల స్వమూదిగుణగు । రుతదూయనా
డుదురోదరబిట్టిచో నూహింపనాచిత్య యుక్తమనక। త
ద్వధినిహారిమించినత్యంతదుష్ట । మతినిదుర్యోధనుఁడుసప

త్నితనయుండు। జాతశాత్రవ రాజ్యవిభూతిమీరు। టుల్లమునసనిం
చుకంతయునోర్వలేక॥

రా॥ ఘనధర్మ, అధికధర్మములుగల, సుత - రామునియొక్క రాజ్యాభిషేక నయమందుగల- ఆశలన్- అపేక్షలచేత - ఉనికి - దశరథునియునికిని- అసహ్యమాన- సహింపఁబడని- తద్వైభవ, రామునివైభవముగల, మందరచేత- ఉన్మథిత- మథింపఁబడిన- హృద్విషధివ్యాళయమనెడుసముద్రమంథన - విషాయిత, కాలకూటవిషయమగు భంగినిబుట్టిన- ద్వేషముగలది, భరతజనని- కైకేయి, గర్హాచారమునకునోడక, అన్వయాదిగుణ-గురుత - గురుత్వమును - మాయనాడుదురో - తూలింతురో-తరంబు, భయము॥ని॥ దరోత్రియాంభయేశ్వతే - అని - అ- ఔచిత్యయా క్రమ-ఉచితము- అనక-ఇట్లనివిచారింపక- శద్విధిక- అపట్టాభిషేకవిధిని- హరియించెక, మానిచెను, అత్యంత-దుష్టమతిక - దుష్టబుద్ధిచేత- దుర్యోధనుఁడు- పోట్లాడశక్యముకానివాఁడు, సపత్ని-సవతియొక్క- తనయుండు- కుమారుఁడు-అజాతశత్రవ, నిష్కంటకమయిన- రాజ్యవిభూతిక-రాజైశ్వర్యముచేత-మీరుట, అతిశయించుట, అతిశయించుట, ఉల్లమునఁనించుకంతయునోర్వలేక॥భా॥ ఘన- ధర్మ-సుత- ధర్మరాజుయొక్క, అశలక, దిక్కులయందు-తత్, అధర్మరాజుయొక్క-వైభవమనెడి, మందర, మందపర్వతము- చేత, అన్వయాదిగుణ, ద్వేషాతిశయముగలవాడౌఁటఁ జేసి-జన- లోకులచేత-నిగర్హ్యా, నిందింపఁదగిన - ఆచారమునకునోడక - అన్వయాదిగుణ, గురుత-గురుత్వమును, ఏమందురో, మాయనాడు, మాయచేతనాడెడి, దురోదరంబు, జూదము॥ని॥ పణేద్యూతేదురోదరమ్-అని, అ, ఔచిత్యముతోడ, అయ క్రమ - రహితము, అనుచితమనకయనుట, తద్విధక, అమాయాద్యూతవిధిచేత-సపత్నిత-శత్రువుఁగాఁజేయఁబడిన॥ని॥ రిపౌవైరిసపత్నారిద్విషద్వేషణదుర్హృదః, అని- అ, నయుండు, నీతిగలవాఁడు, దుర్యోధనుఁడు, అజాతశాత్రవ- ధర్మరాజుయొక్క - రాజ్యవిభూతినిమీఱుటనోర్వలేకహరియించెనని క్రిందటికన్వయము॥ ౧౬॥

౧౭. సీ- అవ్వేళభవితవ్యతాను సారిఁ(బ్రియకైతవదాసీకృతాతి
మన్యు। గళితప్రమోదయైకృష్ణసారప్రేక్ష ప్రబలోగ్రత
నుస్వకపటముదోఁప। మలయుదుశ్శాసనమత్సరంబునశం
తత్వంబునొంది సత్వరితయగుచు। స్వపురస్థితిదనచుణ
చక్రిలీలామర్త్యమూర్తినుద్దేశించియుదితపలికెఁ। దాము
నువుగన్నయాత్మనాధపరశక్తి। గదుపరాజితమైయవుడు
గానుపింప। ధర్మపాశసంయుతనిరుత్తరనిజాధి। పతిసద్రైన్యే
తి తానసహ్య యగుచు॥

భా॥ భవితవ్యతానుసారితక- అదృష్టానుసారముచేత-ప్రియ-ప్రియుఁడయిన ధర్మరాజుయొక్క-కైతవ- జూదముచేత-దాసీకృత- దాసిగాఁజేయబడ్డదై-అతిమన్యుగళితప్రమోదయై-అత్యంతశోకగ్రస్తహర్షయైకృష్ణ- ద్రౌపది-సారప్రేక్ష-సారమైనబుద్ధిగలది-ప్రబలము యిన-ఉగ్రతను, క్రౌర్యముచేత-స్వకపటము-స్వకీయమయినవస్త్రమును- దోఁప-దోఁచుటకు-మలయు, తిరుగుచున్న-దుశ్శాసన- దుశ్శాసనునియొక్క-మత్సరంబున-శంకితత్వంబునొంది-మానభంగమననుదెసచెడి- స్వపుర-తనపట్టణమునందుగల-స్థితిచేత-లీలామర్త్యమూర్తిని-చక్రిన్-కృష్ణుని, ఉద్దేశించి-కూర్చి-తా, మును పు, కన్న, ఎఱిగిన ఆత్మనాథుఁపరమైనశక్తి. నిజాధిపతుఁచేతనుసదయిన్యమౌనట్టుగా-కడమనుసులభము॥ రా॥ ప్రియమైన-కైతవ-కపటముగల-దాసీ-మందరచేత-కృతమయిన-అతిమన్యు-అత్యంతక్రోధముచేత-గళితప్రమోదయై-కృష్ణసారప్రేక్ష-హరిణేక్షణకైకయి॥ని॥ కృష్ణసారరురున్యంకురంకుశంబరరౌహిషాః- అని- అ- మలయు- మలయునట్టి- దుశ్శాసన-అణచశక్యముగాని- మత్సరంబును.- తత్వంబును - మత్సరమునకువిశేషణముపొంది-స్వపురస్థితిక-తనముందట, చక్రి, విష్ణువుయొక్క-లీలామర్త్యమూర్తియయినరాముని-ఆత్మనాథ-దశరథునియొక్క-పరశక్తి పరసామర్థ్యము-పరాజితయయి-పరులచేతనవారణీయమయినదనుట-ధర్మపాశముచేత- సంయత-బద్ధుడై- నిరుత్తరుడైన-నరాధిపతి-దశరథునిచేత-కనమసహము॥ ౧౭॥

౧౮-చ- వినుముదయాభివృద్ధిప్రభవింపగనిద్దరయేలురాజుమ। త్తన
యుడునాకుమాపతిముదంబున బూర్వమునందనుగ్రహించి
నవరలాభమిప్పుడిటుసేసెనటఁ-స్సనుమేక్షమానినీ। సునియతి
నిల్పుమానహాతిసోకకయుండగజేసియిత్తతిక॥

రా॥ వినుము- ఉదయాభివృద్ధి - అభ్యుదయాభివృద్ధి- మత, నాయొక్క- తనయుందుధరయేలురాజు- నాకు - మాపతి - మాయొక్కపతి-దశరథుఁడు-అనుగ్రహించిన-ఇచ్చిన - వరలాభము - వరప్రాప్తి- ఇప్పుడు - ఇటుసేసెన-రాజ్యముగైకొనునట్టుగాఁజేసెను- ఆత్మయందునుపేక్షమాని- అన, తండ్రియాజ్ఞ-హాతిసోఁకకయుండఁగఁజేసి-నీ-నీయొక్క-సునియతి - నియమమును, పుత్రధర్మమును-నిల్పుము॥భా॥ వినుముదయాభివృద్ధి-ఇద్ధరయేలురాజు- ధృతరాష్ట్రుఁడు- మత్తనయుఁడు-మత్తునియొక్క-నీతివంటినీతిగలవాఁడు- అవివేకియనుట- నాకు- ఉమాపతి-పరమేశ్వరుఁడు-అనుగ్రహించిన-ఇచ్చిన-వర- పతులయొక్క- లాభము- ఉపేక్షసేసెననియన్వయము-మానినీ-మానవతులయొక్క -సునియతినిల్పు - మానవతి - మానభంగము-సోఁకకయుండఁగా॥ ౧౮॥

౨౦ ఉ ఏకమునీశులుంగనిదిమెయ్యొకిసర్వవిదుండవీవుసో। త్సేకని
రూఢినెల్లెడలశ్రీపసనాతనవయుండునంచిరా। స్తోకవిభూతిమీ

అహోరుచా ప్పణనియెదమంధకచ్చునో। నీవును గావునన్మదిగ
ణింపగ నెమ్మొయిగా నదక్కిరే॥ ❋

భా॥ సోకేత్సకనితాంధీ-అతిశయయుక్తిప్రౌఢిచే- శ్రీప-సనాతన-సంబుద్ధులు-వీర్లైడలనుండుడువు - కాపునక- ననురక్షింపుమా - ఎమ్మెయికమతేరూపమునయినను-దిక్కుగానను॥ రా॥ శ్రీపనక- ఐశ్వర్యాతిశయముచేత- నాతనయుండు-ఉదంచిత-ఇప్పియుండనుచాప్పనక-అమాత్యాదులరీతిని- కాపునక-అటుగనుక- కాన-అడవి దిక్కు-వనవాసమునకుబొమ్మనుట॥ ౨౦॥

౨౧-సీ- ఇట్లుపల్కెడునంత హృదయసాహసమున దాక్షిణ్యముల
వంబుధములేమిఁ। దోరంపుబిరుసున దుశ్శాసనుఁడవనివి
భునూరకునికిభావింపనతని । కేనన్నపనిసేయుటెంతయు
నభిమతార్థంబనికనియవారణముగువన । వాసస్థితినిగూ
ర్చుస్వాంతవర్తనము దస్వీతగర్హాణభయనిష్టదోప । రామ
కకటభావంబెందునేమియనుజ। జనింపదేమునెంతటిపెంపు
నీదు। నెమ్మనమునందునెఱయనాయమ్మపాదు। కొలుపుభూ
తభవద్భవ్యగురుమహాజ్ఞ॥ ❋

రా॥ ఇట్లుపల్కెడునంత- ఇవుడుతాఁబల్కెడుపాటి-హృదయసాహస, దాక్షిణ్యము-లవలంబుదనకులేమిక్ - ఇంచుకంతేనిఁదనకుండకుండుటఁబట్టి- తోరంపుబిరుసున-దుశ్శాసనుఁడవని- శిక్షింపశక్యముకానివాఁడవనియు-విభు-దశరథునియొక్క- కూరకునికి - మాటాడకుండుటను- భావింపక- విచారింప-ఇతనికిక- ఈరాజునకు. ఏనన్నపనిసేయుట-రాజ్యమువిడిచివనవాసమునకుబోవుట-ఎంతయునభిమతార్థంబని. కని-తెలిసి-అవారణముగు- అన్యశంకలేకయనుట- వనవాసమనెడుస్థితియందు-అస్వీత. అనుసరింపఁబడ్డ, గర్హాణభయ, పితృవచనోల్లంఘననిందాభయముగల, నిష్ట, సాజన్యమనుట-తోడఁపక-ప్రకాశింపఁగా- స్వాంతవర్తనమునుగూర్చుమనియన్వయము. వనవాసమునకుఁబొమ్మనుట- రామ, సంబుద్ధి- నీదు,నీయొక్క- నెమ్మనమునందుఁగకటభావంబెందునేమియుజనించు,ఇదిఇదిస్తోత్రపూర్వకముగావనవాసమునకుఁబురికొలుపుట-భూత, అయిన, భవత్, నీయొక్క, భవ్యగురు - పూజ్యుడైనతండ్రియొక్కమహాజ్ఞచేత-నెఱయక- ఇంకఁబడినదుగా - నాయమ్మ - నాయము నె, ఇదితద్భవపదము, నెమ్మనమునందుఁబాదుకొలుపుమనియన్వయము॥ భా॥ ఇట్లుపల్కెడు- అంతక, అంతటిలోన-దుశ్శాసనుండు,అవనివిభునూరకునికిక, ధృతరాష్ట్రునియూరకునికిచేత- కీను-అన్నదని-దుర్యోధనునిచని - చేయు - అవారణము- అడ్డంగింపులేని,మగువక- ద్రౌపదిని-అవాఙ్మనస్థితిక్,వస్త్రరహితమయినస్థితిని, కూర్చుస్వాంతవర్తనమునక,

విగతవస్త్రఁజేయుతలఁపునందు- పీత, పోగొట్టఁబడినగర్హాణభయముగల, నిష్ఠక్,తలంట్లుటచేత-తోంపఁగా, రామకుక, ద్రౌపదిని, అపటభావంటు, వస్త్రరాహిత్యముఏమియునుజనింపదు, ఆయమ్మ, ద్రౌపది, పాదుకొలుపు, తలచునట్టి, భూతభవద్భవ్యగురు-భూతభవిష్యద్వర్తమానములకుగతయయినహరియొక్క-మహాజ్ఞ యెంతటిపెంపునీదు-అనికవివాక్యము॥ ౨౧॥

౨౨-సీ- తొల్లియొకప్పుడెందును గన్నయదిగాక తనరునాయిరిదిన
తర్షనకుమెచ్చి । స్వవరమహారాజ్యసంపదల్భూనాయకుం
డొసంగరామచేకొన్నదానఁ। దజ్యేష్ఠసుతుండవాప్తవిషా
దతనుఁజెందమగుడనమందాక్షమాయచేత । గురువత్తరా
జ్యంబుహరియించెడో దూయమానులై జనులులోలోన
దిట్ట। ననికృతాత్మగురువచోనుబాలనచాత। తప్రభావునవ
ఘుధర్మసూతి। నందనయోటుఁజిదియా చతుర్దశవర్ష। భో
గ్యముగుప్రవాసమునకుబనిచె॥ ❋

భా॥ తనరు, ఒప్పుచున్న, అయదపర్తనకుక,ఆయతయవస్త్రమునకుమెచ్చి- స్వాతనయొక్క,వరులనుమహారాజ్యసంపదలను, భూనాయకుండు, ధృతరాష్ట్రుఁడు, సంగ,రామ,ద్రౌపదిచేకొన్న, దానక, ఆచేకొనుటచేత, తత్, ఆధృతరాష్ట్రునియొజ్యేష్ఠసుతుఁడు, ఆవాప్త, విషాదతక, ఖిన్నత్వమునుచెంది, అమందమయిన అక్షమాయచేత॥ని॥ అక్షోరణస్యావయవేపాచికేప్యక్షమింద్రియమ్, అని, వి॥ దోదూయమానులై,మిక్కిలిఁబరితపింపుచున్నవారై, అనికృత, తిరస్కరింపఁబడని,ఆత్మ-తనయొక్క, గురు,అధికమయిన,వచోనుపాలనక,వాక్యపాలనగలవాని-ధర్మసూతిక, ధర్మజుని, అంప,అపునద్యూతనమునందే,ఆచితుర్దశవర్ష,పదునాలుగవయేఁటిపర్యంతము,పదమూఁడేఁడులునిండువనుకననుట, భోగ్యముగుప్రవాసమునకుఁబనిచెను॥ రా॥ తొల్లి,పూర్వమందుచేకొన్నదానను,తత్,ఆదశరథునియొక్క జ్యేష్ఠసుతుఁడవు,ఆప్తపొందఁబడ్డ, అఘందాక్ష,లజ్జారహితమయిన॥ ని॥ మందాక్షంహ్రీస్త్రపాప్రీడా- అని,అ,మాయచేతక,కపటవర్తనచేత,హరియించెడో- తీసికొనెడవా.. భూయమానులై- పరితపింపుచున్నవారలై-అని, ధర్మసూతిక, ధర్మమునకుఁగారణమయినరాముని,అంప,అకూటయందే,ఓటువటిచి-ఓడించి- నిరుత్తరునిఁజేసియనుట,ఆ, చతుర్దశవర్ష, పదునాలుగేండ్లునిండుపర్యంతమును,అజ్మర్యాదాభివిధ్యోః,అని- అభివిధ్యర్థము-భోగ్యముగుప్రవాసమునకుబనిచెను॥ ౨౨॥

౨౩-సీ- అతఁడుతద్వచనానుస్మృతి నాత్మసామ్రాజ్య మొకవికార
ములేకయుజ్జగించి । ప్రియకరానుజకళత్ర యుతంబుగా

నుగ్రనాననంబునకు నేఁగంగనంత । పత్సరాములసత్ప్రవ
ర్తనసజ్జనులకున ప్రకాశంబుగ నాదరింపఁ। బూనియరిగెన
య్యామానెమ్మనంబుల వేడుకలన్నియు వృథచనంగఁ । జేసి
తెకటకటాయంచుఁజింతజాలి వగుచుపౌరుసుబత్రిఁదిట్టువా
వారునగుచుఁ। బౌరవృద్ధులు వెనువెంటబాయకరిగి।రతఁడు
వారలమగుడంగననిచి చనియె॥ వ॥ అంత॥

రా॥ అతఁడు, రాముఁడు, తద్వచనానుస్మృతిన్, కైకవాక్యానుసరణముచేత-అనుజకళత్రయుతంబుగా-లక్ష్మణసీతలతోఁగూడ, ఉగ్రకాననంబునకు నేఁగంగన్, వనవాసమునకుఁబోఁగా, అంతన్ - ఆసమయమందు, జనులనెడుమాట- వత్స, రామ, రెండునుసంబుద్ధులు, అరిగెదయ, పోవుచున్నావుగదా, మానెమ్మనంబుల, అతఁడు-ఆరాముఁడు, వారలను, ఆపౌరవృద్ధులను, మగుడంగననిచి చనియెను॥ భా ॥ అతఁడు-ధర్మరాజు-తద్వచనానుస్మృతిన్, ఆధుర్యోధనువాక్యానుసారమునకు-అంతే-...-పదమూఁడవయేటియందుగల-అమల...ప్రకాశంబుగచాఁచరింపన్-అజ్ఞాతవాసమునకునను-అరిగెను-దయ్యమా-జనులవిచారవాక్యము-కడమసరి॥ ౨౩॥

౨౪-ఆ-గీ- పుత్రమోహామునవిభుండుపోయినపోక । కనువగచుచు
మఱియుగూడవచ్చి। కడుబ్రయాణవిఘ్నకరులగుభరత
ముఖ్యులబ్రయత్నమునమగుడ్చివెసను॥ ❊

భా॥ విభుండుపోయినపోకకున్- ధృతరాష్ట్రుఁడునడిచిననడవడికకు-ప్రయాణ-శీఘ్రమునకు- విఘ్నకరులగు- వృద్ధులుగను శీఘ్రగమనముకూడదనుట- భరతముఖ్యలన్- భీష్మబాహ్లికాదులను ప్రయత్నమునమగుడ్చి- చనియెననిక్రిందటిపద్యమునగ్రియ. రా॥ పుత్రమోహామును- విభుండుపోయినపోకకున్- దశరథుడునొచ్చిపోవుటకు-వగచుచు-ప్రయాణవిఘ్నకరులగు- తిరిగిపట్టణమునకురమ్మనువారినను‌ట, భరతముఖ్యలన్ భరతాదులను-కడమసరి॥ ౨౩॥

౨౫-చ- బహువనచిత్రకూటముఖపర్వతచక్రమతిక్రమించివి । శ్వ
హితుఁడుదండకాశ్రమునివాసులెదురొనికొంచుఁబోవఁ
శ । త్ప్రహితసపర్యుడైయులరెఁ బావనియాత్మవిశుద్ధస
త్త్వవి । గ్రహఘనలక్ష్మి చూపఱకుఁగన్నులపండువుగాఁగ
నంతటన్॥ ❊

రా॥ బహువనములుగల- చిత్రకూటము- చిత్రకూటము మొదలయినపర్వతములయొక్క- చక్రము - సమూహమునుఅతిక్రమించి - విశ్వహితుడురాముఁడు - దండకాశ్రమునివాసులు - మునులు - కొంచుబోవన్ - తోడ్కొనిపోగా- తత్- ఆమునులచేత-ప్రహిత-కృతమయిన- సపర్యుడయి-పూజగలవాడయి ॥ ని ॥ సపర్యాత్సపర్ణాంబలిః- అని- అ- ఆత్మ- తనయొక్క - విశుద్ధసత్త్వగుణముగల, విగ్రహం- శరీరముయొక్క ॥ ని ॥ శరీరంవర్ష్మవిగ్రహః- అని-అ- ఘనలక్ష్మి-పావని-పవిత్రమయినది-లక్ష్మికివిశేషణము-చూపఱకుగన్నులపండువుగాఁగనలరెను॥ భా॥ బహువచనములచేతజిత్రములయిన, కూటముఖ, శిఖరాదులుగల॥ని॥ కూటోస్త్రీశిఖరంశృంగమ్-అని-అ-పర్వతచక్రమును- విశ్వహితుడు- ధర్మరాజు, దండకన్-సమీపమునకు-ఆశ్రమనివాసులు-అలరెను-పావని-భీముడు, పవనస్యాపత్యమ్- అనునర్థమందు-అతఇఞ్-అనియిఞ్ప్రత్యయాంతము-ఆత్మ, తనయొక్క-విశుద్ధసత్త్వ-మంచిబలిమిగల-విగ్రహలక్ష్మి చేత-కన్నులపండువుగాక-కిమ్మీరునిగూల్చెననుపర్యంతమునేకయోజన॥ ౨౪॥

౨౬-క- సతియునుదానునునతివి। రతశ్రుతమగుతేజ్బలిమినమితసుమ
నఃకిమ్మీ। రతర్వృతమగునతి । వితతాటవిఁగొంతులేకవి
హారించుతఱిన్॥ ❊

భా॥ సతియునుదానును- ద్రౌపదియుదానును-తనబలిమిచేత-నమిత అణఁపబడిన, సుమనః - దేవతలుగల - కిమ్మీరుడనురాక్షసునియొక్క- తరః- బలిమియొక్క॥ ని॥ ద్రవిణాంతరస్సహోబలశౌర్యాణి- అని- అ - శ్రీ - సంపదచేత, వృత, ఆవరింపబడినదైన-అడవియందు ॥ రా ॥ సతియునుదానును - సీతతోఁగూడ-బలిమిన్-బలిమిచేత, అమితసుమనః- అధికపుష్పములచేత ॥ ని ॥ స్త్రియస్సుమనసఃపుష్పం- అని-అ-కిమ్మీరతర-మిక్కిలిగర్బురవర్ణమయిన॥ ని॥ చిత్రకిమ్మీరకల్మాషశబలైతాశ్చకర్బురే-అని-అ-కడమసరి॥ ౨౫॥

౨౭-శా- దోరాస్ఫాలకరాళితోద్ధతి విరాధుస్నీలశైలోపముం ।
దారాధ్వానయుతాట్టహాసవిసరద్దంష్ట్రా మయూఖాళిఁ
గిమ్మీరాభిఖ్యదనుజ్యరాట్సుమశక్లిష్టోక్తులాటోపదు ర్వా
రాకృష్టమహీజుడై వడిగ వ్రస్తుగూల్చెన్ధరన్॥ ❊

రా॥ దోః-భుజములయొక్క ॥ ని ॥ దోఃప్రవేష్టోభుజోబాహు-అని-వి-ఆస్ఫాల-చఱచుటచేత - కరాళిత - అతిభయంకరముగాఁజేయఁబడిన-ఉద్ధతిన్-ఔద్ధత్యముగలవాని. తార-అధికమయిన ॥ ని ॥ తారోత్యుచ్చైః-అని-అ-ధ్వాన-ధ్వనితోడ॥ ని॥ ధ్వనిధ్వానిరవస్వనాః- అని- అ- యుత- కూడిన - అట్టహాసముచేత, విరసత్-వ్యాపించుచున్న-దంష్ట్రికోఱలయందుఁగల, మయూఖాళిన్-జ్వాలాపరంపలచేత॥ ని॥ మయూఖస్త్విట్కరజ్వాలాను-అని-అ- కిమ్మీరాభిఖ్యన్- చిత్రవర్ణమైనకాంతిచేత॥ని॥ అభిఖ్యానామశోభయోః-అని-అ- తనచుఱరాక్షసుని- ఆటోప, వేగముచేత, దుర్వారమౌనట్టుగా-ఆకృష్ట, అపహరింపఁబడిన-మహీజుడై- సీతగలవాడయి- మదమువల్ల, మిష్టు-స్ప

ష్టము గాని॥ ని॥ అథక్లిష్టమవిస్పష్టం- అని, అ, ఉక్తులు- మాటలను-వదరు-వదరెడి-గర్వగ్రిస్తుని-విరాధుఁ-విరాధుఁడ నెడివానిఁ గూల్చెను॥ భా॥ దోరాస్ఫాలకరాశితోద్ధతియుక్త, విరాధుఁ, పాప్రీతిగలవాని- రాధసంసిద్ధౌ- అను ధాతువునకు జంతము-విరాధుఁ-భూతుఁ-ననియుఁ జెప్పవచ్చును॥ ని॥ రాధోవ్యగయదుష్టయోః- అని- వి- కిమ్మీరాభిఖ్యదన-చుఁ-రాక్షసునిఁ-కిమ్మీరుఁడను రాక్షసుని-అకృష్ట- అవిదితాసబడిన- మహీజులై-వృక్షములుగలవాడై-కడమ సులభము॥ ౨౮॥

౨౯-తే-గీ- అనిశాటుఁడట్లు హతుఁడయి దేవతా। తుష్టిఁజేసి వా
రుదొఁడఁగినట్టి పిపినవాసకార్యము పవిఘ్న మైసాఁగఁ గ్రబ
ధయు హాతము గుబలిపశుఁవుబోలె॥ ❋

కెంటికి సమమా- సులభము.

౨౯-వ- అదియిల్లుండె మహారణ్యంబు చేరియుఁజొచ్చి యా రాజ
మూర్ధన్యంబు॥ ❋

భా॥ ఆరాజమూర్ధన్యుండు-భీముఁడు॥ రా॥ ఆరాజమూర్ధన్యుండు-రాముడు॥

౩౦-క- ఈ తెఱఁగున సతితోన। భ్రాతృకుఁడై వరుసఁజని ప్రపంచిత
సుమనో ద్వైతవనభూములందుఁ బ్రభూతామోదమున నె
లమిఁబొందుచు నంతఁ॥ ❋

రా॥ సతితోఁ- సీతతోఁగూడ- సభ్రాతృకుఁడై- లక్ష్మణసహితుఁడై, ప్రపంచిత-విస్తరింపఁబడ్డ-సుమనః-పుష్పములతోడ-అద్వైత, ఐక్యముగల-వనభూములందు, పుష్పితవనములయందనుట-ఎలమిఁబొందుచు॥ భా॥ సతితోఁ-ద్రౌపదితోఁగూడ-సభ్రాతృకుఁడై-ధర్మరాజాదులతోఁగూడినవాఁడై- ప్రపంచిత- ప్రసిద్ధులైన-సుమనః-సజ్జనులుగల-ద్వైతవనభూములందు-ప్రభూత ప్రచురమైనకడమ సరి॥ ౩౦॥

౩౧-చ- మొలచు వచః ప్రసంగములముందరఁగాఁ గలకార్యరేఖ
పెం। పలయఁబరాత్మచింతనను హృచ్ఛరభంగసుతీక్ష్ణకుం
భజా। దులహితశాసనక్రమములోఁజరియించెడనత్యనూ
నత। తత్కలితబహూప చారజతకఁబున రంజిలియించు
చెంచుచుఁ॥ ❋

భా॥ ముందరఁ, అజ్ఞాతవాసమునకుఁదరువాత-కాఁగలకార్యరేఖ-యుద్ధమనుట-పరాత్పరులయిన దుర్యోధనాదులయొక్కయు-ఆత్మ- తనయొక్కయు-చింతఁ-బలాబలవిచారము చేత-అసుహృత్-శత్రువులయొక్క- శరభంగమందు-సుతీక్ష్ణ-ప్రచండులైన-కుంభజాదులు- ద్రోణాదులు-అహిత-దుర్యోధనునియొక్క-శాసనక్రమములో-అత్యనూన-పరిపూర్ణముగా-తత్కలిత-ఆదుర్యోధనకృతమైన- రంజిలి-చరియించెదరు-క్రియ-అంచు-ఎంచుచును॥ రా॥ ముందర రాఁగలకార్యరేఖ పెంపు- ఎలయఁ- ప్రకాశింపగా-పరాత్మచింతన-పరమాత్మధ్యానమునకు- సుహృత్-బంధువులైన-ధ్యానములోఁగూడినవారసుల-శరభంగ-సుతీక్ష్ణ, కుంభజ అగస్త్యుడు, ఆదుల, మొదలయినవారియొక్క, హితశాసనక్రమములోఁ-రతి, వేడుకచేత-అనూన-అధికమౌనట్టుగా- తత్కలిత- ఆమునికృతమగు బహుప-రంజిలి చరియించెదను॥ ౩౧॥

౩౨-సీ- కడుఁదన్నమాశ్రమగమ నోదితోత్సాహుఁడయ్యె నాసమ
యంబునందు నమిత। తుంగహృద్రిపుశరభంగము నీశ్వ
రునంబకమున్మహిమాస్పదమును। ఘనతపశ్శక్తిఁదెమ్మని
విధిదయచేసి వెసజిష్ణుంబంచెదద్వేళవచ్చి। తప్పితాము
హుఁడు సత్యవిధానుఁడట్లంత నాఘనుఁడింద్ర కీలాశ్రమ
ప్రవేశ మొనరించియవ్విధివిభుసు రేశు। నఖిలనుతు నిభ
జించెదయాత్వరాతి। రాముఁడా దిత్యకులభతజరమహ్హవ
చ్చికరుణసేయునంతకుదగుగట్టి తాల్మి॥ ❋

రా॥ తత్- ఆశరభంగాదులయొక్క, మహాశ్రమముఁగూర్చి-గమన-తర్లిపోవుటకు- ఉదిత, పుట్టిన- ఉత్సాహముగలవాఁడాయెను-నమిత-తుంగ-పాదపులయిన-హృద్రిపు-అంతశ్శత్రువులుగలవాని, అంబక, నేత్రములకైన-మున్మహిమ-సంతోషాతిశయమునకు, ఆస్పదయను, నేతోత్సాహమయినవానినసుట ॥ ని ॥ అంబకంనేత్రశరయోః, అని, వి, ఆస్పదశబ్దము నిత్యనపుంసకము - ఘనమయిన తపశ్శక్తిగలవానిశరభంగమునీశ్వరుని, తెమ్మని- పిలుచుకరమ్మని- విధి- బ్రహ్మదేవుఁడు-జిష్ణుఁ-యింద్రుని-పంచెఁ - అంపెను - తద్వేళవచ్చి - తదుచితవేళదాఁగాననుట- సత్యవిధానుఁడు-తప్పితాముహుఁడు- అట్లు- అంపఁ- ఆలాగుచెప్పియంపఁగా, ఆఘనుఁడు-శరభంగుఁడు, అనుమాట, ఇంద్ర, సంబుద్ధి, కీలా-అగ్నిజ్వాలయందగల॥ ని॥ ద్వయోర్జ్వాలకీలా-అని-అ- ఆశ్రమప్రవేశ మొనరించి- అవ్విధిఁ- బ్రహ్మదేవుని, భజియించెదను, యాత్వరాతి-రాక్షసవైరి ॥ ని ॥ యాతురక్షసీ- అని- అ- రాముఁడువచ్చి- కరుణసేయునంతకుఁ-నాకుదనసేవననుగ్రహించుననుక, గట్టితాల్మితగుఁ- విలంబమును సహింపఁదగుననుట, ఇందుకుభావము- రాముఁడు శరభంగాశ్రమమునకువచ్చెడివేళ బ్రహ్మయింద్రునిఁబంపి శరభంగునిఁబిలిపింపఁగా నాయన రాముని సేవించిన వెనుక నగ్ని ప్రవేశము చేసి బ్రహ్మసన్నిధికివచ్చెననుట॥ భా॥ తత్- అయెన్నికఛేత- మహాశ్రమమును-గ, పొందిన, మనః, మనస్సుచేత-దితోత్సాహుఁడయ్యెఁ- ఖండితోత్సాహుఁడాయెను-ఆసమయంబునందు, అమితములయిన, తుంగహృత్- ఉన్నతచిత్తులైన, రిపు, శత్రులయొక్క, శరములను, అమితపదము శరవిశేషణము - భంగముఁ- భంగించెడిదాని- ఈశ్వర, నంబకముఁ, పాశుప

శాస్త్రమును,మహిమకు, ఆస్పదమయినదాని, ఘనతపశ్శక్తిచేత,-విధిదయచేసి-మంత్రవిధానమునుపదేశించి,సత్యవిధానుఁడు- వర్ధముగానిశాసనముగలవాఁడు,తత్పితామహుఁడు,వ్యాసమునీశ్వరుఁడు, తద్వేళవచ్చి, అథమఱ రాజువిచారవేళ మఁదువచ్చి, జిష్ణుఁ-అర్జునుని- పంచెనని క్రిందటికన్వయము - అట్లు-పక్- అరీతినంప గా-ఆఘనుఁడు-అయ్యర్జునుఁడు-ఇంద్రకీలాద్రియందున్న యాశ్రమప్రవేశమొనరించి-అవ్విధిన్-ఆమంత్రవిధానముచేత, సురేశుఁ, ఇంద్రుని, భజించెను, దయాత్వరా- కృపాతిశయముచేత-అరిరాముఁడు,చిక్కులిన భిరాముఁడు- ఆదిత్యకులభర్తః-దేవతాపతియైనయింద్రుడు-కరుణసేయునంతకున్-ప్రసన్నమగుపర్యంతము- తగు- తగిన- గట్టితాల్మిచేత-భజించెనని క్రిందటికన్వయము॥ ౩౨॥

౩౩-తే. గీ- ప్రీతివచ్చినాకీశుడు నాతపోని।భూతిఫలముదానైయత్య
పూర్వవృత్తి।నధికశివమనురూపసన్నిధియొసంగ।నతని
నంచికృతార్థుడనగుదుననుచు। ❋

భా॥ ప్రీతివచ్చి- నాకీశుఁడు- ఇంద్రుడును- ఆతపోవిభూతియొక్కఫలమును- తాన్-తాను-నైయత్యపూర్వ-నియతత్వపూర్వకమయిన-వృత్తిన్-వర్తనగలదాని-అధికమైనశివమనురూప-శివమంత్రరూపమయిన-సన్నిధి-తెసైననిధానమును-పెన్నిధివంటిపంచాతురిననుట-ఒసంగన్-ఇచ్చినను-అతనిన్-ఇంద్రుని-అంచి-అంపి-కృత-చేయబడ్డ-అర్థశివారాధనరూపప్రయోజనముగలవాడు- అగుదుననుచుఇంద్రుడుశివమంత్రోపదేశముచేసెనతర్వాతనర్జునుడీప్రకారమునజింతించెను॥రా॥ ప్రీతిపచ్చి-సంతోషమువచ్చి-నాకు-ఈశుడు-రాముఁడు-అధికశివము-అతిశుభమయిన- అనురూపసన్నిధి-నాకుదగినసాన్నిధ్యమును-ఒసంగన్-కృపచేసినతర్వాత-అతనినంచి- ఆరఘునాథునినంపినవాడయిన-కృతార్థుడనగుదున్-అలాగేబ్రహ్మలోకమునకుపచ్చెదననుచు॥ ౩౩॥

౩౪-వ- యథోచిత వినయోపచార పూర్వకంబుగా నింద్రునిమ
గుడఁపనిచి॥ ❋

౩౫-క- తనమనమున నెంతయుమిం । చినతాత్పర్యమున రాజశేఖ
రుసుభక్తిన్ననిరఘునాథుఁదలఁచుచు। ననుపమభూయస్స
మాధినపదుజలిర్చెన్॥ ❋

రా॥ రాజశేఖరున్- రాజశ్రేష్ఠుడైనవాని-రఘునాథునిదలచును-భూయః-మతియు॥భా॥ రాజశేఖరున్-ఈశ్వరుని-నిరఘున్- నిష్కల్మషమయినవాని-నాథునిదలచు-చు-భూయః-తెలుచైన-రపస్సమాధినిదలిర్చెను॥ ౩౫॥

౩౬-చ- అతఁడునుదత్తపోమహిమ యచ్చటిమానులు వచ్చిచెప్ప
గా । నతికుతుకంబువన్వినుచు నచ్చటికింజని యొంబరాజి

తో । ద్ధతివిలసద్వయోమృగయుతత్వనలక్ష్మిన శేషలోకసం
స్తుతగుణ కుంధరాత్మజకుఁ జూపి యుఁగెప్పియు వేడ్కసే
యుచున్॥ ❋

భా॥ అతడును- ఈశ్వరుడును- తత్- అయర్జునునియొక్క-తపోమహిమను-అచ్చటికిన్-అర్జునాశ్రమసమీపమునకు-పర-పరులచేత- అజిత-నివారింపబడని-ఉద్ధతి-ఔద్ధత్యముచేత-విలసత్-ఒప్పుచున్న-వయః-పక్షియముగల,మృగయుతన్,కిరాతత్వముచేత॥ని॥ మృగయుర్లుబ్ధశ్చనః - అని, అ, వనలక్ష్మిని, ధరాత్మజకున్,పార్వతికి॥ని॥ ఆహార్యధరపర్వతాః- అని, అ, చూపియుజెప్పియువేడ్కసేయుచు- చనియెనని క్రియ॥ రా॥అతడును-ఆరాముడును,పరాజిత-తిరస్కరింపబడిన- లేనిదనుట-ఉద్ధతి-ఔద్ధత్యముగలవైరముగలవైయనుట,విలసత్,ఒప్పెడి,వయః- పక్షులతోడను॥ని॥ ఖగబాల్యాదినోర్వయః,అని,అ,మృగములతోడను-యుతన్,కూడిన,వనలక్ష్మిన్,శరభంగాశ్రమవిలాసమును,ధరాత్మకున్,సీతను,చూపియుజెప్పివేడ్కసేయుచును, అచ్చటికిచనియెనని క్రియ॥

౩౭-చ- వలసినవన్యవర్తనము వార్యగతిన్ జరిగింపుచుం బ్రవ । ర్థిలు
తఁడుఁ బేర్చుతమ్ముని యతిస్థిరభక్తిప్రమోదసంపద। ల్దలకొ
నఁగా నరణ్యచరతన్భజియించి దాతండుముఖ్యభృత్యులమ
రసంయమముల్మదము కోనది। మొక్కనటించెమర్త్యతన్॥

రా॥ వన్యవర్తనము-కందమూలఫలాదికమును, జరిగింపుచున్-ఆహారముచేసికొంచును,ప్రవర్థిల్లుతమిన్,అధికారముచేత,పేర్చు,ఒప్పునట్టి,తమ్ముని,లక్ష్మణునియొక్క,అతిస్థిర,భక్తిన్,భక్తిచేత, ప్రమోదసంపదల్ తలకొనగా,అరణ్యచరతన్,వనసంచారమును,భజియించి. చేకొని,అతండు, ఆరాముడు, ముఖ్యభృత్యులు, ఆత్మసేవకులయిన-అమరసంయముల్, దేవములు,మదిమొక్కన్,మనస్సుయందేమొక్కగా-మనుష్యావతారుడయియున్నాడుగనుక,మర్త్యతనునటించెను॥భా॥ వలసిన-వన్యవర్తనము వనవిహారమును,తమ్ముని, అరణ్యచరతన్- కిరాతత్వమును, భజియించియు,పొందినవారయ్యె, తండుముఖ్యభృత్యులు, నందిప్రముఖ సేవకులును ॥ ని ॥ తండుసందినానం దికేర్వరే, అని, అ, అమరగా- సంయముల్ - మనులు - మదముతోమదిన్-సంతోషముతోగూడినమనస్సుచేత- మొక్క-మర్త్యతన్-మనుష్యరూపమున-నటింపన్-నర్తించెను॥ అదియట్లుండనట్టిసమయంబున॥

౩౮-చ- బిరుసునఁ బేచుఁ దేవరిపు భీమవరాహవపుర్మహారాణ
సుందరసనిశేవధామసమువంచితపశ్చిమరాంగరాజకుం
జరకుథ కాకృతిం బ్రబలుసత్త్వపలాశిచయంబుగూడుచున్।
స్థిరునినుదూవిభు డనుమతిన్వనుదోలెపమాదరంబునన్॥

భా॥ దేవ-దేవతలకొఱకు ప్రతిశత్రుడయినవాని, భీమ, భయంకరమయిన-వరాహవపుష్క, సూకరాకారముగలిగిన, రాక్షసుఁ, మూకాసురుననుట, తరస, మాంసముయొక్క ॥ని॥ పిశితంతరసరమానసమ్-అని, అ, విశేభి, భేదమునకు, క్రొవ్వునకనుట, ధామ, స్థానమైన, సబాదంచిత, ప్రకాశించుచున్న, సత్వమయ, బలప్రచురమయిన, పౌరుష్యమునను యట్టు, అంగరాజకుఁ, శరీరశ్రేష్ఠముగలవాని, చర- చరించెడి, వధరాకృతిఁ, పర్వతాకారముచేత ప్రబలెడువాని, సర్వ - పలాశిచయంబు, వృక్షసమూహమును॥ని॥ పలాశిద్రుమద్రుమాగమాః, అని, అ, కూల్చునుస్థిరుని, వరాహవపుష్కరాక్షసునని- కిరాతటికన్వయము- ఉమావిభుండు, ఈశ్వరుఁడు, గమ- అణచుటయందుగల-ఆదరంబున వెనుదాలెను-రాక్షసుఁ, తరసవిశేష, అంగరాజకుఁ చరకధర- అనెడిదిక్కులసంధిలక్షణము॥క॥ నాంతములయినపదంబుల, పొంతంబై నున్న శబ్దములకటతపప్లకాంతిగజడదబలగున- య్యంతనకారంబు నున్నలభినవదండియనియాంధ్రభాషాభూషణము॥రా॥ దేవరిపుభీమవరాహవ- లెస్సయుద్ధముగలవాఁడా॥ని॥ సంగ్రామాభ్యాగమాహవాః-అని-అ-పుష్కరాక్ష- రాజీవాక్ష ॥ ని ॥ భీసపద్మనూనరాజీవపుష్కరాంభోరుహాణిచ-అని, అ, సుందరమునయి, విశేష ధామ, విశేషతేజస్సహితమునైసముదంచిత- పూజితమునై-సత్వమయ, సాత్వికగుణప్రధానమునైనఅంగముగలవాఁడా- రాజకుంజర, రాజశ్రేష్ఠుఁడా॥ ని॥ సింహశార్దూలనాగాద్యాఃపుంసిశ్రేష్ఠార్థగోచరాః, అని, అ, ఇవిసంబుద్ధులు-ప్రబలు-ప్రబలెడి-సర్వపలాశిచయంబు, రాక్షసమూహమును-నిను-మావిభుండు-మాధవుడు-అను-అనెడి-మతిఁ-మతిచేత-వినుతౌనదరము॥ ౩౮॥

౩౯. సీ. అసికోర్కి-మీఱ నిజాలోకపరులతీరా శ్రమాలయములనన్న
సుసరింప । నవనభూధారాను యానోచితాధ్వనిక్షిప్తాం
ఘ్రిగతులను జెన్నుమిగుల । నాత్మభక్తునిసత్వమంసిపొ
చుటపురాజవతంసుదట్లువత్సలత నేగి। యావనక్రోడంబు
నంచాతపస్వియుఁదానునుగూడసత్ఫలతనొప్ప । నంబక
ములేసిరివహించె నదితదుభయ । సంగరాగమనోర్జితో
త్సవధురానిమిత్తతగరంబునుతిగాంచిమించునప్పుడొగిద
దన్యోన్యజన్యమూద్యోతియగుచు॥ ❋

రా॥ అని, ఇట్లని, అవనిభు, సీతయొక్క-ఉదారమయిన- అనుయాన-కూడవచ్చుటకు-ఉచితమగునట్టుగా-అధ్వ, మార్గమందు, నిక్షిప్త-పెట్టఁబడిన- అంఘ్రి-పాదములయొక్క-గతులచేత జెన్నుమిగులునట్టుగా - ఆత్మభక్తుని- శరభంగునియొక్క-సత్వము-సత్వగుణమును- ఆవనక్రోడంబునందుఁ-వనమధ్యమందనుట ॥ ని ॥ క్రోడస్స్యాకరస్థాంశిగోహ్యః క్రోడః క్రోడంచవక్షసి- అని- అ- ఆతపస్వియు దానునుగూడఁ-శరభంగ

రాములుసంధింపఁగా-సత్ఫలతఁ- లెస్సఫలముగలవాటచేత ఒప్పెడి-అంబకములు-కన్నులు-ఏసిరి, ఏయొప్పిదములు - వహించెను- అది- ఆయొప్పిదము- తదుభయ-ఆయిద్దరియొక్క-సంగమందురాగముగల-మనః- మనస్సుచేత- ఆర్జిత-సంపాదింపఁబడ్డ-ఉత్సవధురా, ఉత్సవాతిశయమునకు, బహుపూర్వపదాపథామానక్షేయను సూత్రమునటచ్ఛ్రత్యయాంతము- నిమిత్తతఁ, సూచకమగుటచేత- తత్- ఆశరభంగరాములయొక్క-అన్యోన్యజన్య, ఒకరొకరివలనఁబుట్టిన- ముత్, సంతోషముచేత- ద్యోతియగుచుఁ- ప్రకాశించుచున్నదై- అదియొప్పిదమునించెదననియన్వయము - ఇందుకుభావము-శరభంగుఁడు రాముఁడునుకూడఁగాగన్నులవికాసమేదికలదోయాంకానమువారిమనస్సులయందలియుత్సవమును సంతోషమును దెలిపెననుట ॥ భా ॥ అని- యుద్ధమందుగలకోర్కిమీఱగా, నిజాలోకపరులు- ఆతీత- నిడువబడిన- ఆశ్రమములునాలయములుగలవారమునులుఅనుసరింప-భూదార-వరాహముయొక్క ॥ ని ॥ క్రోడోభూదారఇత్యపి-అని-అ, అనుయాన, వెంటబోవుటకుఉచితమౌనట్టుగా- అధ్వని- ధ్వనిలేకుండునట్లుగా-క్షిప్త-పెట్టబడిన-అంఘ్రి, గతులచేత-అవని, భూమి- చెన్నుమీఱగా, ఆత్మభక్తుని-అర్జునునియొక్క, సత్వము-బలమును, అరసి, పరీక్షింపఁ ప్రోపటప- రాజవతంసుడు- చంద్రశేఖరుడువిగి-ఆవనక్రోడంబునందుఁ- ఆయాతపస్వియుండు- ఆతపస్విఁయుదానును-అర్జునుండుదానును-కూడ-సత్ఫలతఁ- మంచికల్లులుగ వాటచేత॥ని॥ సస్యబాణాగ్రయోఃఫలమ్-అని- రత్నమాల- ఒప్ప - అంబకములు - బాణములనువేసిరి- అది, అదియేయాట-తదుభయ-ఆయిద్దఱియొక్క- సంగర- యుద్ధముయొక్క- ఆగమనమనెడి-ఉత్సవధురా-ఉత్సవాతిశయమునకు-నిమిత్తతఁ-కారణత్వమునువహించెనని క్రిందటికన్వయము-తత్-అకిరాతార్జునులయొక్క-అన్యోన్యజన్యము-తరస్పరయుద్ధము॥ని॥ యుద్ధమాయోధనంజన్యమ్మని-అ- ఉద్యోతియగుచుఁ - ప్రకాశించుచున్నదై-నుతగాంచిమించెనని క్రిందటికన్వయము॥ ౩౯॥

క॥ వారలిద్దఱుగొంతేదపన్న॥

౪౦. క- నుతసత్వాధికరణలస। దితరేతరజాత్యుచితసమిద్ధసపర్యా।
యతిరోహితభవులగుచు । ధృతినెరపుచుధర్మపటిమదృ
ఢతనెరపుచుఁ॥ ❋

భా॥ నుత-సత్వవననీయబలముగల, అధికరణ-ఘనయుద్ధముచేత-లసత్-ఒప్పుచున్న-అతరేతరజఒకరొకరివలనబుట్టిన-అత్యుచితమౌనట్టుగా- సమిద్ధ-ప్రదీప్తమగుసపర్యాయ-పర్యాయముతోఁగూడిన-తిరోహితబావులగుచుఁ- తిరోహితత్వముగలవారై-ఓటమిగలవారౌచుననుట-ధృతి-ధైర్యమును నెరపును-ధర్మపదిమ-వింటినేర్పుయొక్క-దృఢత- దార్ఢ్యమును నెరపుచును॥రా॥నుత-త్వ- సత్వగుణమునకు- అధికరణ-స్థానమైనదియనై- లసత్- ఒప్పుచున్న- ఇతరేతరజాతి- అన్యోన్యబ్రహ్మక్షత్రజాతులకు-వుచిత-

తగిన-సమిద్ధమయిన-సపర్యా-పూజలయొక్క॥ ని॥ సపర్యాతర్పణం బలిః- అని-అ-ఆయతి నిడివియందు-రోహిత-మొలిపింపబడ్డ-భావ- తాత్పర్యము గలవారౌచును-ధృతిసంతోషమును॥ ని॥ ధృతిర్యోగాంతరే ధైర్యే ధారణాధ్వరతుష్టిషు -అని-వి-ధర్మ-పటిమ-ధర్మాతిశయముయొక్క॥ ౪౦॥

౪౧-వ. ప్రవర్తిల్లి రయ్యవసరంబున॥

౪౨-మ. అరుదారన్నరభావవిస్ఫురితశౌర్యాలోకఖేలన్మనో। హర
మాహాత్మ్యము మీఱ లుబ్ధకరణవ్యావర్తనాశక్తిని। ర్భరుఁ
డై తాపసుఁ డంపలేమి బ్రకటింపం జూచి యీ రాట్కులా।
భరణం బిందునె చిక్కెనో యని నిలింపవ్రాత మెంచెన్ మదిన్॥

రా॥ అరుదారన్- అరుదగునట్లుగా-నరభావ- మనుష్యత్వము చేత విస్ఫురితుడయిన-శౌరి-విష్ణువైన రామునియొక్క, ఆలోక, సందర్శనరుచెడి, ఖేలన్-క్రీడచేత మనోహరమయిన మాహాత్మ్యము మీఱగా-భావము- విష్ణుసందర్శనమువల్ల దపోమహత్త్వము ప్రకాశింపగా ననుట. లుబ్ధ-ఎడబాయజాలని-కరణ, ఇంద్రియములయొక్క- లోభముయొక్క యనుట॥ ని॥ కరణం సాధకతమం క్షేత్రగాత్రేంద్రియేష్వపి-అని-అ- వ్యావర్తన, తిరిప్పుటయందుగల, అశక్తిచేత నిర్భరుడై, అశక్తియధికమనుట-తాపసుడు-శరభంగుడు-అంపలేమిన్, అంపలేకుండుటను, ఈరాట్కులాభరణంబు, రారామచంద్రుడు, ఇందునె-ఈయాశ్రమమందే- చిక్కెనో, రాక్షససంహారము జేయకనిలుచునో- అని, ఇట్లని-నిలింపవ్రాతము, దేవతాసమూహము, ఎంచెను॥ భా॥ నర-అర్జునునియొక్క-భావము, మనవి విస్ఫురితమయిన శౌర్యముయొక్క-ఆలోక, పరీక్షయందు, ఖేలత్, విహరించుచున్న, మనః, మనస్సుగలవారునియొక్క, మాహాత్మ్యము, జయము మీఱగా-లుబ్ధక-కిరాతరూపమైనవారునియొక్క॥ ని॥ మృగయుర్లుబ్ధకశ్శ్వసః-అని, అ- రణ- యుద్ధమును-వ్యావర్తన, మానుపుటయందుగల-అశక్తి, శక్తిరాహిత్యము చేత-నిర్భరుడై-అతిశయము లేనివాడై॥ ని॥ భరాతిశయభారయోః అని-వి-తాపసుడు-అర్జునుడు, అంపలేమిన్- అమ్ములయొక్క-లేమి-ప్రకటింపన్-ప్రకాశము చేయగా- అమ్ములు పొదులలో గానక వెదకుచుండగా ననుట- ఈ రాట్కులాభరణంబు- ఈయర్జునుడు-ఇందునె- ఈబాణము లేమిచేతనే-కడమనుంభమః॥

౪౩-క. తనకును శరభంగమునీ। శునకును సమరసత్త్వభరము సాంద్రదినో
దవుచుం। దనరుటగడు నెన్నికలం। గని ప్రబలధృతిం దనరుచున్
క్షత్రియుఁడంతన్। ✻

భా॥ క్షత్రియుఁడు-అర్జునుడు, తనకు- శరభంగము, బాణములు లేకపోవుటయు, ఈశునకు నమరసత్త్వభరము యెన్ని-కలంగని, చలింపని॥ రా॥ తనకును శరభంగమునీశునకును- సమ-సమానమయిన- రసత్త్వభరము-అనురాగాతిశయము- ఎన్నికలన్-కాని యాడుటచేత-బలధృతిన్-అధికసంతోషముచేత-క్షత్రియుడు-రాముడు ౪౩

౪౪-సీ. అతిదృఢంబైనట్టి యాత్మసఖ్యాతిచాపలత నెంతయుఁ
దలఁ బలిమిఁ ద్రిప్పి। ఘనతేజునమ్మహాత్మునిఁ నీకు నబ్రహ్మక
ట్టడ యొల్లట్లకొఱ దాఁట। నగు నెపొమ్మనుచుఁ దానసిపిను
గడఁకమొత్తంబై నిలింపసంఘంబు విరులు। గురిసె నన్న
దునిజస్థిరచండహేతి పాతమున వికారలేశముఁ బొరయక।
మెఱయు నారణ్యకేంద్రుపై మెచ్చుగర। నహగతివిధిఁ జే
రంగ నరిగె నాసమిద్ధశౌర్యుఁడు శుభమానియుద్ధవశత। ఘన
పదవి నెల్ల ఖచరులు వినుతి సేయ॥ ✻

రా॥ ఆత్మ-తనయొక్క- సఖ్య- చెలిమియందుగల-అతిచాపలత-అత్యంతచపలత్వమును-త్రిప్పి-మరలించి- రాముడనెడు మాట-అమ్మహాత్మునికి-శరభంగునికి-నీకు-బ్రహ్మకట్టడ-బ్రహ్మదేవుని యాజ్ఞ-అనుచు-నని చెను- నిజ, స్వకీయమైన-స్థిర-నిత్యసత్యమయిన, చండ-హేతి, అగ్నిహోత్రుని యందగు, జౌపాసనాగ్ని యందలి యనుట- పాతమునన్-ప్రవేశించుటచేత- మెఱయ- అరణ్యకేంద్రుపైన్-మునిశ్రేష్ఠుడైన-శరభంగుని మీద, నిలింపసంఘంబు-గహనగతిన్-తగినక్రమము చేత విధిన్ బ్రహ్మదేవుని-చేరంగన్-చేరుచుండగా-విరులుగురిపెనని, క్రిందటికన్వయము- ఆసమిద్ధశౌరుడు- ప్రదీప్తమైన శౌర్యముగలరాముడు, శుభ, మానిని, శరభంగునియొక్క, ఉద్ధవ-సంతోషముయొక్క-శతములచేత-ఘనమైనపదవి నెల్ల-ఖచరులు వినుతిసేయఁగా- నరిగెననియన్వయము-ఫలితార్థము-రాముడు శరభంగునికి, ముక్తినను మతించి-యాముని దివ్యపుష్పవర్షములతో బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుచుండగాఁ దాను-సుతీక్ష్ణమునియాశ్రమమునకు-సాగివచ్చెననుట॥ భా॥ ఆత్మ- తనయొక్క, సఖ్యాతి, ఖ్యాతితోఁ గూడిన, చాపలత-ధనుర్లతను-గాండీవమును, తనబలిమిచేత-త్రిప్పి- విసరి, అమ్మహాత్మునికి - ఈశ్వరుని- నీకుబ్రహ్మకట్టడ బ్రహ్మవ్రాఁత, దాఁటనగునె పొమ్మనుచున్ - ఈట్టువగిలించుకొని యనాగునట్లుగా నీ వ్రాఁతయుండెననుచు తాను-అర్జునుడుఁ-అనిజ్జముగడఁకన్, యుద్ధమందలియధికరోషముచేత, మొత్తన్-కొట్టఁగా, పైన్- అర్జునుని పైని నిలింపసంఘంబు విరులు గురిసెను-నిజస్థిర చండహేతి-గాండీవముయొక్క॥ ని॥ రవేరర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయః-అని-అపాతమునన్-పెట్టుచేత-మెఱయుచున్న- ఆరణ్యకేంద్రుపైన్-కిరాతరూపమునున్న-ఈశ్వరునిమీద, మెచ్చుకనరఁగా, అహగతివిధిన్- సమయోచితగతి-విధానముచేత-వేగిరముగా ననుట, ఆసమిద్ధశౌర్యుఁడు-అర్జునుడు, శుభమో, శుభమనునట్టి-నియుద్ధవశతన్-బాహుయుద్ధపరతచేత॥ ని॥ నియుద్ధం బాహుయుద్ధేస్యాత్-అని-అ- ఘనపదవిన్-ఆకాశమార్గమునయెల్ల-ఖచరులు-దేవతలు-వినుతు సేయగా జేరంగనరిగెను॥ వ॥ అంత, ౯౪॥

౪౫-శా. మాయామర్త్యుఁడు మాధవుండవిచలన్మైత్రిన్సుతీక్ష్ణా

శ్రమ । స్థాయత్సత్త్వవిహారవప్రవిశదీవద్ద్వేషరోషాం

కురం । బైయేపా౯గఁగఁజాఁచుచుంబరుపడీన్ద్రాక్షోఁయయంబె

కరుఁగా । జాయందమ్మునిరూఢదృష్టిఁగనభూప్రసంజ్ఞన్ని

యోగించుచుణ్ ॥ ❋

భా॥ పుమాధవుండు- అవిచలత్, చలింపని-మయిత్రిక్-అర్జునునిమీఁదిమైత్రిచేత-సుతీక్ష్ణమై-అశ్రమ- శ్రమరహితమై- స్ఫాయత్- పెరుగుచున్న-సత్త్వ-బలిమియొక్క-విహారము-పెనఁగులాటయనుట-అప్రవిశత్-ప్రవేశింపని-ఈషద్ద్వేషరోషాంకురములుగలదయి-వరు-పడిక్-అర్జుననియొక్క-వశిచేత జాయక్- పార్వతిని-తమ్ముక్-అర్జుననివన్ను-నిరూఢదృష్టిక్ - సావధానదృష్టిచేత- కనక్- చూచునట్టుగా-నియోగించుచును॥ రా॥ మాయామర్త్యుఁడైనమాధవుండు-రాముఁడు-సుతీక్ష్ణాశ్రమమందు-స్ఫాయత్-వృద్ధిఁబొందుచున్న-సత్త్వ-జంతువులయొక్క-విహారము మైత్రిచేతనప్రవిశదీషద్ద్వేషరోషాంకురంబై యేపారఁగా-జాయక్- సీతను-తమ్మునిక్-లక్ష్మణుని-రూఢ-కడమ సులభము॥

౪౬-క- ప్రీతిదనరభూరితప । శ్చాతుర్యసుతీక్ష్ణసత్త్వసందర్శన । సం

జాతముగవేడ్కయంతటఁ । జేత్రోరపిజనముమిగులఁజే

యనలరుచుణ్ ॥ ❋

రా॥ సుతీక్ష్ణమునియొక్క-సత్త్వగుణముయొక్క- సందర్శనమువలన-అలరుచును॥ భా॥ తపశ్చాతుర్యముయొక్కము- సుతీక్ష్ణ-తీవ్రమైన-సత్త్వ- బలిమియొక్కయు-కడమ సరి॥

౪౭-క- భద్రగతినరుగలోపా । ముద్రానందస్వరూపమునిర్భరతని

ణీ । ద్రప్రసన్నతా సంపద్రుచిరతమెఱయ నేత్రపర్వ

మొనర్చెన్ ॥ ❋

రా॥ భద్రగతిక్-మంచిగమనముచేత-అరుగఁగ- పోఁగా-లోపాముద్రానందస్వరూపముని-లోపాముద్రకానందస్వరూపమయినమునిఅగస్త్యుఁడు- దర్శనా-చూపఁగిన-నిర్నిద్ర-స్ఫుటమయిన-ప్రసన్నతాసంపదయొక్క-రుచిరతమెఱయ-నేత్రపర్వమొనర్చెన్-కనుపట్టెను-రాముఁడగస్త్యాశ్రమమునకుబోయెననుట॥ భా॥ భద్రగతిక్-శుభలీలచేత-అరుక్-నిరామయమయినము-ఆలోప-అక్షయమైన-ఆముద్ర-నిరవధికమయిన-ఆనందముగల-స్వ-తనయొక్క-రూపము-నిదర్శన-రుచిరతచేత మెఱయఁగా- పుమాధవుఁడు-నేత్రపర్వమొనర్చెను-ప్రత్యక్షమాయెననుట॥ వ॥ అప్పుడు॥ ౪౭॥

౪౮- సీ- దివిమోచియున్నయద్రినిధర్మకార్యార్థ మానతంబుగ

జేసినట్టిమునిని । మించిలోకము నావరించినవిషరాశిన్

పోశనముగొన్నయద్భుతాత్ము । జీవననోషవిద్రావణజ్యో

తిర్మయస్వమూర్త్యాలోకుఁడగుమహాత్ము । నఖిలవేదాం

తవేద్యాత్ముఁడైభువనవంద్యతఁ బెంపుమీఱుమహానుభావు ।

నచిరనిర్మాణగానిత్యసేకముల నెలయు । జడలతేగెంపువిపులత

గడుమెఱయఁగ । మెకముతోలువిభరాతిసముద్ధతనువు, నొం

డొకటికందమైయొప్పనొప్పవాని ॥ ❋

భా॥ దివి-స్వర్గమును- మోచియున్న- అద్రిక్- మేరువును-ధర్మ-వింటియొక్క॥ ని॥ ధర్మః పుణ్యే యమే న్యాయే స్వభావాచారయోః క్రతౌ-వుపమా యామహింసాయాంచార్షే చోపనిషద్యపి-అని-వి- కార్యార్థము- ఘనునిక్- బలవంతుని-అవరాశిక్ కాలకూటమును-అద్భుతాత్మక్-విచిత్రధైర్యముగలవాని॥ ని॥ ఆత్మా యత్నో ధృతిర్బుద్ధిః స్వభావో బ్రహ్మవర్ష్మ చ- అని- అ- జీవనదోష సంసారదోషమును- విద్రావణ పోమొత్తెకి-జ్యోతిర్మయమైనస్వమూర్తియొక్క- ఆలోక-సందర్శనముగలవాఁడగు-మహాత్ముక్-పవిత్రరూపుని-వేదాంతవేద్యాత్ముఁడు-మహానుభావుక్-ప్రభావముగలవాని-నెలయుక్-చంద్రుఁడును-కడమ సులభము॥ రా॥ దివిమోచియున్న-మిన్నుముట్టిన-అద్రిక్-వింధ్యమును-ధర్మకార్యార్థము-సంధ్యావందనాదిధర్మములునడిచెడికొఱకు-ఆనతంబుగక్ అణఁగునట్టుగా- విషరాశిన్ సముద్రమును- జీవనదోష- నీళ్ళకళంకును॥ ని॥ జీవనం భువనం వనమ్-అని-అ-విద్రావణ-మాన్పెడి-జ్యోతిర్మయ-నక్షత్రరూపమయిన-స్వమూర్తియొక్క-ఆలోక-ప్రకాశముగలవాఁడగు॥ ని॥ ఆలోకాదర్శనోద్యోతౌ-అని-అ. శ్లో॥ ప్రససాదోదయాదంభః కుంభయోనేర్మహౌజసః, అని-ప్రమ-వేదాంతములను-లేది-తెలిసిన-ఆత్మ-బుద్ధిగలవాఁడై-అమరునట్లుచున్న-కడమ సరి॥ ౪౮॥

౪౯-తే-గీ- చూచియాదిత్యకులరాజసుతుఁడుహర్ష । వినయభక్తు

లసాష్టాంగవినుతిచేసె । నవుడు గానున్నయట్టితత్ప్రసిద్ధి ।

దమప్రయోజనమనినుతల్లసరిరాత్మ ॥ ❋

రా॥ ఆదిత్యకుల-సూర్యవంశమందుబుట్టిన॥ భా॥ ఆదిత్యకులరాజ-దేవేంద్రునియొక్క-దనుప్రయోజనముని-నివాతకవచకాలకేయాదిసంహారపేంతువని॥ ౪౯॥

౫౦-క- స్వతపఃఫలసాక్షా త్తారు । రతఁకృతసాన్నిధ్యుఁడైనరాజవ

తంసుణ్ । హాతికలుషుఁడుదసినుఁడ । స్వితముగుచిత్తమున

నిట్లనిప్రశంసించెన్ ॥ ❋

భా॥ రాజవతంసుని - తపసి - అర్జునుడు-చిత్తముతోడ ॥ రా ॥ చిత్తమునన్-చిత్తమందు॥

౫౧-క- విశ్వేశ్వరవిశ్వాత్మక । విశ్వాధిధాన । యఖిలవేదాంతవచ । శ్శ్వ

లభివర్ణ్యమానమ। హైస్వర్యాకరిమానిత్యాయభవశుభమయా।
రెంటికిసమము-సులభము॥

౫౨. మ- నిశితప్రజ్ఞతఁజూడ నేవికృతియా స్లేకంబ్రునీయందునీ। దశ
రూపాశ్రయణం బొనర్చుటయుదందర్కింప లోకంబులం।
దశుభ ప్రక్షయమున్స్వభోదయ మునున్యద్భక్త వాత్సల్య
తా। శక్తియూయుక్తతఁజేయఁగంతియగుదాతీతప్రసన్నా
త్మకా॥ ❀

రా॥ నీ-దశరూప- దశావతారములయొక్క-ఆశ్రయణంబను-ఒనర్చుట-వహించుట॥ భా॥ ఈదశక్-ఈప్రకారమున॥ ౫౨॥

౫౩-క- ఆదిసకలసదాచారం। బదిసర్వజ్ఞానమదిసమస్తజనిఫలం।
బోధవిశదోలదినొకప్పుడు। హృదయమునీయందుఁజేతుఁజ
శివమహేశా॥ రెంటికిసరి-సులభము॥ ❀

౫౪-క- అతివాఙ్మన సొస్పదయా। నుతికొగ్గిన సాహసమ్మునస
హింపుదయ। స్మృతివాహనేనలజ్జిం। చితనోఽచ్యుతయనం
తశివగుణరాశీ॥ ❀

భా॥ అతివాఙ్మనసాస్పద-వాఙ్మనస్సులకగోచరముగానిస్థితిగలవాడా వాఙ్మనసపదము అచతురాదిసూత్రమునని పాతము-అచ్యుత-నిరాశివ॥ రా॥ శివగుణరాశీ॥

౫౫-క- అనుచుపునఃపునరభినం। దనములు నెమ్మనమునందుకం
చితసమ్మోదనితాంతభక్తిసంతత। వినయంబులుసండడిం
పవేమరుఁజేసె॥ ❀

భా॥ నెమ్మనమునందు వేమరుఁజేసెననియన్వయము- కనమ రెంటికిసమము॥

౫౬- వ- తదనంతరంబ॥ ❀

౫౭-క- వినుతుఁడు రాజన్యోత్తముఁ। డమితతపశ్శక్తిమహిమహా
షీశకృపా। సమవాప్తినిష్టదివ్యా। స్త్రమతల్లిసిద్ధిగనిముదం
బందెంచీడు॥ ❀

రా॥ తపశ్శక్తితె-మహీ-స్థానమయిన- మహర్షీశ-ఆగస్త్యునియొక్క-దివ్యాస్త్రమతల్లి- వైష్ణవచాపబ్రహ్మాస్త్రములయొక్క-సిద్ధి- ప్రాప్తిని॥ భా॥ తపశ్శక్తిమహిమ చేత-మహర్షి-మహమముగల-ఈశ- ఈశ్వరునియొక్క- అస్త్రమతల్లి- పాశుపతమునియొక్క- కడమ సులభము॥ ౫౭॥

౫౮-శా- అక్షుద్రప్రథమానదివ్యశర సంప్రాప్తింబ్రకాశించునా।
కుక్షిద్వంశపతంగుఁడగ్నానిమహాగోదావరీతీరసీ। ద్రక్షో
పాయపథంబునేడు దొరికెన్బ్రొండంమసంరక్షణా। సత్కుంద
ద్వనభూమిదేవతలుసంప్రీతింగమున్న్యాకలై॥ ❀

భా॥ కుక్షిద్వంశ-భూవంశమునకు॥ ని॥ గోత్రాకుఃపృథివిపృథ్వీ-అని అ-పతంగుఁడ్-అర్జునునిఁమహాగః-అధికాపరాధములచేత॥ ని॥ ఆగోపరాధోమంతుశ్చ-అని-అ-దావరీతిదవాగ్నిభంగినీ॥ ని॥ దవదావౌవనారణ్యవహ్నీ- అని-అ-రీతిశబ్దమీకారాంతమయినం దున-క్తిచ్చకారసంజ్ఞాయాన్మనిక్తిన్- రాక క్తిచ్ వచ్చినదగనుక- సర్వతోక్తిన్నర్థాదిత్యేకేయనిజీష్ వచ్చియీకారాంతమయినది-రసత్-మ్రోయుచున్న-రక్షః-రాక్షసులయొక్క-అపాయపథంబు-పన్నోపాయపథము, తద్వనభూమియందు ఇంద్రాదులు-పోడచూపి॥ రా॥ కుక్షిద్వంశపతంగుఁడ్- రాముని-మహాగోదావరీతీరమందున్న-సత్-సజ్జనులయొక్క-రక్షా-సంరక్షణముయొక్క-ఉపాయమార్గము- తద్వనమందున్న-భూమిదేవతలు-బ్రాహ్మణులు-పొడచూపియుపచారమైనదిగాదనిముందరికన్వయము॥ ౫౮॥

౫౯- వ- యథోచితప్రకారంబునంబోదసూపియతనిప్రణామాది
వినయకృత్యంబులుగయికొని॥ ❀

౬౦-క- అరుదుగనుపచారమొనర। ర్చిరిదీవనలెలమినిచ్చిరి తమతమ
మహాశరసాదరాపణంబులఁ గరము మరుచునుండ వేడుక
కనుసప్రభులై॥ ❀

రా॥ తమతమ-మహాన-అధికాంత-రస-అనురాగముయొక్కయు-ఆదరముయొక్కయు-అర్పణంబులన్-ప్రకటనములచేతననుట-అరురుచునుండగా-సప్రభులయి-ప్రభాసహితులయి దీవనలిచ్చిరి॥ భా॥ తమతమ- మహాశర- దివ్యాస్త్రములయొక్క-సాదరార్పణంబువల్ల, సప్రభులయి ఇంద్రసహితులయి దీవనలిచ్చిరి॥ ౬౦॥

౬౧. తే.గీ. అంతనాత్మపురస్స్థితిగాంతకాల। ముండితమశాఖ్యము
లఁకొండలుడిపీచనుట। వారిహారబుధనుజోడుకొందుజనగ।
జనిరో వేదక్రియదాసజగతికతఁడు॥ ❀

భా॥ ఆత్మపురస్థితిక్-స్వగమస్థితిచే॥ రా॥ ఆత్మపురః, తమముందరనగుస్థితిని-వారలు-ఆబుషీశ్వరులు-కడమసుభము॥ ౬౧॥

౬౨-క- అందునసమందకుభోదయ। మొందగనిబిడాబ్దలరుచుం-
జెనుసుమిత్రా। సందనజనకసుతానిశ। సందర్శితవనవోల్లసద్భజసర్గ।

రా॥ అందున్-ఆవనమందు-నిబిడ-సాంద్రమయిన-ఓజుడు తేజస్సుగలరాముడు కడమసులభము॥ భా॥ అందున్-ఆస్యగర్ణమందుకని-బిడౌజుడు-యింద్రుడు॥ ని॥ బిడౌజాః పాకశాసనః-అని-ఆ-సుమిత్ర-సన్మిత్రులకు- ఆనందనజనక-ఆనందకరుడయిన-సుత-కుమారుడయినయర్జునునిచేత-అనిశ-యెల్లప్పుడు, సందర్శితమయి సభాజనరతిచేతనరుల చుండెను॥ ౬౨॥

౬౩. సీ. అసక్తిదనరినవాసవసేవావిభవానుభవనిరంతరానువృ
త్తి। నడరకపేరాసగుండెడి యుర్వశీతలోదరిపరిస్ఫీత
తరస। కామసంభ్రమతనొక్కతేయహిమాంశువశాక
ల్పమయినయారాకుమారుడున్నచోటికిదమినొక్కనా
డరుదెంచి కెళవుననుండియాకృతివిలాస। మారసచూచివి
శృంఖలస్మరశరార్తి। బూనె నానురవనితదాఁగాగయో
గ్య। మైవకాంతాకృతవహించి కానుపించె। సిగ్గుజిరునవ్వు
చూడ్కులజెన్నుమీఱ। ❋

భా॥ ఆసక్తిదనరి- నవమయిన-ఆసవసేవా-మద్యపానముయొక్కయు-ఆమిషానుభవ-మాంసభక్షణముయొక్కయు॥ ని॥ పలలంక్రవ్యమామిషమ్మని- ఆ-నిరంతరానువృత్తిచేత-పేరాసన్-అధికాశచేత-పురు-ఆశీతలోదరి-గొప్పయునయిచల్లగానికడుపుగలది-తనియనిదియనుట-ఒక్కతె-ఒకరాత్రుసీ-పరస్ఫీత-సముగ్రమయిన-తరస-మాంసమేదుకల్పాదు-కోరికయొక్క-సంభ్రమతన్-త్వరచేత-అహిమాంశు-సూర్యునియొక్క-వంశమునకు అకల్పుడయిన-అలంకారమయిన-రాకుమారుడు-రాముడు-వున్నచోటికి- కెళవునన్-సమీపమునఅతనిబూనెనుఆసురవనితతాగాన్-తానురాక్షసస్త్రీగాబట్టి-కానుపించెను॥ భా॥ ఆసక్తిదనరినవాసవసేవయనెడి. మిషవ్యాజముచేతనయిన-అనుభవ- సందర్శనముయొక్క-ఊర్వశీతలోదరి-ఊర్వశియనెడువనిత-పరిస్ఫీతతర- ఘనమునయి-సకామ-మన్మథసహితమయిన-సంభ్రమతన్- సంభ్రమముగలదియాటచేత- ఒక్కతేయ-ఒక్కతెయె.హిమాంశువంశ-చంద్రవంశమునకు-అకల్పమయిన॥ ని॥ ఆకల్పవేషౌనైపథ్యమ్మని-అ-రాకుమారుడున్నచోటికిన్-అర్జునునివద్దికి-తమిన్-రాత్రియందు॥ ని॥ రజనీయామినీతమీయని-అ-పరుదెంచి-ఆసురవనిత-ఆయప్సరస-కానయోగ్యమయిన- వర్ణనీయమయిన-కాంత-ఒప్పుచున్నఆకృతివహించి-కానుపించెన్-వచ్చెననుట॥ ౬౩॥

౬౪. వ. ఇట్లుగానుపించిపరస్పరసందర్శనసమయసముచితసంభా
షణంబులునడసితనమదింబొడలెడుమదనవికారంబు తెలియం
గెలింగించిననతండు॥ రంటికినిసరి॥

౬౫. గీ. తనయుదారయోగితకల్మితగడేలుపుచు। మదనజవశకలితని
జమతినిబ్రబలు। మనసుచేతనాచతురగామినికానయగ। నాన
లేకతన్నదియరామానుపుదున॥ ❋

భా॥ వుదారమయిన-యోగిత- యోగిత్వముయొక్కకల్మినిదులుపుచును మదనుమన్మథునియొక్క-జవ-వేగముచేత-శకలిత-భేదింపబడిననిజమతిగలదానిఆచతులగామినిన్-పూర్వసినిప్రబలుమనసుచేత-ఆనలేక-తాళలేక-తన్నదియరాగామానపుచును-ఆచతురగామినిన్-పల్కెననిముంథరిపద్యమునన్వయ॥ ౬౫॥

రా॥ తనకుదారమోగితకల్మి-భార్యాసంగతికలుగుటను తెలుపుచును-మత్-నాయొక్క-అనుజ- తంముడయినలక్ష్మణునికి- శకలిత-ఆధీనముగా జేయుదడిన-నిజమతిచేత-లక్ష్మణునిగోరియనుట. ప్రబలుమనగా-సుచేతనా-మంచిబుద్ధిచేత॥ ని॥ ప్రతిపత్ జ్ఞప్తిచేతనాః-అని-ఆ-చతురత-కామిన్-కాకుండుటచేత- చతురగామినదిక్కునసంధికిలక్షణము॥ క॥ ప్రథమాంతవిభక్తులపైగధితములగుకచటతపలుగసడదవలగుననియనంతునిచందముకాకలేకకదియరాగా-లక్ష్మణుండుపల్కెననిముందరిపద్యములోగతర్ణయుగ్రియయు॥ ౬౫॥

౬౬. సీ॥ జ్యేష్ఠసౌభ్రాత్రసుస్థితిలక్ష్మణుడుపలెరానరయగయిటు
వచ్చితబలనన్ను। బ్రహ్మచర్యస్థితిభజియింపబరమతాప
సనాధసత్యాజ్ఞపసబనిచిన। నాయగ్రజునియోగమీయో
జజేరునుకోనహర్ణ మెమిగిడిపొమ్మనినపలవు। పొలుపుగా
రామునూల్కొలువుచుగదిసియతండట్లపలుకనెందా
కగుట్టు। జరిపెదనుదుదిరిగిపైకొనకెరార్తినతనినతనిమద
వధసమవిశిఖ। థళితహృదయయగుచుదెలిచియందునా
కింత। గలకలేమిచూచినెలతగనలె। ❋

రా॥ జ్యేష్ఠునితోడిసౌభ్రాత్రమునందలిసుస్థితిగలవాడసులక్ష్మణుడుపల్కెను-బ్రహ్మచర్యస్థితిగలవానినినుభజయింపవచ్చితివి- తాపసులతోసనాథ-కూడిన-సత్యాజ్ఞ-భార్యాజ్ఞయొక్కపసచేపనిచిననాయగ్రజునియొక్కయోగమురామునినూల్కొలుపుచుఅతండు-రాముడును-అట్లమునుపటివలెనేపలుకగా-యెందాకగుట్టు-జరిపెదు- జరిపెదవుఅనుచు-తిరిగిరి-రామునివద్దికినిలక్ష్మణునివద్దికినితిరిగిరి-మదవంతుడయిన-అసమవిశిఖమన్మథునిచేత-దళితహృదయయగుచుఅతనినతనిన్-రాముని లక్ష్మణుని తెలిపితెచ్చి॥ భా॥ లక్ష్మణుడు-లక్ష్మివంతుడయినయర్జునుడు॥ ని॥ లక్ష్మీవాన్లక్ష్మణశ్శ్రీలః-అని-ఆ- పల్కెను-నన్నరయకయిటు-వచ్చితి-వచ్చితివి-పరమతాపసనాథ- వ్యాసులయొక్కఆజ్ఞపసచేత-బ్రహ్మచర్యస్థితినిభజయింపబనిచిన-నాయగ్రజు-ధర్మజునియొక్క-నియోగమునని యన్వయము-బ్రహ్మ

హాచర్యమునదతము చేయుమన్న పేనుపుననుట-వలవుపొలుపురా గాతిశయమును-గా రావు నెనరును-నూలో చెలుపుడున్-ప్రకటించుచును-, కదిసిపూర్వవిచేర-తిరిగిరి-ఖటిమతి-శైకొనుకోర్కిన్-పైకొనెడికోరిక చేత-అతని-మతనుత్వములేని-డివత్-దవాగ్నివలెవాచరింపుచున్న-ఆసమతిశిఖ-అతన్-అర్జునుని-తెలచియనియన్వయము॥ ౬౦॥

౬౧ - సీ॥ ఏమని చెప్పనింపెసగెడునునుబల్కులలర త్రైక్రికపర్వాం
గలక్ష్మినొప్పుకానితద్యుతిమానితాననయుంబుజాత్యుచిత
రూపంబులైనదృక్పాణిపదగతుల్ దీపింపగమహాసృగూ
డగంబులఁ దేఁ బర్వ। మేనుసాంద్రతరనాదార్ద్రనులేప
నముచేనవగుణాధిక్యవైభవముసూప బ్రేమమదనలీలల
పంబు బెరిగిపెరిగి। మడిగలపంగనిట్టట్టుగదిసికదిసి। సంప్రక
షణభీభత్సాత్మకప్రజనిత। వికృతియైయతుడగారాంబువెల
యబలికె। ❀

భా॥ త్రైక్రికపర్వ-నతోన్నతనమయిన-అంగలక్ష్మీచేతనొప్పెడి-రాకాసితద్యుతి-పున్నమచంద్రునిభంగిని-మానిత-బహూకరింపబడిన-అనన-ముఖముగలది-అంబుజ-పద్మములకుఅత్యుచితరూపంబులయిన-మిక్కిలిదగిన సౌందర్యముగలవయిన- దృక్పాణిపద నేత్ర హస్తపదములయొక్క-గతులు-విలాసరీతులు-దీపింపగా-మహాస్రిక్-కల్పవృక్షపుమాలికచేత-వ్యూఢ-వహింపబడిన-గనిధంబులు-పర్వన్- పరిమళింపగా-మేను-సాంద్రతర-మిక్కిలిదట్టమునైనసాంద్ర-సాత్త్విక స్వేదముగల-అనులేపనము చే-నవ కొత్తైనగుణాధిక్యవైభవముసూప-చెమటనుదడిపిన మైపూతయందుబరిమళమెచ్చుగనుక-మదనలీలలయిన్-మన్మథవిలాసములపై-ప్రేమ పెరిగి పెరిగి- సవికర్షణ- ధయిర్యసహితమయిన భీభత్సాత్మకన్-అర్జునునిమనస్సునకుఅప్రజనిత-పుట్టింపబడని-వికృతియయి వికారముగలదై- వికారమును బుట్టింపలేనిదయియనుట-కోపంబువెలయబలికెను॥ రా॥ యేమనిచెప్ప-ఒప్పరాకాశి-శూర్పణకతద్యుతి-అమానుషస్త్రీరూపకాంతినిమాని-తాను-అనయంబు- జాత్యుచితమయినరూపమయిన-రాక్షసజాతికితగినవ్యాకరముగలవయిన-మహాస్రి- బలునెత్తురులచేత॥ని॥ అస్రిమత్రపనిశయని-అ-గూడ-కవృతమయిన- సాంద్రమయిన-తరస-మాంసము యొక్క-అనులేపనము చేత-అవగుణాధిక్యవయిభవమును ప్రేమయు-ఆవనలీలపయిన్-భత్సణకిరియలపై-భీత్సాత్మక-జుగుప్సారూపమానట్లుగా॥ ౬౧॥

౬౨ - చ- అలవిమెరుంగలేకయితరాంగ నలంబలెనన్ను నిమ్మొయిం।
గలఁచుటయుక్తమే యొకవుఁగాక భవత్కృతదుష్టచేష్టి
తం। బులకుఫలంబు నేఁడొకటిపూర్ణము గానుపభోగ్యమై

కడు। జలమున దెందు దీమగతనంబకడంకలరూపు
మాలుటల్॥ ❀

రా॥ భవత్కృతదుష్టచేష్టితంబులకు, నేఁడు, ఉపభోగ్యమైఫలంబాదవుఁగాక, అట్టిఫలమేదనఁగా, మగతనంబుకడంకపరాక్రమములయొక్క, రూపుమాలుటలు-చంపెదననుట॥ భా॥ ఛలమును-ఎడొకటిపూర్ణముగాన్- యేడాదినిండుపర్యంతము, మగతనంబుకడంకంకలరూపుమాలుటల-పేడితనము వచ్చుటయనుట, ఒదవుగాక॥ ౬౨॥

వ॥ అనిపలికితదనంతరంబ।

౬౩. సీ. మదిచపలతఁ దన్ను నెరిగానమీని సీతాదేవరామలాస్యాది
తత్వ। విశ్రుతివాసనైవేల్పులుదనరాకపోకలుగాంచియు
బ్బజెలంగ। నుండనేరక... ర్యదూగెచ్ఛఁజని యిట్లు
వచ్చనేనికన్నవారునవ్వ। సిగ్గులెకేమనియగ్గలికనుజనస్థానం
బుచేరితత్సంశ్రయఖర। దూషణాదులచేతనాదులలితము।
లంతకంతకుదీపింపనాత్మవార్త। జరిపెనసుజాతి సకృతిచేష్ట
లుదివిజుల। ప్రీతినుఁడిగించెవను దింతఁబెట్టినదని॥ ❀

భా॥ కానమిని, ఇసీ- నిందావాక్యము, తాదేవరాము- తానుదేవతాస్త్రీ- లాస్యాతి-నృత్తగీతవాద్యముల యొక్క- తత్వ-సిద్ధాంతజ్ఞానము యొక్క, విశ్రుతిన్- ప్రసిద్ధిచేత-ఆసనై, ఆసపుట్టియనుట-వచ్చెనేయని-కన్నవారు-చూచినవారు, నవ్వసిగ్గులేకయేమని, జనస్థానంబుజేరి- సభకుబోయి-తత్సంశ్రయ అసభయాశ్రయముగాఁగలజనులయొక్క- ఖర- క్రూరములైన-దూషణాదులచేత-నాదులలితములు-చెడ్డవలవులు- దీపింప-ఆత్మవార్త, ఆత్మభరణమును-జరిపెదను-జాతిపకృతిచేష్టలు- అప్సరోజాతికిఁదగని చేష్టలు-దివిజులప్రీతినుడిగించెను-అనుచింతన్-అనెడివిచారమును, మదినిబెట్టినివాసమునకరిగెననిమున్దరిపద్యమునగ్రియ॥ రా॥ కాసమాని, సీతాదేవర- సీతకుమఅనిరైనలక్ష్మణునియొక్క॥ని॥ స్యాలాస్స్యః భ్రాతరఃపత్న్యాః స్వామినో దేవృ దేవరా-అని-అ - అమల - స్వచ్ఛమయిన-అసి, ఖడ్గము చేతనయిన॥ని॥ చంద్రహాసాసిరిష్టయః-అని, అ- ఆదిత్వ-మిక్కిలిఖండితత్వము చేత-అంటబట్టింపబడిన దౌటజేతననుట-విశ్రుతినాసమయై-చెవులుముక్కులు లేనిదై-సిగ్గునెక-యేను-మని-బ్రతికి జనస్థానంబు చేరి-ఖరునిపట్టణమునకుబోయి-తత్సంశ్రయ-అందున్న-ఖరదూషణాదులయొక్క- చేతనాదులలితములు- బుద్ధిమచ్చేష్టలు॥ని॥ ప్రతిపద్జ్ఞప్తి చేతనాః-అని-అ-దీపింప-ఆత్మవార్తన్-తనవృత్తాంతమును॥ని॥ వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతః-అని-అ-జరిపెదన్-నడిపించెదను-చెప్పెదననుట-అనుచింతన్-అనగతనిచారము అనును పుపసర్గము దిక్ దేవతలమనస్సునపెట్టి పెట్టినదైదివిజులప్రీతినుడిగించెను॥

౨౦. క. అనివార్యముఖరవాహిని । తనవాతెఱ పురఃప్రయాణతన్ వెడ
లఁగ రా । మునివాసమునకరిగె మ । న్యునిరూఢతఁ గఱలి
యుద్ధృతోత్సాహగతిన్ ॥ ❋

రా॥ అనివార్యము-అణపరానిది. ఖరవాహినీ-ఖరునిసేన॥ని॥ వాహినీపృతనాచమూః-అని-అ-తనవాతెఱ-తావచ్ఛేదు వాతెఱ-పురఃప్రయాణతన్ వెడలఁగన్- ముందుగా నెవినబడగా-మన్యు-రోషముయొక్క-నిరూఢతన్-పూఁతఱచేత॥ని॥ మన్యుర్దైన్యేక్రతౌ క్రుధి-అని-అ-యుత్-యుద్ధమందు॥ని॥ సమిత్యాజిస్సమిద్యుధః-అని-అ- ధకారాంతము-ధృతమైనయుత్సాహగమనముచేత రామనివాసమునకునరిగెను॥ భా॥ అనివార్య-వారింపశక్యముగానిదై-ముఖర-మోఁసిపారునట్టుగా-వాహిని-ప్రవహించుచున్న-ఎంతగుప్తముచేసినను వినబడునదియనుట-తనవాతెఱ- మన్యు- శోకముయొక్క-ఉద్ధృత-శకలింపబడిన-రామపూర్వశి-కడమసులభము॥ ౨౦॥

౨౧. సీ. అదియొంతయును వినియాపెమాటే వేఱొకచందమై చింతెనున్న
యాత్మ్యాత్మఖేద । జనకుననుంగుపట్టినిఁ బిల్చినీయా
శాపదానంబునే నెఱుఁగుదు । మదిచింతవలదునీకిదియ
నిష్టసమాగమము గాదు నాదగుచూఁట జేసి । ఘనమో
దమునను జనుచు జిష్ణుఁడు సుమిత్రానందనుఁడు తేర్చె
బూనిమంత । సారతరబలారిశాసనోద్దీప్తసం । రంభ
విభవుఁడగుచు రాఘవవిభుఁడు । భుజవశీకృతాజి విజయుం
డు వేల్పులు జయజయస్వనాతిశయనిముగుడ॥ ❋

భా॥ అత్యాత్మఖేదజనకున్- ఆత్మఖేదమును పుట్టించుచున్నవాని-అనుంగుపట్టిన్-అర్జునుని, పిల్చి ఇంద్రుడనెడుమాట-ఈ-శాపదానంబు, శాపమిచ్చుటను-యిది-శాపము అనిష్ట-ప్రియముగాని-సమా-సంవత్సరమందు-ఆగమము- రాకగలది-కాదు-వుండుమనుచు- సుమిత్రానందనుడు-సుమిత్రులకానందకారి. జిష్ణుడు. యింద్రుడు-తేర్చెన్ పూరడించెను అంతట-సారతరమైన-బలారి-యింద్రునియొక్క-శాసనముచేత-రామవిభుడు. మంచికాంతిగలవాడు-రామునివంటికాంతిగలవాడనియుజెప్పవచ్చును భుజవశీకృతమయిన-ఆజి-యుద్ధముగలవాడు, విజయుండు-చెండుబెండాడెనని ముందరక్రియ॥ రా॥ అత్యాత్మఖేదన్-చాలా విచారముగల-జనకుననుంగుపట్టిన్-సీతను-లక్ష్మణుడనెడుమాట, నీ-నీయొక్క-ఈశ, తాముని యొక్క-అపదానంబు- పౌరుషమును॥ని॥ అపదానం కర్మవృత్తమ్మని-అ, అనిష్టముయొక్క-సమాగమము రాక-కాదు- అనుచు-జిష్ణుడు-జయశీలుడు-సుమిత్రయొక్క నందను

డు-తేర్చెన్-తెలియజెప్పెను-అంత-సారతరబలముగల-అరి-శత్రువులయొక్క-శాసనశిక్షయందు-అదివిజయముగలవాడు-రామవిభుడు-రఘునాథుడు-కడమసరి॥ ౨౧॥

౨౨. తే. గీ. సర్వదివ్యాస్త్రదుర్వారసారయుతని । వాతకవచాది
రక్షోర్జితాతులరణ । విహారణోద్యాహదైవతవిమత
సేన । పైనడరి చెండు బెండాడెఁ బ్రభుయుతముగ॥ ❋

రా॥ సర్వదివ్యాస్త్రదుర్వారమయిన-సార- బలముతోడ॥ని॥ సారోబలేస్థిరాంశేచ-అని-అ-యుతములయిన-నివాత-గాలిదూఱని॥ని॥ నిర్ణిశ్చయనిషేధయోః-అని-అ-కవచాదుల దేతిరక్షచేత నార్జితమైన యతులరణవిహారణోత్సాహముగల దైవతవిమత సేనపైన్ రాక్షససేనపై ఆడరిలఘించిప్రభుయుతముగన్ ఖరాదియుతముగా చెండుబెండాడెను॥ భా॥ సారయుతులైన-నివాతకవచాదిరాక్షసులచేత-ఆర్జిత-సంపాదింపబడినకడమసులభము॥

౨౩. క. తముఁదద్ధ్వంసనిమిత్త । ప్రమదదశాస్యుఁడగుసురప్రభు
కడకేఁగి నోమోదోచితసం । భ్రమతం బ్రీణమిల్లెనతని సా
దంబులకున్॥ ❋

భా॥ తద్ధ్వంస-ఆరాక్షససంహారము- నిమిత్త, కారణముగాగల, ప్రమదదశ, సంతోషావస్థగల-ఆస్య-ముఖముగలవాడగు. అ-సురవిభు-యింద్రునియొక్క-కడకున్-వద్దికి యేగి-మనోదోచిత-మనస్సంతోషమునకుదగిన, సంభ్రమతన్-సంభ్రమముగలవాడౌటచేత-ప్రీణమిల్లెను॥ రా॥ తద్ధ్వంసనిమిత్తప్రమద-ఖరాదులవధకారణమయిన స్త్రీ శూర్పణఖ, దశాస్యుడగు-పదితలలుగల-అసురప్రభు-రాక్షసేంద్రుడయిన రావణునియొక్క-మనస్సునందుగల-ఆమోద, దుఃఖమునకు, కడమసులభము॥ ౨౩॥

౨౪. ఆ-గీ. అతఁడు సీన యవరజయాకర్ణనాసాస్ర । ములు నిజా
క్షులనఘవిలసనమ్ము । గడు నిగుడ్చ నడిగి యడిగి తత్క
థితస । భార్యరామవృత్తకార్యుఁడగుచు॥ ❋

రా॥ అతడు, రావణుడు, తన, అవరజ, చెల్లెలయిన శూర్పణఖయొక్క, ఆకర్ణనాసాస్రములు- చెవులముక్కుననంతడనుండు పనెత్తురులు॥ని॥ అస్రమశ్రుణిశోణితే, అస్ర, వి, నిజాక్షులన్, తన నేత్రములయందు, అఘవిలసనం ముదుఃఖోద్రేకమును॥ని॥ దుఃఖాంహోవ్యసనేష్వఘమ్, అని, అ, నిగుడ్చ అడిగియడిగి-తత్, ఆశూర్పణఖచేత-కథిత-తెలుపబడిన-సభార్య, సీతాసమేతుడయిన-రామునియొక్క-వృత్త- అతీతమయిన కార్యముగలవాడగుచు. తదాశ్రమంబునకువచ్చెనప్పుడనినాయుపద్యములతర్వాతక్రియ॥ భా॥ అతడు-యుధిష్ఠిరుడు-తనయ-అర్జునునియొక్క-వర-శ్రేష్ఠమయిన-జయముయొక్క-ఆకర్ణనా-వినుటచేత-సాస్రములు. ఆనందబాష్పములతోగూడిన, నిజాక్షులు, అనఘవిలసనమ్ము, తత్కథిత

ఆయర్జునునిచేత జెప్పంబడిన-సభార్య-సభయందలి పెద్దలగు,రాము-హృద్యమైయున్నవృత్త కార్యరత-యుద్ధముగలవాడౌ చును ఒసగెనని ముందర గ్రియ॥ ౨౪॥

౨౫. క. తనకారుణ్యము మకిరీటిం। గను దామరజమ్మునఁ బలిర్పఁగా
గ్రతుఁ గనతే। చినిజాసనార్ధభాగం। బునఁదనయున్నత
భీరమూర్తినను చూచుచున్॥

భా॥ తన,కారుణ్యముదయ,నగరభీరమూర్తిన్, వినయావనతమయినగంభీర మూర్తిగలవాని,తనయున్,అర్జునునిన్,కడమునులభమం। రా॥ తనకు,ఆరుణ్యమురక్తిమ, కనుదామరగమియందు నలిపడగా, కోపమునగండ్లెఱ్ఱచేసికొనియనుట,ఆసనార్ధభాగం బునన్-సింహాసనార్ధభాగంబు,తనయొక్క,యున్నతమై,గంభీరమనయిన,మూర్తిన్,శరీరము ను,వునుచుచును,అప్పుడే యుద్ధయాత్రకు లేచనుద్యోగించియనుట॥ ౨౫॥

౨౬. తే-గీ. దివ్యకోటీరము నారప్రశక్తి। యుద్ధసహానకు నాకీశుఁ
డొపగెనీన। రుండు మత్బంధువైర మారూఢినిర్వ।
హించెనౌ వేరఁజెప్పెడి దేమియనుచు॥ *

రా॥ రావణుడనుకొనుమాట,దివ్యకోటి, దేవతాకోటియొక్క,రమా,సంపదను, హర,హరించెడి,తీవ్రశక్తిన్,అధికశౌర్యమును,యుద్ధసహానకున్, యుద్ధతమాడయిన, నాకున్,తనకు,ఈకుడు,ఈశ్వరుడు,ఒసగెను,ఈనరుండు,రాముడు,మత్బంధువయిరము నాజ్ఞాతులతోడి ద్వేషమును,నిర్వహించెను,మనుష్యుడు రాక్షసద్వేషము చేసికొనెనుగదా చెప్పెడిదేమియనుచు। భా॥ దివ్యమయిన, కోటీరము,కిరీటము, ఆహరతీవ్రశక్తియుద్ధస హానకున్, అహరునియొక్క,తీవ్రశక్తిగలయుద్ధము నోర్చినవానికినర్జునునికి, నాకీ శుడు,దేవేంద్రుడు,ఒసగెను,ఈనరుడు,మత్,నాకు, బంధువై,ఆప్తుడై,రమారూఢినిర్వ హించెను,తనమైశ్వర్యము నిలిపెను,అనుచు గాటికి మొసగెనని క్రిందటికన్వయము॥ ౨౬॥

౨౭. సీ. అప్పుడు కనపడుచుండుఁ దద్విజయవార్తాశ్రవణంబుచే
నత్రమోర్థ। మగుమన్యుకలనః లాత్మజయమలస్ప్రూవ
ప్రవృత్తిమాధుర్యమడఁపఁ। త్వరితభవ్యస్వాంతవర్త
నోచితతీర్థయాత్రసల్పితపోమహత్త్వసాధు। సహచరీ
కృతసింహశరభశార్దూలకుమారరాక్షసమత్తతరుణ।
హరిణమైరామపర్ణశాలాంచితవన। భూములఁ బెడంగు
దృక్పర్వముగ మెలఁగుచుఁ। బ్రబలుఁడార్తాండసంతతిప్ర
భుపుమోస। పుచ్చుటకునంచితామోదమచ్చుపడగఁ॥

భా॥ అప్పుడు-అర్జునుడింద్రునియొద్దనుండెడుసమయమందు-తద్విజయాహా తార్త-అర్జునునివృత్తాంతముయొక్క-ఆశ్రవణంబుచేతన్-వినకుండుటచేత-అతిశయిత గ్గుడగు-ఉత్థమగు-పుట్టిన-మన్యుకలన-శోకాతిశయమును॥ ని॥ మన్యుర్దైన్యేక్రతౌక్రుధి అని-అ॥ ని॥ కలాశిల్పేగారసేచ-అని-ని-అనిలాత్మజ-భీమునియొక్కయు-యము-నకులసహ దేవులయొక్కయును-లసత్-ఒప్పుచున్న-రూప-సౌందర్యముయొక్కయు-ప్రవృత్తి నడక లయొక్కయు-మాధుర్యము-మనోహరత్వము. అడప-అర్జునవియోగదుఃఖము నుభీమా దిసందర్శనమునడపగానుట- త్వరిత-తీవ్రపడుచున్న-భవ్య-శుభమయిన-స్వాంతవ ర్తన-మనోవ్యాపారమునకు-ఉచిత-తగిన-తీర్థయాత్రసల్పి-తపోమహత్త్వముచేత-సా ధువైస్వయాసట్టుగా-సహచరీకృత-సహాయముగా చేయబడిన-సింహశరభశార్దూలము లయొక్క-కుమారి-పెంటిపిల్లలయందు- చరాక్ష- తగులుచున్నకన్నులుగల-సాంబరముగాఁ జూచునవియనుట-సర్వభక్ష్యోస్వాంగాత్సృష్టే దైవసుత్రము నబహుప్రీహియందు కా రాంతము-నుమత్త-లెస్సగామందిన-తరుణహరిణమై-లేడిపిల్లలుగలదై,ఘలితార్థముత పోమాహాత్మ్యమేశజాతివైరము విడిచిమూడియున్న సింహాదులపెంటిపిల్లమీదలేడిపిల్లలె క్కుననుట-రామ శిప్పనట్టి- పర్ణశాలలయొక్క-సమీపమైయున్నవనభూములయొక్క-బె డంగు-ఒప్పిదము-దృక్పర్వముగా-నేత్రపర్వమౌచునుండగా- మెలగుచున్-చరించుచును ప్రబలెడి-మార్తాండసంతతిప్రభువున్-ధర్మజుని-ప్రభుశబ్దము పుత్రవాచకము- మోస పుచ్చుటకునంచితామోదమచ్చుపడగ- జటుడువచ్చెనని ముందరి పద్యమునకన్వయము॥ ౨౭॥

రా॥ అప్పుడు తత్-ఆరామునియొక్క-విజయవార్తయొక్క-శ్రవణముచేతన్ వినుటవల్ల-మన్యుకలనన్-కోపమహిమను-ఇలాత్మజ-సీతయొక్క॥ తెనుగుపష్టి అమల-నిర్మ లమయిన సదూపప్రవృత్తివార్తయొక్క-మాధుర్యము-అడపన్-అణచగా-అప్పుడుపు ట్టినకోపమును సీతసౌందర్యము వినియణచినాడనుట-త్వరిత-శీఘ్రముగా-భవ్య-బాగలా న్య-తనయొక్క-అంతవర్తన-నాశవర్తనకు-ఉచిత-తగిన-తీర్థ-తేరయిన ద్వారమయి నదనుట-యాత్ర-ప్రయాణమును సల్పి-తపోమహత్త్వముచేత సాధువైనదాని-సహచరీకృత సింహశరభశార్దూలములుగలవాని-సార్థప్రత్యయము-మారీచరాక్షసున్-మారీచుడ నురాక్షసుని మత్తతరుణహరిణమయి హరిణరూపముచేత రాముని యొక్క పర్ణశాలాంచిత వనభూములందు మెలంగుచున్న ప్రబలున్ బలవంతుడైనవాని మారీచుని కివిశేషణము మార్తాం డసంతతిప్రభున్ సూర్యవంశపురాజైన రాముని మోసపుచ్చుటకు అంచిఅంచితాత్తాను॥

౨౮-క- ఘనదర్పోన్మత్తలిరబహు। మునిజటుడను పరమకలుష మూ
ర్తియసురకాం। తినికేతమైయతిభా। వనియతిప్రకటించునట్టి
వర్ణాకృతితోన్॥

రా॥ ఘనదవర్-అధికమయిన క్రుద్ధుచేత-ఉన్మ్మాలిత-పెకలించి పారవేయఁబడిన బహుతరునికటుడు-అనేకమునులయొక్క-జడలుగలవాఁడు-అనుపరమ-అంగుట లేని-కలుష-పాపముగల-మూర్తిః-శరీరముగలవాఁడు-అసుర-రాక్షసుఁడు-కాంతిలేని కేతనము-నివాసమయి-యతిభావనియతిక్-సన్యాసిత్వనియమమును ప్రకటించునట్టి-వర్ణ్యాః-వర్ణింపదగిన-ఆకృతితో। భా॥ ఘనదర్పముచేత-వున్మూలిత-చెరుపఁబడిన-బహుమునులుగలవాఁడు-జటుడను-జటాసురుఁడనెడి-పరమకలుషమూర్తిః-పాపాత్ముఁడు-వర్ణిః-బ్రహ్మచారియొక్క-ఆకృతితో వచ్చెనని ముందరి క్రియ॥ ౭౦॥

వ. తథాశ్రమంబున [illegible] నప్పుడు॥

౭౯- క- కుతుకంబున మహితన[illegible] పతి కపటశంవచనప్రపంచన

ముగధీ। చతురిమము లేక తానా। శ్రితబుద్ధిం జూచియుల్లసి

ల్లెడు మదితోన్॥ ❀

భా॥ మహిత-శ్రేష్ఠమయిన-నయధర్మమార్గముచేత-అవనత-అగుడయినదనుజ-జటాసురునియొక్క-వంచనప్రపంచన-కపటప్రతిపాదకముయొక్క-మృగ-తెలియుటయందుగల-మృగ అన్వేషణే అనుధాతుమీఁద ఆచ్ప్రత్యయాంతము-ధీ-బుద్ధియొక్క-చతురిమము-సామర్థ్యము లేక-జటాసురుఁడు బ్రహ్మచారియై రాగా రాక్షసుఁడని తెలియఁకనుట-తాను-ఆశ్రితబుద్ధిన్-అప్రశస్తమైనబుద్ధిచేత చూచి-కుతిజనపతి శరణమును కూలించెనని ముందరిపద్యమున కన్వయము॥ రా॥ మహితనయా-సీతయొక్క-పతి-ప్రియుఁడయిన రాముని యొక్కయు-తదనుజ-ఆయనతమ్ముఁడయిన లక్ష్మణునియొక్కయు-వంచన-మోసపుచ్చుటను-ప్రపంచన-ప్రకటింపుచున్న-పచవిస్-రాశేయను ధాతువునకు తత్ప్రత్యయాంతము-మృగ-మృగరూపమయిన మారీచునియొక్క-ధీచతురిమములను-ఏకతానాశ్రిత బుద్ధిన్-ఏకాగ్రచిత్తమునట్టుగా నాశ్రయింపఁబడిన బుద్ధిచేత చూచి॥ ని॥ ఏకతానోనన్యవృత్తియని।-సాదరాపడై చూచియనుట-కుతిజను జేరనని ముందరి కన్వయము॥ ౭౯॥

౮౦- క - కుతిజనపతిసన్నిధిలో। నతని నహితకృత్తిజేరననుకూ

లించెన్నతియాతివిశ్వ। సపనమున్వితగదృఢతరాఘవసమన్వి

తగదృఢగరామునసతి శిచరుడు తగన్॥ ❀

రా॥ కుతిజన్-సీతను-ఆపతిసన్నిధియందున్-పతిసన్నిధిలేనియెడ-అతని మ్మతనుత్వము లేని-హితకృత్తిన్-మంచివాఁడుంబలెననుట-చేరన్-దగ్గఱికిరాగా-రాఘవసతి-సీత-మతి-బుద్ధి-యతివిశ్వాస-సన్యాసియనెడు విశ్వాసముతోడ-సమన్వితగన్-కూడిన దౌచునుండఁగా-దృఢతన్-ధయిర్యముచేత వెఱపు లేకయనుట-అనుకూలించెనని క్రిందటి కన్వయము-వుపచరించెననుట-నిశిచరుఁడు-రావణుఁడు-అంతట హరించెనని ముందరిపద్యమున కన్వయము॥ భా॥ కుతిజనపతి-ధర్మరాజు సన్నిధియందు-అతనికి-జటాసురుని-చేరను-అనుకూలిం

చెన్-సమ్మతించెను-మతి-అతివిశ్వాసభమన్వితగన్-అధికవిశ్వాసయుక్తముగాగా-అనుకూలించెననియన్వయము-అంత-దృఢతర-ఘనమయిన-అఘ-పాపముల వనతియయినవాఁడు-నిశిచరుఁడు జటాసురుఁడు॥ ౮౦॥

౮౧-తరళ- గుణిదూరతసంధిలన్ శ్రుతిఘోరసిద్ధంకదుష్టభో। మణ

ములాదుచుకవ్వసత్క్యటజంబజొచ్చిస్వరూ। భీ। మణ

తనాయమునందనున్నతశౌర్యసశ్రుతితోపగ। హరిణతబ

ట్టిహరించెదత్ర్పమదాపహ్ని మమున్నగాన్॥ ❀

భా॥ గుణవిదూరతసంధిలన్-భీముని యొక్క దూరముపోవుటకలుగగా-భీముఁడు దగ్గర లేకుండగాననుట॥ ని॥ గుణః ప్రధానశబ్దాదౌ మౌర్వ్యాం సూదేవృకోదరేయని-వి-తక్-అధర్మాజునికి సపతి-నివాసమయిన-పుటజంబున్ శాలను॥ ని॥ ఘంస్త్యాయమంటజంధామయని-అ-చొచ్చి-స్వరూపముచేతనయిన-భీషణతన్-భయంకరత్వముచేత-నత-అణగిన శౌర్యముయొక్క-వికృతితోన్-ఖ్యాతితో-వంచనతోడననుట-నగహారణతన్-నిందతోఁగూడినవాడయియనుట-ఆయమునందనున్-ధర్మజుని-తత్ప్రమదా-ఆద్రౌపదియొక్క-అపహారనుమున్నగాహరించెను-ధర్మరాజును ద్రౌపదీసహితముగా బట్టుపోయెననుట॥ రా॥ ఆయమన్-సీతను-అందున్-ఆపర్ణశాలయందు-అనన్నత-నీచమయిన శౌర్యప్రసిద్ధితోడ-తత్ప్రమద-సీతాసంతోషముయొక్క-అపహారముమున్నగా హరించెను-దిగులుపడఁజేసి హరించెననుట॥ కడమసరి॥ ౮౧॥

౮౨-క- నానాప్రకారదీనవ। చోనచయమునడపృథర్మమూర్తిః సతిన।

ధ్దానవరుఁడెల్లనీజ। స్థానమునకుఁగొనుచు గగనసరణిన్జ

నఁగన్॥ ❀

రా॥ ధర్మమూర్తి-దక్షిణమునకు గారణమయినదాని-సతిన్-ద్రౌపదిని-కడముసంభవము॥ ౮౨॥

వ- అది గాంచియువిసి ఘోపోద్దీపితుండగుచు నద్దానవు

నడ్డెంచి। రెంటికిసరి.

౮౩-చ- తిరుగుముపోకుపోకుమని తిట్టుచు వానినదిచి విక్రమా।

దుఁడగుదుష్మహాబలసుతుండతత్ప్రపదోజితప్రహా।

రరభసభీషణంబగుదురం బొనరించె జటాసురుంతనా।

నిరుపమబాహుసాహసనిస్త్రుని చేత నడంగ నంతయున్॥

భా॥ వానిన్-అజటాసురుని-మహాబల-వాయువుయొక్క-సుతుండు-భీముఁడు-

ఆహాస్తత్ జాఅసక్తి-క్రమ-లజ్జగల-శౌర్యము గలవనుట-దోః- బాహువులచేత॥ని॥ భుజాబా హుప్రక్షేప్తోరోః-అని-అ-జిత-అభ్యస్తములయిన-ప్రహార-గుద్ధులయొక్క-అభ్యాస-వేగము చేత్ ప్రజ్వరిల్లు దురంబు-యుద్ధమునుఓనరించెను-అంత-అనిరుపమబాహుసాహసవినిద్రి నిచేతా- జటాయువు జటునియొక్క యాయువులడంగెను- జటాసురుడువచ్చెననుట॥రా॥ వారిక్-రావణుని-ఎదిరి-మహాబల-అధికబలముగల,ను-లెస్సైన-తుండ-ముఖముయొం క్కయు॥ని॥వక్త్రాస్యేవదనంతుండమ్మని-అ-పత్త్ర-ఱెక్కలయొక్కయు॥ని॥గరుత్పక్షచ్ఛ దాః పత్త్రంపతత్త్రించతనూరుహమ్-అని-అ-పద-పాదములయొక్కయు-దోరణిత-దృఢము లయిన-ప్రహారములయొక్క దురంబును జటాయువొనరించెను-అంత-అడంగెన్-రావణుని చేతనొచ్చెను॥ పా॥ అకాలంబునందు॥ ౨౩॥

౨౪-సీ॥ తనప్రియమును వేడరా పెనుపు శోభిలఁగృష్ణ సారంబుసావ

ర్ణసారసమృద్ధి। శ్రీఁగ్రాలనొక్కటిదైవగతిఁజూచి

తాదృగబ్జములకుత్కంఠనించి। నలిఁవదానయానంబున

మువుంప। దానిచేయంగనబ్బకదానవాంతకుండు రామభ

ద్రుండునకరంబుదూరంబుగా నరిగియంతటను దారలు

దృష్టికొనరుగదా పౌలస్త్యమననియుక్తతచ్ఛమూరు

జర్పవడంచి త్రాసచకిత। దారవచనాగతభ్రాతృదర్శనము

న మానసములోన నోరాగంబువూనెనంత॥ ❀

రా॥తనప్రియ- సీత-మను-మనుష్యుం-కృష్ణసారంబు-లేడి-సావర్ణ్య,సువర్ణ శోభంగిని-సార-శ్రేష్ఠములయిన,సమధికములయిన,శ్రీలన్- కాంతులచేత-గ్రాలన్-ఓ ప్పగా-చూచి-తాన్-తాను-దృగబ్జములకన్- నేత్రపద్మములకు-వుత్కంఠవెంచి,ఆపేక్షిం చియనుట-తత్-మృగముయొక్క,ఆనయనంబునకున్-తెచ్చుటకు,వరివగా,అబ్బక,కూడ క-దానవాంతకుండు రాముభద్రుండు-తాన్- తాను,మరలుదృష్టికిన్ తిరిగివచ్చెదుయత్నము నకు,ఓనరగని కొని-ఇ వుడు-పౌలస్త్య,రావణునిచేత-ఘన,ఘనమూనట్టుగా-నిర్బం ధించిరనుట,నియుక్త,నియోగింపబడిన, తచ్చమూరు,ఆమాయామృగముయొక్క॥ని॥చ మూరుస్త్వౌరిహం,అని,అ,దపణ మడలించి,సంహరించి, త్రాస,భయముచేత॥ని॥ మణి భీతిభయత్రాసః,అని,అ,చకిత,భయపడని,దార,సీతయొక్క, వచనములవలననాగ తమయిన,భ్రాతృ,లక్ష్మణునియొక్క,దర్శనమున-మానసములో,ఆమోదంబు,ఖేదము న,వున్నెను॥భా॥తనప్రియమును వేడ్కపెంపుసుశోభిలగా,కృష్ణ-ద్రోణద-సారంబు,శ్రేష్ఠ మయిన,సౌవర్ణ-సారసమంబు గారుడ మరు,అధిక శ్రీలచేత,తాదృక్,అట్టి,అబ్జములకన్, పద్మములకు, అబ్బక దానవాంతకుండు, బగ సంరశత్రుడయినభీముండు,రామభద్రుండు,

ఓప్పదిభద్రముగలవాడు-తామరలు-పద్మములను-దృష్టికొనరు-కంటికింపైనవాని,తామర లకువిశేషణము-కైకొని-పౌలస్త్య-కుబేరునిచేత- ఘనమానట్టుగా-నియుక్త-కాంతలతోడ తత్-అలాగుసన్నద్ధమైవచ్చిన-చమూ-సేనయొక్క॥ని॥ధ్వజినీవాహినీసేనాపృతనానీకినీచమూః-అని-అ-ఉరు- అధికమయిన-దపణమునడంచి- త్రాసచకితులునై- దారవచన-ద్రౌపదివాక్యము వల్ల- అగత-వచ్చిన-భ్రాతృ-అన్నదమ్ములయొక్క- దర్శనమున- మోదంబు-పావనమును-పూ నెను-అంతన్ అతర్వాత॥ ౨౪॥

౨౫-క- మృగుడయెరుంగకవంచితుడగునే ఱట్లెగు జేరవమ్మోడయహా

ద్ధత్యగరిష్ఠయమరక్షోవిగాడమునా దవిందిబి వేకము లైరగే।

భా॥రా॥రెంటికిసమము-సులభము॥ వా॥ అనియతనీ బుటుము॥ ౨౫॥

౨౬-ఆ-గీ- అంతవిజమహాశుగాధిక్యసంప్రాప్తి। శంసిసవ్యసాచిస

ముపగమవియోజితవ్యథత్వమొనవవైవస్వత। సంతతి

నృపలోకసత్తముండు॥ ❀

రా॥ అంతట-నిజ-స్వకీయమయిన-మహాశుగ్ అధికశోకముయొక్క॥ని॥మన్యుశో కౌతుశుక్స్త్రియామ్-అని-అ-ఆధిక్య-అతిశయముయొక్క-సంప్రాప్తిని-శంసి-చెప్పుచున్న వై-సవ్య-ఎడమదిక్కునకు-సాచి-అడ్డముగా-సముపగమ-రాకగల-వి-పక్షులచేత-అవశకు నములచేతననుట-యోజిత-కూర్పబడిన-వ్యథత్వము-వ్యథగలవాడౌట- పిదపగా-వైవస్వ తసంతతి-సూర్యవంశమందుగల-నృపలోకసత్తముండు- రాజేంద్రుడయినరాముడు-తిరిగి వచ్చియనిముందరిపద్యమునకన్వయము॥భా॥ అంతన్-అటుతర్వాత-మహాశుగ,వ శువశా ద్యస్త్రములచేతనగు-ఆధిక్యసంప్రాప్తి-మహత్త్వసిద్ధిని, శంసి,చెప్పుచున్న-సవ్యసాచి-అ ర్జుననునియొక్క-సముపగమ-రాకచేత-వియోజిత,పోగొట్టబడిన-వ్యథత్వము వ్యథగలవా డవుట-వైవస్వతసంతతి-ధర్మరాజుడు॥ ౨౬॥

౨౭- సీ- తిరిగివచ్చిరయొక్కపుడీఘుడు కాలా దశరానాకస్థజెందనియ

తివశకలి। తాతీర బావనిగాన కడప్రుల వెతజుచునంత

గానబడియాత్మహితత। జెరమ్మజటాయువునేతపదం

బులజాడనుజరిమనికలశాన। శోకగ్రిజంతు త్రాసరమా

జనాయతదోఃప్రభావభీకాంగకబంధమునకు। నాతిదీప్త

బలాధిక్యుడగుచునున్న। దారుణాహిజాద్భుతదేహుత

త్ప్రదుష్ట। రూపభరణవిమత్తమీశాపశంసిద్రిదశపద

వాసిజూచిపాధిపవరుండు। ❀

భా॥ తిరిగివచ్చి-ఒకప్డు ఒకనాడు-దీర్ఘకాలాతడిపుగా-అధర్మనావస్థజెందక పోనకుండుటబట్టి-నియతివశ, అదృష్టవశము చేత-కలిత-పొందబడిన-ఆర్తి-పీడగలవాని జటాయుః-జటునియొక్క-యాయువును విచేత-పోగొట్టినట్టివానియొక్క, పదంబులు, అతని పలయొక్క-బాడను-జంతువులను, త్రాస-భయముయొక్క-యోజన-పుట్టించుటయందు, ఆయత-అధికమయిన-దోః ప్రభావ-భుజశక్తిగల భీమునియొక్క-అంగక-శరీరముయొక్క-అంత-కట్టుటయందును-మర్దన- పీడించుటయందును- అతిదీప్తమయినబలాధిక్యముగల వాడై-యున్న-యుండిన, దారుణ-భయంకరమయిన, అహితా-సపత్వముచేత-అద్భుతదేహుని-తత్, ఆ, ప్రదుష్టమయి నరూపభరణమునకునిమిత్తమయిన- ఋషిశాప-సప్తఋషి శాపమును-శంసిక-చెప్పుచున్నవాని-నహుషునిననుట- పార్థివవరుండు-ధర్మరాజు, జరికినని మాంతరిన్వయము॥ రా॥ తిరిగివచ్చి-యొకవ్వడును, దీర్ఘకాలముదశకానాపస్థ లెంతని-తడవుచూడకుంటలేని, అరివభా, సీతను, కలిత, ఖండింపబడిన, బలిగలదానిక్, ఫలముంనయాపదలనుతరలించుదానిననుటు, పావనిక్, పవిత్రమయినదాని, కానక, పంక, కానక్, అడవిలో, పషి, జటాయుర్వి నేత, జటాయుః, పెడిపషిరాజుయొక్క, పదంబు బిడాడక్-వాక్యసరణిని-సకలకానన- సమస్తాటవులయందున్న, ఉగ్రజంతు-సింహాదిమృగ ములను-త్రాస-వెఱపించెడి-యోజనాయతదోః-దీర్ఘబాహువులయొక్క, ప్రభావము చేతభీమాంగుడయినకబంధునియొక్క మర్దనచేత, నతిదీప్తమయినబలాధిక్యముగలవాడ వుచు-నున్నపోగొట్టబడిన, దారుణమయిన, కుపితమయిన, యద్భుతదేహముగలవానిక్ శాతకపదేహముగలవానిననుట-తప్పిదప్పు, అలాగుమిక్కిలికష్టమయిన, రూపభరణమున నిమిత్తమైనఋషిశాపమును-శంసిక్, చెప్పెడువాని, త్రిదశపదవానిక ఆకాశమందునిలిచి నవాని, గంధర్వరూపమునుబొందినయాకబంధునిననుట-చూచి, పార్థివవరుండు రాముడు॥

౭౪-తే-గీ. అతని బూర్వనామాదికమడిగి వినుచు । సరవితో డ
దచ్ఛాపమోచననిమిత్తములను ప్రశ్నోత్తరములవా
ల్పలయ్బ్రీతి । జరిపెం గృతకృత్యతనతండు నని యెదిపికె॥

రా॥ అతనిక్, కబంధుని, ప్రశ్నోత్తరములు, రాముండడుగగా కబంధుడు వినుపిం చగా, అతడు, కబంధుడు, చనియెను॥ భా॥ అతనిక్, అనహుషుని, తత్, అనహుషునియొక్క శాపమోచననిమిత్తములు, శాపపరిహారహేతువులు- ఆయినప్రశ్నోత్తరములు-నహుషుడ డుగగాధర్మరాజుచెప్పగా-అతండు, నహుషుడు॥ రా॥

౭౫-క- వనదేవతలచింతించితి । సనూపడ దచ్ఛాపమోక్ష పరిమోచిత
ధీ । జనవిజితసుతునాన్నపనం । తనునితుభానిలతజలజాకుసు
మములక్॥ *

భా॥ తత్-అనహుషునియొక్క, శాపమోక్షముచేత, పరిమోచిత-విడిపింపబడి

న-భీముడుగలవాని-అన్నకునందనునిక్- ధర్మరాజును-అభినందిరి॥ రా॥ తత్, ఆకబంధుని యొక్క-శాపమోక్షముచేత-పరిమోచితభీ విడిపింపబడినభయముగల-మునిజనుం చేత సు తుడయిన-అన్నపనందనునిక్. రాముని అభినందిరి॥ రా॥

౭౬-తే-గీ- అడవులందనంబునా భర్యపరియుండ్చి । కంతలను సిత
తేజోమయ స్వరూప । డై వెలయుహరి యాత్మికుడను పవ
హితబుద్ధిపతకానమెంతయు బొల్పమీఱ॥ *

రా॥ శివతేజోమయస్వరూపుడయి, రుద్రవీర్యజనితుడయి- వెలయు-హరి, వాన రుడు-హనుమంతుడనుట-ఆత్మీకుడు- సుగ్రీవుడు, అనుచరగా, అభవ్యక్- రాముని, ఆరయగ తెలియవచ్చెను॥ భా॥ శివ, శుభమయిన॥ నిశ్వస్నేయ సంబంధ క్రమ-అని, ఆ, తేజో మయజ్యోతిర్మయమయిన-స్వరూపముగలవాడు, హరి శ్రీకృష్ణుడు, ఆత్మజీవులకు, హితకు శలకా-అనుపము, సరిలేని, కడమసులభము॥ రా॥

౭౭-క- వచ్చిగురికిదర్శనము । మిచ్చితదీయమగువృత్తమెల్లవినిపించె
డా । జెచ్చెరగుశలప్రశ్న । ము చ్చారణపూర్వకముగను
చికపార్థిక ॥ *

భా॥ సులభము॥ రా॥ తదీయమగు, ఆరాముని సంబంధమయిన-వృత్తమెల్ల-సప్త కథుడంపినదిమొదలుకొని యీనటకయినవృత్తాంతమంతయు- రాముని యెసు, కుశలప్రశ్నో క్షేమవార్తానడుగుటయొక్క, సముచ్చారణవాక్యపురస్సరముగా॥ రా॥

౭౮-క- వినితసదువృత్తమంతయు । వినిపించి పరస్పరాశ్లేషాదిని
ష్టాల నియోజితమరుగజలదా । తనిషుదిమాటలుడి దెలిసితను
దిలగక॥ *

రెంటికిసరి-

౭౯- క - అనిమిషరాట్తనూభవభుజాతిశయప్రతికారనిత్యచిం ।
తనురవినందనునచ్చిన బంటుగనేలితప్పియం ।
బనయము సల్పుచుం ప్రబలునాత్మరిపుం దుదిబొందజేయుం
పజా । ననుమతిక్షజించుటకు లంస్కృతనీతినియంతు
దోషము॥ *

భా॥ హనుమంతుడెంచినప్రకారము, అనిమిషరాట్తనూభవ-వాలియొక్క-భు జాతిశయ-బాహుబలిమియొక్క, ప్రతికార-ప్రతిక్రియయందుగల, నిత్యచింతనున్, నిత్యవిచా రముగలవాని-రవినందనున్, సుగ్రీవుని-బంటుట నేలి-తప్పియము, ఆసుగ్రీవునికిప్రియము ను, సల్పుచున్, చేయుచు, ప్రబలున్-బలవంతుడయిన-ఆత్మరిపున్, రావణుని-తుదిన్, ఆతర్ప్య

తే,జయింప, సంహరించుటకు-చాలక్, మిక్కిలి, అనుకరిత్, అనుకరించినబుద్ధితోఁడ, భజి యించుటవోచుదును॥ భా॥ అనిమిషరాట్తనూభవ- అర్జునునియొక్క-భుజాతిశయప్రతి తాపముయొక్క-నిత్యచింతన్-నిత్యవిచారముచేత-రవినందనుక్-కర్ణుని, అప్పనఘంటుగ నేలి-ఆత్మభృత్యునిగాఁ జేసినవాఁడయి, శల్యప్రియంబు, ఆకర్ణునికిప్రియమును, చల్పుచు- ప్రబలి, ప్రబలెడునట్టి- ఆత్మరిపుక్- దుర్యోధనుని- కుదిక్- అజ్ఞాతవాసాంతమందును జయోపవాదాలను-అను-అనెడునట్టి- పరిసిళజయించుటయాతనియందుదోచెడును॥ ౯౩॥

౯౪-క- అనియాపింగ్చిమతనిశోద-   రంటికిసరి-

౯౫-ఉ- వలవాప్పన్నవమానసూతిమునియొవ్వంటన్నన స్థైర్యభం!
గులుభావింపగఘోరవప్రతరమీకున్నాకుపథిక్లిస్సకెప్పలసా
హాకర నశేషదతరాసలికింజర్చింపగానట్టిశ । త్రులనుం
ద్రుంచుటయెంతకార్యగాని చేశోవృత్తింధరిఁపంచెదన్ ॥

భా॥ కృష్ణుడనెడుమాట, పవమానసూతి- భీమునియొక్క-అని-యుద్ధమును-ఎన్నిక్, తూచించినంగాని-తత్ -ఆభీమునియొక్క, కడమసులభము-అందరముసుఖమానసుంజెదమువిచారపడకుమనుట॥ రా॥ పవమానసూతియునియన్- హనుమంతుడుపలికెను-నంతత్-చింతోపించుచున్న, మనః, మనస్సుయొక్క, స్థైర్యభంగులుభావింపగా- అధాంతరము-నర్-నన్నుసు, తన్ ఆసుగ్రీవుని, కడమసులభము॥ ౯౫॥

౯౬. ఉ- ఇటుమాన్పర్పర బర్వుచున్న నిజయోధీనా-ప్రతాపా
ద్భుతో। త్కటవాతలిపుకోటికింబిదుగులై గజీనల్లెదు
న్నికునెం। తటివాడయిననెదిప్రహరిణములతోఁదాకియు
అన్లేషప్ర। స్ఫుటమోహనాపయురాతిజేష్టబుభవద్యా
భంగపర్యంతముల్। *

రా॥ పుర్వోకహూమియంమ-విజయ; వినోధాదిజయముంబుకలదాటచేతభుదీర్ణ, ప్రకటములయిన॥ భా॥ విజయ, అర్జునునియొక్క-కడమసరిస్తుతి॥

౯౭.క. అనిపలికియంతరవినం । తనచింతాభారసరసనిమిత్తము
లై । తనరారెడువాక్యములా । యనపలనన్వినుదు నలరి
సజ్జనవిధునకా॥ *

భా॥ రవినందన-కర్ణునివల్ల నయన॥ రా॥ రవినందన- సుగ్రీవునియొక్క-కడమసరి॥

౯౮-చ- అనవులరాంగాననరు మాధవుమయిత్రికియుక్తమైనన!
లెలనయఁగఁ బలికపిడోలిపి యాహనుమంతునునార్య

ధర్మవ। ర్తనభృశఖిన్ననన్నుఁ గడురంజిలఁజేసెనితం
డువచ్చియి। ట్లనుఁగుదనంబునూళ్ళ నెయటంచుఁదమత్స
కతంప్రవర్తిలెన్ ॥

రా॥ తనయొక్క, రమాధవు- సుగ్రీవునియొక్కయు, మైత్రికి, ఈహనుమంతునియొక్క- ఆర్య- శ్రేష్ఠమైన, తత్ - ఆహనుమంతునితోడిపంధుత్వమంటుఁగల॥ భా॥ తనరు - ఒప్పెడి, మాధవు - కృష్ణునియొక్క, కేడ్రాలిపి -కృష్ణునిసంపి, ఈహాక్- కౌరికచేత, ఇతండు - వంతు, అపరాధముచేత - ఘనమైన, అరి - శత్రువైనదుర్యోధనునియొక్క, అధర్మవర్తనచేత, భృశ - మిక్కిలియు, ఖిన్నుడైనవాని, రంజిలజేసె, అఁగుఁదనంబు- బంధుత్వమును - అంచు - తత్ - ఆకృష్ణునియందు గల, ఇత్సుకతక్- వేడుకచేత, ప్రవర్తిల్లెను॥

౯౯. తే. గీ. అంతటనుభవ్యనవ్యసఖ్యప్రకటన। భృశసుఖితకర్ణశకు
నినాగ్వశఁడగుచు। వాలితమ్ముఁడుఁ నిజకార్య వర్తన
లకుఁగడు। ప్రధానమంత్రస్థితినడపుచుండ॥ *

భా॥ అంతట, దుర్యోధనుండనిపేదఁటిపద్యములోనున్నదికర్త, వాలిమీఁది, తమ్ముడు-దుశ్శాసనుఁడు, సులభము॥ రా॥ అంతట - వాలితమ్ముడు - సుగ్రీవుఁడు, భవ్య - గాఁగల, నవ్య - నూతనమైన, సఖ్య - రామసఖ్యముయొక్క, ప్రకటన- తెలుపుటచేత, భృశ- మిక్కిలి, సుఖిత- సుఖింపఁజేయబడిన, కర్ణములుగల * వినవింపైనవనుట, శకునివాక్ - పక్షివాక్కులయందు, వశగుడగుచున్ - ప్రసంగవరుఁడై- ప్రధాన- ప్రధానులతోడనగు, మంత్రస్థితి- ఊహాపోహాణలను- నడపుచుండ-తెలిపెదననిమీఁదటిపద్యమునఁగ్రియ॥

౧౦౦. సీ. ఎలమిఁబొంకుచు మహాబల సంతతిసమ గ్రసంభ్రమొ
ప్పగజనివిశిష్ట। లతరామనేశుఁడుద్ధతప్రరయారిదుర్యో
ధనుండుగళత్రయయుతుఁడుసమజ। యాతుడనైనిజనితాంతో
జ్వలతేజోమహాస్ఫూర్తిభీమనరాదులనుడి। కిఁసంరదాస్ప
దీకృతవసంబులఁ ప్రవర్తిలుచుండునతసిదేవులఁ జెలియ
ను। దారుణార్తిచెందుటయు నాధర్మసూతి। దద్విముక్తి
కైతమ్ములసద్విధినల। రించిమహఫ్రదుఘన యాశశ్శైలనేల।
వచ్చుటయును క్రమగుటయు వరుసదెలిపె॥ *

తా॥ మహాబలశాలియగు హనుమంతుఁడు - సుగ్రీవునితో నిట్లనెను. రాఘవేశ్వరుఁడు! రాముఁడు. ఉద్ధతహృదయులైన, అరి-శత్రువులచేత, దుర్యోధనుండు - యుద్ధము సేయశక్యముగానివాఁడు, కళత్రయుతుఁడు - సీతాసమేతుఁడును, అనుజయుతుఁడు - లక్ష్మణసహితుఁడునై నిజ - స్వకీయమైన, నితాంత - మిక్కిలి, ఉజ్జ్వలమైన, తేజః - ప్రకాశముయొక్క, మహాస్ఫూర్తి - స్ఫురణము, భీమ - భయంకరులైన, నరాదులన్ - నరభోజులను, ఉడికింపన్ - పీడింపనట్లుగా, తత్ - ఆరాక్షసులచేత, అస్పదీకృతములైన వనంబులయందుఁ బ్రవర్తిల్లుచుండఁగా, అతని దేవులన్ - సీతను, చెఱఁబట్టుటయే నెపి, అతిదీక్షితచెందుటను, అధర్మసూతి - ధర్మమునకుఁగారణమైన రాముఁడు, తత్ - ఆసీతయొక్క విముక్తికై తమ్మును, యశశ్శ్రీలతోఁ, ఏలవచ్చుటయున్ - రక్షింపవచ్చుటను, ఎరుసందెలిపెను॥

భా॥ బలసంతతి - చతురంగబలసమూహముయొక్క, పటిష్ఠలతర - స్థిరములైన, ఆఘుష్ఠుఁడు - పాదప్రవేశము గలవాఁడు, ఉదములైన యంత్రశస్త్రములుగలవాఁడు, స్ఫూర్తిన్ - స్ఫురణచేత, భీమనరాదులన్ - భీమార్జునులు మొదలైన వారికి, ఉడికింపన్ - వికారము పుట్టునిమిత్తమై ప్రవర్తిల్లుచుండఁగా, అతనిన్ - దుర్యోధనుని, దేవులన్ - స్త్రీలను, చెఱయను నాతిన్, పొందుటయున్ - పొందుటవలన వారికిఁ జెఱరాఁగానసుట, తమ్ములన్ - భీమాదులను, యశశ్శ్రీలనేలవచ్చుటయున్ - శత్రునికి నాపదనివర్తింపఁ జేయుటకిట్టియనియు, యుక్తముగుటయుఁ దెలిపెను - స్వకులాభిమానరక్షణము యుక్తముగనుక॥ వ॥ తల్లి యిట్లనియె। ౧౦౧

౧౦౨. మ. మనుతత్పార్థివు చేసినట్టి చరితంబుల్ రాక్షసార్థత్యఖం। డనపాండిత్యధురంధరంబులవిరోనన్నంబెక్క
రాద్యుత్క్రమ, కార్యంబువ కిట్టి నెళ మనకార్యప్ర
స్తుతత్వంబెల్ల। ప్రసిద్ధిఁ గాంచినన్ సంగఁగల్గుటమహా
భాగ్యంబుగాకల్పమే॥ *

భా॥ మనుతత్పార్థివుఁ చేసినట్టి చరితంబుల్ - దుర్యోధనుని యొక్క చేసినకృతములు, రాక్షసార్థత్యమును, ఖండన - అతిక్రమించిన, పాండిత్య - నేర్పుయొక్క, ధురంధరంబులు - బలిమిఁబొందినవి, రాక్షసకృత్యములకంటె మించినవియనుట, తాద్యుత్క్రమలను - అట్టినదుపడి గలదుర్యోధనునియొక్క, కార్యంబునకు, ఇట్టి నేరన్ - ఈచెఱను, సమయంబున, మనకు, అర్థప్రస్తుతత్వంబెల్లన్ - ధనులను ప్రసిద్ధిఁ రాఁగా, అల్పమే॥

రా॥ మనుతత్పార్థివు - రామునియొక్క, మన, కార్యప్రస్తుతత్వంబు ప్రయోజనప్రసక్తమే।

౧౦౩. తే.గీ. అనియనుపమానదోర్బలఘనతఁ జేసి। యొకఁడయుఁ జూవి దల
క్షింపనోపుసమర । శూరుఁడాదిత్యరాజకులజసూ
నుఁడేమి। చెప్పసయిదోడు ప్రాభవుస్థిరతఁ దవర॥ *

రా॥ అనుపమాన - సరిలేని, దోర్బలఘనతచేత, అని - యుద్ధమున, శేనీ, ఆదిత్యకులరాజసూనుఁడు, రాముఁడు - సయిదోడు - లక్ష్మణునియొక్క - కడమసులభము॥

భా॥ అని - యట్లని - అనుచున్ - అంచఁగా, మాన - ధైర్యముయొక్క యశిని॥ మానశత్రసమున్నతిః. అని - ఆ* దోర్బల - భుజబలముయొక్కయు, ఘనతఁ జేసి - ఉపేక్షింపనోపు - ఉపేక్షింప సమర్థుఁడైన, ఆదిత్యకులరాజసూనుఁడు, అర్జునుండు, సయిదోడు - భీమునియొక్క, ప్రాభవతనరఁగా, విద్వేషించెనని - కెండధర్ములకును మీదటిపద్యమునఁ గ్రియ॥ ౧౦౩

౧౦౪. శా. దుర్వారస్వచమూఘనధ్వజ మరుద్ధూతాభ్రతిగ్మాంశుసు
ధ । గర్వాంధవినుచిత్రసేను ఖురునిందండించివిద్వేషం
చెప్పు । దర్వారాధుసుయోధనున్నిజభుజౌద్ధత్యప్రధ
ర్షిదెక్కలం । బర్వంగా సకళత్రసోదరిపరిప్రాప్తవ్యథా
సంగమున్। *

భా॥ దుర్వారమయిన, స్వచమూ - తనసేనయందున్న, ఘనధ్వజములయొక్క, మరుత్ - వాయువుచేత, ధూత - చలింపజేయఁబడిన, ఆభ్రమందున్న, తిగ్మాంశున్ - సూర్యుఁడుగలవాని, అయనసేనవల్ల సూర్యునికిగగనమందు నిల్వరాదనుట, ఖురునిన్ - క్రూరుని, చిత్రసేను - డనుగంధర్వుని, దండించి - శిక్షించి, హృదయమందలి గర్వముచేత, అసాధు - చెడ్డవాడైన, సుయోధనున్ - దుర్యోధనుని, సకళత్రసోదర - భార్యాదులతోఁగూడ, పరిప్రాప్త - పొందఁబడిన వ్యథాసంగమును, విద్వేషించెన్ - బోఁగొట్టెను॥ రా॥ తిగ్మాంశుగంధర్వున్ - సూర్యునిగుఱ్ఱములవంటి గుఱ్ఱములుగలవాని, చిత్రసేనున్ - చిత్రములైన సేనలుగలవాని, ఖరునిన్ - ఖరుఁడను రాక్షసుని, దండించి - సంహరించి, హృద్గర్వముచేత, అసాధు - ధూర్తులయిన, సుయోధ - సద్భటులను, నుత్ - విరిగఁగొట్టెడి సుదర్శన చేరనోయను ఘాతుకుఁగృహంతమా॥ నిజభుజౌద్ధత్యములయొక్క, ప్రధర్ - ప్రసిద్ధములు, సర్వంగా, సకల - సమస్తమలిసలకలక్షేపము, త్రస - ప్రాణులయొక్క॥ నిత్రసమింగణచరాచరత - అని - ఆ* ఉదర - కడుపులయందున్న వ్యథయొక్క సంగమును విద్వేషించెనని క్రిందటికన్వయము, ఖరుని చంపిచతించెడి జంతువులకన్నిటికిని గడుపులోని వ్యథను చూపెననుట, అర్థాంతరము, సకళత్రసోదరులయందు, పరిప్రాప్తపొందిన వ్యథయొ

క్క, అసంగముసుక్-పొందమిని, విడిపించెను -ఖరుని జంవిపాని సోదరకళత్రాదులో సలతె పముసుపోగొట్టెననుట, పూర్వపద్యములతోఁగుళకము॥ ౧౦౪

౧౦౫. సీ. అతనిమహీబలోదగ్రత్వమునవాలి క్రొవ్విసతనయసంకో
చితమగు । మహిమఁజెప్పినవాఁడుమనుజేశవర్యుఁడూ
ర్జితశాసనప్రౌఢిసింధురాజు । తద్భార్యనొగనాఁడు
దళసాలనొంటినున్నపుడుగోరికచేష్టనాక్రమించి। ఘన
మనోవిభ్రాంతిగాకవయోరూపధారణంబునమించు
ధానవుండు । దానవానిమిషావార్యతన్మహోశుగాసల
జ్వాలవెనుకొనఁగానటవిని। వర్తనకునొండుగతిలేకవం
దురుచును । గావుమన్నామనస్నేలు రుణననుచు॥ *

రా॥ అతని - రామునియొక్క, మహీబలోదగ్రత్వము, వాలిక్రొవ్వు-వాలిగ
ర్వము, ఇనతనయ- సుగ్రీవు, సంబుద్ధి, సంకోచితముగుం- అడఁగుననుట, మనుజేశవ
ర్యుఁడు - రాముఁడు, శాసన-నిష్ఠావిధియొక్క, ప్రౌఢియందు, సింధురాజు-వరుణుని
బోలినవాఁడు, అటుగనుకవాలినిననఁపగలడనుట, తత్ -ఆరామునియొక్క-భార్యను,
దళశాలన్ - పర్ణశాలయందు, గోరికచేష్టన్ - నఖదుశ్చేష్టచేత, ఆక్రమించి- చిరి.
ఘనమయినమనోవిభ్రాంతిగలవాఁడు, కాకపయోరూప-కాకయనెడిపక్షిరూపముయొ
క్క॥ ని॥ ఖగవాల్యాదినోర్వయః - అని-అ* ధారణంబునను-ందు దానవుండు- కాకా
సురుడనుట, దానవులకును, అనిమిష, దేవతలుకును, వార్యమైన, తత్-ఆరామునియొక్క-
మహాశుగానలజ్వాల-బాణాగ్నిజ్వాల॥ని॥ఆశుగౌవాయువిశిఖౌ అని-అ* వెనుకొనఁగా-అట
వినివర్తనకున్ - అబాణాగ్నినిద్రిప్పుటకు-ఒండుగతిలేక- వదరుచును-విచారపడుచును,
నన్-నను- కాపు-రక్షింపుము, రామ-సంబుద్ధి, కరుణన్ -దయచేత, నన్నేలుమనుచు-శర
ణాగతుండయియెనిముందటిపద్యమునకన్వయము॥భా॥ అతనిమ-తనుత్వములేని-వాలి- మీ
ఱి, క్రొవ్విన, తనయొక్క-అసంకోచితమగు-స్ఫుటమైన ఊర్జితమైనశాసనప్రౌఢిగల
వాఁడు- సింధురాజు-సైంధవుఁడు-తత్ -ఆపాండవులయొక్క-భార్యను-ద్రౌపదిని-కోరి-
క్రామించి-ద్రౌపదితోననెడుమాట- ఘనమనోవిభ్రాంతిగాక- వయస్సుయొక్కయు రూ
ప-సౌందర్యముయొక్కయు- ధారణంబునమించుదానవు- ఉండుదానవా-ఉండఁగలవా
నిమిష-క్షణమేని- అవార్యతన్ -వారింపశక్యముగానిదౌటచేత- మహాశుక్-అధికశోకమ
నెడి- అనలసంబంధమయినజ్వాలవెనుకొనఁగా-ఆటవిన-వర్తనకున్ -జీవనమునకు-ఒం
డుగతిలేకవందురుచును- ఉండుదానవాయని క్రిందటికన్వయము. కావున-అటుగనుక;

కావు- ద్రౌపతీ-సంబుద్ధి, కరుణను, ననుచు - అంకురింపఁజేయుచూ- ముందటిపద్యము
లోఁగుళకము॥

౧౦౬. సీ. అసమాస్త్రశిఖినిదయావృష్టినాచిర్చ హృత్తాపమెల్లను
దీఱఁకన్ను మనుసు । సాధులులేమినెంతయుఁబ్రేలుచును
సాధ్వసస్మృతివికృతోక్తి ముమ్మారముగ। శరణాగతుండ
యిసరగుఁనదద్రామఘనఘృణార్ణవమునమునఁగఁబట్టి।
కొనిపోయెనాత్మీయతనువునుమగుడనావింటి బల్మిఁబరి
భవించిత్రిప్పు। గలడభీముఁడైనబలభేదిసుతుఁడైన। నిత
రుఁడైనవీరుఁడెవ్వడైన । ననికడంకనమ్మహాబలాస్విను
డురా। జన్యవరుఁడుయాత్రసలుపునపుడు॥ *

భా॥ అసమాస్త్రమన్మథుఁడనెడి, శిఖిన్-అగ్నిని, దయావృష్టిచేతనార్చితన్ను
ము -అనుచుపాదప్రహారముశృంగారచేష్టయైనందుకు॥శ్లో॥ సాలక్తకేసననపల్లవకోమలేన
పాదేననూపురవతామణిశింజితేన। యస్తాడ్యతే దయితయా ప్రణయాపరాధాత్సోంగీకృ
తోభగవతామకరధ్వజేన-అని-అమరుకము* సాధు-సత్పురుషులకు-అసమ్మతి-సమ్మతిపొం
తమైన, శరణాగతుండయి-ఇటుచొచ్చినవాఁడై॥ ని॥ శరణంగృహరక్షిత్రోః-అని-అ*తద్రా
మన్- ఆద్రౌపదిని, ఘృణార్ణవమునన్- జుగుప్సాసముద్రమందు, మునగన్-మునుగు
చుండగా, పట్టికొనిపోయెను-అప్పుడుసైంధవుడనుకొనుమాట, నావింటిబల్మిని, పరిభవిలచి
అణవ, భీముడైనను, బలభేదిసుతుడైనన్ - అర్జునుఁడయినను, ఇతరుఁడైన వీరుఁడై
న్వఁడైనన్- ధర్మజనకులసహ దేవులలోనెవ్వరైనగాని, ఆత్మీయతనువున్- నిజస్త్రీనిః
త్రిప్పకలడెయనియాత్రసలుపునపుడు, ముందటిపద్యములతోగుళకము * బహ్వాదిభ్యశ్చ
యను సూత్రమునజిప్పవికల్పముగనుకఁ దస్వియున్నట్టుతనుశబ్దమును స్త్రీవాచకముగాఁ
బ్రయోగించినాఁడు, ఇందుకుఁబ్రయోగమునలోదయముఁదు ॥ శ్లో ॥ తనుచ్ఛటోత్తమాల
యాతయాభవోత్తమాలయా । అహానిసీతమాలయా - అనుశ్లోకమునందుఁదనుచ్ఛట
శబ్దముస్త్రీసమూహమనివ్యాఖ్యాసకుడుఁజెప్పినది॥

రా॥ అసమాస్త్రశిఖిన్, అధికమైనబాణాగ్నిని, అర్చి - తన్ను, మనుచునా
థుయిలేమిన్ -రక్షించెడువారులేకుండుటచేత, సాధ, సమ్మభయిము॥ ని॥ భీతిర్భీసా
ధ్వసంభయమ్ - అని-అ*అతివికృతోక్తిన్ - అధికదైన్యవికృతోక్తిచేత, ముమ్మారము
గన్ - మింపికొనరాఁగాననుట, శరణాగతుండయితద్రామ- ఆరామునియొక్క, ఘన
మైన, ఘృణా - దయయనెడి॥ ని॥ ఘృణాజుగుప్సాకృపయోః-అని- వి * అర్ణవమునః

ముసుగబట్టి- మున్గుటవలన, రాముఁడుదయించలేఁగానసుటం, ఆర్మీయతనుతృక్ తన్నశరీరమును, మగుడఁగొవిపోయెను, నాశ్-అనఁగా, వింటిని, భీముఁడైన-భయంకరుఁడైన- బల్భేదీసుతుఁడైనక్ - వాలియైనగాని, రాజన్వదుడు, రాముడు-యాత్ర-జయయాత్రనుపలుపునపుడు, అనికడంకక్ - యుద్ధసన్నాహమును ❋ త్రిప్పగలడేంయ నియన-యము। ౧౦౬

౧౦౭. క॥ అనివారితవ్యధాసం। జననంబగు రామవార్తఁ స్వజనము
చెప్పఁ। వినిసంభ్రమమొందఁగఁడ। య్యానవానుగ్రీ
వకపిహితాధికచింతఁ॥ ❋

టా॥ అని-ఇట్లని, వారిత- వారింపబడిన, వ్యధా - విచారముయొక్క, సంజననంబు- పుట్టుపుగల, రామవార్తఁ-రఘు- పతివృత్తాంతమును, స్వజనము- హనుమంతుడుచెప్పగావిని, సుగ్రీవకపి - ఊతాధికచింతను ❋ జరిగియనిముంజటికన్వయము భా॥ అనివారిత -రామవార్తఁ,ద్రౌపదివృత్తాంతమును, ఆసుగ్రీవతక్ -మంచికంఠము గలద్రోపదికి,ఆపిహిత- ప్రకటమైన, అధికిక్- మనోవ్యథగలదానికి॥ వి॥ తుంస్వాథర్మాసనోవ్యథా- అని- అ❋అచింతఁ- సంతోషముచే, ఎంచుమననియన్వయము॥ ౧౦౪

౧౦౮. సీ॥ శుభమగుచంద మొందుచుఁ జంగళావహస్వనపత్రరథగతి
సౌష్ఠవమునఁ। జిత్తంబు రంజిల్లరఘుర్తియానఁ బునసరిగి
యానృపునిఁ బ్రకాశ్ష మొప్పఁ। గనియష్ఠభీమవిక్రమశ
క్రసుతదర్పయమసవరణనిష్ఠసమధికమగు। తిత్వలవిభవం
బుకొజాడఁగామించివత్రిల్లయానవేశ్వరవరుండు। ధర్మ
రాజితజయమహోగ్రాసవాఁడగుచు। సుగ్రజవవైక
బాణప్రయోగమహితు।నచలసంఖ్యతాలంబులనధిక
సారతరులధరగూల్చెఁ గాకోటి వెరఁగుపడఁగ॥ ❋

శుభమగు చందమొంచుచు, మంగళావహ- శుభసూచకములైన, స్వన-సగిలింతలుకల, ప్రతగుత్తియులుగల॥ ని॥ పత్రంబావాహనపతయోః-అని.అ-రథములయొక్క- గతిసౌష్ఠమున,ఆనృపునికి - సైంధవునికనీ- భీమునివిక్రమమును, శక్రసుత-అర్జునునియొక్క,దర్పమును, యమ- ఆమడములైననకులసహదేవులయొక్క,నవమైనరణమందుగల-నిష్ఠ-తాత్పర్యమును,తత్ - అసైంధవునియొక్క, బలవిభంబు- బలాతిశయముమాడగామించివ త్రిలి-ధర్మరాజు,ఇత-పొందబడిన,జయముచేత మహోత్సాహుఁడగుచుక్, చాలనుత్సాహముగలవాడై, ఉగ్రమునైజవన- వేగముగల॥ని॥ప్రజవీజనవోజవః- అని-

త❋ ఏక- ముఖ్యమైన॥ ని॥ ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః-అని-అ❋బాణములయొక్క ప్రయోగమహిమచేత అచలసంఖ్యతా- చలింపనియుద్ధముగలవారొటకు- ఆలంబులక్-ఆవలంబించినవారిని-అధికసారతరులక్-ప్రబలశ్రేష్ఠులను-కూల్చెను॥ ॥య శుభమగుచందమొంచుచునైమంగళావహములయిన- స్వన-వాక్కులుగల- పత్రరథ-పక్షులయొక్క॥ని॥ శకున్త్రరథాండజాః- అని- అ❋గతిసౌష్ఠమునక్- మంచిగతులచేత- శకునములుతెస్పగాసూచనుండగానసుట- ఆన్నపునిక్- రాముని- భీమవిక్రముఁడైన- శక్రసుత-వాలియొక్క- దర్పమును, యమ్మ- అణచెడి- నవరణనిష్ఠచేత-తత్ ఆరాముని యొక్క- జవిభవంబును- చూపక్ వరీక్షింపతామించి- కోరి -తరిల్లగా- మానవేశ్వరవరుండు-రాముడు- ధర్మవింటిచేత- రాజిత-ఒప్పుచున్న. జయముచేత మహోత్సాహుఁడగుచు అచలసంఖ్య- గిరిసంఖ్యగలపెద్దైనవియసుడ- తాలంబులక్-తాటిచెట్లను- అధికసారతరులక్-మంచుచేప్రాకులైనవాని-కూల్చెను। ౧౦౫

౧౦౯. సీ. అకలుషాత్మ ప్రమదాప్తినుబుద్ధుడు వాలితమ్ముఁడా సిం
ధుసూథవకుమారు।సఖ్యాతిబలము సెపఁడగుల్పడఁజేసి
యున్నయహీనదర్పాధికతలు। మనుజాధినాథుసమ్యక్ప్రి
యుక్తవిశిఖత్వంబున భంగించిళెప్పకతన।సనుపుఁగ్రి
మ్మఁజనకీశబలమొందఁ గను కూళమైనడమటకును
రంజిలుదుమరామకార్యవర్తనకుఁదగిన। యట్టిమాటల
నాహ్లాదమాచరించె। నంతేసుఱుపనవాసాంత కాలము
గుమునుపరికృత్యంబునకు మహోద్యోగుఁడయ్యె॥ ❋

రా॥ అకలుష- ఆత్మ- తనయొక్క- ప్రమద- సంతోషముయొక్క- అప్తిని- వాలితమ్ముఁడు- సుగ్రీవుడు- ఆసింధుభూథవకుమారు-చతురుదధివేష్టితభూపతియైనరాముని-సఖ్య- స్నేహముయొక్క- అతిబలముపసను-- అన్న- వాలియొక్క- అహీనమంతైసదర్పమునధికత్వమును- మనుజాధినాథు- రామునిచేత- సమ్యక్ప్రియుక్త-లెస్సగాప్రయోగింపబడిన విశిఖత్వమునక్- బాణముగలవాడొటచేత-విశిఖసమ్యక్ప్రియోగముచేతననుట భంగించి- రామునిబాణముచేవాలినిజంపించియనుట- కీబశలము- వానరసేన॥ ని॥ మర్కటోవానరఃకీశః- అని-అ❋ యమ.రఘుపతియొక్క-కార్యవర్తనకుదగినయట్టిమాటలక్-దండెత్తిపోయిసీతనుహరించినవానిసంహరింతుమనెడుమాటలచేత- అంత-ఉటునన- అధికజలమునకు❋ వృష్టికినసుట- వాస- నివాసమైనకాలముయొక్క- అంతము- శరత్కాలము- అగుటక్- అవుటవలన- కడమునుంభామ ॥ భా ॥ అకలుషా-పతివ్రతయ

యిన? ఆత్మప్రమదా-ద్రౌపదియొక్క-ఆప్తిన్-ప్రాప్తిచేత-విడిపించుకొనుటచేదననుట. శాలిహోతి- తమ్ముడు-భీముడు- ఆసింధుభూధవకుమారున్- సైంధవుని -సఖ్యాతి- ఖ్యాతితోఁగూడిన - బలమువలను- నయహీనమయినదర్పముచేతనధికమైన-తలున్-స్వరూపము గలవాని॥ ని॥ అథస్స్వరూపయోరస్త్రీతలమ్ అని- అ॥ మనువాధినాథున్- సైంధవుని సఖ్యాక్రియుక్తశిఖత్వంబునన్- శిఖారహితత్వముచేత- భంగించి-శిఖిగోళియనుట- తనవనుపునక్రమ్మఱన్ తిరిగిరాగా. తనకు- ఈశబలము ఈశ్వ యనుగ్రహనుట- హావతత్వనకున్-సద్వర్తనగలదానికి- రాజుకున్-ద్రౌపదికి-తగినగట్టిమాటలచేత - ఆర్యదమాచరించెన్- చెఱబోయెననువిచారమునుమాన్పెననుట- వనవాసకాలముయొక్క- అంతముగుడున్- సమాప్తియగుటచేత- ఉపరికృత్యంబునకున్- అజ్ఞాతవాసమునకు-హ్లాదావ్యగుడయ్యెను॥ వ॥అప్పుడు॥ ౧౦౯

౧౧౦. క. చూపట్టనినిరోధవి । భాపతితాభినుతభాను సంతతి
చోద్యం। బై శరదహరిణభావము । కైవువడసిమిగుల
వింతగతి నెలయించెన్॥ ❋

తా॥ నిరోధ, అవరోధములేని, దిశౌపతితా- దిక్పతిత- ముచేత-అభినుతుఁడైన, భానుసంతతి- యముడు- హరిణభావము- లేడిరూపముయొక్క కైవడసి ఎలయించెన్- బ్రాహ్మణుని మోసపుచ్చెను॥ ఇంకమూడు పద్యములశరత్కాలవర్ణనము-నిశిరోధ, అవిచ్ఛిన్నముగా- దిశా-దిక్కులయందు- పతిత-వ్యాపించిన-అభినుత-స్తుతింపబడిన భానుసంతతి- కిరణసమూహము॥ ని॥ భానురశ్మిదివాకరౌ- అని- అ॥ చోద్యంబైపరగగా- హరిణపాపము- ధావళ్యముయొక్క॥ని॥ హరిణః పాండురః పాండుః- అని-అ॥ కైవు- విలాసమును- వడసి, వింతగలిచేత, నెల-చంద్రుడు, ఇంచెన్॥౧౧౦

౧౧౧. సీ. భాసురశృంగలీలానమ్రతత్కృష్ట మహారణితాఖిన్న
సారసద్ద్విజ ప్రార్థితవ్యవస్థాపనంబై కడు రాహరిణ
ముదిరంబగుపోలుపున। విలసిల్లుచున్నయా వేళయందు
నరాజుతమ్ములునతులితోత్కర్షశాలి। బాణాసనశరప్ర
పంచంబువిస్ఫూర్తిఁబరగంగఁదవిలివెంబడినలసి॥ మవ్వ
లవర్తిల్లెఁజ్ఛరదవసరభసలీలసత్కృష్టసారరత్నాల
ఘుమహిమ। తృణకణాయమానమైమానసంబుగదు
జలింపంగనివ్వెఱపడియెన్నృపుఁడు ❋

రా॥ భాసుర-ఒప్పుచున్న, శృంగ-ప్రాధాన్యముయొక్క॥ని॥శృంగం ప్రాధాన్యసాన్వోశ్చ-అని- అ॥ లీలా - విలాసముచేత, సముత్కృష్ట - మిక్కిలినుత్కృష్టమునవైన, మహారణిత- అధికస్వరముగల, అఖిన్న-సంతోషపడుచున్న సారసద్విజ- బెగ్గురులనెడుపక్షులయొక్క॥ ని॥ పుష్కరాహ్వస్తుసారసః। దంతవిప్రాండజాద్విజాః- అని - అ॥ ప్రార్థిత- కోరబడిన, వ్యవస్థాపనంబై- నలువుగలదై, ఫలతాధర్మము- ప్రాధాన్యముచేత ప్రేమయుచున్న సారసపక్షులింకనునీశరత్కాల మొప్పడునుఁడవలె ననికోరెననుట- కడు- హరిణ- శుభ్రమయిన, ముదిరంబు-మేఘము॥ ని॥ ఘనజీమూతముదిరజలముగ్ధూమయోనయః- అని-అ॥ అగుపోలుపునన్- అగుచున్న యొప్పిదముచేత- విలసిల్లుచున్న,ఆవేళయందున్. శరత్కాలమందు, రాజు-చంద్రుడును॥ ని॥ రాజాప్రభౌనృపేచంద్రే- అని- అ॥ తమ్ములును-పద్మములును, అతులితోత్కర్షముగల,శాలి- రాజనముయొక్కయు॥ని॥శాలయఃకలమాద్యాశ్చ- అని- అ॥ బాణా గోరంటయొక్కయు॥ ని॥ నీలీఝింటీద్వయోర్బాణా- అని-అ॥ అసన-వేగిచెట్టుయొక్కయు॥ ని॥ సర్జకాసనబంధూకపుష్ప ప్రియకజీవకాః- అని-అ॥ శర- రెల్లుయొక్కయు॥ ని॥ ఉంద్రస్తేజనకశ్శరః- అని- అ॥ ప్రపంచంబు-మహిమ, విస్ఫూర్తిచేతబరగంగ-తవిలి- లగ్నమయి, వెంబడిని, అలసిరి- ఆకాంతి, మిగులవర్తిల్లెను- చంద్రాదులయందును మిగులలక్ష్మికలిగియుండెననుట, తత్-ఆ, శరదవసర- శరత్కాలమందున్న, భావలీ-భృంగస్త్రీలనెడి॥ ని॥ బంభరశ్చమిలిందశ్చ హిందోళభవతాసమా-అని హాలాయుధము॥ లసత్-ఒప్పుచున్న, కృష్ణ- నీలవర్ణములైన, సారరత్న- శ్రేష్ఠరత్నములయొక్క, ఆలఘుమహిమకు- తృణకణాయమానమయి-హరింపబడ్డదియైయనుట, నీలాలుతృణగ్రాహులు గనుక- మానసంబు చలింపంగ, నృపుడు- రాముడు- నివ్వెఱపడియె॥

భా॥ శృంగ- కొమ్ముయొక్క, లీలా-క్రియచేత- రాచుకొనుటచేతననుట॥ సముత్ - బ్రాహ్మణునియొక్క-సంతోషముతోఁగూడుకొనట్టుగా, కృష్ట - హరింపఁబడిన॥ మహత్- అధికమైన, అరణితా-అరణిగలవాఁడౌటచేతఖిన్నుఁడైన, సార-శ్రేష్ఠుడైనసద్విజునిచేతప్రార్థితమైన-వ్యవస్థాపనంబై- నిలువుటగలదై, భావము-కొమ్మునరణిఁదగలించుకపోయెడిహరిణమునునిలుపుటకుబ్రాహ్మణుఁడుప్రార్థించెననుట, అహరిణముదిరంబగుపోలుపున విలసిల్లుచున్న, రాజు-ధర్మరాజును- తమ్ములు- భీమాదులును, అతులితమైయుత్కర్షచేత. శాలి-ఒప్పుచున్న,బాణాసన- విండ్లయొక్కయు, శర- బాణములయొక్కయు, ప్రపంచంబువ్యాపారము- విస్ఫూర్తిఁబరగంగ, తవిలి - వెంటుదగిలి అలసిరి, తత్ - ఆపాండవులయొక్క. శరదవ-దావాగ్నివంటిబాణములయొక్క, ఉపమానోత్తరపదము- సరభసలీల- శీఘ్రవ్యాపారము, సత్ - లెస్సైన, కృష్ణసారరత్న-

ద్విజశ్రేష్ఠులయొక్క॥ ని॥ రత్నంస్వజాతిశ్రేష్ఠేపి యని- అ॥ అల్పములైనట్టివిగా యమానమై. తృణప్రాయములైనగులవర్తిల్లైరని, క్రిందటికన్వయము-నృపుఁడు-ధర్మరాజు నిర్వాలపడియెను॥ ౧౧౧॥

౧౧౨ ఉ-వీ. విప్రవికార్యముగాని వెతఁజేసికొరమొదున్సహమైనకాండ
వర్షశ్రమమున। నదతేవికలంకపీరానితమ్ములఘునకా
లమహిమచేతనోలిబోలి యా। మగుడరేగమనిపెవారిగురు
ప్రసాదంబు తనయుక్తిసామర్థ్యఘనతచేతఁ। జాలంగఁ
బడిసి తత్సమయంబుసదిశ కామాళివరాగుడె ఘనత
నుండు। విరహితాపకారంబువిర్విళతమతేను। వికసన
మునైశ్వర్యమనంబునకునోనర్ప। దారయుగనదియట్లుండె
నప్పుడునృపుని।యుపరికృత్యంబునకుఁదగఁదపనసుతుడు॥

భా॥ వి. ప్ర-బ్రాహ్మణునియొక్క, కార్యమును-కాని వెతఁజేసి. కాండ-బాణములయొక్క, వర్ష-వర్షణంపుటవల్లనైన, శ్రమమునన్-బడలికచేత, కలంకన్- అణలత్వమున, సీతాహృతిహేతుగా, తమ్ములు-భీమాదులు, కాల-యమునియొక్క, మహిమచేత, పోలియుండున్-పాచ్చిపోగాఁ, వారిన్-అతమ్ములను, గురుప్రసాదంబు-తమతండ్రియైనయమునియొక్క ప్రసాదమును-తనయొక్క, ఉక్తిసామర్థ్య-ఘనతచేత-అయునప్రశ్నములకుఁజాను త్తరములుచెప్పియనుట- పడసిపొంది, దిశ-ఖండింపఁబడిన, కాము- కోరికలయొక్క, ఆళి-సమూహముగలవాఁడు-యోగిసమానుఁడనుట, ఆగుణఘనతనుండు-ధర్మజుఁడు-అని పెనవిక్రిందటికన్వయము, ఇదిగాకకవివాక్యము- విరహితమైనయపకారముగలది-ఎవ్వరికిని కీడుసేయనిదనుట-అజాతశత్రుఁడుగనుక-తద్విభవము-ఆధర్మరాజుప్రభావము అతను-అనల్పమైన, వికసనమున్ - విలాసమును- ఎశ్వరిమనంబునకును నర్పడు-అందటివునమునకాహ్లాదముచేయాననుట, నృపుని-ధర్మరాజుయొక్క, ఉపరికృత్యంబునకున్ - అజ్ఞాతవాసాదికృత్యములకు, తగ-ఉచితమానట్లుగా, తపనసుతుఁడు-యముఁడు అనిపెనవిముందటిపద్యములోఁ గ్రియ॥ రా॥ విప్రకార్యముగా-మానుపశక్యముగాని, వెతఁజేసిక రమ్ము-మిక్కిలి దుస్సహముయిన, కాండపవర్షశ్రమమునన్ - ఉదకవృష్టిచేతియలయుట చేత, అడకేసి- విడుచుచెసి, కలంకనిరు- కలఁగినయుదకమును, అని - పొంది-తమ్ములు- పద్మములు, ఘనకాల - వర్షాకాలముయొక్క, మహిమచేతనోలిని- పోలియన్-అణఁగిపోగా- వర్షాకాలమందుఁ బద్మములంత్రకాశము చెడుఁగనుక, వారి- ఉదకము యొక్క, గురుప్రసాదంబు- తెన్నగాఁదేటుటను, తనయొక్క-యుక్తిసామర్థ్య-సంప

ర్థసామర్థ్యముయొక్క, ఘనతచేతఁజాలంగఁబడసి- శరత్సంసర్గముగలిగినేనిసుదగము తేరుసుగనుక, తత్సమయంబు-ఆశరత్కాలము-సందితకామాళి-సంతోషింపఁజేయఁబడినమన్మథుఁడుదమ్మెదలనుగలది, ఇదిశరద్విశేషణము-పద్మములనునిట్టిశరదృతువుమగుడంగమని పెనవిక్రిందటికన్వయము, ఇట్టిపద్మపోషణముచేతమన్మథుఁడుదమ్మెదలనుమోడియించెనను, గుణఘనతను-గుణాధిక్యమునను, ఉండు- ఉండెడిది-విరహితాపకారంబు-విరహులకుఁదానముచేసెని, తత్-ఆశరదృతువుయొక్క, విభవము-అతనువికసనముగా, మన్మథునివిలాసమును-ఎశ్వరిమనంబునకు నొనర్పను-అరయఁగనదియట్లుండెను-అపుడు శరత్కాలమందు, నృపుని- ఉపరికృత్యంబునకున్- రావణునిమీఁదిదండయాత్రకు, తపనసుతుఁడు - సుగ్రీవుఁడు - అనిపెనవిముందరిపద్యములోఁ గ్రియ॥ ౧౧౨॥

౧౧౩- క. అజ్ఞాతవాసమహితన। యాజ్ఞాపనరాటభాషణా
ర్పితకార్య। ప్రజ్ఞులనుజేసియనిపెని। బాజ్ఞాకఁగ నైకత
రణులగువారిఁదగన్॥

రా॥ అజ్ఞాతవాసఁ- తెలియఁబడనియునికిగల, మహితనయా . సీతాదేవియొక్క జాతత్వ- గురుతులుచెప్పెడి, రామభాషణములచేత- అర్పిత-పెట్టఁబడిన, కార్యప్రజ్ఞులగవారిఁజేసి-రామునిచేతజెప్పింపవలసిన గురుతుచెప్పించియనుటవిజ్ఞాకరణము-ఏకశరణ- ముఖ్యాధారముఁగఁగలవారిని- తనకునధీనములయినవారిననుట, అనిపెను॥ భా॥ అజ్ఞాతవాసమందలిమహితమైన- నయ॥ నీతియొక్క, అజ్ఞాపన - ఉపదేశించుటచేత, రాజమనోహరములైన భాషణములచేత, అర్పితమయిన కార్యప్రజ్ఞ గలవారిజేసి- అందుకుఁదగినవీతిచెప్పితరయిచ్చియనుట, వారిన్-ఆపాండవులను అనిపెను॥ ౧౧౩॥

౧౧౪ తే. గీ॥ అరుదువారుమహీజనావిదితస్థితిఁ। జేయుటకుఁదగు
శక్తిచేకొనికదు। మల్లములనుతనిచితోఁ త్సాహులగు
చును। వివిధదిక్పురములవెదకిరాదె॥

భా॥ మహీజనులచేత- అవిదిత- తెలియఁబడని, స్థితిన్ - అజ్ఞాతవాసమును చేయుటకు, తత్ - ఆయమునియొక్క, ఉక్తిచేకొని- వివిధదిక్పురములనుల్లములవెదకిరి- విపత్తుణమునకుఁజోదమనియెంచుకొనియనుట- దుఁపటిపద్యముతోఁ గూర్పవలయు॥ రా॥ మహీజను-సీతను, అవిదితస్థితిన్- మిక్కిలిఁదెలియఁబడ్డస్థితిగలదానిఁగా, చేయుటకు - సీతయున్నదిక్కు తెలియుటకొఱకు, తత్- ఆరామునియొక్క- ఉక్తిఁజేకొని వివిధదిక్పురములన్ - అన్నిదిక్కులపట్టణములయందును వెదకిరాది॥ ౧౧౪॥

౧౧౫-క. అతిసత్త్వస్థవిరాటవి । తతనగరచితప్రచారతనుమది కె
క్కరిఁ ధృతినరసి రాముభార్యను । నతిఁ గానక కాంతిభం
గచణతనులీలన్ ॥ ❋

రా॥ అతిసత్త్వ-మిక్కిలి జంతువులుగల, స్థవిరాటవి-జీర్ణారణ్యముల చేత, తత-వ్యాపింపఁబడిన, నగ-పర్వతములయందు, రచిత-చేయఁబడిన-ప్రచారతన్-ప్రచారముగల వారాటచేత-ఉపచారముగలవారై యనుట- రామభార్యన్-సీతను-కానక, కాంతిభంగచణ-కాంతిహానిచేతఁ దెలియబడిన ❋ తేనవిత్తక్షుంచుస్సణపాయని- చణత్వప్రత్యయాంతము ❋ తను-శరీరములయొక్క-లీలచేత వివర్ణులై యనుట- చనిరనిముందటిక్రియ॥ భా॥ అతిసత్త్వస్థ- అత్యంతసాత్త్వికగుణవతి యైన-విరాట - విరాటరాజుచేత, వితత- విస్తరింపఁబడిన- పోషింపఁబడినదనుట, నగర-మత్స్యపురమందు, చిత- సంపాదింపఁబడిన, ప్రచారముగలవారాటను- తత్పురనివాసముననుట, మది కెక్క-ధృతిన్ అరసి-అక్కడికిఁబోవ మనినిశ్చయించి యనుట- రాము-ఒప్పెడి దాని భార్యను-ద్రౌపదిని, సతిన్-పతివ్రతను కానక కాంతి-కకక సంబంధమైన కాంతియొక్క-భంగ చణ-జయించుట చేతఁ బ్రసిద్ధమైన తనులీలన్-దేహవిలాసముగలదాని, కనుగొనియని మీఁదటి కన్వయము॥ ౧౧౫॥

౧౧౬-క. వనితామణినురుశుభగుణఁ । గనుఁగొని దాస్యోచితని
ధిగరిమమునిగులం । జనలేమయకటయిఁకేదద । వని-
పాలపురిస్థితిం బ్రవర్తిలు బెట్టో ॥ ❋

భా॥ వనితామణిని, శుభగుణను- ద్రౌపదికి విశేషణము లు కనుగొని, దాస్యోచితవిధిన్-దాస్యమునకుఁ దగిన వ్యాపారముచేత, దరిమము-గౌరవమును-మిగుల జనన్, మిక్కిలిఁ బోఁగా, లేమ-ఈద్రౌపది, తదవనిపాలపురస్థితిన్ - ఆరాజుపట్టణమునను ండుటచేత ప్రవర్తిలు బెట్టో॥ రా॥ వనితామణిన్- సీతను- కనుగొని, చనలేమ-పోలేము గదా-అంపిన చోటఁ గార్యము చేసికొనిపోవుటకొలిచెడువారి ధర్మము, తదవనిపాల- ఆరామసుగ్రీవులయొక్క, పురస్థితిన్-ముందట నిలిచియుండుటచేత ప్రవర్తిలు బెట్టో॥ ౧౧౬॥

౧౧౭-తే-గీ. ఏమి పనివారమనుచుఁ దద్భూమిపాలు । కడకు మన
మేకరణినతని । యుల్లము కెడయుక ప్రసపర్తిల్ల నే
ర్తు । మనువిచారంబు చేనాకులాత్ములగుచు ॥ ఇంటికిసరి॥

౧౧౮-వ. ఇదంపడితే మాతోఁచిన యుత్తరంబులచేనొండొరులచిం
తడించుపరుచుచుండద్దిశాభిముఖులై చనిరప్పుడు॥ ఇంటికిసరి॥

౧౧౯-క. మరుదాత్మజముఖ్యులు । ధర్మరాజుదెసనరయువారు
మగుడరయంతటి । కరణములఁబర్వు చింతా । భరముల
తోఁ జలిపిరగ్రపథగమనంబున్ ॥ ❋

రా॥ ధర్మరాజుదెసన్- దక్షిణపుదిక్కునందు, అరయువారు-వెతకెడువారు, మరుదాత్మజముఖ్యులు- హనుమదాదులు, మగుడక- తిరుగక, కడమనుల భ మ॥ భా॥ ధర్మరాజుదెసనరయువారు - ఈయన యేగతిఁబరునిఁ గొల్చెడునోయని విచారించుచుననుట, మరుదాత్మజముఖ్యులు- భీమాదులు, మగుడక-ఉడుగక, పర్వు చింతాభరములతో॥

౧౨౦-క. ఈతెఱఁగున నఁజనునంతటఁ । జేతో విధినిర్జార్థసిద్ధ్యనుగ
సం । పాతిఖగోత్తులముదము । ద్భూతంబుగ వింతలగువ
పురభిఖ్యలతో ॥ ❋

భా॥ అర్థసిద్ధికనుగుణమౌనట్టుగా, సంపాతి-సంచరింపుచున్న॥ గమనముచేతశకునమానిచ్చుచున్నదనుట, ఖగ-పక్షులయొక్క కడమనుల భ ము॥ రా॥ సంపాతియను పక్షియొక్క, అభిఖ్యలతోన్-కాంతులతోడ॥ ప॥ ముందరికిం జనిచని॥ ౧౨౦॥

౧౨౧-క. వారలు గనుగొనిరతినిస్తారాద్భుతమత్స్యరాజధానినిజ
వణాం । భోరాశిఁ గాళిమగుణో । దారత చేమించు వనచ
యముగలదానిన్ ॥ ❋

రా॥ అతివిస్తారముచేత నద్భుతములయిన, మత్స్యరాజ-మీనశ్రేష్ఠములయినతిమితిమింగిలాదులకు, ధానిన్-స్థానమయినదాని కాళిమగుణ- నైల్యగుణముయొక్క-ఉదారతచే, మించు-మించెడి, వనచయము-ఉదకసమూహము- కలదాని లవణాంభోరాశినిఁ గనుఁగొనిరి॥ భా॥ వారలు-ధర్మాదులు, విస్తారముచేత నద్భుతమైనదాని- కాళిమగుణోదారత్వముచేత, లవణాంభోరాశిని- మించు-జయించెడి॥ వనచయము- తోఁటలు, కలదాని ❋ సముద్రమువలెనే నల్లనైయున్న తోఁపులుగలదాని మత్స్యరాజధానినిఁ గనుంగొనిరి॥ వ॥ అంత॥ ౧౨౧॥

౧౨౨-ఉ. ఆవనరాశి దాఁటి తెగునట్టిక్రమంబున విశ్వవిద్విష । ద్రావణ
పాలితంబగుపురంబు జనాంతరదుర్గమస్వతే । జోవిభవాభి
గుప్తిమయి జొచ్చి మరుత్తనయుండు తద్విభుం । డే వెతలేక
యుండఁ బ్రజనేలు తెఱంగున కాత్మ మెచ్చుచున్ ॥ ❋

భా॥ ఆ, వనరాశిన్-వనసమూహమును, దాఁటి- తగునట్టిక్రమంబునన్-వే

పాంచాలరమణులచేతనున్ను, విశ్వవిద్విషత్-సమస్తశత్రువులయొక్క, రావణా-ప్రభావ(?)దోర్దండచేత, పాలితంబగుపురంబు. విరాటనగరమును. దినాంతర్దుర్గమ- అన్యజనులకుభేదింపరాని-స్వతేజోవిభవములయొక్క, అభిగుప్తిమయుక్త గోపనముచేత, చొచ్చి- ప్రవేశించి, దురత్తునియొక్క-నయముపంటివినయము గలవాఁడు. తత్-ఆనగరముయొక్క, విభుండు కడుసులభము* ఆశ్రయించిరని ముందరిపద్యములోఁ గ్రియ॥ రా॥ ఆవనరాశిక-సముద్రమును, దాఁటి, విశ్వవిద్విషత్- సకలలోకములకుశత్రువైనరావణునిచేత, పాలితంబగుపురంబు. లంకను, మరుత్తనయుండు - హనుమంతుఁడు, చొచ్చి * కడపుసని ముందరిపద్యములతోఁ గూర్పదగును॥ ౧౨౨

౧౨౩-సీ. అతనిలీలాద్భుతరతిరాజనీతిశాస్త్రప్రసంగాదులనలువు
నెడలు। నభిమతభవ్యభోగ్యాదిపాకవిశేషవర్ణనమాదక
ర్మప్రసక్తిమెడలు। శుద్ధాంతకన్యలమరు చిరనాట్యశిక్ష
వినోదంబులుజరుపునెడలు। గాంధర్వగతిశిక్షగావించునెడ
లనత్యంతవిహారరక్షణాదివిధులఁ। గ్రాలునెడలనుగ్రమ
మున్గాంచితత్తి। తత్ప్రకటనాశ్రయించినయంబుమీఁద। న
పవిజాతనుసైరంధ్రివృత్తి మెలఁగి। పరుతెరుఁగకుండనే గు
రుభక్తివృత్తిమి॥ *

రా॥ అతని- రావణునియొక్క, రతిరాజనీతిశాస్త్ర - శృంగారశాస్త్రముల యొక్క ప్రసంగాదులఁగలుగునెడలను, గాంధర్వగతి - సంగీతవిద్యయొక్క-శిక్ష-అభ్యాసమును- అత్యంతము, విహార - ఉద్యానాది- ఉత్సవాది- తత్తద్వర్ణమైన, గతిక - ప్రకారముచేత, గాంచి- చూచి, రయంబుమీఁద- అవనిజాతను - సీతను,ఆశ్రయించి-ఉద్దేశించి- పరుతెరుఁగకుండ నేనురుభక్త్యవృత్తిని * చరియించుననిమీఁదిపద్యముసకన్వయము * కడపుసులభము॥ భా॥ అతని- విరాటునియొక్క, లీలాద్భుతమందైన-రతి-క్రీతియొక్క, రా॥

నీతిశాస్త్రములయొక్క యు- ప్రసంగాదులనుగలుగునెడలను, ధర్మరాజును- సూదకర్మకాకప్రయోజనములయొక్క, ప్రసక్తియెడలు-సమయములను, భీముడును॥ ని॥ సూదాబోదని శాకునాః - అని . అ॥ నాట్యనిక్షణవినోదంబులు జరుపునెడలను, అర్జునుడున్గాంధర్వగతిశిక్ష- అశ్వసంబంధమైనగమనశిక్షను, గావించునెడలను- నకులుడును॥ ని॥ వాజవాహోర్వగంధర్వహయసైంధవసప్తయః-అని-అ॥ అత్యంత, మాహా-ఆవులయొక్క॥ ని॥ గోధుగ్సామాహాచశృగిణీ అని-అ॥ రక్షణాదివిధులఁ గ్రాలునెడలను, సహదేవుఁడును- క్రమము

నఁగాంచి,తత్తద్వర్ణగతిక-, అందుకందుకుఁ దగినవర్తనచేత,అయంబుమీఁద. భాగ్యంతో మనసున్నియనిచ్ఛానుకూలమాచునుండఁగానన్నుమిన్ననవమైన-నిజ,స్వకీయమయిన- అనపు అనల్పమునైన, సైరంధ్రీ-నేర్పుయొక్క, వృత్తిక- విశేషగోప్యముచేత, మెలఁగి- గురు తెరుఁగకుండ,ఏగురు-అయిదుగురును,ఆశ్రయించిరి॥ ౧౨౩॥

౧౨౪-క. అంతటభద్రామునృపతి। కాంతానందర్శనాభికాంతా
మహిత। స్వాంతఁజరియించుచుమటి। ధ్వాంతక్రీడావనస్థయా
గుతద్దేవి॥

భా॥ అంతట-తద్రామ ,ద్రౌపది-నృపతికాన్తా, సుదేష్ణయొక్క- కడపటను లభము॥ రా॥ అంతట-తద్రామనృపతికాన్తా, సీతయొక్క-కడమసరి॥ ౧౨౪॥

౧౨౫ క. చేరిపాడగాంచియాయమ। చేరికసతిసూర్యవస్తుభజించి
తసించర। సైరంధ్రీభావమానఁత। దారుద్ధసీతిమెఁగ
ముదగఁగ్రై సేయర॥ *

రా॥ చేరిపాడగాంచి- ఆయమ,సీతయొక్క- చేరికను సైరంధ్రియొక్క-రీతిచేత-సైరంధ్రీభావవచేతననుతుతరా,అప్పుడు-రూఢ, మెలఁగిన- ప్రీతి,సంతోషము- మొగమదగఁగ్రైసేయ-సీతాసందర్శనమువల్లనైన, నేడుకమునుమునకు, శృంగారమునే గాన నుట॥ భా॥ సైరంధ్రీత్వము- మొగమదగఁగ్రైసేయ, తిలకాదులబొట్టునట్టుగా-ఆయమ సుదేష్ణయొక్క, చేరికనువసనించెను॥ ౧౨౫॥

౧౨౬-శా. హారేమాయవిజృంభసూనుపరమబ్రహ్మాత్మమధ్యేప్సాద।
ద్వారాధ్యామలదివ్యమంగళనిజాంగాజప్రసాదాత్తిక్రి
యా। ధౌరంధర్యమహత్త్వపాత్రితగుణాఢ్యః కారితా
ష్టాంగయో। గారూఢిప్రథమానమానిజనభాగ్యశ్రీస
ముజ్జృంభణా॥ *

హా రేమాయ-మాయనతిక్రమించినతర్వాత * హారేమధ్యేపస్థానా- అసిపక్షి సమాసము * విజృంభమాణ-ప్రకాశించుచున్న,పరబ్రహ్మాత్మనిర్గుణ-బ్రహ్మస్వరూపమైనవాడా, మధ్యేహృదబ్జ-హృత్పద్మమందు, ఆరాధ్య-భజింపఁదగిన, అమల-స్వచ్ఛమయిన,దివ్యమంగళ- నిత్యశుభస్వరూపమయిన, నిజాంగ-నిజస్వరూపమూయొక్క-అజప్రసాదాత్తిక్రియా,నిత్యసాక్షాత్కారముయొక్క-ధౌరంధర్య,వహించెడు- చాతుర్యముచేతనైన,మహత్త్వ-మహిమకు, పాత్రిత-పాత్రముగా జేయబడిననారై,గుణాఢ్యః కారితా-ష్టి

గుణములను, దిరస్కరించెడువారౌటచేత-అష్టాంగయోగ, సాంఖ్యయోగములుగల, ఆ. రూఢి- అతిపరిచయముచేత, ప్రథమాన-ప్రసిద్ధులైన, మానిజన- మునీశ్వరులయొక్క, భాగ్యశ్రీ-అదృష్టాతిశయమును, సముజ్జృంభణా-ప్రకాశింపజేసెడువాఁడా॥ ౧౨౯॥

౧౩౦- క. ఆధునికసాధునికరస । మాధిదురారాధితామహత్తర వార్తా। రోధార్థవిహితమచ్చి। త్తాధిగమా పెద్దవేంకటాధిపసుగమా॥ *

ఆధునిక- ఇప్పటివారైన, సాధు- సజ్జనులయొక్క, నికర - సమూహమునకు, సమాధి- యోగనిష్ఠచేతను, దురారాధితా-ఆరాధింపశక్యముగానివాఁడౌటయనెడి, మహత్తరవార్తా అధికతరమైన, ప్రసంగములయొక్క- రోధార్థ, నిరాకరణనిమిత్తమై- విహిత, చేయఁబడిన- మచ్చిత్తాధిగమా, నాదుహృదయసంగతిగలవాఁడా- నావంటివానికిఁ బ్రసన్నమైన స్వామివి సకలమయినవారికిని బ్రసన్నుండవౌదువుగనుక నిన్ను నారాధింపశక్యముగాదను- వాక్యము సిద్ధాంతముకాదు. అటుగనకనె- పెద్దవేంకటాధిప, పెద్దవేంకటాద్రిచేత, సుగమా-లెస్సగాఁదెలియఁబడినవాఁడా॥ ౧౩౦॥

౧౩౧-మత్తకోకిల. భూధరాధిపకన్యకామణి పుణ్యపాదపయోజలా। క్షైధితారుణగైరికద్యుతి హేమకూటావిహారలీ। లాధికాదరసాధుసాధితహైమవత్యసురంజనా। రాధితస్మరమోచితాత్మపురాతనాపకృతిస్మృతీ॥ *

౧౩౨-గద్యము. ఇది నిఖలసూరిలోకాంగీకార తరంగితకవిత్వవైభవ పింగళయమరనార్యతనూభవ సౌజన్యజేయ సూరయనామధేయ ప్రణీతంబయిన రాఘవపాండవీయమునందుఁ దృతీయాశ్వాసము॥ *

భూధరాధి- హిమవంతునియొక్క, కన్యకామణి-కుమారియేన పార్వతియొక్క, పుణ్య, పవిత్రములైన-పాదపయోజ. పాదపద్మములందున్న-లాక్షా-లత్తుకచేత-ఏధితవృద్ధిపొందఁబడిన. అరుణములైన, గైరికద్యుతి- జేగురుగలకాంతిగలహేమకూటపర్వతమందగు విహారలీలా-క్రీడావిలాసమందు. అధికాదర- మిక్కిలినాదరముగలవాఁడా. సాధు-సత్పురుషులచేత- సాధిత-వశముగా జేసికొనఁబడినవాఁడా- హైమవతీ. గౌరియొక్క-అసురంజన-ప్రీతి మపుర స్వరముగానదుగుకొనుటచేత, ఆరాధిత-ప్రార్థింపఁబడినవాఁడవై.

స్మర-మన్మథునినిమిత్తమై. మోచిత-విడిపింపఁబడిన- ఆత్మన-తననిమిత్తమయిన, పురాతన-పూర్వకృతమయిన. అపకృతి- అపకారముయొక్క. స్మృతీ-స్మరణగలవాఁడా పార్వతిప్రార్థనవలన మన్మథునిం దిరుగ బ్రతికించినవాఁడనుట॥ ౧౩౧॥

గద్యము ॥ ఇది శ్రీమన్మదనగోపాలకృపాకటాక్ష సంప్రాప్తసారస్వత సంపదానందకరకులక్షీరపారావారరాకాసుధాధాముడుద్ధరాజగణపమాత్య పెదరామధీమణిప్రదర్శితంబైన రాఘవపాండవీయార్థంబునందు తృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

చతుర్థాశ్వాసము.

౧-క. శ్రీకుదిరతుంగభద్రా। శ్రీకాస్పదయాదవీశరుక్మాఙ్గలనా। జారాధితరిక్మశరా౦। కూరవిరూపాక్ష హేమకూటాధ్యక్షా॥ క. అవధరింపుము కల్యాణ గుణ॥ *

౨-క. తనమేలికసానికడకుఁ జనరుఘునైశ్వర్యరక్షితదనుజుఁడు ఘనతేజుఁడేతెంచిననప్పు। డని పతిపంక్తివృత్తినడఁగి పతిదెలియంగన్॥ *

ఘ॥ ఘనైశ్వర్యమును. రక్ష-రక్షించువాఁడు. దనుజుఁడు - సుచేష్టుండు ఘనతేజుండునకిచనుడు ఏతెంచిన, అప్పుడని-ద్రౌపది. మిగులనడఁగిపత్రికను - అందువలననుండెను॥ రా॥ తనమేలికసానికడకుఁ- సీతవద్దికి ఘనైశ్వర్యముచేత. రక్షిత-రక్షింపఁబడిన. దనుజుఁడు-రాక్షసులుగలవాఁడు. ఆఘవర్తనుఁడు- పాపవ్యాప్తుఁడైన రావణుడు. ఏతెంచినకు-రాగా- పావని- పవనపుత్రుఁడైన హనుమంతుడు. పతివృత్తినడఁగి తరితెనుపతిపంక్తివృత్తియైనవానికి ప్రాప్యచిత్తశుద్ధిని శోధించువాడు కోటనణఁగియుండెను.

భవము మొగనుక-రావణుని యొక్కయు సీత యొక్కయు సంభాషణ ప్రకారమును జక్కగ యుటంకింపక చూపఁజేసుట॥ త॥ అన్వయము॥ ౨

౩- చ. అతనుఁడు కత్సరిద్యుతి సహాయిత నింతయు గ్రావ్యమవ్యవ
జితరిపునింద్రజిద్గురువి జృంభిత వైభవ దేహసారత । జిత
తరతర కోటినింహపలు బిగ్గు నెడంగ మగానిసి సె నద్భుతమ
గదా యౌసంగు నెడఁబోల్లగు నెవ్వరి మొట్ట పెంపులుల॥

రా॥ అతమఁడు-మన్మథుఁడు. దేహసారము చేత-తర్జితు, జయింపబడిన-
శతకోటి నిహములయొక్క బలియుగలవాని. ఇంద్రజిద్గురుల్-రావణుని గానిచేసెను॥ భా॥
ఇంద్రుని-జిత్-గెలిచిన. గురు-అధిక మగానట్లుగా. విజృంభిత- విస్తరించినవై భవము గలవా
ని-దేహసారత జితుఁడయిన. శతకోటిక్-వజ్రాయుధము గలవాని. భింహబలుల్-కీచకుని.
గానిచేసెను-అవ్యయమున్వదర్థాంతర న్యాసము॥ ౩॥

౪- సీ. అట్లసంగుఁడును గొంపనద్ధ రాత్రంబు పాతివ్రత్యనిధి నాసతిని
లాను। వనుచితోక్తుల పెక్కులాడియుగ్గించియు దీని నెట్ల
నసాధించినాఁడు। ప్రాణంబురక్షింపుడని దూతికలనస్వసన్మా
నగాంభీర్యహీనతనెరఁగుచుఁ। దా వెండియును జెప్పఁదగు
నట్టిసద్బుద్ధులప్పని జారించి చెప్ప వెలదిశనకనుకూలమ
యునవంద్యంబానడవఁ । విద్భు విరిగుడుతనుకంబు పేర్మిఁ
గాన। యోకెంబలుమాఁగ జేసిపోదలపులఁబవి। యోనుమ
వోతవి కారవర్తనమునలి॥ ౪

భా॥ అట్లసంగుఁడు, అర్థరాత్రమందు-కీచకుఁడు పాతివ్రత్యనిధిన్-ద్రౌపదిని.
దీని నెట్లయిన, సాధించి-చేకూర్చి. నాదుప్రాణంబు రక్షింపుడని- ప్రాణశబ్దమునకు- ప్ర॥
ఉపసర్గమొగనుక నులితత్వమె చెప్పెను- దూతికలను. స్వసన్- అక్కయయిన సుదేష్ణ
ను॥ ని॥ భగినీస్వసాయిని-అక్క నద్బుద్ధులు-మంచిబుద్ధులను, అప్ప-అక్క. అకెల్- ఆయ
మనువి శాలిత వర్తనయున్నది॥ రా॥ అట్లసంగుఁడు-అర్థరాత్రమందు, రావణుఁడు - అస
తీలలాసుజా. ప్రీతను-దూతికలను. సన్మాన-అభిమానము యొక్కయు- గాంభీర్య-గాంభీ
ర్యగుణముయొక్కయు- హీనతచే విమనుడు చనెమట, సద్బుద్ధుల-మంచిబుద్ధులను. అప్ప
నిల్-అప్రియమైనవి. యోచవి కారవర్తనలుపలికెను॥ అప్పుడప్పతివ్రతాతిలకంబు॥

౫- సీ. ఓరిమూఢాత్మ నుశ్యారిత్ర నీద్రుబుద్ధి యకాసబుద్ధి నేమియు

నెరుఁగవు। ప్రతికెదు దండంబు భావింప శేవురునా కిఁశాశైన
గంధర్వవరులు। ధృష్టించి పడవాలను శతసంఖ్యాలైన రాక్షస
యక్షముఖులెన్నికలపుడిగిలిన। మనాధదోర్బలాధ్యుల్క తన
డఁగకడించబాలరుని గ్రహించి రేసఁ । తత్పరాక్రమమిదెవి
యదంబునడఁప। నున్నయదిసీకుమెనవాని యొండజనేని । కర
ము చొరుమాతడఁఘి తారపమొనకఁ। దశ యెక్తికస్లోక్త
మైనతేర్చగాక॥ ౫

రా॥ ఓరిమూఢాత్మ- ప్రతికెదిచండంబు భావింపక్- చూడుచుండగా నటుగా
ఎరుఁగంజని క్రిందటికన్వయము. కేతుదువేలసంఖ్యాలయిన, నాకికులైన- దేవేంద్రుఁడయిన
వాని॥ భా॥ ప్రతికెదుచండంబు భావింపు, ఏవురు-బదుగురు, నాకులకైన గంధర్వవరులు-
కడతుమకార్థము॥ ౬॥

౬- క. అనుమానటంబునిని వాడ బాదక దుర్విలాసంబున వెడనప్పనిక్వ
టిల్లనవ్వగవర్గ్నినిఁ గమాగోని॥ రెంటికిసరి॥

౭- ఉ. బేలవుగా వెనీవు వెఱపించెదుపీరగివారిఁ బోలెన। నొర్నలిలిఁతాం
గినాకునిలనో పరుకు భ్రమయూఖలాధిరు। ల్వాలుగు నాకు కర్తలిం
బలందవలం కెవఁగానిత్తాకక । భూరిబలతికాధకు స్ఫూర్జితపూ
ర్వవిజృంభణవన్నదోద్ధతిక॥ రెంటికిసరి॥

౮- చ. వినుమింకెఁ బెకుల- శీల యాలి వెనికి బంబులనీక్రృపాఁగలో । కన
లింపుడక్కఁబన్న గలికాంతుని శోకముంపంబు నీక్షాన । తనసిర
సొద్ధతింబలుక బాదగిమూ నరికాఁబుఁగిత్తిఁగఁబు కిట్టునో యను
శంకయుప్పుడుగ జూంబోదమందన యాత్మలోపలక్। ✱

భా॥ వినుము, అలికినీ- ఓ ద్రౌపదీ, పలుకక్- పలుకఁగా, రావని-పలితల్
తాఁబయిన, అప్పటి-ఆద్రౌపదీ, వాఁడు-కీచకుఁడు, బల్మిఁబట్టునను శంకవాడన-తన యాత్మ
లోపలను, నుంవరిపద్యముకకన్వయము॥ రా॥ వినుము, పలుక- పావని, ఇవపత్రుఁడైన
వాఁడుమండుడు అపుడు, అసీతనుబల్మిఁబట్టునో యనుశంక - తన యాత్మలో నలఅనుకొం
దుమాట॥

౯- క. తరతోభీమసుజబలంబున । నిశాచరుంబడఁ దన్నునెంతయుని

పర్చి! తతవచ్చుఁదప్పవిప్పుడు! మతిఁబూనిమరశ్చతము
న్యాత్వరతః॥ *

రా॥ భీమ-భయంకరముయిన, అను-ఆశాశిమునిబాని,తమితమన్యుశ్వరతః-అణాపడిన హోసాతిశయముగలవాడౌట చేత,దుర్చ్చె-అతలంఁకను(దిప్పగోవిచెను॥ భా॥ భీమ- భీమునియొక్క-భుజబలంబున, అనుమతిః-అంగీకారమును, భూని- మితమంయిన, మన్యుశ్వరతః-కోపముగలదానవాటచేత, దుర్చ్చైవః-కీచకునిదిరుగభంగుదను, ఇప్పు డంగీకరించినభీమునిచేత సంహారించెననుట॥ ౯॥

౧౦-క. అనివార్యమాణరోషం । బునవవచన యూక్తిధార్ష్ట్యముదలి
ర్పఁగన । మ్మనసిజవశులుమగుఁడిం । చినితాంతమునడలె
సతసిచేఁతకుఁ ణంతః॥ *

భా॥అని-ఈలాగుద్రౌపది-మనస్సులోననుకొని, వార్యమాణరోషంబునకు-కోపమణచుమను, నవ-నూతనమైన, యూక్తిధార్ష్ట్యము-మాటలదిట్టతనము, తలిర్పగా-మనసిజపతుక్, మన్మధునకుఁడైనవాని - మగుడించి- అతనిచేతను, అడలెః-విచారపడెను॥ రా॥ అనివార్యమాణ, నివారింపశక్యముగాని- రోషంబుచేత, అవనిజ-సీత, కడముసరి*రావణునిదిట్టిపొమ్మనెనుట॥ ౧౦॥

౧౧-ఆ- గీ. సూపకారవృత్తిదీపింపమారుతి । యున్నవాసమునకు
జెన్నుదొరఁగు । సద్గుణాభిరామదగ్గరితద్దర్శ । నముయ
థోచితవిధినమరజేసి॥ *

రా॥ సు-లెస్సైన, ఉపకారవృత్తి - ఉపకారవర్తనము, దీపింపప్రకాశించునట్టుగా-మారుతియుక్, హనుమంతుఁడును- నవమైనఆసమఅధికముయిన, ఆర్తిః పీడచేత॥ ని॥ ఆర్తిఃపీడాధనుష్కోట్యోః, అని. అ - చెన్నుదొరుగు- ఇన్నరాత్రైన, అద్గుణాభిరామః-సీతను- తద్దర్శనముచేసి॥ భా॥ సూపకారవృత్తి-వంటలవానిరీతి, మారుతియున్న- భీముఁడుండెడి, వాసము-గృహమును, మణాభిరామ - ద్రౌపది, దగ్గరితద్దర్శనమును॥ ౧౧॥

౧౨-వ. నిజవృత్తంబెల్ల నెరింగించితనరాకచందంబువివరించి యిట్ల
నియె॥ రంటికినెరి,

౧౩-శా. కల్యాణీభవదీశ్వరాజ్ఞ మహిమంగల్లెన్నిరాఘాటకాంపను
ల్యాత్యుద్ధతజంతు ఘోరవనవాహోదన్వ దుల్లంఘనా। క

ల్యాణాతిశయంబునాకుఁదుకాకృఛ్రం కౌశనంభేలని। సు
వ్యక్తేశ్వరశక్తికల్గనునకెందున్లావసాధ్యార్థముల్॥ *

భా॥కల్యాణీభవత్ శుభముపొందుచున్నట్టి వనవాసము నెడి- ఉదన్వత్, సముద్రము యొక్క- దాటుటయనెడి, కల్యాణాతిశయంబు - కల్గెనని(క్రింధటికన్వయము, ఫాకువాక్యంగోచనంతల- త్వత్ సీయొక్క, ఘర- శ్రేష్ఠమైన, శక్తి- సామర్థ్యము, కల్గ-అపాత్య, సాధింపశక్యముగాని-అర్థముల్, ప్రయోజనములు-లేవు॥ రా॥ కల్యాణీ * సంబుద్ధి,భవదీశ్వర- నీపతియైనరామునియొక్క, అజ్ఞమహిమచేత- నిరాఘాట, తడలేని- వానాకృత్యముచేత, నత్యుద్ధతము లైన-జంతువులచేత ఘోరమైన, వన-ఉదకమునకు॥ని॥ జీవనంభువనంవనమ్- అని- అ * వాస-స్థానమైన, ఉదన్వత్ - సముద్రము యొక్క, ఉల్లంఘనా-దాఁటుటయనెడి- కల్యాణ-శుభముయొక్క, అతిశయంబునాకు * కల్గెనని యన్వయము,త్వదీశ్వర-నీకుఁ బ్రియుఁడైన రామునియొక్క*కడముసరి॥ ౧౩॥

౧౪-కం. అతిశీఘ్రమె తెగఁజూడుము। హితగుణునీద్రోహినోర్చ్చనది
యేయకటా। యతివభవత్ప్రియ బాహా। ధ్దతిదురహం
కారులయినదమ్ములచేతల్॥ *

రా॥ హితగుణుఁ-చెడ్డగుణముగలవాని, ఈద్రోహిన్ - రావణుని, తెగఁజూడుము- చావఁజూడుము, అతివ- సంబుద్ధి, భవత్ప్రియునియొక్క- బాహాద్ధతి భుజబలము-దమ్ముల, శత్రువులయొక్క-చేఁతలు, దుశ్చేష్టలను- ఓర్చునదియే॥ భా॥ ఈ పద్యమందును-ద్రౌపదిభీమునితోననెడుమాట, ఈద్రోహిన్-కీచకుని, తెగజూడుము- సంహరింపుము, భవత్ప్రియ-నీప్రియుఁ రాలైన, అతివ- బాహాద్ధతిచేత, దురహంకారులైన * కడముసరి॥ ౧౪॥

౧౫-సీ. ఇదిరయంబుగాపలుకాపదికేర్పు మాత్మబలఖ్యాతి సంపదల్
దనరవచ్చి । దృఢదర్పునీద్రోహిఁదెకటార్చునీవాతఁ విడఁబ
డినవ్వాడమునవిభుండు । మనతోడఁగూడఁగ్రమ్మఱఅగణ్య
మహోవనీరాజ్యవాణ్యసంచారములకు । జనుటధ్రువంబిది
సమయంబుగావున నీవంతవట్టునువాహ్మనమున । వ ఋష
కోయనివార్యమాణసక్రమ రా। ధిక్కరిరమీరు తెగుచకిపుడు।
పారకతునుమవలయుఁ జూమ్ములోలోసన। త్వంతమన్యువం
ధ్రిమాతిశయము॥

భా॥ అత్మ - నీయొక్క, బలముచేతనయిన - ఖ్యాతిసంపదచే, అధికశ్రేష్ఠులు - తవ్వరలో, ప్రకాశముగాఁగా - ఈద్రోహిలో, కీచకుని - తెగటార్చు, సంహరించునట్టి - నీకొరకు, - గా క్రీరవినఁబడినప్పుడు, మనవిభుండు - ధర్మరాజా, మహాత్మ్య - ఘనమున్నైన, జనరాజీ - వన జనులయందును, అసాఖ్య - సౌఖ్యరహితమైన, సంచారములకుజనుటకు తు, శిక్షించు - ఇది సమయంబుగా వున్నది, దుమచేకొన్న కట్టడయిదిగనుక - మరువక, ఎచ్చరికదప్పక, ఓయవార్యమానసతీవ్రతాధిక్య* సంబుద్ధి - వారింపశక్యముగానిమాన సమందలితివ్రతయొక్క - యాధిక్యముగలవాఁడా, లోలోనను - రహస్యముగా, అన్యు - నింపాలునియొక్క, సంభ్రమాతిశయమునుపమునువలయుఁజూమ్మా॥ రా॥ మనవిభుండు - రాముఁడు, ఈవార్త - నీవిక్రమంబెఱుఁగువార్త వినఁబడినప్పుడు, అత్మ - తనయొక్క, బల - సేవలయొక్క, ఖ్యాతిసంపదతు త్వరవచ్చి - ఈద్రోహిని, రావణుని - తెగటార్చును * అనియున్వయము - ప్రవనీరాజ్యము యొక్క - సౌఖ్యసంచారములకు సమయంబుగా వున్న - పదునాలుగేండ్లు కావచ్చెనుగనుక, మరువక - ఓ అవార్యమైనమానముగు, సతీవ్రత - పాతివ్రత్యముయొక్క, ఆధిక్యమునుగలవా - మీరమీరుతెగువకుక, తరుణాహా సమానకనుటు - చారక, మన్యు - శోకరోషములయొక్క॥ ని॥ మన్యుదైన్యక్రతాద్రుధి - అని - అ సంభ్రమ - తీవ్రతయొక్క॥ ని॥ సమాసం వే॥ సంభ్రమా - అని - అ* అతిశయము - అధిక్యము, లోలోనలునుమవలయునవియన్వయము

౧౬-శా-గీ. తెలుగులుగునిలిచి తడయఁగనుంకేత । తంబగుసమ
యంబుతప్పకుండ నేఁదిరిగిచూరిగొతునీవు నావెంబడి । న
ధులవలయుఁ దాల్మి సడలనీకు॥ ❀

భా॥ తడను, సంకేతితంబగు సమయంబు - రాముఁడు మిత్రిపెట్టిన సమయమ్ము, తప్పకుండఁ జేరి నే నతిజాననీవు - ఆ వెంబడిగా, నే జెప్పిన ప్రకారమునఁ దగునావుఁజూరక నుటు - తాల్మిసడలనీకన వపవలయును॥ భా॥ తగదు సంకేతితంబగు - వచ్చెదననివానితోఁ జెప్పిన, సమయంబు - వేళ, తప్పకుండ - నీవు, తాల్మి సడలనీక - తోపము లేక * తోపము గలిగిన మనాశోవమునవిజృంభించువరాక్రమము జూచి, లయులు పడుదురుగనుక, నావెంబడిగా - వావెంట్ల, నడవవలయునే - రావణును॥ ౧౬॥

౧౭- ఆ-గీ. అనిపలికిభవత్సాత్త్వకునామాట । యొప్పుకుటలోకగురు
తోఁగసఁగుచుంఁడు । దిచ్చెఁ దత్ప్రతిగ్రహీతమైననప్మర । ఘ్మం
గరంబు సౌకుకినుబ్బ మెలఁగెను॥ ❀

భా॥ అనిపలికి, భవత్ - నీయొక్క, వరమైన యాత్మకు నామాటలయొప్పు కుటు నేఁజెప్పిన మాట సమ్మతియగునందుకు, ఒక - గురుతోఁగసఁగుచుంచియు, అదియాలయునుంట్లుని

యాను - తత్ప్రతి - అభిమానిచేత - ప్రహితమైన ఇవ్వఁబడిన, నమ్మికయును - నమ్మికమున్న - కరంబు - యొక్కలిని, సతికి - ద్రౌపదికి, ఉబ్బ - సంతోషముగు, ఔఁడుచుఁగా * ఇచ్చెనక్ర - తని కన్నదియము * గురుతిమ్మని ద్రౌపదియడిగినను లేము ఁడిచ్చి వనంబున ద్రౌపదికి సంతోషము చేసెననుట॥ రా॥ అనిపలికి, భవద్వర - నీపతియైన రామునియొక్క, అత్మకుఁడా - ఘనమానవుఁ, నామాట - నేఁజెప్పినమాట, ఒప్పుకుటకుఁ - నమ్మికయగునట్టు, ఒక గురుతునొసఁగుమని యాను - తత్ప్రతి - ఆసీతాపతిచేత, ప్రహితమయిన - అంపఁబడిన, సంయుక - సంయుక్తమూల్యమైన ఉంగరంబు - ముద్రికను, సతికిఁ - సీతకు, ఇచ్చెను * అవి యోగ్యము - ఇచ్చెను॥ * అనురెండుక్రియం తును హనుమంతుఁడే కర్త॥ ౧౭॥

౧౮-క. అనిలజాధికతద్రమస్థితి । హనకిరతిలు సమస్తకపులును టపసయుఁ । బునఁదత్సతీశిరోమణి । గొనివచ్చెఁగనియె యుక్త దర్పకుసంభ్రమమున్ద॥ ❀

రా॥ అనిలజాఁడు - హనుమంతుఁడు, అధికతమ - మిక్కిలినధికమయిన, స్థితా - మర్యాదచేత॥ వి॥ మర్యాదాధారణాస్థితిః అని, అత్యధికరీతి, తమితా - పేడుగ చేయ, రాముని యొక్కదుఃఖముదుపుటకు - తత్సతి - ఆసీతయొక్క, శిరోమణినికొని చనఁగగ - హేతు వాఁడై, అమితమైన - దర్పగర్వముచేత గురు, ఘనమైన - సంభ్రమముగలవాఁడై * అరిగెననిమిఁదటిపద్యమునఁ గ్రియ॥ భా॥ అనిలజాఁడు - భీముఁడు, అధికమైన - తమః - అంధకారముయొక్క, స్థితిని - విలుకడచేత, తమిన - రాత్రియందు॥ ని॥ రజనియామినీతమి - అని - అ* రాడు - ద్రౌపదియొక్క, తతశిరోమ్మణిని - అదాప్రకారత్నమయిన ద్రౌపదిని, నియమిత - అంటఁబడిన* కడమసరి॥ ౧౮॥

౧౯-క. వారికిఁదవిరియారిగెను । ల్బ్రమముచేవసఁ గాంత లీలనెరపు చుకా । ధీరతపనరఁగలంకా । ద్వారముఁడుగుముఁ బేర్చివైరి వధరతికా॥ ❀

భా॥ బల్బిరము చేవను - అహంకారసారమును, అవిఘాతలీల నెరపుచును - కలంక అపవాదమునకు, ఆ ద్వార - ప్రవేశహేతువుగాని, గతుండు - గమనముగలవాఁడు, అగుచు* గూఢగమనుఁడై యనుటు - అపవాదమనఁగా భీముని చేతఁ బాండవులకుఁ - దిమగవనవాసప్రా ప్తియనెడియపవాదము - అదిప్రకాశగమనమైనవచ్చును, వైరివధమందు - రతిని - వేడుకను, పేర్చుక - పెంచెను॥ రా॥ బల్బిరము చే, వనవిఘాతలీల - అశోకవనభంగక్రియను, నెరపుచు - తనరఁగ - లంకా, లంకయొక్క - ద్వారమును, గమదనుచుకా - పొందినవాఁడై, కడమసరి॥ వ॥ అంత॥ ౧౯॥

౨౦. ఉ. శ్వాసాః తమమువేనాకించుకయును దిశమగానబన్ని తాం।
తేమునిజాంగనాశనఫలదర్పకోపక్లృప్తరం। భ్రమ
ముకోదేఁదన్నుఁజెనకఁబరగుని హింబలులను। త్స
మరయుతులలీల మెంచ యుఁజెం పెజిత్రివధరతిః॥ *

భా॥ తమముచేత్ - అజ్ఞానముచేత, తలముగానట్టి - స్వరూపమును దెలియ
మిచేత, నిజాంగ-తమశరీరము యొక్క నాశనముఫలముగల, దర్ప - గర్వముచేతను
కోపముచేతను-క్లృప్తవేయఁబడిన, సంభ్రమముతో నట్టి-సంభ్రమముగలవారై, చెనకఁ
బరగు- నింహములయొక్క బలవంతులైనట్టివారిని, సత్సమరమతులట్టి - తెస్సయుద్ధము
దులబుద్ధిగలవారైన రాక్షసులను, చంపెను॥ భా॥ తమముచేత్ - చీకటిచేత, తలముగాన
మిట్టి - స్త్రీపురుషులస్వరూపము గానరాకుండుటచేత॥ ని॥ అథస్స్వరూపయోరస్త్రీతయు
స్యాత్తని॥ అ॥ నిజాంగనా - ద్రౌపదియొందులకు తనుఅపేక్షచేత, అఫలనిష్ఫలమయిన,
దర్పకోద్దీప్త-మన్మథస్వతమయిన, సంభ్రమముతో నట్టి - అధికభ్రమముతోఁగూడిన, తన్నె
చెనకఁబరగు-సింహబలులని, లసత్సమరము - అతులలీలచేత మెరయ, చంపెను॥ వా॥ తద
నోరంబయిరియును॥ ౨౦॥

౨౧. ఆ.గీ. శక్తిమత్తనుజసంఘము త్రొక్కాంతమై। పొలిసెఁబవనపుత్రు
భుజబలమున। నతనికాంతకాగ్రహప్రేరణంబుచే।
గరముకీడొనర్చుకడకఁ జేసి॥ *

భా॥ శక్తిమత్ - బలిమిగల-తదనుజసంఘము కీచకునను జసమూహము, అక్షాం
తమై-ఓర్పు లేనిదై, అతనికాంతకట్టి - భీముని స్త్రీయైనద్రౌపదికి, కీడుచేసి- పవనపుత్రు
భుజబలమునట్టి, భీమునిబలముచేత-పొలిసెను॥ రా॥ శక్తిబలిమిచేత, మత్త-మదించిన,
దనుజ-రాక్షసులయొక్క, సంఘము-సమూహము, అక్షాంతమై- అక్షకుమారుడు కడగా
గలదై, పవనపుత్ర-హనుమంతునియొక్క, భుజబలమునట్టి-పరాక్రమము చేత, పొలిసెట్టి-
నొచ్చిపోయెను* అక్షకుమారసహితముగా నొచ్చెననుట-అంతక, యమునిసంబంధమయి
న-ఆగ్రహముయొక్క, ప్రేరణంబుచే-యమప్రేరణచే, అతనికిట్టి - ఆహనుమంతునికి,
కీడు వేసెదననుయత్నముననడత్రుటచేత-పొలిసెననియన్వయము॥ ౨౧॥

౨౨. తే.గీ. విబుధకంటకకీచకవిపినమునకు। దావవహ్నిగానా
త్మప్రతాపమహిమను। నెఱపి వాయుజుఁడన్యుల కెరు
కఁడ। యుండలోననఁబొగడబుద్ధోత్కరంబు॥ *

రా॥ విభుధకంటక-రాక్షసుల కెల్ల, కీచకవిపినమునకట్టి - వెదురుటడవులకు॥ ని॥
కీచకాస్తెర్వశ్వస్వనం త్యనిలోద్ధతాః అని-అ* దావవహ్నిగా-వాయుజుడు ప్రతాప

మహిమను నెఱపెను, బుధోత్కరంబు-దేవసమూహముము॥ ని॥ జ్ఞాచాంద్రిసురాబుధాః-అని
నై*అన్యులకట్టి- శత్రువులైనరాక్షసులకు, తెలియకపడకుండలోలోనఁబొగడెను*రా
వణభీతులగనుక॥ భా॥ విబుధకంటక-సజ్జనద్వేషులైన, కీచకులనెడి- విపినమునకట్టి,
అడవికి-దావాగ్నిభంగిని నాత్మ-ప్రతాపమహిమను నెఱపెను, వాయుజుఁడు-అన్యులెరుఁగ
కుండ, లోలోన-రహస్యముగా, నెఱపెను-పొగడెను బుధోత్కరంబు॥ ౨౨॥

౨౩. తే.గీ. తత్సహోదరసంప్రవర్తనమఁజరిగె। నప్పురములోన
గూఢమైయంతనేఁడు। ముగిసివచ్చెదానవరాజిమో
దకాల। మనుచుసంతసమందెవాతాత్మజుండు॥ *

భా॥ తత్సహోదర-అభీముని తోఁబుట్టులైన ధర్మరాజాదులయొక్కయు, సం
ప్రవర్తనము-నడక, అప్పురములోననట్టి - విరాటపట్టణమందు, గూఢమై- ప్రచ్ఛన్నమై
జరిగెను, నడచెను-అంతెను, ఏఁడు-అజ్ఞాతవాససంవత్సరము, ముగిసివచ్చెను- దానవ,
ఆముగియుటవలన-వర, శ్రేష్ఠమైన- అజి, యుద్ధముచేతనైన - మోద కాలము, సంతో
షకాలము-అనుచు, వాతాత్మజుండు - భీముఁడు, సతసమందెను- అజ్ఞాతవాససంవత్స
రము ముగిసెగనుక, విజృంభించి యుద్ధమందు-శత్రుసంహారము చేసి, రాజ్యము చేకొనవచ్చు
నని-సంతోషపడెననుట॥ రా॥ తత్- ఆహనుమంతునియొక్క, సహః-బలిమివల్లనైన॥
ని॥ ద్రవిణంతరస్సహోబలశౌర్యాణియని- అ * దర- భయముయొక్క॥ని॥ దరోస్త్రీ
యాంభయేశ్వభ్రేయని- అ * సంప్రవర్తనము- వృత్తాంతము, అప్పురములోను-లంక
యందు, అగూఢమై-ప్రసిద్ధమయి, జరిగెను-అంత, దానవ-రాక్షసులయొక్క, రాజి-ప
జ్తులయొక్క, మోదకాలము- సంతోషకాలము, నేఁడు-ఈప్రొద్దు, ముగిసివచ్చెనను
చు. వాతాత్మజుండు-హనుమంతుడు, సంతసమందెను- సకలరాక్షసులను నేఁడే సంహరిం
చెదననితలంచెను॥ ౨౩॥

౨౪. సీ॥ వ్యర్థఁజేయుఁతత్సత్వవార్తాశ్రుతుని గ్లేశపడుచుఁదత్సంగరభం
గపరత। నుత్తమద్రవిణసంపత్తిపౌలస్త్యంచుమదోగ్రధనుఁడు
రోషదూషితుండు। బత్పురిలోపలధర్మాభిభీమసంక్రందనజము
ములకలిమియొంచి। జనులు మెచ్చఁ బేర్చుకొ మద్ధ్యాహాహవ
కృతిసుశర్మబలోపచితధనుఃప్ర। కాండతులి నాంబవిద్ధమేఘ
నాదుఁబనిచె। నతడు నేగిహరినన్నుతోఁగ్రాజిబట్టె। నవ్వీర
టుడాసిగెలువునగ్రొవ్వ్యథటుబు। వన్నతోగణాగ్రహో
ద్భటితనడవ॥ *

రా॥ తత్ - ఆహనుమంతునియొక్క, సత్వవార్తా-బలవృత్తాంతముయొక్క

శ్రుతిక్ - వినుటచేత, తత్సంగర-ఆహనుమంతునియుద్ధముయొక్క, భగపరతక్ - చెరుచు కోఅకనుట, ఉత్తమమైన-ద్రవిణసంపత్తి, బలసంపత్తికలవాఁడు-దుర్యోధనుఁడు, పౌరశ క్యముగానివాఁడు, పౌలస్త్యుండు-రావణుఁడు-తత్పురిలోపల, ధర్మజ-వింటివలనఁబుట్టిన, భీమ-భయంకరములైన, సంక్రందనజయముల-ఇంద్రజయములయొక్క, ఆహవకృతి-యుద్ధక్రియయందు, సు-లెస్సైనన, శర్మక్-సుఖముగలవాని, అనాయాసముగయుద్ధములు సేయువానినసుట-బలముచేత, ఉపచిత-వృద్ధిఁబొందింపఁబడిన ధనుఃప్రణాదముచేతఁదులితమయిన, అంబునిధిక్-సముద్రముగలవాని, మేఘనాథుక్-ఇంద్రజిత్తునుపనిచెను, అతఁడును-ఇంద్రజిత్తును, హరిక్ - హనుమంతునినుతమైయుగ్రమునయిన, ఆజిక్-యుద్ధమందుపట్టుకొనెన్నుతత్-ఆహనుమంతునియొక్క, మహా-ఆగః-అపరాధములయొక్క ॥ని॥ అగో పరాధోఽమంతుశ్చయని-అ॥ గణ-సమూహముయొక్క, గ్రహోద్భటత ప్రాప్త్యతిశయము నడపక్-ప్రవర్తింపఁగా, భటులు-అటుఁడాసి, హనుమంతునియొద్దకుఁబోయి-నవ్విరి॥

భా॥ తత్-ఆపాండవులయొక్క, సత్వ-సత్వముయొక్క, ఉనికియొక్కయినుట-వార్తా-వృత్తాంతముయొక్క, అశ్రుతిక్-వినకుండుటచేత, తత్సంగర-ఆపాండవప్రతిజ్ఞయొక్క॥ ని॥ ప్రతిజ్ఞాజిసంవిదాపత్సుసంగరః-అని-అ॥ భంగ-చెరుచుటయందుఁగల, పరతక్-తాత్పర్యముచేత, ఉత్తమద్రవిణ-శ్రేష్ఠద్రవ్యములయొక్క॥ ని॥ ద్రవిణంతుబలంధనమ్మని అ॥ సంపత్తిచేత, పౌలస్త్యుండు-కుబేరునివంటివాఁడుఁ, దుర్యోధనుఁడు తత్పురిలోపల, ఉత్స్యనగరమందు-ధర్మజ, భీమసంక్రందనజ-అర్జునునియొక్కయు, యముల-నకులసహదేవులయొక్కయు, కలిమి- ఉండుటను, ఎంచి-ఆహవ-యుద్ధమందు, కృతిని-నేర్పరియయినవాని, సుశర్మని-సుశర్మను, ధనుః వింటియొక్క ప్రణాదగుణధ్వనిచేత, తులిత-సరిపోల్పబడిన, అంబునిధి-సముద్రునియొక్కయు- మేఘములయొక్కయు, నాద-ధ్వనిగలవాని - సుశర్మకువిశేషణము, పనిచెను-అంపెను, అతఁడును-సుశర్మయు, హరిత్ - దిక్కులయందు, నుత - స్తోత్రముచేయఁబడిన, ఉగ్రాజిని-ఘనయుద్ధమందు, డాసి-అవ్విరాటుక్-అవిరాటరాజుని, పట్టెను-పట్టుకొనెను, తత్ - అవిరాటునియొక్క, మహా - గోగణగోసమూహముయొక్క, గ్రహ - పట్టుటచేతనైన, ఉద్భటతక్-ఔద్ధత్యముచే, నడవక్-ప్రవర్తింపఁగా, పట్టెననియన్వయము- తనసేనవిరాటరాజుయొక్క, గోసమూహమును-బట్టుకపోఁగా దాను, విరటునిబట్టుకొనెననుట॥ వ॥ అంత॥

౨౫-ఉత్సాహ. సర్వపూజ్యమైనిజాజ్ఞజరుగనాతనింజటా । యుర్వ
ఘాతియమరణక్రియోత్థతాసహాయుడై। పర్వఁదు
విడిపించఁదద్విపత్మృత్యువాలము । ద్గర్వఁడగుచు
సమదీపితముగఁజేసి వేడ్కతోడ॥ ❀

భా॥ సర్వపూజ్య-సకలజనపూజ్యుఁడయిన, ఐనిజ-యమపుత్రుఁడయినధర్మజ

రాజుయొక్క ఆజ్ఞ-ఆతనిక్, విరటుని-జటాయుర్విఘాతి-జటాసురవైరియయినభీముఁడు, యమ-నకులసహదేవులయొక్క, రణ - యుద్ధముయొక్క క్రియయందుఁగల, ఉత్కతా-ఉత్సాహమే-సహాయముగాఁగలవాఁడై, తత్ - అవిరటునియొక్క, విపత్-శత్రువులకు, మృత్యువైనవాఁడు- భీమునికివిశేషణము, ఆలము-యుద్ధమును, కుమ్మకపరాక్రమముచేత॥ ని॥ ద్రవిణంతరస్సహోబలశౌర్యాణీయస్థామశుష్మంచయం-అ॥ దీపితముగఁజేసి-ఆతనివిడిపించెనని క్రిందటికన్వయము॥ రా॥ సర్వపూజ్యమై, నిజాజ్ఞ-తనయాజ్ఞ, జరుగ-ఆతనిక్, హనుమంతుని-జటాయుర్విఘాతిరావణుఁడు, అమరణ-మరణరహితమైన, క్రియా-ప్రయోజనమందుఁగల- చంపుటతక్క నేమైననుకొదండనచేయుటయందనుట, ఉత్కతా-ఉత్సుకత్వమే, సహాయుడై ఔత్సుక్యముతోఁగూడినవాఁడనుట, తత్ - ఆవిపత్మృత్యు-విపత్తులకుమృత్యువయినహనుమంతునియొక్క, వాలము-తోఁకను, శుష్మ-అగ్నిచేత। ని॥ బర్హిశ్శుష్మాకృష్ణవర్త్మా-అని అ॥ దీపితముగఁజేసివిడిపించెను॥ ౨౫

౨౬-సీ॥ మహితధర్మనియమమాహాత్మ్యభూతనయాను గ్రహాభిగు
ప్తాంగుఁడగుచు । శూరోత్తముఁడువాయుసుతుఁడంతనిలకతి
గాఢప్రమోదసంఘటనదారక। లంకపెంపెల్లఁ డీల్వఱచెని
కృపజయవైభవోదయమహావాలహస్త।చ దహితవిలాస
లంభసగ్రస్తసమస్తనివేశధామాఘుఁడగుచు । సత్యసల్ప
దల్పమమరవిపక్షయూ। ఉభుఁబట్టిబలకదంబకమును। సర
కుగానకప్రజలసత్యసాహసములు । చూపఁ జేఁగరంబుచో
ద్యపరుప॥ ❀

రా॥ మాహాత్మ్యముగల, భూతనయా-సీతయొక్క, అనుగ్రహముచేత-అభిగుప్త-రక్షింపఁబడిన అంగముగలవాఁడౌచు, వాయుసుతుఁడు-హనుమంతుఁడు, ఇలకు-భూమికి, దొరకునట్టుగా-నిశ్చలమయినజయవైభవోదయముగల, మహా-వాల, హస్త-పుచ్ఛముందున్న ॥ని॥ వాలహస్తహాశ్చవాలధిః, అని-అ-చండమై తివిలాసతీవ్రాగ్ని ప్రకాశముచేత సరభసగ్రస్త-శీఘ్రముగాదహింపఁబడిన, సమస్తనివేశముయొక్క-ధామాఘుఁడగుచు-గృహసమూహములుగలవాఁడౌచు॥ ని॥ గృహాదేహత్విట్ప్రభావాధామాని-అ॥ దర్పము-తనగర్వము, అమరవిపక్షయూథపుని-రావణుని, పట్టిని-రావణునికుమారుఁడైనఇంద్రజిత్తునును, సరకుగొనప్రబలంగా-లంకపెంపునెల్ల డీల్పఱిచెననికన్వయము॥ భా॥ మహితమయిన, ధర్మ - యమునియొక్క, నియమ- కట్టడయొక్క, మాహాత్మ్యమువలన-భూత, పొందఁబడిన-భూప్రాప్తౌ, అని-ధాతువు ॥ నయ-నీతియొక్క, అనుగ్రహ-అనుకూల్యముచేత, అభిగుప్త-డాపబడిన అంగముగలవాఁడగుచు, వాయుసుతుఁడు-భీముఁడు, అంతనిలకు-అవిరటునివిడిపించినమాత్రాన నేనిలువ, సంఘటనచేత- దొర, విరటునియొక్క-కలంక

పెంపార్మి, విచారాతిశయమునంతయును-డిల్పఁటిచె, శమింపఁజేసెను - వైభవోదయమునకు-మహత్త్వ, అధికమయిన-అవాల, పాదయినస్థానమయినదనుట॥ ని॥ స్యాదాలవాలమావాలమ్-అని-అ*హస్తమందున్న-చండహేతివిలాస, ఉగ్రాయుధవిలాసముచేత॥ ని॥ రవేరర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయః-అని-అ*సరభసమానట్టుగా-క్రీస, మిర్రింగబడిన-విద్వేషిధామౌఘుడగుచు, శత్రుప్రతాపసమూహముగలవాడగుచు- విపక్షయూథపుని, సుశర్మనుపట్టి-పట్టుకొని, కలంకపెంపెల్లడీల్పరిచెనని-కందికన్వయము॥ ౨౬

౨౭-క. ఈగతిదక్షిణదిశయం । దాగోగ్రహదృష్టచేష్టునధిప ప్రమ
దై। కాగారికునిర్ధామునిఁ । గాగర్వమడంచివిడిచె గాడ్పు
కొడుకొగిన్॥ *

భా॥ ఈగతిని-ఈప్రకారమున, దక్షిణదిశయందు- ఆ- గోగ్రహదుష్టచేష్టుని, ఆదక్షిణగోగ్రహణము-చేసిన సుశర్మను, అధిప-ఏలికయైనవిరటునియొక్క, ప్రమదమునకు ఐకాగారికుని, చోరుఁడైనవాని॥ ని॥ చోరైకాగారికస్తేన-దస్యుతస్కర, మోషకాః-అని, అ * నిర్ధామునిగా నిస్తే - జస్కునిఁగా, గర్వమడంచివిడిచెను- గాడ్పుకొడుకు-భీముఁడు॥ రా॥ ఈగతి,దక్షిణదిశయందు* అన్నిదిక్కులను గపులు వెదకఁబోయినారు గనుక నందులో దక్షిణపు-దిక్కునందనుట, ఆగః-పాపము వెడి, గ్రహ-భూతావేశముచేత-దుష్టమైనచేష్టగలవాని, అధిప-రామునియొక్క, ప్రమదకు-సీతకు॥ ని॥ ప్రమదాభావినీ కాంతా-అని, అ * ఐకాగారికుని, చోరుఁడైనవాని * సీతనపహరించినవానిననుట, నిర్ధామునిఁగా-గృహరహితునిఁగా *లంకనుగాల్చెగనుక-గర్వమడంచివిడిచె, గాడ్పుకొడుకు-హనుమంతుఁడు॥ ౨౭

౨౮-తే-గీ॥ ఇట్లురిపుభయంకరబలోద్దీర్ణుఁడగుడు। నవనిజశుభప్రవృ
త్తిమానవవిభునకు। బరమసంతోషమొనరింప మరలెఁ
బురికి। హర్షమొదవఁగసప్రభుండగుచునతఁడు॥ *

రా॥ అవనిజ - సీతయొక్క, శుభప్రవృత్తిని-శుభవార్తచేత, పురికి-లంకకు-హర్షమొదవంగ, తిరిగిపోగంటి గావని-సంతోషము రాగా, సప్రభుండగుచు ప్రభాసహితుఁడగుచు, మరలెను*క్రియ॥ భా॥ నవమయిన-నిజ, తనయొక్క-శుభప్రవృత్తి, శుభప్రవర్తనము-పంటలుగాకయుద్ధమును, జేయుననుట వింతయనగా-సప్రభుఁడగుచు-ప్రభువుతోఁగూడుకొని, పురికిమరలెను॥ వ॥ అట్టిసమయంబున॥ ౨౮

౨౯-క. ఉత్తరగోగ్రహరిపుసుమ। హోత్తరవార్తాప్రచారమప్పురిప్ర
జకున్। తామోదంబై బల। వత్తరతాపమును మదినివర్తిల
జేసెన్॥ *

భా॥ ఉత్తరగోగ్రహరిపు-ఉత్తరగోగ్రహణముచేసినదుర్యోధనునియొక్క, వార్తాప్రచారము-వృత్తాంతము, అప్పురిప్రజకున్ - అవిరాటరాజుపట్టణములోనుండుజనులకు, దత్త-ఇవ్వఁబడిన, ఆమోదంబై-సంతోషసహితమై,బలవత్తరతాపమును మదిని-వర్తిలజేసెను* మనసుకలఁగఁజేసెననుట॥ రా॥ ఉత్తరగ-ఉత్తరపుదిక్కుఁగూర్చిపోవునట్టి, ఉగ్ర-భయంకరుఁడయిన, హరిపు- వానరశ్రేష్ఠుడైన-హనుమఁతునియొక్క, సుమహత్తర-మిక్కిలిదరుచైన, వార్తాప్రచారము-ప్రసంగము- అప్పురిప్రజకున్-లంకలోనివారికి,దత్తమైన, ఆమోదంబై-హర్షముగలదై॥ ని॥ ఆమోదోహర్షగంధయోః-అని-అ* తాపమును,నివర్తిలఁజేసెను॥ ౨౯

౩౦-ఉ. ఆతతవేగయానమునసంతటనావిలసత్త్వుఁడుగో। త్రాత
నయాభిదర్శనవిధానముదంచితవృత్తియైసముద్యోతిలనేగి
కాంచియయిమొప్పఁగఁబల్కెనృపాలసూనుని। ర్ధూతతరా
ఘునుత్తరుగురుస్ఫుటసంభ్రమచిత్తుఁజేయుచున్॥ *

రా॥ ఆతతవేగ-అధికవేగముగల, యానమున-గమనముచేత, అ - విలసద్బలుఁడు, లెస్సబమిగలహనుమంతుడు గోత్రాతనయా-సీతయొక్క॥ ని॥ గోత్రాక్ష్మాపృథివీ పృథ్వీ-అని-అ*అభిదర్శనవిధాన-సందర్శనవిధిచేతనైన,ముత్-సంతోషముచేత,అంచిత ఒప్పెడి, వృత్తియైవర్తనగలవాఁడై - సముద్యోతించునట్టి, నృపాలసూనుని-రాముని, నుత్త మొత్తఁబడిన, రుక్-తాపముగలదై, ఉరు-ఘనమునై, స్ఫుటమైనసంభ్రమముగల చిత్తముగలవానిగాచేయుచునుబల్కెను॥ భా॥ ఆతతవేగ,యానమున- రథముచేత॥ ని॥ యానఁగతౌవాహనేచ-అని-వి*అవిల-అమలమయిన,సద్బలుండు-సత్త్వముగలవాఁడు, గోత్రాత-గవాధ్యక్షుఁడు-కీలారముపారుపత్తెముగలవాడనుట,నయ-నీతిచేతనైన,అభిదర్శనవిధానము-నయమనగాద్వారపాలాదులయినుసరణము,ఉదంచితమైనవృత్తియై-మర్యాదగలదై,సముద్యోతిల-శోభిల్లఁగను,ఏగి,కాంచి-పొడగని,నిర్ధూతతర-మిక్కిలిలేని అఘు-దుఃఖముగలవాని, ఉత్తరుఁడనెడివిరాటపుత్రుని, గురుస్ఫుట-మిక్కిలిఁబ్రకాశమైన,సంభ్రమ-అగ్రహముగ॥ ని॥ సమౌసంవేగసంభ్రమౌ-అని-అ * చిత్తముగలవానిగాఁజేయుచును,పల్కెను॥ ౩౦

౩౧-సీ. వ్యథలెల్లఁడీఱెదేవరమహామహిమవిలోకింపఁగంటినస్తోకగ
ణతఁ। బరగుభూమిజనాధిపతనయయకలంకనున్నదిశాం
తగ్రీవమ్మకాయ। వెసమనమొకవులాలసమానకురుబలవా
ర్తానిరుద్ధంబగుచుఁజక్కిని। తాంతకులీభవత్యాప్తినవా

యువులతో వనరెడు నేను నివ్వెఱ్ఱబెస్స(బారు తెంచితినిప్ర
త్యభిజ్ఞానస, మర్పణమునతెఱగిదియె (బడ । దాని కెత్తఁగిన
కొలఁది నానావివృత్త్యాభి । ధానకథలొకింతదడవు నడపె॥

భా॥ దేవరమహామహిమను విలోకింపఁగంటిని-భూమిజనాధిపతనయా * సంబుద్ధి ఆకలంకమానట్లుగా, నున్న-పోమొత్తబడిన, దిశాంత-దిగంతములయందుగల, ద్విషన్నికాయశత్రుసమూహముగలవాడా - ఇదిస్తోత్రరూపము గాయుద్ధమునకుఁబరికొల్పుట, మన-ముకవులు, ఆవులు-ఆలసమాన, మిక్కిలియుబ్బుకాలింపుచున్న- కురుబలయత్నములచేతనవరుద్ధంబులగుచు, చన-పోగా, నితాంత-మిక్కిలిని, అకులీభవత్ -తొట్రువడుచున్న, ప్రాణవాయువులతో-వనరెడు, వనరుచున్న-నేను, ప్రత్యభిజ్ఞాన-గురుతులయొక్కయు, సమర్పణమున-లెలుపుటచేతననుట, నానావిధములైన-అరిశత్రువులయొక్క, వృత్త-వర్తనలయొక్కయు, అభిధాన-పేళ్లయొక్కయు, కథలునడపెనుఁ * తానెత్తఁగిన కొలదినిగురుబలముగాగురుతులునెఱ్పెననుట॥ రా॥ దేవరయొక్క-మహిమచేత, భూమిజను-సీతను, విలోకింపఁగంటిని-చూచితిని * దృష్టాసీతేతితత్వతః-అన్నాడుగనుకగంటినని తెలిపెదము ముందుగాఁ జెప్పినాఁడు * అధి-మనోవ్యథయందు, పతన-పాటుగలది * తన్నగ్నమునుట-ఆయకో, అయను సీత-లంకను, లంకయందు-శాంతద్విషన్నికాయ, అణపబడి నశత్రుపుంజముగలవాడా * సంబుద్ధి-మనము, వెనన-శీఘ్రముగ, ఓదపులాలసను-ఓదవెడికోఱకే, మానక-ఉరుబల-బలవంతమయిన, యత్నముచేతనవరుద్ధంబులగుచుజనని-తాంత, బడలినవై-అకులీభవత్, వ్యాకులములౌచున్న-ప్రాణవాయువులతోడ, వనరెడును-విలపించుచున్నది * మనమువత్తుమనిబలవంతమున ప్రాణమునుబెట్టుకొనియున్నదనుట, ఏను-నేను, ప్రత్యభిజ్ఞానగురుతుయొక్క-ఆయనశిరోరత్నముయొక్క, సమర్పణమున-ఇచ్చుటచేత, కొలదిని - ఆనాని, సీతయొక్క- వృత్తాతీతార్థముయొక్క, అభిధాన-చెప్పెడుసంగతి, కథలు-మాటలును, ఒకింతదడవు -ఆయనకుసమ్మతమయ్యెడు పర్యంతము, నడపెను॥ ౩౧

౩౨. వ. పదంపడియిట్లనియె॥ *

రా॥ మరియుహనుమంతుఁడనెనుమాట॥ భా॥ కీలారమువాఁడు మరియును తరునితోననెను మాట॥

౩౩. ఆ.గీ॥ అలఘుమాననీయబలవిశిపింపుము । యాతృలబలుమే
టిమైనతెదప । హారిగలువకలుషితాత్మునుయోధను ।
న్మదవిమూఢుదురమునసువధించి॥ *

భా॥ అలఘుమాననీయబల * సంబుద్ధి, తదపహారిని-ఆయాశలనసహించిన

వాని, సుయోధనుని-దుర్యోధనుని, వధించియాయాతృలను విడిపింపుమాయని, భాన్వయము॥ రా॥ అలఘుమాన * సంబుద్ధి, మాయాతృలబలుమేటి- మాయావంతులలో శ్రేష్ఠుఁడైనవాని, సుయోధ- మంచియోధులను, వత్-ఓడించునట్టి, మదముచేత-విమూఢుడైనవాని, తదపహారిని సీతాప-హారియైనరావణుని, వధించిసీయబలను విడిపింపుము॥ ౩౩

౩౪. ఆ.గీ॥ వినుమొకింత తడసినను గార్యమెఁకదప్పు । గానవేగగ
దలివానిగెలుము । గర్వయుక్తదనుజకర్ణ భీష్మేష్వా
స గురురణాతిమహిమఁగరము మించి॥ *

రా॥ వేగ - మదయానసే, కదలి- గర్వయుక్తులైనదనుజులకు, కర్ణభీష్మ-శ్రవణకఠోరమైన, ఇష్వాస-వింటియొక్క, గురురణ-అధికగుణధ్వనియొక్క॥ ని॥ రణోత్రియధినాధ్వనాయని- నానాధ్వనిరత్నమాల * అతిమహిమచేత-వాని, రావణుని, గెలువుము॥ భా॥ వేగఁగదలి-శీఘ్రముగాఁబోయి, గర్వయుక్-గర్వముతోగూడిన, తదనుజ-దుశ్శాసనునియొక్కయు, కర్ణ-భీష్మ, ఇష్వాసదురు- ద్రోణునియొక్కయు, రణాతిమహిమనుమించి- వాని, దుర్యోధనుని-గెలువుము॥ ౩౪

౩౫. క॥ అకటభవద్గురునేనా । దికమిపుడేమియుఁ బుర స్థితింబ
రగమిని । వ్యాకయిందుకయునుగఁటిసే । యకయిమ్మె
యిఁ జెనకితలఁకడతఁడు నెడుమదిక॥ *

భా॥ అకట-భవద్గురునితంత్రియు, సేనాదికము -సేనమొదలైనచతురంగబలములును, పురస్థితింబరగమిని-పట్టణములలో లేకయుండుటచేత, ఆతడు దుర్యోధనుడు, ఇమ్మెయి జెనకి-ఈలాగు చెనకియు, తలకడు॥ రా॥ అకట భవత్, సీయొక్క-గుప్తమైన- సేనాదికము, పురస్థితింబరగమిని - ముందరగనివింపకుండుటచేత, ఇమ్మెయి జెనకి ఈలాగుద్రోహముచేసియు॥ ౩౫

౩౬. ఆ.గీ॥ అనియతండు దీపితోద్ధత్యభావలు । పలుకదనబలంబు
కొలదిగాన । కధికమైతనర్పనాహవోత్సాహంబు ।
పూనురాచపట్టిమేనువొంగ॥ *

రా॥ అని-అతండు, హనుమంతుడు - పలుకతవబలంబుకొలది, కానకు-అడవిని, అధికమయితనర్ప-రాచపట్టి, రాముడు-ఆహవోత్సాహంబునుపూనెను॥ భా॥ అతడు - గొల్లవాడు, పలుక - బలంబుకొలదిగానక, బలాబలచింతలేక - రాచపట్టి, ఉత్తరుడు-పూనెను॥ ౩౬

౩౭. సీ॥ ఈకీతిఁబలికెనే నేగససంభ్రమస్వాంతుడై తద్వేళయం

తనరయ । శోకమ్మైద్యాదిరింశుభలగ్న మతిజిష్ణుండా
యుత్తరుండుజయయాత్రగదలె । మహనీయశుద్ధాంత
మంజులాస్యప్రవర్తనగురుభావార్హతనువికారు। ననఘు
క్షత్రాచారమునకు నానాకీశసంతతిగొనియాత్ర సలుపు
వాని। నాన్నృపాలకుమారు రణమునంతటరణ। సాధ్వసమశక్తి
కతమునసంశ్రయించె । తృష్టికరుడైనయొకవింత తేజము
మరరిపులయౌద్ధత్యవద్బలశ్రేణి మెఱయ॥ ❀

భా॥ యంతను॥ ని॥ యంతా సూతఃక్షత్తా చ సారథిః - అని, అ ❀ అరయ
గా, తత్-ఆయుత్తరునియొక్క, శుభ-శ్రేయస్సునందు, లగ్నమయిన-మతిగలవాఁడై,
జిష్ణువుదొరకెను - మహనీయమయిన, శుద్ధాంత-అంతఃపురమందు, మంజు- మనోహర
మయిన, లాస్యప్రవర్తన - నృత్తగీతాదిప్రచారములకు, గురుభావ-గురువాటకు, అర్హ
మయిన - తనువికారముగలవాని, పేడివానిననుట-ఆనాకీశసంతతిని, అర్జునుని-క్షత్త్ర,
సారథియొక్క - ఆచారమునకు, కొని-చేకొని, ఉత్తరుడుజయయాత్రగదలెను - అం
తట, అన్నృపాలకుమారకుల- ఉత్తరుని, రిపుల-దుర్యోధనాదులయొక్క, బలశ్రేణి మెఱ
యగా- సాధ్వసము, సంశ్రయించెను-పొందెను॥ రా॥ అంతనరయ-లెస్సగావిచారిం
పగా, తత్-ఆయాత్రకు, శుభలగ్నముదొరకెను - అతి, జిష్ణుః-జయశీలుడు, ఆయు
త్తరుడు - శ్రేష్ఠుడైనరాముడు. యాత్రగదలెను- మహనీయమయిన. శుద్ధాంత- సీత
యొక్కయనుట ❀ ఇందుకుప్రయోగము॥ శ్లో॥ కుంతస్మితంకుటిలకుంతలమిందుమాడం
ఛంఛక్ష్ణ ఖా చరణచారుపదారవిందం। కందర్పవప్పకలికాంకురకాలమేఘవంతఃపురంపురరి
పోరపలోకయామః-అని శ్రీశంకరాచార్యులశ్లోకము ❀ మంజులమయిన-యాస్యప్రవర్త
నచేత. గురు-శ్రేష్ఠమైన. భావ-అభిప్రాయమునకు. అర్హ-తగిన. తనువికారముగలవాని-విర
హమునకృశత్వపాండుత్వములు గలవానిననుట. క్షత్రాచారమునకు-యుద్ధమునకు, నానా-
బహువిధమయిన. కీశసంతతిగొని-వానరసమూహమును జేర్చుకొని॥ ని॥ మర్కటోవాన
రఃకీశః-అని. అ ❀ యాత్రసలుపువాని. అన్నృపాలకుమారకుని-రాముని రణమునకు. సా
ధ్వ - సమర్థమయిన. అసమశక్తికతమున - ఒకవింతతేజము. అమరరిపు- రాక్షసుల
యొక్క. లయ - సంహారమందు. ఔద్ధత్యవంతమయిన-బలశ్రేణి, సేనాసమూహము-
మెఱయగా, తేజముసంశ్రయించెను॥ ౩౭

౩౮. సీ॥ అతనిసముద్వేగతతిచేష్టమానునానాకీశ సంతతినలువుమె
అసి। పంతంబులాడియు నెంతయు నాత్మస్వభావ ప్రభావ
సంప్రకటనోక్తి। నలరించియును ముదితాత్ముఁగావించుచు

నారాచకోమరునియంతఁగాఁగ। గైకొనివ్రస్తుతముసయు
ద్ధకార్యంబునిజబాహాబలమునన నిర్వహించు। ఘనసి-తో
వీరరసలక్ష్మివాదలనడచె । వాయుసఖునర్తనునిశివాఖ్యత
రుణ్వీత । మైననిజధర్మమునుజూపి సాధికవిషాద । ఉపో
హుఁజేయుచుదత్పరిగ్రహము మెఱయ ❀

రా॥ అతని-సముద్వేగ. సంతోషవేగముతోఁగూడుకొనట్లుగా-తత. చేష్టమాన-చేష్టించుచున్న. నానా-కీశసంతతి. వానరసమూహము - అరాచకోమరుని. నియంతఁగాఁగ - నియామకునిఁగా. శివాఖ్యతరుని-మిక్కిలిశుభమైననామధేయముగలవాని. నిజధర్మములు-మర్కటజాతిధర్మములనుజూపి? తత్-అరఘునాథునియొక్క? పరిగ్రహము మెఱయనడచెను ❀ కడమసులభము॥ భా॥ అతని-పుత్త్రునియొక్క? సముద్వేగ-భయముయొక్క? తత-ఘనమయిన? చేష్ట-మాన? మానుటకై-అనాకీశసంతతి? ఇంద్రజుడు-రాచకోమరుని? యంతగాఁగ-సారథినిగా? అయనవర్తనుని-పుత్త్రుని? శివాఖ్యతరు- శమీవృక్షమందు? నిహితమైన నిజధనువులను? గాండీవమును-చూపి? తత్పరిగ్రహము మెఱయ-అవిల్లుపుచ్చుకొనియనుట? నడచెను ❀ కడమసరి॥

౩౯-ఆ-గీ, రామవిభుఁడుజిష్ణుఁడీమాడ్కిఁజనిరణను। సృతమనోరథ
హరిగతివలరుచుఁ। త్వరితగతిః రోధివాహి నీపరవిజృం।
భణముగరముగానఁబడఁగఁడాను॥ ❀

భా॥ రామవిభుఁడు-రాముని వంటి విభవముగలవాఁడు, మంచికాంతిగలవాఁడు
గాని-జిష్ణుడు, అజాజానుఁడు-అనుస్మృత, అనుసరింపబడిన-మనస్సుగల, మనకనుకూలమ
యినదనుటు-రథహారిగతిని, అశ్వగమనముచేత-అలరుచు, దాని-చేరెను॥ రా॥ జిష్ణుఁ
డు - జయశీలుడు, రామవిభుఁడు - అనుస్మృత, అనుసరింపఁబడిన - మనోరథముగల,
హరి-వానరులయొక్క, గతివలరుచు - త్వరితగతివిరోధియయిన, వాహినీవర-సముద్రు
నియొక్క, సముద్రునియొక్క - విజృంభణము, ఉప్పొంగుట - కానఁబడఁగ॥ ౩౯॥

౪౦-సీ॥ ఇట్లుమహోత్క్రీఁబొల్పొసఁగుశాతనిశాకపోల్పుమీఱఁగలంకఁబు
ర్యాజనులు। పిరవిధిగాఁడయినారుఁదలఁకిశేసిదుర్గమమున
వచ్చుచున్నాఁడుసమయ। రక్షోపహతిసేయురామికానండ
కటానియతియలంఘ్యమనివగచిరివిఖ్యాతికొంచరిది ఏమిమాట
లుమునపాటిపరికింపనేరఁజేయారువివేక । శాలియయతఁడు
యుద్ధకేళికాలంబన। నిజభుజబలలక్ష్మి నెగడఁబగజా। సుక్క

దంపవచ్చుచున్నాఁడుగానియా । తలఁప్రధమముగాదు తెలి
యుఁడవిరి॥

రా॥ ఇట్టు- అతనిరాకపొల్పుమీఱఁగ, లంకఁబుణ్యజనులు - లంకయందలిరా
క్షసులు,అనెడుమాట॥ ని॥ యాతుధానాః పుణ్యజనయని-అ ✻ సమయ-సమయుటకు,
ఈనకులుడువచ్చుచున్నాడు- రక్షః-రాక్షసులయొక్క, అపహతి-సంహారమును, యు
ద్ధకేళికా - యుద్ధవిహారమునకు, ఆలంబని-ఆధారమయిన ✻ కడమసులభము॥ భా॥
ఇట్లు,సువ్యక్తిబాల్పెసగు-వేషాంతరము లేకవ్యక్తముగాఁబ్రకాశించెడి, అతని-అర్జునుని
యొక్క- రాకపొల్పుమీఱ, కలంకఁగ - విచారముచేత, పుణ్యజనులు - ద్రోణాదులు
అనెడుమాట, ఈనరుఁడు - అర్జునుడు, సమయరక్షా - అజ్ఞాతవాసరక్షణయొక్క,
యుద్ధకేళికి-ఆలంబని,సమయమని ✻ కడమసరి॥ వ॥ ఇత్తెఱంగున॥

౪౧- తే-గీ. మానగనలఁబోరుగురుభీష్ముముఖులసఖుల । నాత్మసైన్య
రక్షశ్రేష్ఠులైనవారిఁ। జూచియధిపతియొక్కఁడిసద్దులను
డు। నడిగివారందులోఁదగినంత చెప్ప॥

భా॥ అధిపతి-దుర్యోధనుడు, సైన్యరక్ష-సేనారక్షకులలోపల, శ్రేష్ఠులైన
కడమ-సరిసులభము॥ రా॥ గురు- అధికమైన, భీష్మతుల-భయంకరముభయగలవారిని,
రక్షఃశ్రేష్ఠులైన-రాక్షసవరులైన,అధిపతి-రావణుఁడు,కడముసరి॥ ౪౧

౪౨-వ॥ అకర్ణించి వెండియుంబలువురుపలుదెఱంగులగుజగుజలా
డుచంతంబునభావించియందరుకునిట్లనియె॥ రెంటికినరి॥

౪౩- ఆ.గీ. ఎన్నఁగానరాత్యపేక్షితార్థమగాదె । నరునిరాకయిది
మనంబులందు। దకురగతిగఁగొనుటతగదేరికినిమన।యు
ధసిద్ధియగుటకలరవలయు।

రా॥ నరాది-నకులభక్షించెడిరాక్షసులకు,అలరవలయు॥ భా॥ ఎన్నగానరు-
విచారించుకొననేరు,అదియందు-మనమువచ్చునప్పుడు,అపేక్షితార్థము కాదె-నరునిరాక,
అర్జునుఁడువచ్చునది ✻ కడమ రెంటికిని సులభము॥ ౪౩

౪౪-తే-గీ. అసమయాత్మోద్ధతిపిశాచియన్నగొల్పు । బుద్ధిసెడివ
చ్చుచున్నాఁడు వాఁడవడంగి । పోఁగలాఁడిరిగొఁదనపో
తరముఁన(గ్రమ్మఱంగానకతఁడుసభాశ్రితకముగ॥

భా॥ అసమయమందయినయాత్మోద్ధతియనెడిపిశాచి,అన్నగొల్పు-ఒడలెరుఁ
గకుండఁజేయఁగా, తానకు-అడవికి,సభాశ్రితకముగఁబోగఁలాఁడు॥ రా॥ అసమ-పురి

శీని,ఆత్మోద్ధతిపిశాచి-పొడపడంగి, అడంగియనుట-సభాశ్రితకముగఁతిరమ్మునిలోంగు
డక్రమ్మఱంగానక,తిరిగిపోలేక,పోగలాఁడు॥ ౪౪

౪౫-సీ॥ అననప్పుడన్నికనమరశత్రుండవిభీషణుండు భీష్ముఁడనుశంకను
లిమిపైచిఁ। పలుకుఁబంతముమీఱుతలనికినాయితపడువార
మెల్లనుబడుటగాని । మనకింకసమయమన్నాటలేదిదిరెంచ
వలదునీజ్ఞాతవాసముచిత। మగునీతిముగియించియాజికినట
మెడవాభీలరణతేజుఁడాతఁడతని। మాఱ్కొనుటభరంబుమ
హితనయాత్యాగ। మునఁజలింపకమనమునీకినిలువ। యత్న
మాచరింపుమన్యులబుద్ధిచేసఁకడుగొనకయనికిజాడగాదు॥

రా॥ అననప్పుడు-అమరశత్రుని, రావణుని-విభీషణుఁడు,భీష్మడనుశంక-భ
యంకరుడనెడివిచారమును, నులిమిపైచి-మానిపలుకును, మనకు-సమయము, చావము-
అనుమాట లేదు, ఎంచవలదు-నిశ్చయము, నీవు-అజ్ఞాతవా, ఎరుగనివాడవా॥ ని॥ జ్ఞాతా
కవిదురోఖిందుః - అని - అ. సముచితమగు, ఉచితమైన-అజికి, అల మెదవు - యత్న
ము జేసెదవు, మహితనయాత్యాగమున-సీతను విడుచుటయందుచలింపక, సీతనునిచ్చియ
నుటు-మన-మనయొక్క, మనికిబ్రతుకు-జాడగాదు॥ భా॥ అననప్పుడు - ఎన్నికనమర,
లెక్కపెట్టినవాడై,శత్రువిభీషణుడు-భీష్ముడు,అను-పల్కును,సమయమన్నాట-అజ్ఞాత
వాసమర్యాదయనెడుపలుకు, లేను-అజ్ఞాతవాసమును, ఉచితముగ-సీతని, నీతిచేత-నఅ
మె, నడచెను-దవ, దావానములభంగిని - అభీల, భయంకరమైన- రణతేజుడు, యుద్ధ
ప్రతాపముగలవాడు - మహితమయిన, నయ-నీతియొక్క, అత్యాగమున-విడువకుండు
టయందు, చలింపక - స్థిరమయినవాడై, మనము - అనికినిలువ, యుద్ధమునకునిలుచున
ట్లు-ఆచరింపుము॥ ౪౫

౪౬-చ.తొలుతటనుండియుఁవ్వాలదుర్జయవైరముమానుమంచుని।
నిచ్చలుఁజెవినిల్లుగట్టుకొనిచాటితినన్నగణింపవైతిపెన్నరి
యునితోడిపోరిదియుపస్థితమయ్యెనగర్వబుద్ధినా। పలుకిఁక
నైనగైకొనుమపాయముగుందురహంక్రియోద్ధతిన్॥

ఉభయసముము॥ ఖ॥ అనుటయునతనిఁగటాక్షించి॥

౪౭-తే-గీ. ఇనతనూభవుఁడదిర్రనకిచ్చకముగ। బలికెనాశ్రుడును
రిపుపక్షపాతభావములుడుగవైతినిన్నెమనిరెడిదినిన్న॥

భా॥ ఇనతనూభవుడు- కర్ణుడు॥ రా॥ ఇనతనూభవుడు ప్రభాపుత్రుడింద్రజిత్తు,

కడమ దూరంటికినవి॥ ౪౮

౪౯-క. ఒకరుఁడు నరుని విక్రమము మాటికిఁ బొగడ నవింతకడుఁ గడిందిగ
నునితో । లికఁగల రూఢవీర । ప్రకరముని కేలదృష్టి పట్టు
దు చలుమా॥ ❀

రా॥ ఒక-నరుని, మనుష్యుని యొక్క॥ భా॥ ఒకనరుని-యర్జునుని యొక్క
కడమ సరి॥ ౪౯

౫౦-ఆ.గీ. ఇట్టిమాటలాడునట్టి మాన్యులవిండ్ల । కడనయుండి మనకు
గార్యసిద్ధి గలుగఁ గోరుఁ దనుట గాకిటువంటి కర్జములకు
జలిలింపఁ బను నొదొరకు॥ రంటికిసరి॥

౫౦-క. అనఘుఁడు నతండు తననధి తేఁపించి యధిపతికిట్లనియె॥

భా॥ అతండు-భీష్ముఁడు రా॥ అతండు-విభీషణుఁడు॥ ౫౦

౫౧-ఆ.గీ. ఇట్టి పలుకు మాటలడదగ్గ కొనకనిఖాత్మకథ కొలకు
నా్రేయుంరు । గురుకృపాదులైన గుణముల ప్రోకల । రా
జనందనుల హర్జీచణంల॥ ❀

రా॥ గురుకృపాదులైన, అధికమైనదయ మొదలుగాఁగల గుణముల యొక్క-
ప్రోకల, రాసులయినవారిని - రాజనందనుల, రామలక్ష్మణులను - ఆశ్రయింపుము॥
భా॥ గురుకృపాదులైన, ద్రోణకృపులు మొదలైన - రాజనందనుల, వీరికను సంతోషపరు
చువారిని-ఆశ్రయింపు, వారు చెప్పిన మాటవినుమనుట-కడమ-సులభము॥ ౫౧

౫౨-మ. వారలిట్టి యవివేకి కతనం బుగ్రులకదకధ కత్రిపై కత్రిల్లని యుప
రాధంబునం గ్రోధించివచ్చుచున్నవారమ్మహాను భావులుగా
వరేచందత్తాదృగ్దివ్యబాణధనంజయ ప్రతాపంబున భవద్బ
లాంగంబులకుం గరంబు గీట్పాటు వాటిల్లనితలం చకననిప
లిరాకొండి యుంచి మరా దొంగులబుద్ధి సెప్పియప్పుడు॥

భా॥ వారలు, ద్రోణకృపాదులు - క్రోధించివచ్చుచున్నవారు, కోపము దెచ్చు
కొంటున్నారనుట - తత్తాదృక్, ఆలాగు ప్రసిద్ధమయిన - దివ్యబాణ, పాశుపతాదిదివ్యా
స్త్రములుగల - ధనంజయ, అర్జునునియొక్క - ప్రతాపంబున॥ రా॥ వారలు, రామ
లక్ష్మణులు-కావలేని, సహింపలేని-దివ్యబాణముల నెసి, ధనంజయ-అగ్నియొక్క, ప
తాపంబున-అధికమయినసెగ చేత కడమ సులభము॥ ౫౨

౫౩-తే.గీ. అతని బహుకర్ణ పరుషవాక్యముల నెడసి యున్న తనుతా
చలోత్సాహయుక్తధర్మ । గురుని రఘువీరవరుఁ జేరికొ
లిచి తత్కృపాదరము చెందనంచితామోదమొందె॥

రా॥ అతని-రావణుని యొక్క, బహు-బహుళములైన, కర్ణపరుష-కర్ణకఠోర
ములయిన, వాక్యముల చేత-ఎడసి, ఉన్నత-ఘనమయిన, సుత-స్తుతమయిన, అచల-చలిం
పని, ఉత్సాహముతోడ-యుక్త, కూడినవాని-ధర్మగురుని, కోదండదీక్షాగురువైనవాని-
రఘువీరవరునిఁ జేరికొలిచి, తత్-ఆరఘునాథుని యొక్క, కృపచేతయాదరము-చెందఁగా,
తన్నుఁ బొందఁగా-అంచిత, ఒప్పుచున్న-ఆమోదము, సంతోషమును-ఒందెను॥ భా॥ అతని-
దుర్యోధనుని- కర్ణుని యొక్క పరుషవాక్యముల నెడసియున్న, తనుతా - లఘుత్వము చేత,
చల-చలించిన ఉత్సాహముతోఁ గూడినవాని, నిరఘు-నిష్కల్మషుని, ధర్మగురుని- ద్రోణుని,
చేరికొలిచి-తత్కృప-ఆకృపుని యొక్క, ఆదరము చెంత-ద్రోణాచార్యునిగొల్చియాంకృపుని
యాదరమును జెందెడికొఱకు, అంచి-అంపి, తా-తాను, మోద మొందెను॥ ౫౩

వ॥ అంత॥ భా॥ దుర్యోధనాదులయాలోచన సమయమందు॥ రా॥ విభీష
ణుఁడు కొల్వచ్చిన తర్వాత॥

౫౪-తే.గీ. పృథుతఁ బనిరామిఁ గనిరోసి పాతివెనంప । బానినాదిత్య
కులరాజవరసుతుండు । తన యెదుట గోత్రసరికట్టుకొని
విడుపని వాహినులతేఁ గుండియవడిఁగ లంగ॥ ❀

రా॥ గోత్రను॥ వి॥ గోత్రాకుః పృథివీ పృథ్వీ-అని- అ॥ చరికట్టుకొని ఆబరించుకొని,
విడువని-వాహినులతేని, సముద్రుని-పొదివెను॥ భా॥ ఆదిత్యకులరాజ - ఇంద్రుని యొక్క,
వరసుతుండు- అర్జునుఁడు, గోత్రను-గోసమూహమును॥ ఇని త్రికట్యవశ్చైకం గోం త్ర
భ్యః-క్రమాంచేతేన్యస్సమూహార్థే గవాంసమూహో గోత్రా-అని, ప్రక్రియ॥ దుర్యోధను
యొక్క-గుండియ కలంగ, వాహినుల-సేనలను, అంపవాన చేతఁ బొదివెను॥ వ॥ అప్పుడు॥

౫౫-క. అవిదితవిఘ్నా నరవరా । స్త్రవిభగ్నాంగమ్మ్ములగు రహితమ
హాగో నివహాతె నాకుల గతిజెం । దె వెలయుఁ గ గదుగ్రకాం
డదృఢసత్వంబుల్॥ ❀

భా॥ అని-ఆసేనలు-దిత విఘ్న-ఖండింపఁబడిన విఘ్నములు గల, వారింప-రాని వనుట,
నర-అర్జునుని యొక్క, పరాస్త్రముల చేత-నిభగ్న-తునిగిన॥ అంగములయిన తురంగాదు
లుకలదొచును-రహిత-విడువఁబడిన, మహాత్-అధికమైన, గోనివహముగల దొట చేత-ఆ
యర్జునుని యొక్క-ఉగ్రములయిన, కాండ-బాణములను, దృఢమైన సత్వమునుం ద్వంద్వ
ముంను బహువచనము, వెలయఁగా-అసలమైనగతిని జెందెను॥ రా॥ అవిదిత-ఎఱుఁగఁబడని,

విఘ్నములు-నరవర, రామునియొక్క- అస్త్రములచేతవిభగ్నాంగములగుచు, తత్ - ఆసముద్రునియొక్క, ఉగ్ర-భయంకరములయిన, కాండ-ఉదకమందున్న॥ ని॥ కాండోస్త్రీ దండబాణార్వవర్గావసరవారిషు-అని. అ* వృథమంలయినసత్వంబులు-జంతువులు-రహిత-విడువబడిన, మహత్-ఘనమైన, ఆగావనిహతను- పాపసంఘముగలవాటచేత, నాకజ-దేవతలయొక్క, గౌ జెందెను-దేవలోకమునకుఁబోయెననుట॥ వ॥ తదనంతరంబు॥ ౫౪.

౫౫. సీ. మఱియునుద్ధత చేష్టమానకురుబలాబ్ధి యసదృశాశ్చర్యప
దాతిబహులమై వారివారణాధిక పరిపూర్ణదిజ్ముఖంబగుచుఁ
బైఁ బొరఁ జేయుసగరుసూచి। యాలుకవొందుగురుభీష్మ
హీమకర సంతతులు మొదల్గాఁగ యయుగ్రమగతిఁ। దన రా
రువారిసత్వములెల్లఁబొలియఁదదంతరతక్ష్మాభృత్తరయి
వములు భేదిలసతంతుమనయైన చెట్టిడంపు। లంపబడిపిం
పుచూపియేరణ చేసితని। తీవ్రతేజమునొడి యంతనదీప్ర
భుండు। గళితదైన్యుండునతిభయముకుఁబుఁడునగుచు॥ *

రా॥ మఱియును- ఉద్ధతచేష్ట, మానక-ఉరుబలముగల, అబ్ధి - సముద్రుఁడు, అసదృశమైన-యాశ్చర్యమునకు, పద స్థానమైన, అతిబహుల-మిక్కిలిఁదరుచైన, లహరిః తరుళ్ళుగల, వాః-ఉదకముయొక్క॥ ని॥ వార్వారి-అని, అ * రణ-ప్రమోతలయొక్క॥ ని॥ రవేణి, అని-అ * ఆధిక్యముచేతఁబరిపూర్ణమయినది దిఙ్ముఖములుగలదియగుచు, గుము- అధికమైన, భీష్మ - భయంకరములైన, అహి- సర్పములును, మకర-మొసళ్ళయొక్క - సంతతులు మొదలుగాఁగఁదనరారునట్టి, వారిసత్వములు-జలజంతువులు, పొలియ-మడియునట్లుగా, తత్- ఆసముద్రునియొక్క, అంతర్గతములైన-క్ష్మాభృత్, మైనాకాదిపర్వతములయొక్క-అవయవములు భేదిల, అతండు - రాముఁడు, ఏవణఁచెను-అంత, నదీప్రభుండు, సముద్రుఁడు * కానుపించియనిముందరిపద్యమునకన్వయము-కడమ సులభము॥ భా॥ ఉద్ధతమానట్లుగా, చేష్టమాన-వ్యాపింపుచున్న, కురుబలాబ్ధి-అబ్ధివలె కురుబలము, పదాతి-బంట్లచేతను, బహులములైన-హరి-గుఱ్ఱములచేతను, వారణ-ఏనుఁగులయొక్క, ఆధిక్యముచేతనుబరిపూర్ణదిఙ్ముఖంబగుచు - గురు-భీష్మ, అహిమకరసంతతులు-ద్రోణభీష్మకర్ణులు, మొదలుగా - వారియొక్క, క్ష్మాభృత్-రాజులయొక్క-ఏవణచెను, అంత-అదీప్ర-దీపింపని, భా-కాంతిగలవాఁడు, భూపరుంలనిముందరిపద్యమునకన్వయము-కడమసరి॥ ౫౫.

౫౬. ఆ. గీ॥ పురుషమూర్తితోడఁబ్రోవైనదైన్యంబుపోలగానుపిం

చిభూవరుండ।నీకసాధ్యమొకటిలేదున్కి యారసి।బెట్టి
దంపుగుండెబెదరబాతె। *

భా॥ పురుషమూర్తితోడఁబ్రోవైన పురుషాకృతియైన, దైన్యంబుతోడ * అతిథిన్మైయనుట, భూవరుడు-దుర్యోధనుఁడు, అనీక-యుద్ధముచే, సాధ్యమొకటిలేకున్కి-ని-గుండెబెదరఁబారెను॥ రా॥ పురుషమూర్తితోడ-పురుషాకారముతో, కానుపించి-సముద్రుడనైదుమాట, భువరుండు-సంబుద్ధి, నీకునసాధ్యమొకటిలేకున్కి-ని-గుండె, తనగుండియ-బెదరబాతెను॥ వ॥ దానంజేసి॥ ౫౬.

౫౭. సీ. ఇదెనీకుశరణంబుసాచ్చెదశాంతుడవుగమ్ము వెదకనీకెవ్వరు
నెదురులేర। పార్థదర్పమున నీపనిగానకిట్టెదిర్చినవారి
దోషంబుగనియెఫలము। నీకగాపుమద్దింతునేనోయఖం
డకయాసముద్రుండనాయందుఁకరుణ। నడపఁగట్టిపగ
రనడగించితేనేమిచెప్పనమోఘవాంఛితుడవగుదు। పా
రివిగాననీపునరమాత్రుఁడవెయాసి। యంతవినయాభక్తుని
తిశయిల్లఁ। బానపద్మములకుఁబ్రణతిగావించిన। నమ్మ
హాత్ముఁడతనినాదరించె। *

రా॥ ఎదురులేరు - అపార్థమయినదర్పముచేత, ఘాటిదోషంబు - ఉదకదోషంబు, అఖండదయా * సంబుద్ధి, నేనుసముద్రుండను-నాయందు, కరుణనడప-దయప్రవర్తిల్లగా, గట్టిపగ అను క్రూరశత్రువును, అడగించితియేనేమిచెప్ప-అమోఘవాంఛితుఁడనగుదువు, సిద్ధసంకల్పుండనగుదువు- ఇంకానాకోరికలెల్లసిద్ధించుననుట, అంతైన॥ భా॥ అఖండదయా సముద్రుండ - పార్థ, సంబుద్ధులు-అని, యంత-సారథి, ఉత్తరుడు ప్రణుతిగావించున, అమ్మహాత్ముడు-అయుజునుఁడు, ఆదరించెను-కడమసరి, సులభము॥ ౫౭.

౫౮. తే. గీ. తదభిమతపద్ధతినివారి తరణలీల। పెంపు మీఱంగదక్షి
ణాభిముఖగమన। మాచరించెనున్నట్లహరివితతిని।
యంతమైనడపుచునిజావ్యాహతేచ్ఛ॥ *

భా॥ వారిత- వారింపబడిన, రణ-యుద్ధముంగ, లీలవిలాసము, పెంపెమీఱంగా-మున్నెట్లట్ల, మనుపటివలె-నిజావ్యాహతేచ్ఛచేత, యంతయై-సారథియై, హరి-గుఱ్ఱములయొక్క, వితతినినడపుచుదక్షిణాభిముఖగమనమాచరించెను * ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకుదిరిగెననుట॥ రా॥ తత్-ఆసముద్రునియొక్క, అభిమతపద్ధతిని * సేతువుగట్టియనుట, వారి-ఉదకములయొక్క, తరణ-దాటుటయు-డుగల, లిల-హరివితతని, వానర

సమూహమును-నిరంతరయై, నియామకుఁడై-నడపుచు, దక్షిణాభిముఖముగ వానరసేనను-లంకమీఁదికిఁగదలెను॥

౧౦. సీ. సముచితసరణి నిట్లు మత్స్యపురాట నగరి మనశ్లాఘ్యంబుగాఁగ
నికను। కరిఁదెలిప్పఁగ లంక నిర్ముక్త ధీరతనందనభిద్యోతి తాత్మ
సత్త్వ। భావతఁబఱఁగు మఁబాండురాజ సుతులాతతకీర్తి వి
భవుండు దశ్వఘుండు। శీర్ణాతికృచ్ఛ్రమహార్ణవుండుగ వినివా
రితరిపుదర్పభారంబులైన। వారినాప్తులగడు నంతగారవించెఁ।
దత్పురీనాయకుండు నిజాస్థానమంట। పమునసలఘుప్రగల్భ
వాక్ప్రకటితస్వ।భావవత్తను లైపేర్చు ప్రథితబలుల॥ *

రా॥ అమరవైర-దేవతలయందు వైరముగల రాక్షసులయొక్క, అటనగరిమను-సంచారాధిక్యమును, అశ్లాఘ్యంబుగాఁగాని-లెక్కసేయక, లంక-నిర్ముక్తధీరదనంతు, తెల్లఁదెల్లగా-అభిద్యోతిత, ప్రకాశింపుచున్న-పొందు, తెల్లనైన-రాజచంద్రుఁడు, సుతులు-తెల్పపొలికగాగల, ఆతతకీర్తి-విభవముగలవాఁడు-దశ్వఘుండు, రాముఁడు-తీర్ణ, దాటబడిన-అతికృచ్ఛ్రమిక్కిలి ఘోరమగు నా-మహార్ణవము గలవాఁడు, గానుదిని * రాముఁడు సముద్రము దాటెనని వినియనుట, తత్పురీ - ఆలంకయొక్క - నాయకుఁడు, రావణుఁడు-అలఘుప్రగల్భవాక్కులచేత ప్రకటితములైన స్వభావవర్తనులుగలవారై, పేర్చునట్టిప్రథితబలులను-ఆప్తులనగా॥ భా॥ సముచితసరణినిమత్స్యపురాటనగరి - విరాటుసంబంధమయిన పత్తనమును మన సునకుశ్లాఘ్యంబుగా కలంక, ఎవ్వరు తెలిసినా కోయగా సుభయంబుచేత-నిముక్త, విడువబడిన-ధీరతను, ధైర్యముచేత-అందు, ఆపట్టణమందు - ఆనభిద్యోతిత, ప్రకాశింపని, ఆత్మసత్త్వభావతము-తమయొక్క, సత్త్వస్వభావముగలవారాటుచేత-వరుచు, పాండురాజసుతులు-ధర్మరాజాదులు, తద్విభుండు - ఆపట్టణమునకురాజైన విరటుఁడు, శీర్ణతరింపబడిన-అతికృచ్ఛ్ర, మహాపదమనెడి - అర్ణవముగలవాఁడుగా, వినివారిత - మిక్కిలినివారింపఁబడిన, రిపు-శత్రువులయొక్క, దర్పభారులైన - గర్వాతిశయముగలవారలైనను * భావము - ఇట్లువిరాటునిపట్టణమునుండి ప్రియముగాఁగైకొనినిష్కళంకమైనధైర్యముతోడ నంపు ప్రకాశింపని ప్రభావముగలవారైయుండఁగియుండి, పాండురాజసుతులా విరటుఁడు మహాపదలనుదరించినట్టు-శత్రువర్పమునుహరించిరనుట, ఆట్లుహరించగా-నారిని, ఆపాండవులను నిజాస్థానమంటపమున-తనకొల్వుకూటమునందు, ప్రగల్భవాక్కులచేత ప్రకటిత, ప్రకాశింపజేయబడిన-ఆత్మ తమయొక్క - స్వభావవర్తనులుగలవారై, గారవించెను॥ ౧౦

౧౧. వ॥ ఇట్లు వివిధసంభావనాసంతోషితసాత్త్వులం గొంచివా
రిక్కఁజనకునకాలంబున। రంటికిసరిసులభము॥

౧౨. క. సమరాగమనస్ఫూర్తికి। నమరంవచో గతుల నరవరాత్మ
జునిప్రసం। గమయితనకన్యనయయు। క్తిమహితన
నాసంగననుమతిదలిప్పంగా॥ *

భా॥ సమరాగ-సమానురాగముగ-మనస్ఫూర్తికి, నర-అర్జునునియొక్క, వరాత్మజుని-అభిమన్యునియొక్క, ప్రసంగమయి ప్రసంగమురాఁగా, తనకన్యను-ఉత్తరను, నయయుక్తి-భాగ్యసంగతిచేత॥ న॥ అయత్నభావమహావిధిః అని, అ*మహితమైన, నయ-నీతిగల్లడాని, ఒసఁగ - ఈఁగ, అనుమతిదలిప్పఁగా * ముందరిపద్యములోగుళకము॥ రా॥ సమర - యుద్ధముయొక్క, ఆగమనస్ఫూర్తికి - నవరాత్మజుని, రాముని యొక్క - ప్రసంగమయి, అన్య - శత్రువైన, నయ-నీతిగల, నీతివిరుద్ధమయినదనుట-యుక్తిచేత, మహితనయను - సీతను, ఒసగను తిరుగవిడువను, అను-అనెడి, మతి బుద్ధి, తనకుఁదలిర్పగాఁననియన్వయము*కడమసరి॥ ౧౨

౧౩. క. తనదుహితకార్యపథవ। ర్తనులగువారుఁదన కైవాఙ్కితమింగ
నియింపులఁదనరారసుభ ద్రానం। దనవరణోత్సవమునడప
దగుననిపలుకఁ॥ *

రా॥ తనదు - హితకార్యపథవర్తనులయినవారు, సు-లెస్సైన, భద్ర-శుభమును, ఆనందముగల-నవమై, రణోత్సవము-యుద్ధక్రీడ, నడపఁదగుననిపలుకఁగా * దృఢోత్సాహుండయ్యెనని ముందరిపద్యమునక్రియ॥ భా॥ తనదుహితకార్యపథవర్తనులగువారును- ఆపాండవులును, కని-తెలిసి, సుభద్రానందన - అభిమన్యునియొక్క - వరణోత్సవము - వివాహము, నడపఁదగునని-పలుక, చెప్పినందువల్ల * గుళకముగనుకఁడ నకుననుమతిదలిర్పఁగానని క్రిందటిపద్యమునకునన్వయము॥ ౧౩

౧౪. తే. గీ. తద్విధానంబునకు దృఢోత్సాహుఁడయ్యె। ధనయకల్యా
ణవిధిప్రయత్నముసఁజేసి। రయముతోవారలనాత్మీయు
లయినమిత్రబంధుపరివారతతిఁగూర్చి పెండ్లిమెఱయ॥

భా॥ తద్విధానంబునకు-వివాహక్రియకు, దృఢోత్సాహుండయ్యెను * తత్పురీనాయకుఁడని క్రిందటిపద్యమునఁగర్త, పదము, వారును-పాండవులును, మిత్రబంధుపరివారముయొక్క, తతి - సమూహమును, కూర్చి - పిలిపించి, తనయ కుమారుఁడైనయభిమన్యునియొక్క, కల్యాణవిధిని-ఆయముతో, శుభముతో - చేసిరి॥ రా॥ తద్విధానంబులకు- ఆయుద్ధక్రియకు, తనయొక్క - అకల్యాణవిని, దుర్దృష్టముయొక్క - ప్రయత్నమునఁజేసిదృఢోత్సాహుఁడయ్యెను*కడమసులభము॥ ౧౪

౧౫. వ. అంతఁబ్రతిపక్షవిజయంబునకు ను దితసమయంబగుటభా
వించి॥ రంటిసరి,

౬౬. క. అతులితతేజుఁడు వైవ । స్వతసంతతిరాజవరుఁడు చతురన
యసమా । హృతఘనతరహరికుంజర । శతాంగవిస్ఫూర్తి
శోభిసైన్యముతోడన్॥ ❋

రా॥ వైవస్వతసంతతి-మనువంశమందుగల, రాజవరుఁడు-రాముఁడు, సమాహృత-కూర్పఁబడిన, ఘనతర-అత్యధికులైన, హరికుంజర - వానరశ్రేష్ఠులయొక్క, అంగవిస్ఫూర్తిచేత - శోభి, ఒప్పుచున్న సైన్యముతోడ విడిసియుంచెనని ముందరిపద్యమునఁ గ్రియ॥ భా॥ వైవస్వతసంతతి - ధర్మజుఁడు, హరి-గుఱ్ఱములయొక్కయు, కుంజర- గజములయొక్కయు॥ ని॥ శతాంగస్స్యందనోరథః- అని- అ ❋ విస్ఫూర్తిచేత, కడమ సమము॥

౬౭-క. నడచి యుపప్లావ్యపురం। బుడగ్గతివనప్రదేశములబలచయ
ముల్ । విడియించి తనప్రతాపము । కడునఖిలదిగంచలము
లఁ గ్రమ్మఁ గొనంగన్॥ ❋

భా॥ నడచి-కదలి, ఉపప్లావ్యపురంబుడగ్గరి॥ రా॥ ఉపప్లావ్య పీడింపఁదగిన, పురంబు-ఉపప్లావ్య, చుట్టుసముద్రముగల- పురంబు ❋ రెండర్థములను లంక ననుట❋ కడమ సమము॥

వ॥ అమ్మహాభావుండవ్వడు॥

౬౮-క. నీతిమయి తనకు భూమిజ । నాతతపరివాదభర నిరాతంకా
త్మం। డై తిరుగవిడువ కాజికిఁ । గౌతూహలియగు విపక్షుగ
ర్వము విని యెన్॥ ❋

రా॥ నీతిమయిని-నయమార్గమున, ఆతత-వ్యాపరించిన, పరివాదభర-అపవాదాతిశయమందు, నిరాంతక-భయములేని, ఆత్మగలవాఁడై-భూమిజను, సీతను-తిరుగవిడువక, ఆజికి-యుద్ధమునకు, కౌతూహలియగు-వేడుకలు, విపక్షు- శత్రువైన రావణునియొక్క, గర్వము వినియెను॥ భా॥ జనులచే, ఆతత-విస్తరింపఁబడిన పరివాద, భూమిని తిరుగ విడువక విపక్షు, దుర్యోధనునియొక్క ❋ కడమ సమము॥ ౬౮

౬౯-చ. సదయతఁ జేసి హింసలకు జాలక యింకను మంచిమాటఁదే।
ర్చెద నవిరాయభారమని చెందగ సంధివిధాన చింతనం।
గదరుచిరాభివర్ణ్యశమ గౌరవకీర్తి జగంబు నిండఁగో।
విదను తనీతి దక్షు హరి వీరవరేణ్యు వచో విదగ్ధ నుర్॥ ❋

భా॥ సంధివిధాన-చింతనను, చింతచేత-కదురు ❋ పొందెడి యనుట-చిరాభివర్ణ్యమయిన శమగౌరవముచేత గీర్తి జగంబు నిండ, హరిని-కృష్ణుని, రాయభారమనిచెను॥ రా॥ చింతను-అంగదుని, రుచిరమయిన యభివర్ణ్యమయిన శమగౌరవముచే తికీర్తి-ఇటు

వంటి దోహియందును దయదలఁచుచున్నాఁడ నెడు కీర్తి, హరివిరులలో నవరేణ్యుడైనవాని-అనిచెను॥ ౬౯

౭౦- తే- గీ॥ అతఁడు నుచితగతిభార్జి మై చని ప్రభు । చరితదుర్ణయ
వ్యధమానకరిపురజను। లనిశము నుగుందు వారంత దనదు
రాక। కార్యమెంచి యానీతికరము మెచ్చ॥ ❋

రా॥ అతఁడును-అంగదుడును, వ్యధను-మానక, విడువక-అరిపుర, లంకయందున్న-జనులు మెచ్చ, ఇట్టుననని ముందరి క్రియ॥ భా॥ అతఁడును-కృష్ణుఁడును, ప్రభుచరితను ర్ణయముచేత, వ్యధమాన-వ్యధపడుచున్న, కరిపురమందలి జనులు మెచ్చ ❋ కడమ సమము॥

౭౧-ఉ. సాధుకృతప్రవేశుఁడయి సాహసవత్తరచిత్తశత్రుదు। ర్యోధ
ను నింద్రజిద్గురు మహోజ్జ్వలవైభవగర్వితున్బలో । త్సేధస
ముద్ధతుం దగు విధిం గృతదర్శనుఁడై నవానిమా। నాధికుఁజూ
చి యిట్టను మహాసభలో జనులందఱు న్వినన్॥ ❋

భా॥ సాధు సత్పురుషులచేత, కృతప్రవేశుఁడయి-సాహసవత్తర, మిక్కిలి నుద్ధతములయిన చిత్తశత్రువులుగలవాని- ఇంద్రజిత్-ఇంద్రుని గెల్చిన, గురు-అధికమయిన, మహ- ఉత్సవములచేనైన, ఉజ్జ్వలవైభవముచేత-గర్వితుని, గర్వించినవాని-బలోత్సేధ, బలౌన్నత్యముచేత॥ ని॥ ఉత్సేధశ్చోచ్ఛ్రియశ్చసః-అని-అ ❋ సముద్ధతుని-దుర్యోధనునిజూచియిట్టనును॥ రా॥ సాధు-లెస్సయైనట్టుగా, కృతప్రవేశ్యుఁడై-సాహసవత్తర-మిక్కిలి సాహసవంతమయిన చిత్తముగల శత్రువులను, దుర్యోధను-పోరశక్యముగానివాని, ఇంద్రజిద్గురుని-రావణుని, ఇట్టను॥ కడమ సులభము॥ ౭౧

౭౨- తే-గీ. శాంతిజయశోభిరాముఁడనంతబలుఁడు । ధర్మసూతి
యప్పుడును నీదౌష్ట్యమాత్మ । నెన్నికన యోర్తునుఁ
దేర్పనన్నుఁ బనిచె । వినుము నామాట దుర్మదావేశ
ముడిగి॥ ❋

రా॥ శాంతిజయములచేత-శోభి, ఒప్పెడువాడు-రాముఁడు, ధర్మసూతి-ధర్మమునకు కారణమయినవాఁడు॥ భా॥ శాంతిజ-శాంతనఁ బుట్టిన, యశః కీర్తిచేత, అభిరాముఁడు-ధర్మసూతి-ధర్మజుఁడు ❋ కడమ సులభము॥ ౭౨

౭౩-చ. నియతముగాఁగ నీవిభుఁడు నిన్ను నునీవిభవంబు నీమహో। న్నయ
మును గాచి కేలాపల నీనన్మగుడన్విడుమట్ల విక్రమ । క్రియమ
యి మాయచేన పహరించిన భూమిజ నాదరార్హని। ల్చియుఁ
డగునన్నరేశ్వరుని శాసనమొట్టిదనీకు జెప్పితిన్॥ ❋

భా॥ మాయచేనపహరించిన భూమిని మగుడ విడుము॥ రా॥ భూమిజను-సీతను మగుడనిడుము॥ ౭౩

౭౪. క. భీమార్జునబాహుబలో। ద్దామతనీవెఱిగినదియ తజ్జయశా
లిక। దా మిక్కిలి శౌర్యోన్నతి। చే మించిన మేటి యతనిఁజెనకి
బ్రతికెదే॥ ❊

రా॥ భీమ-భయంకరమయిన, అర్జున-కార్తవీర్యార్జునునియొక్క, బాహుబలోద్దామత-భుజబలిమి, నీవెఱిగినదియ❊ఆయనతో యుద్ధముచేసినవాఁడవుగనుక, తజ్జయ- ఆకార్తవీర్యుని జయించుటచేత, శాలిక-ఒప్పెడు పరశురాముని, శౌర్యోన్నతిచే-బలిమిచేత, మించిన-జయించిన, మేటి రఘుపతి-అతనిఁ జెనకి బ్రతికెదే॥ భా॥ భీమ-భీమునియొక్కయు, అర్జునునియొక్కయు- బాహుబలోద్ధామత-బలిమి, నీవెఱిఁగినదియ❊ ఘోషయాత్రాగోగ్రహణాదులయందు, తజ్జయ-ఆభీమార్జునులవల్లనైన జయములచేత, శాలిక-ఒప్పెడువాని, తా- తాను, మిక్కిలి యుశౌర్యోన్నతిచేతను-మించిన మేటి, అధికుడైన మేటి-అతని, ధర్మరాజును-చెనకి బ్రతికెదే॥ ౭౪

౭౫-చ. వినుపలుమాటలేల యలవేలుపుమూఁకలలోన నేనియు। న్వను
కలుషీఁగఁబోకొకవీరుఁడు సైఁపగలాఁడె యలరుచూ। పిన
కులుఁడించుకంత సమపేక్షితసంగరకేళినైనిఁగు। డ్చినఁబటు
ఘోరసాయకవిజృంభణమన్యులకెవ్వరికైన నెట్లగుఁ॥ ❊

విను-ఆలకించి చూపి, ఆగ్రహించి-నకులుఁడు, సమపేక్షిత-అపేక్షింపఁబడిన, సంగరకేళియై❊యతస్థానమునకు నపేక్షితయనుదీస్కన॥ ఉపరిస్వరవర్ణయుక్తిను భయముఁజెల్లుననులక్షణమువల్లఁ బకారమేయతిస్థానమై చెల్లెను॥ రా॥ విను, అల్క చూపు ఆగ్రహదృష్టి నిఇనకులుఁడు-రాముఁడు, ఇంచుకంత-అపేక్షిత సంగరకేళియైనిగుడ్చిన నొకవీరుఁడు సైఁపగలఁడె, సాయకవిజృంభణమును-అన్యులకు ఇతరులకు ఓర్వనెట్లగును॥ ౭౫

౭౬- క. తడనుజూసి బాహుబలసం। పదయును సాయకవిహార పాండి
త్యమహా। భ్యుదయమునుబంటుతెనమును। మదిదలచిన
గుండెవగులుమార్తులకెల్లన్ ॥ రెంటికిసరి॥

౭౭ ఉ. నీవుపదుక్తనీతిమదినిల్పుము జీవితరక్షణార్థివై। రావణదంతి
వాహనుసురప్రభుగెల్చిన గెల్వవచ్చుదు। ర్భావవిచేష్టమాన
కురురాజకుమారకభీమ బాహులీలావిధికగ్గమైన నవిలంఘ్య
మునాకముసంధిమేలగుఁ॥ ❊

రా॥ రావణ ❊ సంబుద్ధి, దుర్భావదుష్టస్వభావముయొక్క, విచేష్టమానక-

ఉరు- అధికమైన, రాజకుమారక-రామునియొక్క, భీమ- భయంకరమైన ❊ కడమ సులభము॥ భా॥ జీవితరక్షణార్థివి, ఐరావణదంతి-ఐరావతము॥ ని॥ ఐరావతో౽భ్రమాతంగై-రావణాభ్రముపల్లభాః, అని-అ❊వాహనము గాఁగలవాని గెల్వవచ్చును, దుర్భావ- దుర్బుద్ధిచేత, విచేష్టమాన - వ్యాహరించెడువాఁడా, కురురాజకుమారక ❊ సంబుద్ధి, భీమునియొక్క-బాహులీలావిధికి❊కడమసరి॥ ౭౭

౭౮-చ. అనుపలుకులాకర్ణించి యాదురాగ్రహగ్రస్తుండు తత్సమయ
సముద్గమితకోపాటోపంబులోఁ లోఁకలనయుడంచికొనుచు
శుష్కహాసంబు ముఖంబునకుందెచ్చుకొని॥ ఉభయసమ
ముసులభము॥ ❊

౭౯-క. కొలఁదిగనకట్టివారు। బెలుచఁదవు వ్వాలందు బెదరించియు
మా। అలవేయించికొనంగాఁ। దలచెందరిది కాలగుణమొ
దైవఘటనయో॥ ❊

రెంటికిని సమము-సులభము॥ వ॥ అనియాదూతకృత్యధౌరేయానుపలక్షించి॥

౮౦. చ. బలుతులుసూపియిట్టునటుఁబల్కతికెత్తినరీఁరోత్తము।
ల్వలుకనెకాఁబుద్ధి మరిపాఅమునిన్నతేఁదుర్విపాలుగా।
వలసియిటాడఁబంపె విదువస్మహిజన్మము బౌరుషంబు
ని। ర్మలకృతియుంబోగద్దినయు అయ్యానవమ్మనుచూచి
డన్నియుఁ। ❊

భా॥ హరీ-కృష్ణా, ఉర్వి-భూమియొక్క, పాలుగావలసి❊రాజ్యభాగముగావలసియనుట, మహి-భూమిని, వి వను-ఇవ్వను॥ రా॥ వెర్రిహరీ-వెర్రికోతీ, నిన్నతడు-ఉర్విపాలుని గావలసి, నేలపాలగుటకు-ఆడఁబంపెను, మహిజతక-సీతను, మము-మమ్మును, మాఱొక్కనరమ్మనుము॥ ౮౦

౮౧. ఉ. కొండొకరొండుచోటువలెఁ గొంకకబింకముతో నరుం
డుభీ। ముండనిసీవు మాటికిసమున్నతి నెన్నదు కర్ణభీష్మకో।
దండగురుప్రతాపవితతప్రథనప్రథనోస్వమద్భుతో। ద్దండత
యించుకైన మదిఁదార్చవిదేమిటి నేర్పు సెప్పుమా। ❊

రా॥ కొండొకరొండుచోటువలె, నరుండు-మనుష్యుఁడు, భీముండు-భయంకరుఁడని, ఎన్నెదు-రాక్షసులు నరభోజనులుగా రాయనుట, కర్ణభీష్మ శ్రవణకఠోరమైన, కోదండవిండియొక్క, గురుప్రతాపముచేత వితత, విస్తారమైన-ప్రథనప్రథను, యుద్ధప్ర

సిద్ధిసేత-ఓప్పుచున్న॥ భా॥ ఒండుచోటులవలె-ఎఱుఁగనిచోటువలెనే, నరుండుభీముడు-అర్జునుఁడుభీముననిఎన్నెడు ఎంచెదవు, కర్ణభీష్ములయొక్కయు-కోదండగురు-ద్రోణాచార్యులయొక్కయు, ఉత్-నాయొక్క, బల-చతురంగబలములయొక్క, ఉద్దండతను-బుదిదార్పఫు, ఎంచవు ※ కడమసులభము॥ ౮౧

౮౨. చ. అకుటయానమ్మదాంధుని కునావారియిట్లను నాదుమాటనీ।
మనమునకిప్పుడా ప్పకనెనట్టవిరోధివరూథినీపతు। ల్వాను
కువదక్కి చికుర్చెదభీమధనంజయభాసురప్రతా। పనవన
వృద్ధినోఁగదియుబల్లిదునావిభుఁజూడునంతకుఁ॥ ※

భా॥ బల్లిదుని, అవిభు-ధర్మరాజును, చూచునంతకును నామాటయొప్పగునేయనిసింహావలోకనము ※ కడమసులభము॥ రా॥ అహరి-అయ్యంగదుఁడు, ఇట్లను-భీమ, భయంకరమైన-ధనంజయు, అగ్నిభంగిని-భాసురమైన, అవిభు-స్వస్వామి॥ ౮౨

౮౩. చ. అమితచమూసమూర్జితుఁడనంచు నహంకృతిమాన వేమొ
న। వ్యమదవిస్ఫూర్తినీ వెఱుఁగవా నరనాయకులాజి శ్రేత్రై।
యమరినవారనేకులు మహాబలురవ్విభునొద్దనీ గధర్మ।మయ
టమీఁద నెల్లెడల స్వామిసమ్మతసహాయమునిన్నుఁద్రుంగఁ॥

రా॥ మదవిస్ఫూర్తి, గర్వాతిశయమును, నీవెఱుఁగ-నీకెరుకపడునట్టుగా, నాసరనాయకులమరినవారు॥ భా॥ మదవిస్ఫూర్తిచేతనహంకృతినిమానవేమో, నరనాయకులాజిఘనసిద్ధనమరినవారు-విరాటద్రుపదాలునుధర్మరాజునకుసహాయమైనవారనుట, నీవెరుగవా

౮౪. వ. అనిమరియునానేక ప్రకారంబు నీతియు బలిమియుమ
హోద్ధతియుఁదోఁపహితంబుదెలిపివిఫలప్రయత్నుండై॥
రెంటికిసరి సులభము। ※

౮౫. తే. గీ. అకట నెఱియన్నియాత్మనాశకునకర్ణ దౌష్ట్యమెట్టిదోనా
నామాటదగులదనుచు। విసివియీశర్వదుష్టమానసునిగు
రుని। వారణోద్యుక్తి నెండియుపఱలబలికె॥ ※

భా॥ అశకునికర్ణులయొక్కదౌష్ట్యమెట్టిదో నామాటనీయాత్మనుదగులదనుచు, అదర్పదుష్టమానసుని-దుర్యోధనునియొక్క, గురుని-తండ్రినిధృతరాష్ట్రుని, వారణోద్యుక్తిని-యుద్ధనివారణయత్నముచేతబలికెను॥ రా॥ నెఱియ-ఈయాత్మనాశకుని, ఆత్మఘాతకుఁడయినరావణునియొక్క-కర్ణ, చెవులయొక్క-దౌష్ట్యము, అవగుణము-ఎట్టిదోనామాటతగులదనుచు, ఆదర్పదుష్టమానసుని-రావణుని, గురు-అధికమైన, నివారణోద్యుక్తి-వారించెదననెడు నుద్యోగము పెండియుపఱలమరియుఁబ్రకాశమగునట్టుగా-పలికెను॥

౮౬. తే. గీ॥ నీదుపిన్నతమ్ముండుసునీతివిదురుఁ। డతనిబుద్ధిమార్గం
బునీకభిమతంబు। గానియప్పడపరియాసగలదెనిన్ను।
దెలుఁపఁబూనుటనోరిచాపలముగాక। ※

రా॥ నీదుపిన్నతమ్ముండు-విభీషణుఁడు, సునీతివిదురుఁడు-లెస్సగానీతిదలఁచినవాఁడు॥ ని॥ జ్ఞాతాతువిదురో విందుః-అని-అ ※ తెలుపఁబూనుటను-తెలియఁజెప్పఁటయందు॥ క॥ విమతద్వితీయసప్తమి- కిబిమరిమూఁడవవిభక్తిని నిడఁగానా, దిననింపుపుట్టునట్టున-ననువెతిఁగిప్రబంధములఁబయోంబుధిశయనా, అనూతఁభట్లు ※ ఆసగఁదె, ఓరితుచ్ఛుఁడా॥ భా॥ సునీతి-మంచినీతిగలవాఁడు, తెలుపఁబూనుటనోరిచాపలము॥ వ॥ అతండేతదుప్రదవప్రారంభకాలంబున॥ ౮౬

౮౭. క. అన్నవటుమీఁదరాజవు। విన్నాఁగాకనటనాదు నేరమి
యైనం। గన్నదియనకున్నను వినకున్ననుగపటమదిమన
కునో। డోరులయెడ॥ రెంటికిసమముసులభము॥

౮౮. తే. గీ. అరయనేరికిట్టట్టని యాడుకోనఁగ। రానియట్టిది శ్రీరా
మరామనీకు। మారుదుశ్చేష్టితంబు నివారితముగఁ।
జేయకునికి యొప్పదు దానఁజేటువొందు॥ ※

భా॥ అరయ, ఇట్టట్టనియాడుగునఁగరానియట్టిది ※ దెప్పిసంబాపమువచ్చుననుట, శ్రీరామరామ ※ ఆశ్చర్యవాక్యము, నీకుమారునియొక్క దుశ్చేష్టితంబు - దానఁజేటు, పొఁగు-వచ్చును॥ రా॥ శ్రీరామరామ-సీత, ఆడికొనఁగరానియట్టిది-నిందింపరానిది, నీకుమారుమశ్చేష్టితంబు ※ కడమసమము॥ ౮౮

౮౯. ఉత్సాహ॥ అనయవృత్తిదనకుఁదా నయహితుఁడగుచు సర్ప
దం। శనమొనర్చటన్న మానవిషంబు నిడుటసింధుపా।
తనము నేఁతసతికిఁగీడుదలఁచుటసినూఁడుపా। వనికినిం
తకినుకపెనుచువానికులము దుంగదే। ※

రా॥ అనయవృత్తిని-అవివేకముచేత, తనకు-తాన-తానే, అహితుఁడగుచు ※ ఆత్మద్రోహియగుచుననుట-సర్పదంశనమొనర్చుట, పాముఁగఱపించుకొనుట-అన్నమునతనకుదాన, విషంబునిడుట-విషంబుబెట్టికొనుట, సింధు-సముద్రమందు, పాతనము సేత-పడుట, సతికికీడుదలఁచుట-పరస్త్రీవాంఛయ ※ ఆయవగుసరియనుట, పావనికి-పరమపతితకు॥ భా॥ అనయవృత్తిని-అధర్మవ్యాపారముచేత, తనకుదానయహితుడగుచు ※ కారణములేక-యేశత్రుఁడగుచుననుట, సింధుపాతనము సేత మడుగులోద్రొబ్బుటను, సతి-ద్రౌపదికి, కీడుదలఁచుటను- అరసిచూడు. తలంచుకొమ్మా-పావనికి, భీమునికి ※ కడమసులభము॥

౯౦. క. నినుఁబెక్కుతెలవిడువుము। జనసమ్మతమతి విదేహజననా
మయమునుఁ దనయుందితకీర్తిం గులవ। ర్తనఁ బ్రజలను లక్ష్మి
బ్రోచు సుఖులకిది దిదమ్మున్। ❋

భా॥ జనసమ్మతమతివి, దేహజనన-దేహమునఁబుట్టుకగల, ఆమయమును-తెవులును ❋ తెవులువంటివానిననుట, దితకీర్తిని-ఖండితమయినకీర్తిగలవాని, తనయు-దుర్యోధనుని, విడువుము॥ రా॥ జనసమ్మత-సంమతమైన, మతిచేత-విదేహజను, సీతను-విడువుము, అనామయసమయమును-సుస్థితిని, తన-ఉదిత-ప్రసిద్ధమైన, కీర్తినిగులవర్తనమును, ప్రజలను లక్ష్మిని బ్రోచుప్రఘనకు- ఇది - సీతనువిడిచినమనమందఱమును సుఖమునను దుముటు॥

౯౧ క. మనకురువంశశ్రీభము। గనికనివాఁడిపకు గార్యము
గాదో। కక్కనిరూఢదురాగ్రహబుద్ధిని విడుమటమేలో
కులము దెగుట యేమేలో। ❋

రా॥ మనకు-ఉరు, అధికమయిన-వంశశ్రీభమునుగనికని, ఒక్కనిరూఢమైన దురాగ్రహముగలబుద్ధిని ❋ చలముననుట విడుచుట మేలో, కులము-తుగుట, పోవుట-మేలో॥ భా॥ కురువంశశ్రీభముగనికని, ఒక్కని-దుర్యోధనుని, రూఢ-పాదుకొన్న, దురాగ్రహబుద్ధిగలవాని విడుచుట మేలో కులము దెగుట మేలో ❋ దుర్యోధనుని మాటలువినక కులము రక్షించుకొనుమనుట॥ ౯౧

౯౨, క, అనిహరియఁ జరిని చెప్పఁగ। ననుమైనటులెల్లఁ జెప్పనది
యాతనికం। జెనుఁజరియెవ్వఁడు నేచుని। నిన్నుఁ దెలిపెడి జె
డిఁ దెమెఁ గులమునీకతనడుదక్। రెంటికి సమము॥

౯౩, క, అనుపలికి వెండియునునా। తనిపట్టినచలము రాజ్యదర్ప
వికారం। బును మైపకయుడికించుట। కనయమునుద్ధత
మనసుఁ డగుచుఁ బలికెన్॥ ❋

భా॥ అనిపలికి వెండియు, అతని-ధృతరాష్ట్రునియొక్క, పట్టిన-కొడుకయిన దుర్యోధనునే, ఉడికించుటకనుద్ధతమనస్కుఁడగుచుఁబలికెను॥ రా॥ అనిపలికి, అతని-రావణునియొక్క, పట్టినచలమును మైపకపలికెను॥ ౯౩

౯౪, క, సుబలాత్మజమాయాద్యా। తబలంబుననమరసంపదలు
గొనియెం జేఁ బ్రబలితదినేఁ డునిలుపదు। ప్రబలాహవభీమ
నరభుజోద్ధతిచేత్॥ ❋

రా॥ సుబలాత్మజ-బలవంతుఁడైనయింద్రజిత్తుయొక్క, మాయాదులచేత-ఊత, క్రమ్మఁబడిన ❋ వ్యాపింపఁబడినయట్టి యనుట, ఊయీతంతుసంతానే- అను ధాతువు ❋ బలంబున- బలిమిచేత, అమరసంపదలుగొని - అది, అప్రాబల్యము- ప్రబలాహవముందుభీమమయిన, నరవర-రామునియొక్క - భుజోద్ధతిచేత నేఁడు, నిలుపదు ❋ క్రియ॥ భా॥ సుబలాత్మజ-శకునియొక్క, మాయచేతిద్యూతబలంబున- బలముచేత, అమర- అది, ఆద్యూతము ప్రబలమైన-ఆహవ, యుద్ధముగల-భీమునియొక్కయు, నరభుజోద్ధతిచేత, నిలువదు ❋ క్రియ॥ ౯౪

౯౫. చ. ఘనముగనాత్మనాఁటి తనకాంతపరాభవ మల్కఁ జెంపఁ
గా। ననయముఁ బేర్చురా। జమణియాశుగసంతతినీదు
పెద్దత। మ్మునినెరొమ్మునెత్తురుసముద్ధతిఁ గ్రోలనిసుం
కృతోరుభం। గునొనరింపఁ జూచె దిదిగోఁ గలహాంబయ
భీష్టముమియున్। ❋

భా॥ నాఁటి ఆజూదమునాటియందైన, తనకాంత-ద్రౌపదియొక్క, పరాభవము, అల్కను, పెంపఁగా-అధికముసేయఁగా, పేర్చు-ఉగ్రుఁడౌచున్న, ఆశుగసంతతి-భీముఁడు, నీదుపెద్దతమ్మని-దుశ్శాసనునియొక్క, నెత్తురుగ్రోలగాను-నిన్నుఁగృతమయిన, ఊరుభంగు-తొడలువిఱుగుటగలవానిఁగా, ఒనరింపఁగాను చూచెను॥ రా॥ ఆత్మను-నాఁటి, గ్రుచ్చుకొని-తనకాంత, సీతయొక్క-పరాభవము, తిరస్కారముచేతనైన-అల్కను, పెంపఁగా-తీర్చుకొనుటకొఱకు, పేర్చురాజమణి-రామునియొక్క, ఆశుగసంతతి బాణపరంపర, ఊరు-అధికమయిన, భంగుని-పరాజయముగలవానిఁగా, ఒనరింపఁగాను జూచెడు॥ ౯౫

౯౬. చ. అనమితప్రతాపుఁడగునాకనితమ్ముని మేఘనాదభం। జన
కృతిదేవదత్తజయశబ్ద వివర్ధితసింహనాదమెం। దునుగొని
తేకనీకునిదెదుస్సహకర్ణనిపాతసూచినై। వినఁబడుగుం డె
దిగ్గుకవేగిరముల మరంబకోరినన్॥ ❋

రా॥ అతనితమ్ముని - లక్ష్మణునియొక్క, మేఘనాదభంజన - ఇంద్రజిత్తువధచేత, కృతి - కృత్యులైన, దేవ - దేవతలచేత, దత్త- చేయఁబడిన, జయశబ్దములచేత వర్ధితమైన-సింహనాదము, అట్టహాసము-దుస్సహ, సహింపరాని - కర్ణనిపాతశ్రవణ ప్రదేశముగల, సూచిరైయె-సూదిరైయె, వినఁబడును॥ భా॥ అతనితమ్ముని- భీమునితమ్ముఁడైన, యర్జునునియొక్క- మేఘనాదమయొక్క, భంజనమంగ-కృతి, సమర్థులైన-దేవదత్తమయొక్క, జయశబ్ద-జయసముచ్ఛబ్దముచేత, వివర్ధితమైనసింహనాదము- దుస్సహమైనకర్ణునియొక్క, నిపాత- పాటును, సూచించునదియైవినఁబడును- అర్థాంతరము- అతని-భీమునియొక్క, తమ్ముని - తమ్ముఁడైనయర్జునునియొక్క, మేఘనాద- మేఘ

గర్జనముయొక్క, భంజనమందు-[illegible] శతర్ధ్వమాఖ-దేవదత్తముయొక్క, జయశబ్ద-జయసూచకశబ్దముచేత, వివర్ధిత-[illegible]యైనదనుట, సింహనాదము * భీమునిసింహనాదమనియన్వయము, దుస్సహ- దుస్సహుండనెడుదుర్యోధనసోదరునియొక్కయు,కర్ణ-కర్ణునియొక్కయు, నిపాతమును సూచించునదై అర్జునుండు కర్ణుని సంహరించు సమయమందు భీముడు దుస్సహుని సంహరించి సింహనాదము చేయుననుట॥ ౯౬

౯౭. క. వారలసంగరమిట్టిది। యీరీతిం దెలుపనేల యెదురంగఁబ
డదే। యారయనిది నీకునతి। క్రూరమహాకపటభవదు
రోదరవేళన్॥ *

భా॥ వారల-భీమార్జునులయొక్క, సంగరము-ప్రతిజ్ఞ, ఇట్టిది-అతిక్రూరమహా, కపటభవ-కపటజన్యమైన, దురోదరవేళను- ద్యూతసమయమందు॥ ని॥ పణేద్యూతే దురోదరః - అని, అ * ఎరుఁగంబడదే, తెలియకుండెడినా॥ రా॥ వారల- రామలక్ష్మణులయొక్క, సంగరము-యుద్ధము, ఇట్టిది-అతిక్రూరమహాకపట, సంబుద్ధి-భవత్, సీయొక్క-ఉదరః - పత్నముయొక్క, దరవేళను - ప్రక్కలించునప్పుడు ఎరుగంబడదే-తెలియకుండెడినా॥ ౯౭

౯౮. వ. అని పలికి [illegible]డదన్నుం జుట్టుముట్టుకొని పట్టనిగ్రహిం
చుటకును గ్రయోధుల నాగ్రహంబున నియోగించునద్దు
రాత్మదుర్వివేకంబునకు నవ్వి స్వాకంకనమాకలితసంరం
భవిజృంభితుండై మేను వెంచి॥ *

౯౯. చ. తనువునసర్వలోకచయదర్శన చిత్రమహాత్త్వ మెంత
యుం। దనరవిరాట్ప్రకారసముదంచితుఁడై తనుఁబట్టఁగ్ర
మ్మువాం। డనుఘనఘోరహుంకృతిసిరస్తులఁజేసినభో
ధ్వగామితా। భినుతతశోవిశేషమునఁ బేర్చుచు నేగని
యోక్త్రపాలికిన్॥ *

రా॥ సర్వలోక-సకలజనులయొక్క, చయ-సమూహముయొక్క, దర్శన-దృష్టికి, చిత్రమయినమహత్త్వము-తనర-విరాట్,మత్స్యరాజుయొక్క-ప్రకారముచేత, సముదంచితుఁడై -ఎగిసినవాఁడై,నభోధ్వగామితో- ఆకాశగమనముచేత,నియోక్త్రపాలికి-రామునివద్దికి,ఏగెను॥ భా॥ తనవున-దేహమునందు, సర్వలోకచయ - సమస్తజగత్తులయొక్కయు, దర్శన-చూపులచేత,చిత్రమయినమహత్త్వము;విరాట్-విరాడ్విగ్రహముయొక్క-ప్రకారముచేత, సముదంచితుఁడై - ఒప్పెడువాఁడై, నభోధ్వగ-ఖేచరులచేత, అభినుతమానట్టుగానభిమతమైన-నియోక్త్రపాలికి,ధర్మరాజుపాలికి-ఏగెను॥ ౯౯

౧౦౦. వ. ఏగియన్నరేంద్రునకుఁ దనపోయివచ్చినకార్యంబు తెలు
గారింగించియుట్లనియె॥

౧౦౧. కవిరాజవిరాజితము॥ తిరముమిపక్షమునుదోర్ధృతిపేర్వుడుదిం దె
గఁజాలవుగాసి వెసం। గురుకృపశాంతనవోక్తులఁజేర్చియుఁ
గొంకక యేనితవుం దగవుం బ్రరుసునుజూపియ నేకవిధంబులఁ
[illegible]లుంవలిరియూఁజూచితిని। కరుణకుఁబాత్రుఁడుగాఁడు
పదింబదిగాఁగనివచ్చినవాఁడఁదుకన్॥ *

భా॥ శాంతనవ-భీష్మునియొక్కయు॥ రా॥ గురుకృపఅధికృపచేత * తెగఁజాలవుగానియనియన్వయము, శాంత- సరసములును, నవ నవ్యము * అనఁగామనోహరములయిన-ఉక్తులను-మాటలచేత.కడమ యేకార్థము॥ ౧౦౧

౧౦౨. వ. అనివినిపవనసుతుం డతిశాంతంబైన [illegible]ర్తనంబునఁ డపితిమిగుమీఁద
నతని మాపఫలంబెట్లుగా వలయునో యూహనని పలుకుచు
నొక్కశుభముహూర్తంబున॥ రెంటికిసరి.

౧౦౩. తే.గీ॥ తనకుదారసోదరభావమునెనరం। సహాయముగఁ దివి
రెమ్మవీయునలజాతు। మిగులఁగానీలసమాఖ్యమెఱ
యువాని। దానుబాజిధృష్టద్యుమ్నుసేనగాఁ॥ *

రా॥ తనకును దారమయిన-సోదరభావమునను, చిమ్మఁడువలెనే-భూనుతమయిన, అజి-యుద్ధమందు, ధృష్ట-దిష్టమైన, ద్యుమ్ని-సత్త్వముగలవాని, అనలజాతుని. అగ్నివలనఁబుట్టినవాని, కాన-స్ఫుటముగా,నీలసమాఖ్యచేత మెఱయువాని-నీలుని, సేనగావ-అభిషిక్తుజేసియనిపుండరికన్వయము॥భా॥దారసోదరభావమున- భావతనముచేత, అనీలసమాఖ్యను- ధవళకీర్తిచేత, అజి-యుద్ధముగలవాని, ధృష్టద్యుమ్నుని॥కడమసరి॥

౧౦౪. వ॥ అభిషిక్తుఁజేసి సంపిహితసకలసన్నాహుండై। రెంటికి
సరిసులభము॥ *

౧౦౫. ఆ-గీ. అనికినుగ్రమైనమహారిపురాజిరా। నంతసనపదయంబు
లన్నియుఁజిరు। నగ్గుగాఁబదహాతినసుమాండుసేన
తో॥నాజిసంగమునకునరుఁడునడచె॥ *

భా॥ అనికి-యుద్ధమునకు-మహారిపురాజిరా, శత్రుసమూహమురాఁగా- అతడు,ధర్మజుఁడు-నడచెను॥ రా॥ అలకి-మహాత్-అధికమయిన, అరిపుర-శత్రుపురమయినలంకయొక్క, అజిర-ప్రాంగణములయందుండు॥ ని॥ అంగణంచత్వరాజిరేయని. అ * అనంత-బహుళములైన, వనచంబులన్నియు- [illegible]యుదులు, చిరుగునుగ్గగా-అతఁ

డు-శ్రాఘుఁడు, నతఁడను॥ ౧౦౫

౧౦౬. ఆ - గీ. తెగువనిట్లునదదిమిగులఁజేరికలంక । ముక్తధృతివి
లాసముగఁగడంకఁబోరునదపెద్దడనోరథహరి
కుంజరోగ్రబలము గోలిపియాగ్రహమున। ❋

రా॥ లంక, ముక్తధృతివిలాసముగా ❋ తెల్లడిల్లగానుట, మిగుల జేరికను-అత్యం తసమీపమున, నడచి-ధృఢములైనమనోరథములుగల, హరికుంజర - వానరశ్రేష్ఠుడైన సుగ్రీవునియొక్క, ఉగ్రబలమును-కొలిపి, పెరరేచి-పోరునడపెను॥ భా॥ జేరి-లంకముక్త, నిష్కళంకమయిన-ధృతిచేత, విలాసముగ-ఉయార్యముగా, దృఢమయిన మనస్సుగల రథహరికుంజరములచేతనుగ్రమైన - బలము, సేనను-కడదుసరును॥ వ॥ అందు॥

౧౦౭. క. అప్పుడు జేంద్రునిబలవద్గమ్మునెకలినాఁడు భీష్మరక్షో
జీతదర్పుఁడునఁగవియుసుయోధను। తప్పుఁజతు
రంగసైన్యతతులజయించెన్॥ ❋

భా॥ భీష్మునియొక్క-రక్షచేతనూజీతమైనదర్పముచేత - కవియ, ఎదిరించు నట్టి - సుయోధనుతమ్ముల, దుశ్శాసనాదులను - చతురంగసైన్యతతుల జయించెను॥ రా॥ అప్పును జేంద్రుని-రామునియొక్క, బలవగణము-భీష్మ, భయంకరులయిన-రక్షస్సుల చేత, ఆజితె-సంపాదింపబడిన, సుయోధ-సద్భటులచేతను, తమ్ముల-స్తుతియింప బడిన, సైన్యతతులనుజయించెను॥ ౧౦౭

౧౦౮. సీ. అన్నపాలశ్రేష్ఠుండవ్వేళను కుమాధవ ప్రేమకృతవిజయ
ప్రకర్ష । మరయుచునంగదశరభకేసరిగజర్షభశతబలిస
మీరణసుతాజి । కేళిమహత్త్వమీక్షించుచు నుగ్రసం
పాతిదస్రసుతాచ్ఛభల్లరాజ। వేగదర్శితసూరితాగణ్య
దర్పంబుచూడుకలకొనగుచుశూరతావి। భాసితుత్త
మోజుబరాసుఫణిశిఖండి । ననలసంభవుసైన్యేశుననిఁ
గరంబు । మగతనముసూపఁగనుఁగొంచుఘటియుద్రు
పదముఖ్యులరణంబుగనుచుసమ్మోదమందె॥ ❋

రా॥ అన్నపాలశ్రేష్ఠుండు - రాముండు, అవ్వేళను - యుద్ధసమయమందు, కుమాధవ-సుగ్రీవునియొక్క, ప్రేమ-వెనరుచేత, కృత-చేయబడిన, విజయ- గెలుపుయొ క్క, ప్రకర్షము-అతిశయమును, అరయుచు-అంగద, శరభ-కేసరి, గజ-ఋషభ, శతబలి-సమీరణసుత, హనుమంతునియొక్క-ఆజికేళి, యుద్ధవిలాసముయొక్క- మ హత్త్వము, అధిక్యమును-ఈక్షించుచు, సంపాతి-సంపాతియొక్కయు, దస్రసుత-మైదం

ద్వివిదులయొక్కయు, అచ్ఛభల్లరాజ-భల్లూకపతియైనజాంబవంతునియొక్కయు॥ ని॥ ఋ క్షాచ్ఛభల్లభాలూకాః-అని-అ ❋ వేగదర్శియొక్కయు, తను-శరీరములయొక్క, దర్పంబు బలిమిని, చూడ్కులకొసగుచు-చూచుచును, ఉత్తమ-శ్రేష్ఠమయిన, ఓజు-తేజస్సుగల వాని, పర-శత్రువులయొక్క, అసు ప్రాణములనెడి, ఫణి-సర్పములకు, శిఖండి-నెమలి యైనవాని, సైన్యేశు-సేనాపతియైనవాలుని, కనుగొంచు-దుర్వృక్షములే॥ ని॥ పలాశీద్రు మాగమాః-అని-అ ❋ పద-స్థానముగాఁగలవానరులలోపల, ముఖ్యుల-శ్రేష్ఠులయొక్క, రంబుగనుచుసమ్మోదమందెను॥ భా॥ అన్నపాలశ్రేష్ఠుఁడు- ధర్మరాజు, ఉరు అధికమైన, మాధవ-కృష్ణునియొక్క, ప్రేమచేతఁగృతమైన విజయ-అర్జునునియొక్క, ప్రకర్షము-అతి శయమును, అంగదను-వేడుకచేత, అరయుచు ❋ అంగదనాభుఁద్రిమింగినమృకావలివస్వెస ముట్టుకొన్నయని, సోమయాజులప్రయోగము ❋ శరభ, కేసరి-గజ, ఋషభ-శతముల భంగిని, బలి-బలముగల, సమీరణసుత-భీమునియొక్క, ఉగ్రమగానట్లుగా-సంపాలి- పారు చున్న, దస్రసుత-నకులసహదేవులయొక్క, అచ్ఛ-స్వచ్ఛములైన, భల్లరాజ-బాణశ్రేష్ఠ ములయొక్క, వేగమును-దర్శితను, చూచువాఁడౌటచేత- దర్పబు మాడ్కికొనఁగు చు, శూరతాభాసి-శౌర్యముచేతనొప్పెడి, ఉత్తమోజుఁడనెడు-పాంచాలుని, పరశత్రువు లయొక్క, అసు-ప్రాణవాయువులకు, ఫణి-సర్పమయిన, శిఖండిని-సైన్యేశుని, ధృష్టద్యు మ్నుని-కనుఁగొంచు, ద్రుపదముఖ్యుల-ద్రుపదుఁడు మొదలైనవారియొక్క, రణంబుఁగను చుసమ్మోదమందెను॥ ౧౦౮

౧౦౯. శా. క్షత్రాచారవిహారియైవిజయరక్షాసక్తుఁడై పాండునశ్వ
స్తోత్రస్ఫూర్తివిష్ణునాదయుచు నాశ్చర్యంబులిద్ధపుచా ।
రిత్రంబుల్ హరియూథచోదకతఁదీరిచెఁగనోదించునే।
చిత్రంబేగలుఁపీబలాలికనచూడక్షేచరప్రాతపుల్॥ ❋

భా॥ క్షత్త్రసారథియొక్క-ఆచారముచేత, సాధ్యముచేతననుట- విహారి యై, విజయ-అర్జునునియొక్క, విష్ణుని-కృష్ణుని హరియూథ-అశ్వసమూహమును, చోద కతను-త్రోలెడువాడౌటచేత ❋ కడమునుభము॥ రా॥ క్షత్రాచార-క్షత్రియాచారము చేత, విజయరక్షా-జయసంపాదనమందుగల, నిష్ఠను-ఆసక్తిచేత, విష్ణుని-రాముని, హరి యూథ-వానరకులమును, చోదకతను-పనిగొనువాడౌటచే ❋ కడమసరి॥ అంత॥ ౧౦౯

౧౧౦. సీ. శింజినీనిర్ఘోషజితసముద్రధ్వని మేఘనాదుండుసమిద్ధశ
క్తి । భీష్ముండుసందీప్తపృథుశౌర్యగుణగుణివాహినీశుం
డునిజావావదశ । దివసాంతరచితాతితీవ్రవిక్రమశక్తో
ఛిల్లనెంతయు విజృంభించివాఁడు । తన్మధ్యమునఁబుట్టి
తనసేన భంగంబునరిసేన గర్వంబు నడఁచియడఁచి ।

నాగభీషణబాణప్రయోగములను। భీమనరవరచేష్టలు

చెందుచుండఁగఁ । దనుజుల సత్ప్రితాపంబు లొందగుచు

డఁగఁ। గట్టువరిచెబల్మరు నాజిఘనులుఁ వొగడ॥ *

రా॥ శింజినీనిర్ఘోష-గుణధ్వనిచేత॥ ని॥ మౌర్వీజ్యాశింజినీగుణాః- అని- అ* జితమైనసముద్రధ్వనిగల, మేఘనాదుండు - ఇంద్రజిత్తు, సమిద్ధ-ప్రకాశింపుచున్న, శక్తిచేత-భీష్ముండును, భయంకరుఁడు- సందీప్తములయినపృథుశౌర్యగుణముల నెడుమణులకు, వాహినీశుండు - సముద్రునివంటివాఁడు, నిజాహవదశ - స్వకీయయుద్ధావస్థగలది, దివసాంత-రాత్రియందు రచితమైన, నాగ నాగరూపములైన, విభీషణబాణప్రయోగములను * నాగపాశములచేనసుట, భీమ-ఘోరములైన, నరవర-రామునియొక్క-చేష్టలు, తనుజు-లక్ష్మణునియొక్క, లసత్ప్రితాపంబు- లొందుచుండఁగ, కట్టుపరిచెను॥ భా॥ శింజినీనిర్ఘోషముచేత జితములైన సముద్రధ్వనియు మేఘనాదములును గలవాఁడును, పృథుఘనములైన-శౌర్యగుణములనెడు మణులవంటి శౌర్యగుణములు గలవాఁడు* శౌర్యగుణభూషితుఁడనుట, వాహినీశుండు- సేనాపతి-భీష్ముండును, నిజాహవ తనయుద్ధముయొక్క, దశదివసాంతర -పదిదినసములలోపల, చిత-సంపాదింపబడిన, తీవ్ర-విక్రమములను - విక్రమము గలవాఁడవుటచేత, నాగ సర్పములభంగిని, భీషణములైనబాణప్రయోగములచేత, భీమునియొక్కయు- నర్జునునియొక్కయు, చేష్టలు-తదనుజుల, నకులసహదేవులయొక్క-ఆజినియుద్ధమందు, పల్మఱుగట్టుపరిచెనని క్రిందటికన్వయము॥ కుంటుపఱిచెననుట॥ ౧౧౦

౧౧౧. చ. దారనను జ్వాలతంబుగ నదుద్ధమదర్ద శరగుంద్రజేసి

యి । ట్లురుకడిఁ బేర్చు శాత్రవుఁ గణోద్ధతి పెంపుసహింప

పలేక తా । సరగున దానిమాన్ప హరిచక్రముపూని యె

దిర్చెనంతనే । మఱలెనరాతియత్నగరిమం దనపూప్ర

నివారితంబుగ॥ *

భా॥ హరి-కృష్ణుఁడు-చక్రముబూనియెదుర్చెను, అంతనే-అప్పుడే, నర అర్జునునియొక్క, అతియత్నగరిమను* ప్రార్థనచేసనుట,మరలెను॥ రా॥ హరిచక్రము-వానరసమూహము,అరాతి-శత్రువయినయింద్రజిత్తుయొక్క, యత్నగరిమను- బాణప్రయోగాదియత్నములచేత,మరలెను-ఓర్వలేక వెనుకతీసెను॥ కడమ సుభము॥ వ॥ అం[illegible] ౧౧౧

౧౧౨. సీ. అట్లవార్య ప్రౌఢివలరుపితామహావరశక్తి బబలుఁ దీక్ష్ణ

ప్రితాప । గుణశాలివిజయుండు కోదండఘననాద

సంపదుల్లాసితసకలనిజచ । మూసంతతిశిఖండియే నెరా

రజితసచ్ఛద్మసంగ్రామప్రచారుఁడగుచు। వైరినృపాలుర

మూరులహృదయంబు లంతయు బేదిల్లసిద్ధవివిధ। విశిఖ

విసరనిబిడవిభవసమస్తమ । ర్మతను జేసియుద్ధమహిఁ

బడంగ। నేసిగురుమనోవికాససంమోదివై । యాప

బంధుజనులనలరజేసె॥ *

రా॥ పితామహు-బ్రహ్మయొక్క, పరముయొక్క-శక్తిచేతఁబ్రబలిడి-దీప్యత్, ప్రకాశింపుచున్న-ప్రతాపగుణములచేత, శాలి- ఒప్పుచున్న, విజయముగలవాఁడు-కోదండమనెడి,ఘన-మేఘముయొక్క,నాదముయొక్క,సంపత్-సమృద్ధిచేత, ఉల్లాసిత,సంతోషింపఁబడిన-సకలనిజచమూసంతతియనెడి, శిఖండి-నెమళ్ళుగలవాఁడు, అరచితమయిన-సచ్ఛద్మ-కపటముతోఁగూడిన,సంగ్రామప్రచారము గలవాఁడగుచు* మేఘములలోనుండియనుట, ఇద్ధ-ప్రవృద్ధములునై- వివిధములైన, విశిఖ- బాణములయొక్క, విసర-సమూహములచేత॥ ని॥ సందోహవిసరవ్రజాః-అని-అ॥ నిబిడమౌనట్టుగా-విద్ధ, భేదింపఁబడిన,సమస్తమర్మతను-సకలమర్మస్థానములుగలవాఁడువుటను, చేసి-మర్మములచేదించియనుట, గురు-రావణునియొక్క॥ కడమ సులభము॥ భా॥ పరశక్తిగలవాని-ప్రబలుని-భీష్ముని, శాలి-ఒప్పెడువాఁడు, చమూసంతతిగలవాఁడు-విజయుండు,అర్జునుఁడు-శిఖండి,ఏసెనా-ప్రేసెననఁగా-రచితమయిన, మర్మ-ఆయములుగల,తను-శరీరములుగల చేసి,గురు-అధికమయిన॥ కడమ సులభము॥ ౧౧౨

౧౧౩. క. దీక్షతఁదత్ప్రితిపక్షుల। లాసీకముగుందుచుం డెనారాత్రి

గడు। మానసములాతిఁబొగులం। గానికనేడిత్రితుశ్రే

దిగతియోయనుచుఁ॥ ఉభయసమము,

౧౧౪. ఉ. అంతటనద్భుతంబు గరుడాగామసంబునిరాకృతాహి

తా। త్యంతసమార్జితోర్జితజయాభ్యుదయంబయిభీష్మ

పాతసం। క్రాంతఘనవ్యథన్నె అయఁగావ ఆపింపఁబున

గ్నహాజివి। క్రాంతిఉపక్రమించువిభుఁ గాంచిది నేశసు

తాదులుబ్బుచుఁ। *

భా॥ అద్భుతము గరుడ-రోషముయొక్క॥ ని॥ ప్రతిఘారుట్క్రోధాః స్త్రియామ్ - అని - అ॥ అగమనంబు నిరాకృతమయినయహితులచేతనత్యంతము, సమార్జిత సంపాదింపబడిన- ఊర్జితమైనజయాభ్యుదయముగలదైకోపించిశత్రుజయాతిశయమును నిరాకరించెననుట, భీష్మపాతముచేత-సంక్రాంత- సంక్రమించిన,ఘనవ్యథను మఱపింపఁగా- బూనమహాహాజిమఁడుగల, విక్రాంతికి-విక్రమమునకు, దినేశసుతాదులు కర్ణాదులు,సంభ్రమించిరియనిముందరివచనమునఁగ్రియ* కడమ సులభము॥ రా॥ అద్భుతమైన గరుడాగమనంబు,నిరాకృతాహితా- విడిపింపఁబడిన సర్పములుగల దాటచేత, ఊర్జిత

యాభ్యుదయరిబయి- గెలుపునందలియబ్బురమరప్పించియనుట, భీష్మభయంకరమైన-బి పాత, పాటుచేత-దిసేశసుతాదులు, సుగ్రీవవాదులు*కడమసమము॥ ౧౧౪

౧౧౫. వ. చేరిపాడగాంచిప్రస్తుతసమరసన్నాహసముచితత్రకా
రంబునసంభ్రమించిరంతనరుణోదరంబగుటయు॥ *

౧౧౬. క. గురురక్షోర్జితదర్ప। స్ఫురణముచేశత్రుసైన్యములుమా
ఱొంగనజె। చ్చ్రైవస్వ సంతతి । నరవరుఁడాఁగిన
ద్దు మొనర్చెనబలుఁడై॥ *

రా॥ గురు-అధికమయిన,రక్షస్సులచేత-అర్జిత,సంపాదింపఁబడిన-దర్పస్ఫురణముచేత॥ భా॥ గురు-ద్రోణునియొక్క,రక్షచేత-నూర్జితమయిన*కడమసరి॥ వ॥ అప్పుడు॥

౧౧౭. క. అవనిసుతా । పత్యతనుబలంబులోఁబస
మీసముహా। దైత్యుఁడనఁబరఁగుకూర। స్తుత్యుఁడసమ
రోషవికృతిధూమ్రాక్షుఁడనెఁ॥ *

భా॥ అవనిసుతా - నరకాసురునియొక్క, అపత్యతను - పుత్రత్వముచేత, వరగుకూరస్తుతుఁడు భగదత్తుఁడు,అసమరోషముయొక్క-వికృతిచేతధూమ్రవర్ణములైన, అక్షుఁడు కన్నులుగలవాఁడు*చరించెననిముందరిపద్యమునఁగ్రియ॥ రా॥ అవనిసుతామణి-రామునియొక్క, అతను-అనల్పమయిన, బలంబులోన-అసమమయినరోషవికృతిగలవాడుధూమ్రాక్షుడు కడమసరి॥ ౧౧౭

౧౧౮. తే. గీ. దళితహరికుంజరపతాంగములనరిత్రి। గప్పుడుయథా
మనోరథగతిఁజరించె । నసనిజారూఢ మదవారణక్రి
యలకు నిలువలేక పార్థబలయోధులుదొలంగ॥ *

రా॥ దలిత-జేరింపఁబడిన, హరికుంజర - వానరముఖ్యయొక్క, శతములయొక్క-యంగములచేత-యథానమః, మనసునతిక్రమింపని॥ఆఖ్యయీభావసమాసము॥ రథగతిచేత, నిజ తనయొక్క, ఆరూఢ - దృఢమయినమదమయొక్క వారణక్రియలకు-పోమొత్తుటలకునిలువలేకయపార్థబలులైనయోధులుతొలఁగచరించెను॥ భా॥ హరికుంజరశతాంగములను- రథాదులచేత, నిజారూఢమైన-మదవారణ, మత్తేభముయొక్క క్రియలకు-యుద్ధక్రియలకు, పార్థబల - ధర్మరాజుసేనయందుగల, యోధులుతొలఁగ-యథామనోరథగతిని- యథేష్టవృత్తిచేత, చరించెను॥ వ॥ అంతనంతయుఁగనుఁగొని॥

౧౧౯. క. తనుకమున రుద్వాసుతుఁ డమితవ్యథజెవరుసజబరా
ళినుగడదు । ర్ధరజయశోభగడు। త్తమహాకాండాల
మునఁదానెదిరించెన్॥ *

భా॥ మరుద్వర-ఇంద్రునియొక్క॥ ని॥మరుత్-పవననామకా-అని,అ॥ సుతుఁడు-అర్జునుఁడు, దుర్జమ అణవశక్యముగాని, రణజ- యుద్ధమువల్లఁబుట్టిన, యశముగలభగదత్తునియొక్క,మహాకాండాలమునకు-సుప్రతీకమనెడిగజమునకు,ఎదిరించెను॥ రా॥ మరుత్-వాయువుయొక్క, వరసుతుఁడు-హనుమంతుడు, బలాళిమగుడ-దుర్దమరణమందుగల, జయశోభగల-యలక్ష్మిగలదియగునట్టుగా, దత్త-ఇవ్వబడిన,మహాశగలవాఁడు॥ విజిగినమూకతిరిగిజగడము సేయునటుగాను ఘోరమైనవాఁడనుట, ఆలముసకు- యుద్ధమునకు,ఎదిరించెను॥ ౧౧౯

౧౨౦. తే-గీ. తొలఁగకెడ సామ్పమానవాదులనుశర్మ యోధులను
బాఱద్రోలియిట్లుసుభుజాళి। భూతి నెదిరించునాకపికే
తనుసతఁడాజినొప్పించిమడిసెవాహనముతోడ॥ *

రా॥ మానవాదుల-మనుష్యులభక్షించెడువారిని, సు-మిక్కిలియు,శర్మ-సుఖమౌనట్టుగా-అనాయాసముగననుట, యోధులను-పోరెడువారిని, పాఱద్రోలి-పాఱదరిమి, ఎదిరించెడు-ఆకపికే, అహనుమంతునికే, అతఁడు- ఆధూమ్రాక్షుఁడనెడురావణునిమూలబలకర్త, తను-ఆజిని, ఒప్పించి-అప్పగించి, మడిసెను॥ భా॥ మానవాదుల-మానములఁబతికెడువారిని*పంతములాడువారిననుట, సుశర్మయోధులను-సంశప్తకులను, ఆకపికేతనుని- అర్జునుని, అతఁడు భగదత్తుఁడు, నొప్పించి- వాహనముతోడ- ఏనుగుతోడఁగూడ, మడిసెను॥ వ॥ మఱియును॥

౧౨౧. క. బహురక్షోభయసేనలు । సహితాజిని దెళ్ళవంతవిలసి
ల్లెనుసన్నిహితాహవరుచిరక్షి। ప్రహస్తకోదండగురు
తరస్ఫూర్తిగడున్॥ *

భా॥ బహురక్షగలయుభయసేనలు-జగన్నిహిత,సంత్ప్రసిద్ధమైన-ఆహవమందు, రుచిర- ప్రకాశించుచున్న, క్షిప్ర-వేగవంతమైన, హస్తము గల-కోదండగురు, ద్రోణునియొక్క-తరః, బలిమియొక్క-స్ఫూర్తి-విలసిల్లెను॥ రా॥ బహురక్షస్సులయొక్క-అభయ, భయరహితములైన- రుచి, కేడుకను-రక్షి-రక్షించెడి, ప్రహస్త-రావణునిసేనాపతియైనప్రహస్తునియొక్క, కోదండముచేతగురుతరమైనస్ఫూర్తి-విలసిల్లెను॥ ౧౨౧

౧౨౨. సీ. ఆకుటిలనదూసైన్యములు బన్నవ్యాఘ్రభంగిఁ జూపట్టంగఁబ
న్నిహితికి । రక్తప్రహారప్రవర్తనసేనకాకువరుచుచుఁగడుఁ
జొచ్చినరిచియూడు । వీరకుంజరజగద్వినుతవిక్రముఁడగుంజ
యతనూజునుభద్రసంతతినవ। రోధించిబహుమహాయోధ
సవ్యాపారశూరతప్రాపు గాఁబోరిపోరి । గెలువనోపకమి
కిలినట్టఁగియొంత । నతనిధర్మవిహీనయుద్ధాళిశేషము।

చేతఁ జంపించెఁ దనుదన సేనవారిఁ । గాచుకొనఁ డొండుమా
ర్గంబు గానలేక॥ *

రా॥ సైన్యమును-రాక్షససైన్యములు, పద్మవ్యూహభంగిని-పద్మసమూహము వలెం, చూపట్టంగ-పన్ని హతి, పాదప్రహారములచేత-నుఱిచియాడుచున్న వీరకుంజరుఁడైనవాని, వీరకుంజరుఁడు గనుక సైన్యమును బద్మవ్యూహమంబలెనురుమాడెను- సు, లెసైన- భద్రసంతతి, శుభపరంపరలుగలవాని ధనంజయతనూజు, అగ్నిపుత్రుఁడైన నీలుని, ఆమేటి-ప్రహస్తుడు* అవరోధించియనియన్వయము. మహాయోధన-అధికయుద్ధముయొక్క॥ ని॥ యుద్ధమాయోధనంజన్యమ్-అని-అ॥ అతని-నీలునియొక్క, ధర్మవిహీన-విల్లులేనియుద్ధాతిశయముచేత* కరప్రహారముననుట, తను-తన్ను, తనసేనవారినిజంపించెను* సేనతోఁ గూడఁ బ్రహ్మాస్త్రము నొచ్చెననుట॥ భా॥ ఆమేటి ద్రోణుడు, పద్మవ్యూహభంగి-పన్ని, రక్షించి-అంతటనుండియభిమన్యునకువిశేషణములు, హతికర-నాశకరములైన, సుభద్రయొక్క-సంతతి, కుమారుఁడైనయభిమన్యుని- మహాయోధులయొక్క-శూరతప్రాపుగా, ధర్మవిహీన-అధర్మమయిన, అతని-అభిమన్యుని, ఆమేటిచంపించె* కడమసరి॥ ౧౨౨

౧౨౩- సీ. అతిశౌర్యపరసుశర్మాకృష్ణవిజయుతఁ జేసినానాపార్థ
సేనలపుడు। రౌద్రవరోల్లాసరాజితునక్షయధృతిసింధు
నాయకుఁదీవ్రశక్తి । నాకీశుదృఢరణోత్సకునిమించితో
డ్పడలేకయొదుగనాబలియుఁడట్లు । ద్రుంగెనువిరథుఁ
డైకుదనుదుశ్శాసనతనుజగదాహతిననయముఁబ్రతికో
టిలేనివాఁడుకొమరునకిప్పాటు । వలసెనకటయిదియవా
ర్యమనుచు। వేఁగెవానిచాపువిరియంతజిష్ణుండు। ఖండి
తారిపఙ్క్తికంధరుండు॥ *

భా॥ అతిశౌర్యపరుఁడైనసుశర్మచేత, ఆకృష్ణ-వెడలఁదీయఁబడిన, విజయతఁ జేసి-అర్జునుఁడుగలవాఁడవుటజేత* అభిమన్యునకువిశేషణము - నానావిధములైన, పార్థ-సేనలు-పాండవసేనలు, రౌద్రరుద్రసంబంధమయిన-వరముయొక్క-యుల్లాసముచేతరాజితుఁడైనవాని, అక్షయధృతి-అధికధైర్యముగలవాని, దీవ్రశక్తిచేత-నాకీశు, ఇంద్రునిబోలినవాని-ధృఢమయినరణమందగు, ఉత్సేకుని-ఆధిక్యముగలవాని, సింధునాయకు-సైంధవుని, మించి-ఒదుగఁగా, అబలియుఁడు-అభిమన్యుడు, దుశ్శాసనతనుజ-దుశ్శాసనకుమారుడైనలక్ష్మణునియొక్క, గదాహతిచేత ద్రుంగెను-నాను-కొమరునకు, కుమారునికి-అనుచు, ఖండిత-ఖండింపబడిన, అరిపఙ్క్తులయొక్క-కంధర, కంఠములుగలవాఁడు- జిష్ణుండు-అర్జునుడు, వేఁగెను॥ రా॥ అతిశౌర్యులైన-వర-కపులచేత, సుశర్మ-మిక్కిలిసుఖమానట్టుగా, ఆకృష్ట-త్రిప్పఁబడిన, విజయతఁ జేసి* ఆప్రయాసమున సేరాక్షస

సేనగలఁగెలిచెననుట, నానావిధములయిన-అపార్థసేనలు, విఱిగినరాక్షససేనలు- రౌద్రమయినయుల్లాసముచేత, అక్షయధృతిచేత- సింధునాయకుసముద్రునివంటివాని, తీవ్రశక్తిగలవాని-దృఢశక్తిగలవాని, దృఢరణోత్సేకముగలవాని-ఆకీశు, వానరుఁడైననీలుని॥ ని॥ వానరఃకీశః-అని-అ॥ ఒదుగ-సేనలొదుగఁగా, అబలియుఁడు-ప్రహస్తుఁడు, ద్రుంగెను దుశ్శాసనతను-శిక్షింపశక్యముగానివాఁడేటజేతను, జగదాహతిని-జగత్సంహారముచేతను ప్రతికోటిలేని, కొమరునకు-ఒప్పిదమునకు, అనుచు- జిష్ణుండు, జయశీలుడు, పఙ్క్తికంధరుండు-రావణుడు- వేఁగెను॥ ౧౨౩

౧౨౪- వ. ఇట్లుశోకసంతప్తమానమానసుండగుచుఁ దనంగనుంగొని॥
రెంటికిసరిసులభము॥ *

౧౨౫- ఉ. ఊహగలంగియిట్లడరనూరకయేటికి నాహవక్రియం।
సాహసవర్తనంబుతటిజాప్రవుబ్రోత్తిలెచాటునిట్టి। దు
ర్మోహముకంద్యజింపుముసతక్కటశోకవిషాదహేతువై।
దేహిగరంబుగీడ్వలుదుదీని తగుల్మడి నెంచిచూచినన్॥

రా॥ విషాదహేతు-ఖేదహేతువైనవైదేహి, సీతను- త్యజింపుము, కడమసులభము-దీనితగుల్, మోహాసక్తి-దేహి, మనుష్యుని- కీడ్వలచును॥ ౧౨౫

౧౨౬- క. అనిపెద్దలైనయాప్తులు। దనుఁదేర్పఁగనుస్స్వరనుచుఁడ
లయూవిమనంబునదత్తదహితన్నృపవ। తఁనచింతంగి
నుకబలిసి రాఁదనలోనన్॥ రెంటికిసరిసులభము॥

౧౨౭-ఉత్సాహ. అమకొన్నకావరమునసకటపాసుజనాద్రుఁడి।
మేదినిపసిందురాజుసీటివచ్చిభీక్షసె। నాది
బహుసహాయచయముమఁగిచెరుచునాఁడెహ।
నాదుపట్టినట్టిచలమునన్నణింపఁడేయయో॥ *

భా॥ సింధురాజు-సైంధవుడు, గుహాయుచయమును అంగి, నాదుపట్టిని-అభిమన్యుని, చెరుచువాఁడే-హూల్చువాఁడే, రా॥ సింధురాజును- సముద్రుని, మీరివచ్చిభీమమయినసేనాదిబహుసహాయచయమును జెరుచువాఁడే-నాదుపట్టినట్టి సేబట్టిన, చలమును-నన్- నన్నును, గణింపడు॥ ౧౨౭

౧౨౮- వ. అనియుగ్గడించియుందులకేమియున్నియుఁజకహనెమ్మోడున
నిరోషవేగంబునరోఁజుచునందరువినసనిట్లనియె॥ *

౧౨౯- క. ధృతిసేనకూల్తువరిసం। హతిఁబాజఁగదమితరిమియా

సింధుమహీ। పతితలసద్బలవత్తై ౯ । స్యతనూఖండము
లచంబు కాడులువనియా॥ *

రా॥ అరిహంసతి- శత్రుసమూహమును, ఆసింధు- సముద్రపర్యంతమయిన, మహీ-భూమియందు, పతిత-పడిన *కడమసులభము॥ భా॥ సింధుమహీపతి- సైంధవుని యొక్క, తలనుగూల్తును॥ ౧౨౯

౧౩౦-తే-గీ. వినుఁడు నావంతయు నిదె నేఁడు వేగయుక్త। గతిన లిగియూ
నృళుని నేలఁగల ముఁ వాఁడ నలినమిత్రు న స్తమయంబునకు
మునుపుగ। భానుపుత్రాదితత్పక్షబలములుఁ వరిమి॥ *

భా॥ మరియునర్జునునివాక్యము నేఁడు, నేఁడు-వేగ, తెల్లవారినను-నలినమిత్రు, సూర్యునియొక్క-అన్యతను, సయింధవుని-కడమసులభము॥ రా॥ మరియు రాఘవునివాక్యము- వేగయుక్తమయినగతిచేత, నలిని- వేడుకచేత, అమిత్ర-రామునియొక్క, అస్తమయంబునకు-నాశనమునకు, మునుపుగ- భానుపుత్రాది, సుగ్రీవుఁడు మొదలుగాఁగల-తత్పక్ష, ఆరామునికిసహాయమయిన॥ ని॥ పక్షఃపార్శ్వగరుత్సాధ్యసహాయబలభిత్తిషు-అని, వి* బలములనుగరిమి-అన్వయము, రాముని-కడమసమము॥ ౧౩౦

౧౩౧-తే.గీ. ఏఁగడగిఁ యిట్లు గావింప నేఁ బెంచరఁ జత్తు నుగ్రాజిభా
నుకజ్వాలనమునకు। శుభతవహించి యస్మాకసైన్యప
తులు। విద్విషత్సైనికులు సమీద్వీక్షఁజూడ। *

రా॥ అస్మాక-మనసంబంధులైన, సయిన్యపతులు- ఉగ్రాజియం దెదిరి భాసురమైన, జ్వాలనమునకు-అగ్నికి, శుభత్వవహించి సముత్ సంతోషయుక్తమయిన, వీక్షను దృష్టిచేత, విద్విషత్ -ఆరామునియొక్క, సయినికులుచూడ గాఁజత్తురు ఇంకఁదనకల్లఁగానిజయమురాదనుట॥ భా॥ అస్మాకసయిన్యపతులను-విద్విషత్సైనికులును, సముద్వీక్షఁజూడ* తలఎత్తిచూడఁగానన్నట, రుక్-దీప్తులయొక్క, రాజి-పజ్తులచేత, భాసురమయిన జ్వాలనమునకు*కడమసమము॥ ౧౩౧

౧౩౨-వ॥ అనిపలికి పలికినట్ల పెట్టిదంపుఁబెరసాంఘపోంపిరివోవసన్న
ద్ధులై యుద్ధయాత్ర గావించియావీరకంఠీరవుఁడగు రవిక్ర
మోత్సేకంబున ననేకయోజనవిస్తారదారుణంబుగఁ బన్ని
నపరబలవ్యూహంబునందు సాహసోల్లాసితభాసితశరాసన
కళావిశేషంబుననీను నేఱవుదుందెఱపిగొని రథంబు వఱపిం
చి యొఱపు సెఱవునవడ్డగించు వేగఱకొంద్ధ్వంసదుర్నికిదించుకొ

ని తనతోనడచొచ్చునిచ్చలంపుఁ బెంపుదర్పిరికి చాలక యాకర-
డక్కడంకలపడి వెలివెలిన పోరుసీదయోధవీరులకు దూరి
దృశ్యమానకేతనద్యోతనలంబునఁ ద్రిభితియొసంగుచునిశాతని
జశరవ్రాతపాతంబులచేత ఘాతలంబున నవిళంబుగా నొరి
గినహరికుంజర శశాంకశకలంబుచేత వికలత్వంబునొందక
యమందస్యందనప్రచారంబు సారథ్యాశ్చర్యచర్యామహి
మ మహనీయహారిసైన్యుణోద్దీపితాటోపంబై యేపుచూపం
బ్రతాపంబు మెఱసి రణనిహాకరణరణిక విజృంభణాస్తం
భసంభావితబంభ్రమ్యమాణచండకోదండ దండకుండలీభా
వావిర్భావసుభగంభావుకశర ప్రయోగవేగచాతుర్యాశ్చ
ర్య దశభుజయుగ యుగళనిగళితాగళితజయదర్ప విభవుం
డగుదు నభినవసరణిసముదపడిం బెనుప్పకప్పరబలనందు గొం
దరు।। *

భా॥ సారథ్యముయొక్క-యాశ్చర్యచర్యామహిమచేత, మహనీయమైన రణవిహారణమందుఁగల, రణరణిక*కాంక్షాతిశయముయొక్క-యనుట, బంభ్రమ్యమాణ పరిభ్రమించుచున్న, శరప్రయోగవేగచాతుర్యముచేత నాశ్చర్యమైన, దశ-అవస్థగల, భుజయుగళ-పూనుగాండ్లవంటి, రెండుభుజములయొక్క*కడమస్ఫుటము॥ రా॥ హరికుంజర-వానరశ్రేష్ఠుని యొక్క, సార-శ్రేష్ఠమయిన, ధీ-బుద్ధికి. ఆశ్చర్యమైన-చర్యా, గతియొక్క, దశభుజయుగళ, వింశతిహస్తముల యొక్క*కడమసరి॥ ౧౩౨

౧౩౩- క. వేఁబిరుమనగు వ్వా। త్తానులకీఘో వీఁక [illegible]
బాముతఁగ్గ ముదుస్తర। స్తుమెఱసె ప్రదద ఖెమ్యుఁడయ్యో
నితండుఁ॥ *

రా॥ మన - మనయొక్క, గురు - శ్రేష్ఠమైన, అశ్వత్థ-రావి, ఆమ [illegible] కా॥ ని॥ తిన్యఫలాత్స్వామలకీత్రిషు - అని, అ*పీతకు మద్ది॥ ని॥ నదీసర్జోవీరతరు ద్రవః-కకుభోర్జునః, అని-అ * చాణ-గోరంట॥ ని॥ సైరీర్ఘుంటీద్వయోర్బాణా- ని, అ*కదంబ కడిమి॥ ని॥ నీపప్రియకదంబాస్తుహలిప్రియే-అని, అ * ఈచెట్లయొక్క, అమితవపఞాము-చాలఁబ్రయోగించుట, దుస్తరమై-తరింపరానిదై, మెఱసెను- [illegible] ను-ఈరావణుఁడును, తత్ - అతరువషణముచేత, అప్రఘేస్యుఁడయ్యెను - అని [illegible] చుండననిముందరికన్వయము॥ ఆమలకీయనుశబ్దమున-ఆయనెఱుసు, వసక్ష [illegible] గము కయత్రిస్థానమునకు తకారమేసెల్లును, ఇది ప్రాణియతి-ఇంమువలక్షణము, కవిలోకచింతా

మణియనెడు-లాతంభట్లఛందముందు॥ గీ॥ ధాత్రిద్రాదియోగమాత్రంబుగలిగిన।సుభయ మునువచింపనునరుయతికి।సావిరిక్తభక్తిశత్రుసేవితకమ।లాలయానివాసలక్ష్యమిదియె॥ ఇందుకవిరాట వర్ణ్యుండుసోముయాజి॥ ఉ॥ శ్రీయనగౌరినాఁబరగుచెల్వలచిత్తియువల్ల వింశ్రభద్రాయతమూర్తియైహరిహరంబగు రూపముదాల్చివిష్ణురూ। పాయనమశ్శివాయ యనిపల్కెడుభక్తజనంబుపైదిగ। ధ్యాయితరిచ్ఛమెచ్చు పరతత్త్వముఁగొల్చెదనిష్టసిద్ధి కై॥ హరివంశమందునాచనసోమనయ॥ క॥ ఆపాదశిరోలంకా। రాపాదితచారుతా ఖరామాత్త్యమహా। రూపాలోకనతుష్టా। కూపారకుమారికాముకురమణిరాజా॥ ఇట్లని యుదాహరించినదిగనుక - అశ్వత్థామలకీఘోరవిరతరు, అనితకారమే యతిగాసూర పరాజుగారును-ప్రయోగించినారు॥ భా॥ గురుశ్వత్థామలకు-ద్రోణాశ్వత్థామలకును, ఈ విరతరు వీరశ్రేష్ఠుఁడైన, యీయర్జునునియొక్క-బాణకదంబ, బాణసమూహములయొ క్క- అమితవర్షము మెఱసెను, ఇతండును-అర్జునుఁడును, తత్ - ఆబాణవర్షముచేత, అప్రవేశ్యుఁడగ్యేను - భేదింపరానివాఁడాయెను॥ ౧౩౩॥

౧౩౪-తే.గీ. కొండఅతిరయప్రేరితస్యందనాశ్వ। కర్ణముఖ్యోగ్రతరు లఘోఘతఱఁచలఁక। గొందరుచునన్నృపాలునిగురుకృ పకృత।వర్మధర్మవర్తనగాచుఁదగవమునంగ॥ ❋

భా॥ అతిరయముచేతఁబ్రేరితములైన,స్యందనాశ్వ-రథాశ్వములుగల, కర్ణము ఖ్యులైన,ఉగ్రతరుల- అత్యుగ్రులయొక్క, మోఘతకు-ఓటమికి, నృపాలుని-సుయోధనుని, గురుకృపకృతవర్మలయొక్క-ధమఁజావర్తన-ధనుర్వ్యాపారము॥ రా॥ ప్రేరిత-ప్రయోగింపఁ బడిన,స్యందన-నెమ్మినెట్టుము॥ ని॥ తిలశేస్యందనోనేమిః-అని-అ॥ అశ్వగణా- దుద్దిదెట్టి ను॥ ని॥ సాతేయసఁజాకార్య్వాశ్వకఁజాకా-అని-అ॥ ముఖ్య- మొదలుగాఁగల, ఉగ్ర- భయంకరములైన, తరుల-వృక్షములయొక్క, మోఘుతకు-వ్యర్థత్వమునకు, నృపాలుని- రాముని యొక్క,గురుకృత-అధికదయ, కృతమైన-వర్మ,కవచములయొక్క-ధర్మ,ప్రకా శముగల-వర్తన, వృత్తిగలది-కృపకు విశేషణము, కాదును-కడమ సులభము॥ ౧౩౪॥

౧౩౫-తే.గీ. కొండరివతనూజాదులకోపితులైన। ప్రాణములుగల్గదె లిగుండిప్రబదికెన మనసీలగజముఖ్యబలముదెగ గుడిపెది వెబాత్రవునిఁచుఁగొండయపతితసిలగ॥ ❋

రా॥ ఇనతనూజాదుల-సుగ్రీవాదులయొక్క,నీలుఁడునుగజుఁడును-కడమసు లభము॥ భా॥ ఇనతనూజాదుల - కర్ణాదులయొక్క, నీల-నల్లనైన, గజములు- ముఖ్య మొదలుగాఁగల॥ ౧౩౫॥

౧౩౬-వ. మఱియునసేకులనేక ప్రకారంబుఁగశస్త్రరణ సమయాస ముదయుజయపరాజయప్రతీతి వశంబునంబలుకుచుండగ

తండు సర్వదుర్వారదోర్విలాసగర్వంబుననుల్లసిల్లుచు॥ రెంటికిసరిసులభము॥

౧౩౭-మత్తమయూరము॥ సారనిజచాపగుణశబ్దసముద్ర। జ్యారసిక శూరతరసాత్యకిరణాగ్ర। క్రూరతరశాతకృతినిరూప్యగ మనుండు।చేరియవికారధృతిసింధునృపుఁజూడెన్॥ ❋

భా॥ సార-శ్రేష్ఠమయిన, నిజచాపగుణముయొక్క-శబ్దమును-సముద్రహ్యా, వెనుకొనుటకు-రసిక,నేర్పరియునై-శూరతరశూరశ్రేష్ఠుఁడైన,సాత్యకియొక్క- రణాగ్ర, యుద్ధముఖమందవు-కూర-నిష్ఠురములయిన, శర బాణములయొక్క,శాతకృతి శతృధ్వ నులచేత, నిరూప్య-తెలియఁదగిన,గమనముగలవాడై చేరి-అవికారమయిన,ధృతిగలవాని- సింధునృపుని,సైంధవుని-చూచెను, తన బాణప్రయోగధ్వనులజాడను-సాత్యకియుగొల్చె రాగానర్జునుఁడుసైంధవునిగదిసెననుట॥ రా॥ సారనిజచాపగుణశబ్దమును-సమనుప్రజ్యా, వెనుకొనుటకు-రక,రుచిగలయానై-శూలలయొక్క,తరస-మాంసములచేత,అతి-మిక్కిలి అకిరణకిరణరహితములైన,అగ్ర-ముల్కులుగలనియునై॥ శత్రుమాంసములచేతగప్పబడిన వియనుట-కూరశరములయొక్క-సీత్కృతులచేత, నిరూప్య-ఎరుగదగిన,గమనముగలవాడై అవికారధృతిచేత,సింధు-సముద్రమయినవాని,నృపు-రాముని,చూచెను॥ వ॥ అంత॥

౧౩౮-తే.గీ. తివిరిగురుకృతవర్మాదిధృతినిలపిత। విగ్రహస్ఫూర్తిగ దుమించివిజయసత్స। హాయతాలోలుఁడైవచ్చునలఘు మన్యు। దశముఖునిభీమునర్కనందనుఁడుదాకె॥

రా॥ తివిరి-గురు, అధికమౌనటుగా-కృత-చేయబడ్డ, వర్మాది-కవచముమొద లుగాగలసాధనములయొక్క, ధృతి-ధారణముచేత, విలసితమైన-విగ్రహ, శరీరముల యొక్క ॥ ని॥ శరీరంవర్ష్మవిగ్రహః - అని, అ॥ స్ఫూర్తిని - స్ఫురణచేత, విజయ- గెలుపే, సత్సహాయతా - లెస్ససహాయముగాఁగలవాఁడవుటచేత, అలోలుఁడయి - అచలుఁడై - భయములేకయనుట, వచ్చుచున్న- అలఘుమన్యుని అధికకోపము గలవాని భీముని - భయంకరమైనవాని, దశముఖుని-రావణుని, అర్కనందనుఁడు - సుగ్రీవు డు, తాకెను॥ భా॥ తివిరిగురుకృత - వర్మాదులయొక్క, ధృతిధైర్యముచేత - విలసిత మైన, విగ్రహ - యుద్ధముయొక్క, స్ఫూర్తిచేత ॥ ని॥ రణఃకలహవిగ్రహౌ - అని, అ॥ విజయ - అర్జునునియొక్క, సహాయత్వమందు - లోలుడై॥ ని॥ లోలశ్చలసతృష్ణ యోః,అని-అ॥ అర్జునునికి-సహాయముగాననుట, అలఘు-అధికమైన, మన్యుదశ-రోషా వస్థగల- ముఖముగలవాని- భీమున్, భీముని - అర్కనందనుఁడు, కర్ణుఁడు-తాకెను॥

౧౩౯-మ. మిహికప్రోద్భవుడిట్లు శాత్రవునిలక్ష్మణ సైంధవుగ్రాచ

లా । గ్రహతం జేసి కదుంగలం చుటకు వీఁకం దాకిత
దోర్బా । జవోతిస్వాధనహితనంబోఁ సి ప్రాణత్యా
గపర్యంత దు । స్సహపీడ న్భజియించెఁ బల్మరుసుత్యా
జ్యాలంబు వాలిం బడన్॥ *

భా॥ మిహిరప్రోద్భవుఁడు-కర్ణుఁడు॥ ని॥ మిహిరారుణపూషణః - అని,అ* శాత్రవుని లక్ష్మిని-భీముని జయలక్ష్మిని-సైంపక యుగ్రమైన, అచల-స్థిరమైన,అగ్రహతం జేసి - అగ్రహముగా వాడవుటచేత, తాకి- తత్, అభీముని యొక్క-ఘోర, బాణహ తిచేత పీడనుభజియించెను॥ రా॥ మిహిరప్రోద్భవుడు-సుగ్రీవుడు, ఉగ్ర - ఘనమైన, అచలాగ్ర-పర్వతశిఖరముచేత, హతను-హతమైనదానిగా, శాత్రవుని - రావణుని యొక్క-లక్ష్మిని జేసి-పీడనుభజియించెను * కడమ సులభము॥ వ॥ అంత॥ ౧౩౯॥

౧౪౦-తే-గీ వాయుసూనుండు ధృతకరవాలహస్త । విహృతిచాతురిఁ
బ్రతివీరు శిఖవృష్టి । దొలఁగ జజిముచు సాహసంబలరన
తని । యురవమున కులఁ ఘించి శౌర్యంబు మెఱయ॥ *

రా॥ వాయుసూనుండు, ధృత-ధరింపఁబడిన, కర - హస్తముల యొక్క-యు॥ ని॥ వాలహస్తస్తు వాలధిః-అని- అ*విహృతి చాతురుని, విహారచాతుర్యము చేత *ధృతశబ్ద ము చాతురికి విశేషణము * డీలువరిచన నిముందరి పద్యమునఁ గ్రియ * కడమ సులభము॥ భా॥ వాయుసూనుఁడు-భీముఁడు, ధృతమయిన-కరవాల-ఖడ్గము గల॥ ని॥ కరవాలః కృపాణత్ - అని - అ * హస్తము యొక్క - కడమ సులభము॥ ౧౪౦॥

౧౪౧- క. అహితుని నాశ్చర్యకర । ప్రహరణవిధిజాల డీలువరిచెనన
తండుఁ । రహిదిరుగఁ దెద్భు కొనివి । గ్రహచేష్టలడంగ
నొందఁగ రువ నిపట్టెన్॥ *

భా॥ అహితుని,కర్ణుని-ఆశ్చర్యమయిన, కర-హస్తమందుగల, ప్రహరణ-ఆయుధము యొక్క॥ ని॥ ఆయుధం తు ప్రహరణమ్,అని-అ*విధిన్-వ్యాపారము చేత,అతండు-కర్ణుఁడును,కరువలిపట్టి ని-భీముని,విగ్రహచేష్టలు-శరీరచేష్టలు,అడంగ-మూర్ఛపోవునట్లుగా ననుట॥ రా॥ కరువలిపట్టి ని-హనుమంతుని, నొంచెను * కడమ సరి, సులభము॥

౧౪౨-క. నొంచిత దవసరజాతా । చంచల ఘనమన్యువహ్ని సంత
తిఁ దనుగా । రించుచు నవుడాంతయు నల । యించు మహాశ
త్రుభీముని ట్లని పలికెన్॥ *

రా॥ తదవసర-ఆసమయమందు, జాతమయిన-అచంచల, స్థిరమయిన-ఘన మన్యుని, అధికకోపము గలవాని-మహాశత్రులకు,భీముని-భయంకరుఁడైనవాని,వహ్ని సంత

తినీలుని, పలికెను॥ భా॥ ఘనమన్యు-అధికకోపము నెడి॥ ని॥ మన్యుర్దైన్యే క్రతౌ క్రుధి-అని-అ*వహ్ని సంతతిన్-అగ్ని సమూహము చేత, తనున్-తన శరీరమును, కారించుచున్-తపింపఁజేయుచు, అలయించు-శోషిలఁ జేయుచున్న*తన శోకవహ్ని చేత దానే తప్తుఁడౌచున్న వానిననుట-భీముని ట్లని పలికెను॥ ౧౪౨

౧౪౩- క. కానఁగ గాఁ బాలుఁ బలు ఘున । నూనముగా మొనఁగి బ్రతు
కఁ గోరి నీలా । వానరుని కనీకుని గుఱి । యైన నను మద్భలము
నొరయ నర్హం బగునే॥ *

భా॥ ఓరి-తుచ్ఛుఁడా, నీలావు-నీబలిమి, ఆనరునకు-ఆయర్జుననకును, నీకనుగుఱియైనను*కడమ సులభము॥ రా॥ నీలా*సంబుద్ధి, వానరునకు నీకును-కోతియైన నీకును, గుఱియై-కనిపించుకొని, నను-నన్ను, మద్భలమునును-ఒరయ చేనగుటకును, అర్హంబగునే

౧౪౪- చ. ఒరయుటకున్ బలంబు వగనొందిక పొమ్మని యామ్మహాభు
జుం । బరుషపుమాటలన్దహనబాణహతిన్ హృదయంబు
సొలనొం। చిరహిత చేష్టుఁ జేసి విడిచె న్నికటంబున నయ్యో
డ న్రివు । స్ఫురణ కృశానుజ క్రియలు సూచుచు రాముని త
మ్ముడంతయున్। *

రా॥ పొమ్మని-చత్తువు గాక యని,మాటలను-మాటల చేతను,దహనబాణ - అగ్నేయాస్త్రము యొక్క,హతి చేతను-హృదయంబును,నొంది-ఛేదించి, అమ్మహాభుజుని-నీలుని-రహితచేష్టునిఁ జేసి విడిచెను - అయ్యెడను, రిపు-రావణుని యొక్క, స్ఫురణ- స్ఫూర్తిని, కృశానుజ-అగ్ని వల్లఁ బుట్టిన నీలుని యొక్క, క్రియలు మూర్ఛాచేష్టలనుసు, చూచుచు-రాముని తమ్ముడు,లక్ష్మణుఁడు*ససంభ్రమాకులుండై యనిముందరికన్వయము॥ భా॥ పరుసపుమాటలు- అను, అనెడి- దహనము యొక్క-యు బాణము యొక్క-యు హతిచే నొంచి విడిచెను, నికటంబున- ఆసమీపమున నే, రిపు స్ఫురణ- భూరిశ్రవసు ప్రతాపము చేత, కృశ-క్షీణములైన, అనుజక్రియలు-సాత్యకిచేష్టలను, చూచుచు- రాముని- బలరాముని యొక్క, తమ్ముఁడు-కృష్ణుడు*కడమ సులభము॥ వ॥ ససంభ్రమాకులుఁడై॥ ౧౪౪॥

౧౪౫. తే- గీ. చూడుమటు నరవరజ జుసూర్ఫూర్తి నార్చె । వైరిసేన
భూరిశ్రవో దారుణరణ। మహిమ జనుజబల శ్రీలుమడ
గ నింత । టనురిపు గరంబు వెఁ వ్రేయకుసికిగీడు॥ *

భా॥ కృష్ణుండర్జుననను మాట-చూడుమటు, నర-అర్జునా, భూరిశ్రవః-భూరిశ్రవసుని యొక్క, దారుణమయిన-రణమహిని, యుద్ధభూమియందు- మనుజ- నాథ

ష్ఫుఁడైన సాత్యకియొక్క, బలశ్రీలు- మడఁగ, అణఁగిపోఁగా-వైరిసేనయార్చెను, ఇంత టను-రిపు-శత్రువైన భూరిశ్రవసునియొక్క, కరంబు-హస్తమును, తెగవ్రేయకునికికీడు॥ రా॥ లక్ష్మణుఁడు రామునితోనననెడుమాట నరవర※సంబుద్ధి-భూరి, అధికములైన-శ్రవో దారుణ, శ్రవణభయంకరమయిన-రణ, శబ్దముయొక్క॥ ని॥ రణోత్క్రియుద్ధినాధ్వనౌ-అ ని, రక్ష్మమా॥※మహిమను-ఆధిక్యముచేత, వైరిసేన-ఆర్చెను, మ్రోసెను- దనుజబల-రా క్షసబలములయొక్క, శ్రీలు-విలాసములు, మడఁగ-అడఁగునట్టుగా, రిపుని- రావణుని, క రంబు-మిక్కిలి, తెగవ్రేయకునికికీడు※వ్యాఖ్యయందుండు క్రమమునకులక్షణమిమడదని తోఁచువైన-కరము దెగునట్లుశత్రునివ్రేయకునికికీడనియన్వయింపనగు॥ ౧౪౫

౧౪౬. తే-గీ. అనుచుఁదానన్నమాటఁజేకొనితడయక। నఘుభుజుం
డుసుమిత్రానందనుఁడు జిష్ణుం। డరిఁగరముగుంటువడ
నేయ నసుజగెలుపు। గాంచిమోదించెనరతనటిం
చుచక్రి। ※

రా॥ అనుచుదాను- అన్నమాటను - రామునిమాటను, చేకొని※అనుమతిబు చ్చుకొనియనుట, సుమిత్రయొక్కనందనుడు-లక్ష్మణుడు, నరతను-మనుష్యత్వమున, న టించుచక్రి-రాముఁడు※కడమసులభము॥ భా॥ అనుచు- తానన్నమాటను, తానాడిన మాటను-చేకొని- సుమిత్రనందనుఁడు- బంధుప్రియుఁడు, జిష్ణుడు-అర్జునుడు, అరి- భూరిశ్రవసునియొక్క, కరంబును-కుంటుపడనేయ, తెగవ్రేయగా-అరతను, సమీపమున- నటించు-నటించెడి, చక్రి-కృష్ణుఁడు, మోదించెను※ఈపద్యమునందునుగరముకంటువడు నట్టుగరినినేయనని యన్వయింపఁదగు॥ ౧౪౬

౧౪౭. వ. మరియుందద్రణంబతిభయంకరంబయిప్రవర్తిల్లె॥ రెం
(టికిసరిసులభము.

౧౪౮- మ. అంతటరాముతమ్ముఁడుదిగంత సమీపగుఁడైనయట్టిభా।
స్వంతుతెఱంగుగాంచితనశత్రునికాయముసొంపుమీఱన।
త్యంతముసేసియేసితదుదగ్రశరంబులరేసిరేసియ। శ్రాం
తతఁబోనుజిష్ణురిపుసత్వమునారయుచున్మనంబునన్॥※

భా॥ రాముతమ్ముఁడు-కృష్ణుడు, భాస్వంతు- సూర్యునియొక్క, తెఱంగుగాం చి※ఇంతటనండి యర్జునవ్యాపారము, జిష్ణుని-అర్జునుని, రిపు- కర్ణాదులయొక్క, సత్వమునునారయుచు※ననలసనుకొనుమాట※కడమసులభము॥ రా॥ రాముతమ్ముడు- లక్ష్మణుఁడు, భాస్వంతు తెఱంగు-రక్తవర్ణమునఁనుట, కాంచి-పొంది, శత్రుని-రావణు నియొక్క-కాయము సొంపుమీఱఁగా-శరీరమురక్తమయమగునట్టుగాననుట, జిష్ణురిపు-

రావణునియొక్క, సత్వమునారయుచునుమనంబున లక్ష్మణుఁడెంచుకొనెడుమాట॥

౧౪౯. తే-గీ. సమదరోషాహితులఘోరసాయకములు। వానరానీక
మునుమున్నుగానరుకుచు। గలిచెభానుసుతాదియో
ధులనరాతి। విపులభుజశక్తికోదగానవెలసెనైన॥ ※

రా॥ సమదరోషాహి-క్రూరసర్పములేతులపోలికగాగల, ఘోరసాయకము లచేత-వానరానీకమును- వానరసమూహమును, భానుసుతాది-సుగ్రీవుడుమొదలయిన ఆరాతి, రావణునియొక్క, కడమసులభము॥ భా॥ సమదరోషాహితుల- కూరిశత్రువుల యొక్క, సాయకములవాన-బాణవర్షమును, రానీక-నర, అర్జునునియొక్కఅతిం పులకోదగాన- కోదరగాననుట॥ ౧౪౯

౧౫౦. తే-గీ. హరులుజగగొట్టిమెలఁగలేవనినవాజి। తృష్ణవారిం
చెనిపుడీయతిప్రతాపు। డద్భుతంబుగననిశాత
శస్త్రనిహతి। గ్రొచ్చికీలాలములువెల్లిగొనవెలార్చి॥

భా॥ హరులు-గుఱ్ఱములు, అనిన- కీలాలములువెల్లిగొనునట్టుగా, అవని- భూ మిని-శాత-వాడియైన, అస్త్రనిహతిని- బాణప్రయోగముచేత, గ్రొచ్చి-భేదించి, వాజితృ ష్ణ-గుర్రాలయొక్కదప్పిని, వారించెను॥ రా॥ హరులు- వానరులు, జగదొట్టిఅనికి-యు ద్ధమందు, మెలఁగలేవు॥క॥ స్థావరతిర్యక్పశుముల- చేవెరపునక్రియలుదలపనేకవచనము ద్దేవమనుష్యాదిక్రియ - భావింపగనేకవచనబహువచనంబులనియాంధ్రభాషాభూషణ మగనుకహరులుమెలగలేవనిప్రయోగము. నవనుయిన-అజితృష్ణను, తిరుగయుద్ధముసేతు ననెడుకాంక్షను-వారించెను, అణచెను-ఈయతిప్రతాపుడు-రావణుడు, అత్యద్భుతంబు గ-నాకునువెరగవునట్టుగా, నవవింతలైన, నిశాతతీక్ష్ణములునయిన-అస్త్ర-దివ్యాస్త్రము లయొక్క, వానరప్రయుక్తపర్వతములన్నియునుగ్గుచేసినవిగనుక-నిహతిని, ప్రహారముచే త, గ్రుచ్చి-గుదులుగాగ్రేసి, కీలాలములు నెత్తురులు॥ ని॥ శోణితేంభసికీలాలమ్- అని-అ॥ వెల్లి గొనవెలార్చిసరిలేకవారించెననిక్రిందటికన్వయము॥ ౧౫౦

౧౫౧. సీ. మనుపిమ్మహాయోధఘనసంగరోత్సాహసన్నాహ
సంపత్తివిన్నదిమొద। లాప్తసేనాదిసహాయసంగత్య
విరతినిబిడాజుండురాజరాజు। నిధురాజుబ్రదుకుసె
డకుండరక్షించుకొనుటకునతియత్నముఁబరగుట। దె
లిసియునిబ్బలాధికునిజయద్రథుసద్యోవధార్హుఁజంపు
టకును। బ్రతినయుంజేనొనర్పకపార్థబాణ। ములనె
ప్రొద్దు గ్రుంకెడుదాఁకఁబోరుజరుపు। చున్నవిజయ

హానిజనింపకున్నె యకట । శత్రునకుదర్పకాలమైనత్వ
మెక్క ॥ *

రా॥ మనుపు- పూర్వమందు, ఇష్మహాయోధు- రావణునియొక్క, సంగర-యుద్ధమందుగల, అవిరలిని-ఎడతెగకుండుటచేత, బిడౌజుండు-ఇంద్రుడును, రాజరాజు కుబేరుడును-సింధురాజు-వరుణుడును, అతియత్నమునబరగుట* ప్రచ్ఛన్నులైయుండుటనుట-తెలిసియు, జయతే- సర్వోత్కృష్టత్వమునవర్తించుచున్న, రథు- రథముగలవాని, సద్యోనధార్హని- ప్రొద్దుగూకకమునుపే చంపదగిన రావణుని, చంపుటకు- ప్రతినయంబు- యుక్త్యంతరమును, ఒనర్పక-అపార్థకా, నిరర్థకములయిన, బాణములచేతనే-శత్రునకుదర్పకాలమైనత్వమెక్క, రాక్షసులకురాత్రిదర్పకాలముగనుక* కడమను లభము॥ భా॥ ఇష్మహాయోధు-అర్జునునియొక్క, సంగర-ప్రతిజ్ఞచేతనైన॥ ని॥ ప్రతిజ్ఞాజిసంధిబాపత్సుసంగరః-అని-అ*ఆప్తసేనాది-కర్ణాదిబలముయొక్క-సంగతియొక్క, అవిరతిక-ఉడుగమిచేత, నిబిడౌజుండు- నిబిడమైన తేజముగలవాఁడు, రాజరాజు- దుర్యోధనుఁడు, జయద్రథుని-సైంధవుని, పార్థ-అర్జునునియొక్క, విజయహాని-అర్జునునికి గీడు* కడమసులభము॥ వ॥ అనితలపోసి॥ ౧౫౧

౧౫౨. తే. గీ. కలముభానుబింబముమాయఁగప్పెనభము । నంబక
ములరాగమునఁ బెంపారుచూడ్కిఁ । బ్రతిభటుఁడు
నూచినరుఁడింక ప్రగ్గకెట్టుఁ । బూనికివిడ సంరం
భమునువహింప ॥ *

భా॥ అనితలపోసి-కృష్ణుఁడీలాగువిచారించుకొని, అంబకముల-నేత్రములయొక్క, రాగమున-అనురాగముచేత, ప్రతిభటుఁడు- సైంధవుఁడు, నభమును- ఆకాశమును, చూచి సంరంభములు సహింపఁగా- మాయను-మాయచేత, భానుబింబముఁగప్పెను॥ రా॥ అనితలపోసి-లక్ష్మణుఁడీలాగునవిచారించుకొని, రాగమునఁబెంపారుచూడ్కిని-ఎఱ్ఱనైనచూడ్కిచేత, ప్రతిభటుఁడు-రావణుఁడు, రావణుఁడు-చూచి, నరుఁడు-మనుష్యుఁడు, పూన్కి-విడఁడనిసంరంభంబునువహింపఁగా భానుబింబము, మాయ-మాగుడువారునట్టుగా, అంబకములచే-బాణములచేత, నభముఁగప్పెను॥ వ॥ ఇట్లుగప్పిన॥ ౧౫౨

౧౫౩. సీ. మదిలోనమిత్రాస్తమయకాంక్షమిక్కిలిఁ గలిమిఁదద్ది
శనంబకప్రయుక్తి । సలుపుమదతఁ జాపలోపహీ
తాత్మరక్షణుండగు వానిఁబ్రచురబంధు । సింధురాజును
బలోర్జితు మేఘనాదగురున్యక్క్రియాసహాక్రూరభీమ
సేనాతిమాత్రోరు సింహనాదములచే నతివిశ్రుతంబు

గనాక్రమించి । బిట్టుసమయించె ధృతిఁ బాకభేదిముఖ్య ।
ఖేచరులుగన్నులారంగఁ జూచిమెచ్చ । సప్రగల్భరామా
వరజప్రయుక్త । విజయిపటుశరవ్యాపారవిలసనంబు॥

రా॥ మదిలోను-అమిత్రాస్తమయ, శత్రునాశమందుఁగల-కాంక్ష, అపేక్ష-మిక్కిలి-కలిమిని, కలిగియుండుటచేత- తద్దిశను, ఆలక్ష్మణుఁడుండెడుదిక్కున- అంబకప్రయుక్తి, బాణప్రయోగమును, తత్కాల- ఆయుద్ధకాలమందు, చాపలోప-విల్లుపోవుటచేత, హీతమైనయాత్మరక్షణుండగువాని, ప్రచురబంధు-అధికబంధువయిన, సింధురాజును సముద్రుఁడుగలవాని, బలోర్జితుని- మేఘనాదగురున్, రావణుని* అనుచిత-అనుసూత్రమునభారతార్థమందునున్యక్క్రియాశబ్దాదినినకారపుబొల్లున్న ని* న్యక్క్రియా- రావణునిచే తితిరస్కారమును అసహా, ఓర్వని-క్రూరములునై, భీమ భయంకరములైన, సేనా- వానరసేనలయొక్క, అతిమాత్రోరు-మిక్కిలిఘనమైన, సింహనాదములచేత- అతివిశ్రుతంబుగ-మిక్కిలిఁబ్రసిద్ధముగునట్టుగా, ఆక్రమించి- సప్రగల్భుడైన, రామావరజ-లక్ష్మణునిచేత, ప్రయుక్త-ప్రయోగింపఁబడిన, విజయమందు-పటు, సమర్థములైన- శరములయొక్క-వ్యాపారవిలసనంబు, ధృతిని- రావణునిధైర్యమును, సమయించెను॥ భా॥ మిత్ర-సూర్యునియొక్క-తద్దిశను, అసూర్యాస్తమయదిక్కునందు- అంబకప్రయుక్తి- దృగ్వ్యాపారమును॥ ని॥ అంబకంనేత్రశరయోః-అని-వి* తత్కాలమునందలి చాపలముచేత, ఉపహత-చెరుచుకోఁబడిన, ఆత్మరక్షణగలవాఁడగువాని- ప్రచురబంధుని, ప్రచురబంధువులగలవాని, సింధురాజును-సైంధవుని, మేఘనాద- మేఘధ్వనియొక్క-గురున్యక్క్రియా- అధికతిరస్కారమందు, సహా-సమర్థములునై, క్రూరములునైన భీమసేనునియొక్క సింహనాదములచేతనాక్రమించి-ధృతిని సంతోషముచేత॥ ని॥ ధృతిర్యోగాంతరేధైర్యధారణాధ్వరతుష్టిషు-అని- వి* పాకభేదిముఖ్యఖేచరులు ఇంద్రాదిదేవతలు - మెచ్చఁగా, రామావరజ- కృష్ణునిచేత, ప్రయుక్త- ప్రేరేపఁబడిన* విజయునియొక్క-పటుశరవ్యాపారవిలసనంబు* సింధురాజును సమయించెనని యన్వయము॥ ౧౫౩

౧౫౪. తే. గీ. సరగునఁబునః ప్రకాశితచండధాముఁ । డగుచువిజ
యప్రతిజ్ఞ చొప్పునియకుండ నిలిపె నాసురకులవై
రినిజవిచిత్ర । శక్తినట్లుమున్నె చిశత్రునడఁచి॥ *

భా॥ పునఃప్రకాశిత- తిరుగాఁ ప్రకాశింపఁజేయఁబడిన, చండధాముఁడగుచు-సూర్యుఁడుగలవాఁడై, అసురకులవైరి-కృష్ణుఁడు* కడమసులభము॥ రా॥ పునఃప్రకాశితమైన-చండధాముఁడగుచు, ఉగ్రప్రతాపముగలవాఁడై- విజయప్రతిజ్ఞచొప్పు-శత్రుసంహారముసేసెదననిలంకలోనాడుకొన్న ప్రతిజ్ఞచొప్పు- అవియకుండ, అసురకులవైరి-రావణుఁడు, నిజ-తనయొక్క, విచిత్రమైన- శక్తిని - శక్తియనునాయుధముచేత,

శత్రుని-లక్ష్మణస్వామిని, అడఁచి-పడనేసి*కడమ సులభము॥ వ॥ అప్పుడు॥ ౧౪౪

౧౪౫- మ, మనుమచాలయనాదు కూర్మి ననుజన్మన్బాధ స్వప్నం
బునం । గనుకొప్పారెడు పుణ్యమూర్తిఁ బ్రియును
బ్రద్వేషిచే నివ్విధం । బున నేయించి మునుంగఁజేసి
తిఁగడు మూర్ఛాబ్ధిలోన కటా । యనుచు న్రాజులరా
జు గుందెర విపుత్రాద్యుద్ధతుండై వగన్॥ *

రా॥ అనుజన్మన్-లక్ష్మణస్వామిని, ప్రియుని-ప్రియమైనవాని, అనుచు-రాజులరాజు- రఘుపతి, రవిపుత్రాదులు-సుగ్రీవాదులు, తెర్వఁగాఁగుందెను॥ భా॥ ముక్-ఇటకుమును పెన్నఁడును- బాధను-దుఃఖమును, స్వప్నంబునను-స్వప్నమందైనంగాని, కనకయొప్పారెడు॥ పుణ్యమూర్తియైనదాని, అనుజను- చెల్లెలైన దుస్సలను, ప్రియుని- పతిని- ఇవ్విధంబున-ఏయించి, చంపించి-మూర్ఛాబ్ధిలో, అనుజన్మ మునుంగఁజేసితినని యన్వయము, అనుచు-రాజులరాజు-దుర్యోధనుడు, కుందెను। ౧౪౫

౧౪౬- క. తదనంతరంబ తద్ధనువు దీపితంబగు కోపటోపంబున,
రెంటికి సరి సులభము॥ *

౧౪౭- క. వాయుజవన కరవాహనుఁ । డై యేర్పనిజ చమూచ
యంబు గడచి రాఁ । బోయెం బరిపంథిబలమున । పాడు
మువాండింతు నేనయని తమకమునన్॥ *

భా॥ వాయుజవన-వాయుభంగి వేగముగ వై॥ ని॥ ప్రజవీజవనో జవనః-అని-అ* చర-చరించెడి- వాహనుడై- అశ్వములుగలవాడై, పరిపంథిబలమును-శత్రుసేనను*కడమ సులభము॥ రా॥ వాయుజుడనెడి నవచరము వాహనముగా గలవాడై, పరిపంథి- రావణాసురునియొక్క, బలమును-లావును॥ ౧౪౭

౧౪౮- క. ఆవీరుఁడు మనుజనబా । ణావలిఁ బవనసుతునొంచి మా
త్మబలజయ । శ్రీ వెలయించిన నంతయు । వైవస్వతసం
తతి నృపవర్యుఁడు గినిసెన్॥ *

రా॥ ఆవీరుడు-అపరిపంథి, రావణుఁడు-వనసుతుడు, హనుమంతుని- నృపవర్యుడు-రాముడు॥ భా॥ ఆవీరుడు-దుర్యోధనుడు, పవనసుత-భీముని, నృపవర్యుడు - ధర్మజుడు*కడమ సరి॥ ౧౪౮

౧౪౯- ఉ. ఈవిధినల్గి యానృపతి యేయు శరంబులఁ దద్విరోధి దాఁ ।
జేవదొరంగి సాధనవిశేష విహీనతఁ జెందికుందెమూ ।

ర్ఛావృతిచేత మేనెరుఁగకంతట తత్ప్రతిబోధలబ్ధిచే ।
భావములోఁ గలంక జొరఁబాఱెత దీయులకార్తిహె
చ్చఁగన్ । *

భా॥ అనృపతి-ధర్మరాజు, ఏయుశరంబుల చేత-తద్విరోధి, దుర్యోధనుడు-మేనెఱుగక, కుందెనని క్రిందికన్వయము-తత్, ఆమూర్ఛాకృతియొక్క ప్రతిబోధలబ్ధిచే-ఎఱుకకలిమిచేత-అతని మూర్ఛ తెలియుటచేతననుట, తదీయులకు-కర్ణాదులకు, భావములో-కలంక-అలుకు, చొఱబాఱెనని క్రిందికన్వయము॥ రా॥ అనృపతియేయు-రాముడు ప్రేసెడి, శరంబుల చేత-తద్విరోధి-రావణుడు, కుందెను-తత్ప్రతిబోధలబ్ధిచే - ఆమూర్ఛ తెలియుటచేత-భాగము, లోగ-చిన్నబోగా, తదీయులకు-లంకనుండెడివారికి, ఆర్తిహెచ్చగాను లంకను జొరబాఱెను॥ ౧౪౯

౧౫౦- ఆ - గీ. అంతిలోఁ బ్రదీప్తమైన యక్షపితశ । క్తినిగరంబు మూ
ర్ఛమునగనట్టి । రాఘవమరుఁడు లేచి రణమత్తుఁడయ్యెఁ ।
గూఁర్చి వయతండు వెనఁగు ననుమునుంగ । *

రా॥ అక్షపిత. అక్షుని తండ్రియైన రావణాసురునియొక్క, శక్తిని-శక్తియనెడి ఆయుధముచేత, మూర్ఛమునిగినట్టి-రాఘవానుజుడు, లక్ష్మణుడు - రణమత్తుడయ్యెను॥ భా॥ అక్షపిత-చెరుపబడనటువంటి, శక్తిని- బలముచేత*లేచియన్నందుకన్వయము, రణమందు-మత్తుడయ్యెను, అన్యవిచారములేనివాడాయెననుట॥ ౧౫౦

౧౫౧- తే - గీ, తెలివిచేకొని యతఁడంతఁ బలు పురగడం । బేరుకల
యట్టితనలోన యోధవీర । వరుల నుక్కడఁగఁడ
త్రద్వంద్వయుద్ధవిధిని । బిరుదులై రిపులడఁచుచుఁ
జేర్పుటరసి॥ *

భా॥ తెలివిచేకొని మూర్ఛదెలిసి-అతడు- దుర్యోధనుడు, తనయొక్క యోధవీరవరులను తద్ద్వంద్వయుద్ధవిధిచేత, రిపులు-పాండవులు, అడచుచు జేర్చుట*జయించుటననుట, అరసి-చూచి, పనిచెనని ముందరిపద్యమున గ్రియ॥ రా॥ తెలివిచేకొని-వివేకము దెచ్చుకొని, అతడు-రావణాసురుడు, కడమ సులభము॥ వ॥ ప్రతివిధానంబన్వేషించి॥

౧౫౨- ఆ - గీ, అతివిశాలధృతి మహాద్రినిభానుజు । బహురణప్ర
యత్నభరవినిద్రు । జేసియరుల త్రుళ్ళుడెలుపఁబం
చెదనని । యాత్మనెంచి యతని నట్లు పనిచె॥ *

రా॥ అతివిశాలధృతిగలవాని-అద్రినిభుఁడైన, అనుజుని-కుంభకర్ణుని, బహురణ-పెక్కుప్రయోగములయొక్క॥ ని॥ రవేరణః- అని- అ* ప్రయత్న- భారముచేత, విని

క్రమమేల్కొన్నవానిగా, చేసి-అట్లు-ఆయెంచిన ప్రకారమున నేపనిచెను॥ భా॥ అతివిశాల
ధృతిచేత-మహాద్రిని,-అద్రినిబోలినవాని-భానుజుని- కర్ణుని, రణయుద్ధముయొక్క ప్రయ
త్నభరమందు- విని ద్రుని-జాగరూకుని, చేసిపనిచెను॥ ౧౬౨

౧౬౩- వ. పంచిననకేండును నతిభయంకరసన్నాహంబుతోడ నా
హవక్రీడకునురువడించేనప్పుడుతత్పరివారంబు। *

౧౬౪- చ. ప్రకటతనేడు నీవనిభరంబు సహించితె కించిదంచిత।
భ్రుకుటివిమార్త్రికీకృతవిరోధివధూకుచకుంభకర్ణయా।
జికిటుంభీష్మకోపమున జేకతద్దశవాసరంబులూ। రకచ
నంజేసితకక్కటతిరంబుగమిమ్మికనైనంగావవె॥ *

భా॥ పరివారముకర్ణునితోన నెడుమాట,కిచిందంచితమైన, భ్రుకుటి-బొమమము
డిచేతనే, విమార్త్రికీకృత-హారరహితములుగాఁజేయబడిన,విరోధివధూ-శత్రుస్త్రీలయొ
క్క,కుచకుంభములుగలవాఁడా-కర్ణ *సంబుద్ధి భీష్మునియందలికోపమున, తత్-ఆభీ
ష్మునియందలికోపమున,తత్.. ఆభీష్మునియొక్క,దశవాసరంబులు- యుద్ధదినములుప
దింటినిచనకోరితివి, ఇంకనైనఁగావవే॥ రా॥ విమార్త్రికీకృతములైనవిరోధివధూకుచములు
గలవాఁడా, కుంభకర్ణ-సంబుద్ధి, తత్-ఆమునుపటిదైన, దశను-అవస్థచేత,నిద్రచేత
నుట- వాసరంబులూరకచన। జేసితివి * కడమసరి॥ ౧౬౪

౧౬౫- చ. నరుఁడనిలెక్కసేయుడు మనంబునశాత్రవు నమ్మహాత్మ
చే। యురణముబెక్కచోట్లఁగనియున్నన నాయకుఁడే
మి చెప్పవి । ద్దురమునుమున్నగాఁదెలిపితోడుగనిన్నె
టునైనఁజేకయు। ట్లికృతభీష్మహాని ననయంబునుదుర్భ
లుదయ్యెనక్కటా॥ *

రా॥ నరుఁడని- మనుష్యుఁడని,మననాయకుడు-రావణాసురుడు,నిదుర- నిద్ర
నే, మునుమున్నగాఁదెలిపి-భీష్మ,భయంకరమయిన, హానిచేత * కడమసులభము॥
భా॥ నరుఁడు-అర్జునుఁడు, అనిని- యుద్ధమందుశాత్రవునిలెక్కసేయఁడు- ఎటువంటిశ
త్రువునైనతృణీకరించుననుట, మననాయకుఁడు-దుర్యోధనుఁడు, ఇద్దురమును-ఈయుద్ధ
మునుమున్నగాఁదెలిపినన్నెటులైన, చేక-యుద్ధమునకుఁదోడుకరార, భీష్మునియొక్క
హానిచేతదుర్బలుడయ్యెను * కడమసరి॥ ౧౬౫

౧౬౬- వ॥ అ. మరియుండవు దొంలచావులుగ్గడించి యువియున్ని
యునుమనప్రభంజనకుంభభవించుటనీయనాదరంబునఁజే
సికాకనీవుగావలయుననియొనర్చిననిమిషులకైన నివా

ర్యంబుగాదెమని ప్రస్తుతించుచుఁబరివేష్టించి యుత్సా
హంబుదీపింపంజేయుఁచెంపొంది యుచండవిక్రమంబున
నెందునునెదురులేక యాకడిందిజోదుపరబలంబులనేలం
గలువుచుబలుపుచుంచెనప్పుడు॥ రంటికిసరి॥ *

౧౬౭- సీ. ప్రత్యర్థిభద్రవారణఘటోత్కటచలసత్కంఠీరవమురీతిఁగ
డుంబొదలెడు । నీవీరుగుదియించిశాపుము మనసేనను
హరిశార్థవాక్యములురవిజు। దలపడదెలుపునంతనయా
నిశాటుఁడంగదధర్మనందనగంధవహజ। నాసత్యసుతచ
మూనాథాధికపులకస్ఫూర్తికారణమైనపోలుపుతోడ।
దివసనాయకుపట్టిపైఁగవిసితత్ప్ర । హారయత్నంబునై
ఫల్గుణిఁండఁజేసి। దివ్యబాణచక్రప్రాసతీక్ష్ణశక్తి। శూల
ముఖ్యప్రయోగవిస్ఫురణనెరపె॥ *

భా॥ కృష్ణుఁడనెడుమాట,ప్రత్యర్థిభద్రవారణ, శత్రుశుభములనివారించెడు
వాఁడా, ఘటోత్కచ * సంబుద్ధి,లసత్, ఒప్పుచున్న,కంఠీరవమురీతి-సింహముభంగిని,
పొదలెడు,నీవీరుని-కర్ణుని, కుదియించియలసేనఁగాపుము-అను-అనెడి, హరి-శ్రీకృష్ణుని
యొక్క, సార్థ-ప్రయోజనసహితములైన, వాక్యములు-రవిజుని, కర్ణుని-తలపడఁజె
లుపఁగంతన, ఆనిశాటుఁడు-ఘటోత్కచుఁడు, అంగదను-పేరుకచేత, ధర్మనందనుఁడు-
గంధవహజ-భీముఁడును, నాసత్యసుత-నకులసహదేవులును, చమూనాథ ధృష్టద్యుమ్నుఁ
డును, ఆదిక-మొదలుగాఁగలవారికి, పులకస్ఫూర్తి- రోమాంచమునకు *సంతోషాతిశ
యమునకనుట, కారణమయిన- పోలుపుతోడ, దివాసమతోడ-దివసనాయకుపట్టిపై,
కర్ణునిమీఁద-కవిసి, ప్రాస- ఈటెలును।ని॥ ప్రాసస్తుకుంతః అని-అ * శూలమును,ము
ఖ్య-మొదలుగాఁగలయాయుధములయొక్క, ప్రయోగవిస్ఫురణనెరపెను॥ రా॥ ప్రత్య
ర్థి-శత్రువులనెడి, భద్రవారణ-మత్తేభములయొక్క, ఘటా- సమూహముయొక్క,
ఉత్క- కేడుకగలదై, చల- రంఘించుచున్న,సత్కంఠీరవమురీతిని, అను-అనెడి,హరిసా
ర్థ-వానరసమూహముయొక్క॥ని॥సంఘసార్థౌతు-అని-అ*రవిజు-సుగ్రీవుని,అంగ
దఅంగదుఁడును, ధర్మనందన-సుషేణుఁడును, గంధవహజ-హనుమంతుడును,నాస
త్యసుత-మైందద్వివిదులును, చమూనాథ-నీలుఁడును, ఆది-ఆదిగాఁగల,కపులకు,స్ఫూ
ర్తికారణమగు విచారహేతువు,దివ్య-దేవతలయొక్క,బాణచక్ర- బాణసమూహముయొ
క్క, ప్రాస-పామొత్తుటయందు, తీక్ష్ణమయినశక్తిగల- శూలముఖ్య, శూలశ్రేష్ఠముయొ
క్క * కడమసరి॥ ౧౬౭

వ॥ అతఁడును దానికిఁ జలింపక సుస్థిరుండయ్యె నప్పుడు॥ రెంటికి సరి సులభము॥

౧౨౮- తే-గీ॥ అంతరమునందయాశుగసంతతి వడి। నందికొని త్రుంచ దైత్యేరితాయుధమును। ధనుజుఁడపరిమేయ పలాశిఘనశిలాభి। హతి నినజు నుగ్రమన్యుమూర్ఛితుని జేసె॥ *

రా॥ అంతరమునందు-నడుమనే, ఆశుగసంతతి-హనుమంతుడు, దైత్య-కుంభకర్ణునిచేత, ఈరిత-ప్రయోగింపఁబడిన ఆయుధమును, శూలమును త్రుంచెను-అపరిమేయ పలాశి, అధికమాంసభక్షకుడు-దనుజుడు, కుంభకర్ణుడు-ఉగ్రమన్యుని, అధికకోపముగలవాని-ఇనజుని, సుగ్రీవుని-మూర్ఛితుని జేసెను॥ భా॥ ఆశుగసంతతి-బాణసమూహము యొక్క-వడిని, వేగము చేత-అందికొని-పోగిది, దైత్య-ఘటోత్కచుని చేత, ఈరిత-ప్రయోగింపబడిన, ఆయుధమును-ఆయుధములనన్నిటిని త్రుంచెను, దనుజుడు-ఘటోత్కచుడు పలాశి-వృక్షముల యొక్క-యు॥ ని॥ పలాశీద్రుమాగమాః-అని-అ-ఘనదట్టమైన-శిలా, రాళ్ళ యొక్క-యు-అభిహతి చేత, ఇనజుని-కర్ణుని, ఉగ్రమన్యు-అధికరోషము చేత, మూర్ఛితుని-వ్యాపింపఁబడ్డవానిగా చేసెను॥ ౧౨౮

౧౨౯. తే-గీ॥ అంతనిలకయమ్మహాబలు నిగృహీతుఁ। జేసి శత్రుబల విజృంభణంబు। హావు సెడ హరింతు నేఁ బ్రనువావార। లెల్లఁ జూచి సంతసిల్ల పనుచు॥ *

భా॥ అంతనిలక, అమ్మహాబలు-కర్ణుని, నిగృహీతు జేసి-నిగ్రహించి, అణచి యనుట-కడకు సులభము॥ రా॥ అంతనిలక, అమ్మహాబలుని, సుగ్రీవుని-గృహీతు జేసి, పట్టుకొని, హరింతు-కొంపోయెదను॥ కడకు సరి॥ ౧౨౯

౧౩౦- తే-గీ॥ రాక్షసుండు ఖేలాగతి భ్రాజియగుచు నర్కనందను నెత్తి బాహాంతరమున। నానఁగ మహాశుగంబులవానగురిసెఁ। దక్షలంబుల నమములుతల్లడిల్లఁగ॥ *

రా॥ రాక్షసుండు-కుంభకర్ణుడు, ఖేలాగతి-లీలాగమనము చేత, భ్రాజియగుచు-ఒప్పుచున్నవాడై, అర్కనందనుని-సుగ్రీవుని, ఎత్తి బాహాంతరమున, రొమ్మున-ఆనగ, నిలుపుకోగా-తత్-ఆ సుగ్రీవుని యొక్క, బలశ్రేణి-మహత్, అధికమయిన-శుక్ శోకము చేనగు॥ ని॥ మన్యుశోకౌతుశుక్ స్త్రియామ్-అని-అ, అంబుల-ఉదకముల యొక్క, కన్నీళ్ళ యొక్క-యనుట-వానగురిసెను॥ భా॥ రాక్షసుండు-ఘటోత్కచుడు, ఖ-ఆకాశమందును ॥ని॥ గగనమనంతఁ సురవర్త్మఖమ్-అని-అ, ఇలా-భూమియందునగు, గతి-సంచారము చే, భ్రాజియగుచు-క్రమముననే, అర్కనందను-కర్ణుని యొక్క, నెత్తిని శిరమునందును, బాహాంతరమున-వక్షస్థలమందును, అనగ-అనునట్టుగా, తత్-ఆ కర్ణుని యొ

క్క, బలశ్రేణి మనమత్తల్లడిల్లగ-మహాశుగంబులవాన, బాణవర్షమును-కురిసెను॥ ౧౩౦

౧౩౧-సీ॥ అరికినట్లగపడియనిషేధనీయమానుండై వివస్వత్తనూభవుండు। గడునంతఁ దెలివొందికటకటాఁపిఁడింత సేయునే యేనిదె దండిపైతు। వెసవీనినత్యంతవిశ్రుతినా సత్వమునుజెందునట్లుగా నను దూరేసి। సరభసోత్థానుడై కరముల సద్దశనమ్ముల నైపుణిమ్మురముగఁ జనతలఁ చినయట్లు నుమనుజశార్దూలున। వార్యమన్యువికృతపదనుఁగాఁగ। నవయువములు ద్రవచ్చియభ్రమ్మునకుఁ బాఱ। నడచె వాఁడు పిడుగునట్ల మ్రోయ॥ *

భా॥ అనిషేధనీయ, మానుపశక్యము గాని-మానుండై, అభిమానము గలవాడై వివస్వత్తనూభవుండు, కర్ణుడు తెలివొంది-ధైర్యమును దెచ్చుకొని, అత్యంతవిశ్రుతి-అత్యంతప్రసిద్ధినా, సత్త్వమును-బలిమిచెందునట్టుగా॥ నా శౌర్యమునకు గీర్తి వచ్చునట్లుగా ననుట-వీనిఁ జెండిపైతు నను చు, సరభసమయిన-ఉత్థాన-ఉత్సాహము గలవాడై, కరము మిక్కిలి-లసత్, ఒప్పుచున్న-దశను, అవస్థను భంగిగ ననుట, అమ్ముల నైపుణి-బాణచాతుర్యము, మున్మరముగ-దనుజశార్దూలుని, ఘటోత్కచుని-మన్యు, కోపము చేత-వికృతపదనుగాగ, అభ్రమ్మునకు-ఆకాశమునకు, పాఱ అనఁదిచె-పాఱగొట్టెను॥ రా॥ అనిషేధ-అడ్డపుట్టుట లేకుండునట్లుగా, నీయమానుండై-కొంపోబడుచున్నవాడై. వివస్వత్తనూభవుండు-సుగ్రీవుడు, తెలివొంది-మూర్ఛదేఱి, అత్యంతమును-విశ్రుతి నాసత్వమున, విగతము లైన కర్ణములు నాసికము గలవాడౌటను-చెందునట్టుగా, సరభస-వేగముతోఁ గూడిన, ఉత్థానవిగయుట గలవాడై-కరముల, హస్తముల చేతను-సద్దశనమ్ముల-వాడి పండ్ల చేతను అవార్యమైన, మన్యుని-కోపము గల, దనుజశార్దూలుని-కుంభకర్ణుని, వికృతవదనుగాగ-ద్రవ్వి, అభ్రమ్మునకు-పాఱ, ఎగయగా-వాడు-కుంభకర్ణుడు, అడచెను-గ్రుద్దెను॥ ఉ॥ అప్పుడప్పుడ్య బంధునందనుండు॥ ౧౩౧

౧౩౨. తే-గీ॥ ఈతెఱగున ఘనదైత్యుచేత నొవ్వఁ। బోదువబడియు నుఁ గ్రమ్మఱ బోదువనీక। చనియెనని భృతప్రీతితో వినుతిసేయఁ। దనబలము గూడ దనుజుం డుగ నలెను గులు॥

రా॥ క్రమ్మఱ బోదువనీక-మఱియు బట్టుపడక, అనిభృత-వ్యక్తమైన, ప్రీతితో-తనబలము, కూడ-కూడునట్లుగా, చనియెను-దనుజుడు, కుంభకర్ణుడు-కనలెను॥ భా॥ క్రమ్మఱబోదువ-తిరుగవాని జయించుటకు, నీక చనియె-నీ యొక్క నికే చెల్లెను, అని ఇటనిభృత-భరింపబడిన, ప్రీతితో-వినుతిసేయ, స్తోత్రము చేయగా-తనబలము, తన సేనను-కూడగా-దనుజుడు, ఘటోత్కచుడు-కనలెను॥ ౧౩౨

౧౬౩-ఉత్సాహ. కనలి యసురభ్రష్టయుకాలు కర్ణు చీల్చు సంగరంబు।
ల్లాసలకతికి యుతికి చదియ మోదియా శుభ
క్షణం। బున నందించు తనకు జడిసి పోటు దూర
లు దొలంగా। వనజమిత్రసంతతిన నవద్యుం జే
రె తోరికిన్॥ *

భా॥ అ, శుభక్షణంబున-శుభమైన యుత్సవమున నే॥ ని ॥ నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః క్షణః-అని-అ, శూరునికి యుద్ధమే యుత్సవము గనుక - వనజమిత్ర సంతతి, కర్ణుని-చేరెను॥ రా॥ కనలి-అసుర, కుంభకర్ణుడు-ఆతడు, శీఘ్రమైన- భక్షణంబున-వనజమిత్రసంతతిని, సూర్యవంశము గల-అనవద్యుని, రాముని - దరెనుకడను సరి॥ వ॥ చేరియిట్లనియె॥ ౧౬౩

౧౬౪-సీ. వినుసీవు వాంద్రపీంద్రను జయించితి నని ప్రౌఢ్వమున చటన
తోం లంబోదు। భూరిప్రతాపసి దూయశశ్చామరాత్య
లంకృతకకుబంతదంతి। కుంభకర్ణుండు రణక్రూరుండు భీమ
సుతుండాహుతత్వదుద్దండబలుండు। బలురకర-నుండు పోర
బ్బిన గట్టిన న్నాజిం గిదూరొ నుమిత్రాజేం బృథురణ। వై
భవాలంబసదనుజవధవిధినిను। గలంచియు దొమ్మింగంగదిసితి
నిలునిలుమని। ప్రౌఢిగనుటకుం దగ దాశరథివరేణ్య। కర్ణకఠి
నముల్నీ శౌర్యకథలు సభల॥ *

రా॥ కుంభకర్ణుడు-రామునితోన నెడుమాట, భూరిప్రతాపమనెడి-సిందూరము చేతను, యశః-కీర్తియనెడి, చామరముల చేతను-అత్యలంకృత- మిక్కిలి నలంకరింపఁబడిన, కకుబంత-దిగంతములయందున్న, దంతి-గజములు గలవాఁడు, భీమ-భయంకరమైన, సు-లెస్సైన, తుండ-ముఖమందు॥ ని॥ వక్త్రాస్యే వదనం తుండం-అని-అ * ఆహుత-ప్రేల్వఁబడిన, త్వత్ -నీయొక్క-ఉద్దండబలములు గలవాఁడు, పృథు-అధికమైన, రణవైభవమునకు-అలంబ-అవలంబమైన, సత్, లెస్సైన, అనుజ - నీతమ్ముఁడైన లక్ష్మణుని యొక్క, వధవిధిచేత, అని- యుద్ధమందుఁగల, ప్రౌఢిగనుటకు-తగ-తగునట్టుగా, నినుక్రుంగఁగదిసితిని, దాశరథివరేణ్య* సంబుద్ధి, నీశౌర్యకథలు సభలను- కర్ణకఠినములు-విన వశముగాదుకున్నవి భా॥ కర్ణునితో ఘటోత్కచుఁడ నెడుమాట-అత్యలంకృతములైన దిగంతదంతులయొక్క, కుంభ కర్ణ కుంభస్థలములును చెవులును గలవాఁడు- క్రమమున నియలంకారము. భీమసుతుండు భీముని కుమారుడు, అహుత-భస్మము సేయఁబడిన, త్వత్ -నీయొక్క, ఉద్దండ బలములు గలవాడు, పృథు-అధికమయిన-రణవైభవము గల, అలరదసదఖుని యొక్క వధవిధిచేత నిను

గెలిచిమి గంగదిసితిని * అలంబా సురునిజంపితినిం న్నుక్రుంగఁగదిసితిననుట, నిలు నిల్పుము, అని-ఇటుని, ప్రౌఢిగనుటకు, అశతగదు * తొల్లింటివలెరణ-ప్రౌఢినామీఁద జల్లదనుట, రథివరేణ్య, కర్ణ * సంబుద్ధి, నీశౌర్యకథలు - పంతములు, కఠినములు- ఇవిచెల్లవని తాత్పర్యము॥ ౧౬౪

౧౬౫-క. అనిచూతకద్భుతము। దనుజుఁడు యుద్ధంబు చేసి శ
క్తి త్రుంచెడ। తను వ్రాలు దుష్కరమయెం। దనవారలు
గలగల నవరళములు సెలఁగన్॥ *

భా॥ తత్-ఆకణుని యొక్క, శక్తిని-ఇంద్రశక్తిచేత॥ రా॥ తత్-ఆరాముని యొక్క, శక్తిని-బలిమిచేత * కడమ సుబోధము॥ ౧౬౫

౧౬౬-తే.గీ. అరిత నత్యుగ్రము గుపోరు గొంతజరుగ। సత్రమునుడతి
కాయాభిఖ్యుఁడఖిల। రణకళాధికారి గాంభీర్యతో
యధి ఘటోత్క। వృందుండ్రుపదముఖ్యులఁ బలువురిఁ వ
ధించె॥ *

రా॥ అఖిలరణకళాధికుతైన, అరి-శత్రువుయొక్క-గాంభీర్యమనెకి, తోయధి-సముద్రమునకు, ఘటోత్భవుఁడు-ఐన స్యుడైనవాఁడు, అతికాయాభిఖ్యుడు-అతికాయాభిఖ్యుడు-అతికాయుఁడనువాఁడు, ద్రుపదముఖ్యుల-వనచరశ్రేష్ఠులను, వానరముఖ్యులననుట-వధించెను॥ భా॥ అంతఘటోత్కచుడు నొచ్చిన తరువాత, అతి- అత్యంతమును. కాయాభిఖ్య- దేహకాంతిగలవాఁడు॥ ని॥ అభిఖ్యానామశోభయోః - అని, వి * అత్రశుభముగనుక దేహకాంతితఋగనుట, రణకళాధికారి-గాంభీర్యతోయధి, ఘటోద్భవుండు - ద్రోణాచార్యుడు, ద్రుపదముఖ్యుల - ద్రుపదుడు మొదలయినవారిని, వధించెను॥ ౧౬౬

౧౬౭-మ. అనివార్యుండు తదంత టంతన యమిథ్యాకృత్యవార్తాప్ర
వర్తనచేతం గుమారాన స్వార్పితవిహాదస్థాని యౌవ్యోందు
నుం। దనునిర్ముక్తుసిజేయుచున్ విశిఖసంధానాతివేగప్ర
పం। చనసౌమిత్రియనేక యుద్ధకృతిధృష్టద్యుమ్నుడే
పారగన్॥ *

భా॥ అతఁడు-ద్రోణుఁడు, అంతటను-తనయ, కుమారుని యొక్క - అశ్వత్థామయొక్క, మిథ్యా-అసత్యమైన, మృత్యువార్తాప్రవర్తనచేత, తను-తనునిర్ముక్తుని దేహనిర్ముక్తుఁగా- చేయుచు * తనకుఁదానే దేహము విడుచుననుట, విశిఖ - బాణము

లయొక్క, సంధానమందునతివేగమైన-ప్రపంచన,ప్రయోగమందు-సౌమిత్రి, లక్ష్మణుండైనవాఁడు-అనేకయుద్ధములయందు,కృతి- నేర్పరియైనవాఁడు,ధృష్టద్యుమ్నుఁడు-ఏపారఁగా,గురు-అధికమౌనట్టుగా * పెద్దలయొక్కయనికాని,మానసమందు-అర్పిత-పెట్టఁబడిన, విషాదమువేతిగ్లానిగలవాఁడయ్యెను॥ రా॥ అతఁడు,అతికాయుఁడు,- తన, తనయొక్క-నిశిఖసంధానమందలి అతివేగముయొక్క, ప్రపంచనను - విస్తరించుటచేత* పచివిస్తారేయనిధాతువు * సౌమిత్రి,లక్ష్మణస్వామి - యుద్ధకృతి-యుద్ధక్రియయందు, ధృష్ట-దృఢమైన, ద్యుమ్న - సత్త్వముగలవాఁడు॥ ని॥ ద్యుమ్నం స్యాద్బలే ధనే - అని- వి * ఏపారఁగా, తనుక్-తన్ను, తనునిర్ముక్తినిఁ జేయుచు - తనయొక్క, అమిథ్యాసత్యమైన, వృత్త్యావార్తయొక్కప్రవర్తనచేత - వినిపించుటచే, గురు-తండ్రియైనరావణాసురునియొక్క, మానసమందర్పితవిషాదగ్లానియయ్యెననియన్వయము - అతికాయుఁడు మెచ్చెను, ఆహార్తవిని రావణాసురుఁడు కళ్తిపడెననుట॥ న॥ అంత ౧౭౭

౧౭౮. సీ॥ గురుదివ్యబాణచాతురిని మీఁటినవాఁ గారాపుఁబట్టిన ఖం
డవిక్ర। మోగ్రుఁ డెంతయు రణదుర్యోధనుండని గెల్వఁదన
కొనర్పఁగఁ జాలునని గణించి । యాతీవ్రబలుబహుభ్రా
తృనాశకఘోరతరమన్యు దశముఖుఁ డరివధమున। కత్యు
దరతఁ బంచె నస్త్రనైపుణి జూపె నతఁడును బ్రతివీరుల
పగతరణ। చేష్టులై తద్బ్రహ్మాస్త్రజృంభణమున । కె
దురు లేక మూర్ఛ వ్యాసపాదములఁ డగఁ। దత్ప్రతివిధా
నకుశలాచ్యుతప్రయత్న । మున బిరుసుడింపక స్వాప
నిలనుతుఁడు॥ *

రా॥ గురు-అధికమయిన, దుర్యోధనుండని- యుద్ధముసేయశక్యముగానివాఁడని,బహుభ్రాతృనాశముచేతఁ గఠోరతరములైన,మన్యుని-శోకక్రోధములు గలవానిని,దశముఖుఁడు- రావణాసురుఁడు, పంచెను-అంపెను,తత్-ఆయింద్రజిత్తుయొక్క,బ్రహ్మాస్త్రవిజృంభణమునకెదురులేక, మూర్ఛను-మూర్ఛచేత, మానవదములఁడగఁగా, ప్రతివీరులు-రామాదులు,అపగతరణచేష్టులై రి-తత్-ఆబ్రహ్మాస్త్రముయొక్క, ప్రతివిధాన-ప్రతిక్రియను,కుశల-సమర్థములై, అచ్యుత స్థిరమైన,ప్రయత్నముచేత॥ భా॥ గురుని- ద్రోణుని- మీటినవాని- ద్రోణాచార్యునియొక్క గారాపుఁబట్టిని, ఉగ్రుఁడైనవాని- అతీవ్రబలుని,ఇవి యశ్వత్థామకువిశేషణములు- దుర్యోధనుండు - అని-యుద్ధమందు, గెల్వను-ఓనర్పఁగజాలునని,బహుభ్రాతృనాశముచేఁగఠోరతరమైనమన్యుదశగలముఖముగలవాఁడు-శని దుర్యోధనునితివిశేషణము, అరివధనకుఁబంచెను-తద్బ్రహ్మ-ఆబ్రాహ్మణునియొక్క, అస్త్రవిజృంభణమునకు-మూర్ఛత్ -వ్యాపింపుచున్న*మూర్ఛామోహసముచ్ఛ్రయమో - అనిధా

తువు*మానవమనుమదమునడఁగఁగా,తత్-ఆబ్రాహ్మణునిబాణముయొక్క, ప్రతివిధానమునకు-కుశల- సమర్థుఁడయిన, అచ్యుత-కృష్ణునియొక్క, ప్రయత్నమున ప్రతివీరులు, అపగత-విడువబడినరణచేష్టగలవారలై రియనిక్రిందటికన్వయము, కృష్ణునిమాటలవలన నాయుధములువిడచి యానారాయణాస్త్రమునకు నమస్కరించిరనుట - అవుడు, అనిలసుతుఁడు-భీముఁడు,బిరుసుడింపక యొప్పెను-నమస్కరించక యుండెననుట॥ వ॥ అంత॥

౧౭౯ - ఆ.వె.॥ అతఁడు సకలసైన్యవితతికి నిసుఁ జీవ । నౌషధీసమానయ
నవిహితత్రి। పునఃప్రతిష్ఠగ నొనర్చి వర్ణనకెక్కుఁ । శౌర్య
విక్రమనయాచర్యనడపె॥ *

భా॥ అతఁడు-భీముఁడును, సంజీవనౌషధిసమాన-అన, అనగా న-సైన్యవితతికి, విహిత-చేయఁబడిన,పునఃప్రతిష్ఠగలదానిగా నొనర్చి వర్ణనకెక్కుఁడి, శౌరి- కృష్ణునియొక్క, అవిక్రమ-విక్రమరహితమైన, నయచర్య-నీతిమార్గమును,నడపెను*కృష్ణునియొక్కసంజీవనివంటినీతిచేత-భీముఁడు నాయుధమును విడిచెననుట॥ రా॥ అతఁడు-హనుమంతుఁడు,సకలసైన్యవితతిని- సంజీవనౌషధముయొక్క,సమానయన- తెచ్చుటచేత,విహితమయిన-పునఃప్రతిష్ఠగాతిరుగఁబ్రతుకఁటకలదానిగా,ఒనర్చి- శౌర్యముయొక్కయు-విక్రమ-అధికసామర్థ్యముయొక్కయు,నయ-నీతియొక్కయు-చర్యనడపెను॥ ౧౭౯

౧౮౦ - తే.గీ.॥ అపుడు మునజేంద్రముఖ్యులా హరి నుతించి । రనఘనీదు
మహాత్త్వమునిపొగడగ । వచ్చునా రాయణమహా
స్త్రనైభవమిటు । లఘులముగఁ జేసిరిపుల ద్రౌణ్యఁ దలిత
నుచు॥ *

రా॥ హరిని - హనుమంతుని, నారాయణ - ఆశ్చర్యవాక్యము, మహాస్త్ర-బ్రహ్మాస్త్రముయొక్క ॥ భా ॥ మనుజేంద్రముఖ్యులు - ధర్మరాజాదులు, రెంటికిసగి సులభము॥ ౧౮౦

౧౮౧ - చ॥ అలఘువిపన్నమార్గణములనట్లు శరించి లనర్మ సాధ్వతి।
స్వాలిగడువారిఁద ప్రబలవేగభయంకరలీలఁదాఁకి పెం।
పలరఁగఁబోరనైరిచయ మరిఁ జాఁడందె జహించెను
కిలి। స్బలిమఁ బ్రకంపితస్వకృత నాపరిపాలనకార్యభా
రము॥ *

భా॥ తద్రజని-ఆరాత్రి,వేగ - వేగఁగా, అందు-ఆయుద్ధమందు॥ రా॥ తద్రజని- ఆరాత్రియందు॥ ౧౮౧

౧౮౨ - మ. రవిపుత్రుండనికిట్లు పూని ప్రతిగర్జద్వీరసంహారకృ। ద్విరా
జచ్ఛరభీష్మకుఁ భజనాశోభివ్యాప్తిమీఱన్మను । వ్యవిభుం

దుబ్బఁగ నంతనాప్రబల దోషాచారితోఁ బుట్టుగు । న్శ
విఁ గూల్చెన్పవ నాత్మజుండు బలిమిన్దుశ్శాసనా భి
ఖ్యునిన్ ॥ *

రా॥ రవిపుత్రుండు-సుగ్రీవుఁడు, ప్రతిగజత్-మారుమలయుచున్న, వైరి-శత్రువులయొక్క-సంహారముయొక్క, క్లిప్తి-చేతచే, విరాజత్-ప్రకాశించుచున్న, భీష్మ భయంకరుడైన, కుంభ-కుంభుడను కోడికుంభకర్ణుని కుమారునియొక్క జయము చేత, శోభి-ఒప్పుచున్న, వ్యాప్తిని-వ్యాపారముచేత, మనుష్యవిభుండు-రాముడు, ఉబ్బగ-మీరెను, అప్రబలదోషాచారి అప్రబలుడైన నక్తంచరునియొక్క ॥ ని॥ దోషానక్తంచరజనీ-అని, వి * తోఁ బుట్టుగను, తమ్ముడైన నికుంభుని-దుశ్శాసన, అణపరాని-అభిఖ్యని-కాంతిగలవాని ॥ ని॥ అభిఖ్యానామశోభయోః-అని. అ * పవనాత్మజుండు కూల్చెను॥ భా॥ రవిపుత్రుడు-కర్ణుండు, విరాజచ్ఛరము గలభీష్మునియొక్క-కుంభజ, ద్రోణునియొక్కయు-యశోభివ్యాప్తిని, మనుష్యవిభుండు-దుర్యోధనుడు, ఉబ్బగమీరెను-భీష్మద్రోణులకంటెను లెస్సగా జగడము చేసెననుట, అప్రబలదోషాచారి-మిక్కిలి దురాచారియైన దుర్యోధనునియొక్క-తోఁబుట్టువును, దుశ్శాసనుడనే పేరుగలవాని-పవనాత్మజుండు కూల్చెను॥ అంత॥

౧౫౫-శా. ఆహవమహీమకరాతయాతులసత్ప్రతాపమత్యంతమున్
జనరగనలి । సూర్యసంతతినరవర్యుఁడు సాహసాద్ధర్మశవు
ర్యాదిదుర్గాంతవృత్తిఁ । బ్రబలువానినిధర్మరాటువిడఁ సా
రంగంరిమెగ్గాణము లెంకొయగలంచి । తద్భాగ్యభంగ
మంతయు నప్పాకరసివాసవినిరతుఁడయి సరభసమున।
స్వశ్రితనిరుదుంబవనశిఖ మేఘనా । దాభిధానుఁడాబలా
ధ్యుమీఁద। నడచిదుగణ మొనర్చెనభవమునసుండిని। జణ
రులు బెగడిగడు సాయకములు॥ *

భా॥ ఆహవ-యుద్ధముయొక్క, మహీంకర-ప్రభావమును జేయుచున్న, అతియ-అతియమునయి, అతుల-సరిలేని, సత్ప్రతాపము-తనరునట్టుగా- సూర్యసంతతినరవర్యుండు-కర్ణుండు-వృత్తిచేత బ్రబలువానిధర్మరాజునువిడుచి, సారంగ-దటిమెను, తత్-ఆ, భాగ్యభంగమంతయునప్పుడరసి-వాసవి-అర్జునుఁడు, స్వశ్రిత-నిరాశ్రితులనెడు, వనశిఖి-అడవినెమళ్ళను॥ ని॥ శిఖావళశ్శిఖీకేకీ-అని. అ * మేఘనాదమువంటి, అభిధాన-పేరుగలవాఁడు * అర్జునునికివిశేషణము, ఆబలాఢ్యుమీఁదనడిచి, సాయకములను-బాణములచేత, నభమునుండి-ఆకాశమందుండి, నిజరులుబెగడునట్టుగాదురమొనర్చెను॥ రా॥ ఆహవమహీని-యుద్ధభూమియందు. మకరాతయాతు మకరాక్షుడను ఖరాసురునిపుత్రునియొక్క॥ ని॥ నైరృతోయాతురక్షసీ అని. అ * సత్ప్రతాపమస్యత్యమ్మా తనరుచుండఁగాఁగ

నలి. సూర్యసంతతినరవర్యుండు-రాముఁడు. వృత్తిచేఁ బ్రబలెడువాని - అమరరాజుని. ధర్మరాజువిడు-యమలోకమును. చారంగఁదటిమెను * తొంటెననుట. తద్భాగ్యభంగము-ఆమకరాక్షువిమరణమును. అరసి-చూసి. గృహాముజల్లనుండి- వినిగణముండయి, శ్వశ్రిత-దేవతలనెడి-వనమానవ. శిఖి-అగ్నివంటివాఁడు, మేఘనాదాభిదానుఁడు-ఇంద్రజిత్తు. అబలాఢ్యుమీద-సేనతోఁగూడినరామునిమీఁద. నడచినభమునుండిదురమొనర్చెను ॥ వ॥ ఇట్లుపోరపో॥ ౧౫౬

౧౫౭-ఉత్సాహ॥ వెరపునేపుజూపెఁ బ్రతివీరువిక్రమక్రియా। గరి
మమునుసహింపలేకకనులనుదాఁగి పోయితా।
దిరిగివచ్చినీతఁడింక దెగువమిగులనరపతి। ట్లరు,
గునసుచునహితబలములలగికలగఁజెలగుచున్॥

రా॥ గరిమ, మహత్త్వమును-మునుపు॥ భా॥ గరిమమును- అతిశయమును * కడమసరి॥ ౧౫౮

౧౫౯-శా. బలదీప్తాశుగసంతతిప్రబలితస్ఫారప్రతాపోదయో। జ్జ్వ
లసంయద్రభసంబు రుద్రమఖ సంచారక్రియన్మీఱఁగా।
నలగించెంబ్రతివీరుఁడట్టియెడ నానాకీశసంతాన మయ్య
ఘుస్థేముఁడు దక్షప్రతాపశిఖి మాయాంజేసి యార్చెం
దగన్॥ *

భా॥ బలదీప్తమయిన-ఆశుగసంతతి, బాణజాలము చేత-ప్రబలితమయిన, స్ఫార-ప్రకాశించుచున్న, ప్రతాపోదయముచేతనుజ్జ్వలమయిన-సంయత్, యుద్ధమందుఁగల॥ ని॥ సంయత్సమిత్యాజనమిద్యుధః-అని-అ * రభసంబు-ఆటోపము, రుద్రుని యొక్క-మఖసంచారక్రియను, దక్షాధ్వరక్రీడను-మీఱఁగానట్టియెడను, అనాకీశసంతానము-అర్జునుఁడు, ప్రతివీరుని-కర్ణుని, నలగించెను-అయ్యలఘుస్థేముఁడు, కర్ణుడును-తత్, ఆయర్జునునియొక్క-ప్రతాపశిఖి, ప్రతాపాగ్నిని-మాయంజేసియార్చెను॥ రా॥ బలదీప్తుఁడైన ఆశుగసంతతి-హనుమంతునిచేత బ్రబలిత, ప్రబలముగాఁ జేయబడిన-స్ఫారప్రతాపోదయము చేతనుజ్జ్వలమయిన, సంయత్-యుద్ధముయొక్క, రభసంబు-వేగము, ఉరు-అధికమైన, ద్రుమ-వృక్షములయొక్క, ఖ సంచారక్రియన్-ఆకసమునవిసరివేయుటచేత, మీఱఁగా-మిక్కిలియొప్పఁగా-నానాకీశసంతానము-వానరసమూహము, ప్రతివీరుని-ఇంద్రజిత్తును, నలగించును-అయ్యలఘుస్థేముఁడు-అధికస్థైర్యము గలయాయింద్రజిత్తును, మాయం జేసి-మాయచేత, తత్-ఆవానరసమూహముయొక్క, ప్రతాపశిఖిని-అర్చెను-చల్లార్చెను॥ వ॥ అంత॥ ౧౬౦

౧౮౬. క. మానసనిధి జిష్ణుఁడు సుమి । త్రానందనుఁ డన్నపనవృతం
చిత్తవృత్తిఁ । మానసధృతిఁ బెనఁగనరి । పైవడరి శరో
గ్రవృష్టిఁ బఱగించె వడిన్ । *

రా॥ జిష్ణుఁడు-జయశీలుడు, సుమిత్రానందనుఁడు-లక్ష్మణుఁడు॥ భా॥ సుమిత్ర బంధువులను, ఆనందనుఁడు-సంతోష పెట్టెడువాఁడు, మానసమందుఁగల-ధృతిని, సంతోషమును * కడమ సరి॥ ౧౮౬

౧౮౭. క. శరవర్షమిట్లు కురియుచుఁ । బరగఁ మహాబలజయాను
భావస్థైర్య । స్ఫురణాహ్వ్యసతనినతఁడు । సరభసనా
రాచవృష్టిసంవృతుఁ జేసెన్ ॥ *

భా॥ మహత్-అధికమయిన, బలజయములయొక్క- అనుభావస్థైర్యస్ఫురణచేత సాధ్యుని, అతని-అర్జునుని, అతఁడున్-కర్ణుఁడును, నారాచవృష్టి చేత-సంవృతు జేసెను,ఆవరింపబడ్డవానిగా జేసెను॥ రా॥ మహాబలజ-హనుమంతుడు, యాను-వాహనము గాగలవాని,అతని-లక్ష్మణుని,అతఁడున్-ఇంద్రజిత్తును, చేసెను* కడమ సులభము॥ ౧౮౭

౧౮౮. ఆ - గీ. సరిగఁ బోరిరకట జనుజోదులిరువురు । గరియుఁ గరి
యుఁ బోలెఁ గడిఁది వావు । గిరియు గిరియుఁ బోలెఁ గం
టని శాన్మియు । హరియు హరియుఁ బోలెనదటు వా
తల॥ రెంటికి సమము, సులభము॥ *

౧౮౯. సీ. ఒండొరులసరోషహుంకృతిఁ గెరలుచు గెలితూపుల
వానగురిసి తరిసి । శరవృష్టిఁ బ్రత్యస్త్రసమితి చేసరుకు
చున తెక్కి పైనమ్ములు వఱపి వఱపి । సాధనవికలత సాధిం
చి మించుచు మించి నెమ్మనులు నొంచి నొంచి । దివ్యాస్త్ర
ములు సోలఁ దెగువైనేయుచు నేసి నిష్ఫలమైన రేసి రే
సి లలినాకరాకళల్ల డఁకలలక్ష్మణేంద్ర । జిత్తులాఖిలశౌ
ర్యులై చిత్రరణము । సలిపిరాకశింతదడ వెవాసవవిరో
చనాత్మజులసామ్యవిస్ఫూర్తి యాఁ బట్టిల్ల॥ *

రా॥ లక్ష్మణేంద్రజిత్తు-అఖిలశౌర్యులై, వాసవ-ఇంద్రునియొక్కయు, విరోచనాత్మజ-బలిమియొక్కయు, సామ్యస్ఫూర్తి యావహిల్లి జిత్రరణము సలిపిరి॥ భా॥ లక్ష్మణునియొక్కయు, ఇంద్రజిత్-మేఘనాదునియొక్కయు, తులా - సామ్యము చేత,

అఖిల-భయంకరమయిన- శౌర్యముగలవారై, వాసవివిరోచన-ఇంద్రసూర్యులయొక్క, ఆత్మజులు-అర్జునకర్ణులు॥ ద్వంద్వారతేశ్రూయమాణం పదం ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే యను న్యాయమువల్ల వాసవాత్మజుడనుట॥ వ॥ అంత॥ ౧౮౯

౧౯౦. ఆ-గీ. చతురశల్యకచిత సారథ్యయోగాధి । గతమదాతిశయు
నఖండసైర్య । ప్రతిభటుని వధించెఁ బ్రథిత దాజివిజయుం
డు । రాముతమ్ముఁడు సురరాజు మెచ్చ॥ *

భా॥ చతురుడై సశల్యునిచేత రచితమయిన సారథ్యయోగమువల్ల, అధిగత-పొందబడిన, మదాతిశయముగలవాని-ప్రతిభటుని, కర్ణుని-వధించెను, విజయుండు-రాము తమ్ముడు,కృష్ణుడును॥ రా॥ చతుర-శల్య-బాణములచేత॥ ని॥ శల్యం పంశశలాకాయాం శంకుతోమయోరపి-శల్యః శల్ప్యస్మహీపాలశ్వా వ్యవిన్నదన పాదపః- అని-రత్నమాల॥ * రచితమైన సారథియొక్క-అయోగ, వియోగము చేతనయిన-అభిమనోవ్యథ చేత, గత-పోయిన, మదాతిశయముగలవాని-ప్రతిభటుని, అయి ప్రజిత్తును-ప్రథితమయినట్టి యాజివిజయము గలవాడు-రాముతమ్ముడు,లక్ష్మణుడు-వధించెను॥ ౧౯౦

౧౯౧- సీ. అతిదుర్గ్రహుండైన ప్రతివీరునిట్లు రూపణఁచి యుబ్బులుగం
డన్నండ నుజనిత్రమియొక్క నన్న రేశ్వరుఁడై త్రికాగిటఁ జేర్చి
యానందవిజృంభణమునఁ । బరగనామయు నాఁడు ప్రౌఢి
మద్రవిభుండు ప్రదళితబహువైరిపజ్తిగళుడు । సేనానియై
ననుశివుఁడైన కేశవుడైన నెదిర్చి శస్త్రములన । బాణ
ములు వెచ్చపెట్టక బ్రతికిపోవ । శేఁడకటనాతుసరుఁడే మిలె
క్కయనుచుఁ దనకురుబలౌఘరక్షావిధానమహిమ । గ
డఁకఁ బెనుపంగ నతనపైన డచిపోరె॥ *

రా॥ అమలుసాడు-పార్థివపత్, ప్రకాశముగల రవి, సూర్యునియొక్క-భ, కాంతివంటి కాంతిగలవాడు-ప్రదళితబహువైరిపజ్తిగళుడు-రావణుడు, నాకు-నరుడు, మనుష్యుడు-ఏమిలెక్కయనుచు దనకు,ఉరుబలౌఘ-అధికసేవా సమూహములయొక్క, రక్షావిధానమహిమ-కడక-రోషమును-పెనుపంగ, అతనిపై-రామునిమీద॥ భా॥ ప్రౌఢిచేత-ప్రదళితములైన బహువైరిపజ్తులయొక్క గళములుగలవాడు,మద్రవిభుడు-శల్యుడు, సేనానియై-దళవాయియై, తనయొక్క కురుబలౌఘముయొక్కయు-అతనిపై, ధర్మరాజుమీద-పోరెను * కడమ సులభము ॥వ అప్పుడు॥ ౧౯౧

౧౯౨. తే- గీ. అన్నపతిసైన్యమును గరనాలిలోలు । భానుజులన
ద్భుతాశక్తి ప్రాపునగాని । యాగెఁ దచ్ఛల్య తేజం

బువతనినొంచె । నని విరూపాక్షుఁ డక్కఁబర్వునతఁ
డు మెఱసి॥ *

భా॥ అనృపతి ధర్మరాజు, కదన-యుద్ధమందు, అతిలోలుభ - అతిప్రియు లైన ॥ని॥ లోలుపోలోలుభోలోలః-అని-అ * అనుజుల, తమ్ములయొక్క- సద్భుజాశక్తిని, బాహుపరాక్రమమును - తత్ -ఆశల్యునియొక్క, తేజంబునారుసు - అనిక, యుద్ధమందు విరూపాక్షుడన, రుద్రుడన గా - పర్వు, ఒప్పెడి-అతడు, శల్యుడు-అతని, ధర్మరాజును-మెచ్చెను, సుప్పించెను॥ రా॥ అనృపతి-రాముడు, సైన్యమునను - కదనాతిలోలుడైన-భానుజు, సుగ్రీవుని౯-లసద్భుజాశక్తిబాహుపరాక్రమమును, తత్ -ఆరావణునియొక్క, శల్య- బాణములయొక్క, తేజమునాగను-అతని, సుగ్రీవుని - విరూపాక్షుడన బర్వునతడు, విరూపాక్షుడనెడురాక్షసుడు-మెఱసి, మెచ్చెను॥ ౧౯౨

౧౩౩. వ. ఇట్లునొప్పించిననిప్పులు గురియుకోపంబునంజా ఱుదీ
వింపనారవురూదునాలోకించి॥ రెంటికిసరియుభయము

౧౩౪. ఆ. గీ. ఇతఁడు మాయకాజిచతురతఁ దెగకపోఁ డింకననుచు
నాప్రులెల్లఁజెలఁగ । మిక్కుటంగినుకగొరలు వినూను
నం దనుభావముప్పుడు వింతయై వెలిఁగె॥ *

రా॥ ఇతడు-విరూపాక్షుడు, మామక - నాసంబంధమైన, ఆజిచతురతను యుద్ధచాతుర్యముచేత, తెగకపోడు-అనుచు, కినుకగొరలు - కోపోద్రిక్తుడైన, రవిసూనునందు-సుగ్రీవునియందు, అనుభావము ప్రభావము, వెలిఁగెను॥ భా॥ ఇతడు, ధర్మరాజుమామకు-శల్యునిపట్లను, ఆజిచతురతను - ఆజిచాతుర్యముచేత, తెగకపోడు - ఆగ్రహింపకమానడు, అనుచువా ప్రులెల్ల జెలగ-రవిసూనునందను, ధర్మజునియొక్క-భావము వింతయై వెలింగెను॥ ౧౯౪

వ. అవ్వీరశార్దూలంబు పెద్దయుం బ్రొద్దుకద్దయు సుదీప్త
శౌర్యుండై॥ రెంటికిసరి

౧౩౫. క. అసిసెసిచేసి బంకెట । మనిమునగడుగె లి యుద్ధమ
హిమాతులుని౯ । ఘనుఁబ్రతివీరువిరూపా । క్షునిశ
క్తిప్రౌఢిచేతఁగూల్చెఁ జెలంగె౯॥ *

భా॥ యుద్ధమహియందు, మాతులుని, మేనమామయైనశల్యుని॥ ని॥ మాతృభ్రాతామాతులః - అని-అ * విరూపాక్షునిశక్తిప్రౌఢిచేత, దుర్గుఁడిచ్చినశక్తిమహిమచేత, గూల్చి-చంపి, చెలంగెను - సంతోషమునుపొందెను। రా॥ యుద్ధమహిమచేత-

మాతులుని, సరిలేనివాని- విరూపాక్షుని, శక్తి - సత్వముయొక్క, ప్రౌఢిచేతఁగూల్చి చెలంగెను॥ ౧౯౫

౧౩౬. క. పరదుస్సహా శల్యమహా । దరనాశనమాచరించితమ
హాసైనికుల౯ । గరమునరించినశౌర్య । స్ఫురితానతని
బొగడిరుబ్బుచు౯ హరిముఖ్యుల్॥ *

రా॥ శత్రువులకు, దుస్సహములైన-శల్యం, బాణములు గల॥ ని॥ శల్యం వశశలాకాయాంశంకుతోమరయోరపి - శల్యఃకశ్చిన్మహీపాలః, అని-ర * మహోదరుఁడనెడురాక్షసునియొక్క, నాశనమునునాచరించి-అలరించినయతని, సుగ్రీవుని-హరిముఖ్యులు-కపిశ్రేష్ఠులు, సుతించిరి పొగడిరి। భా॥ పరదుస్సహమైన, శల్యమహాః - శల్యునివరాక్రమువల్లనైన, దర-భయముయొక్క॥ ని॥ నరోత్త్రియాంభయేశ్వ - శ్రీ, అని-అ * అతని౯ - ధర్మరాజును, హరిముఖ్యులు - కృష్ణాదులు పొగడిరి, కడమసరి॥

౧౩౭. తే. గీ. అంతఁ దద్భ్రాతృపుత్రబలాతిశయము । దనువహా
పార్శ్వబలనాశనము వనలచ । గనుఁగొనుచున్నదు
ర్యోధనునుగ్రమన్యు । దశముఖునలూకునిపాత
ము గలంచె॥ *

భా॥ అంత, తత్ -ఆధర్మరాజుయొక్క, భ్రాతృ-తమ్ములైనభీమాదులయొక్కయు, పుత్ర-ప్రతివింధ్యాదిద్రౌపదేయులయొక్కయు, బల-ధృష్టద్యుమ్నాదిబలముయొక్కయు, అతిశయము-తమ-తన్ను, మహత్ -అధికమైన, పార్శ్వ- పరివారముయొక్క నాశమున-హానిచేత, కనుఁగొనుచున్నదుర్యోధనుని-ఉగ్రములైన, మన్యుశోకరోషములయొక్క-దశ-అవస్థగల, ముఖుని - ముఖముగలవాని - దుర్యోధనునికివిధేయుఁడను, ఉలూకునియొక్కయు- శకునియొక్కయు, పాతమున-నాశనముచేత, కలంచెను-వ్యాకులపడజేసెను॥ రా॥ అంత-తత్, ఆసుగ్రీవునియొక్క- భ్రాతృపుత్రుండైనఅంగదునియొక్క-బలాతిశయము, మహాపార్శ్వ-మహాపార్శ్వుఁడనెడురాక్షసునియొక్క, బలనాశనమున-కూల్చుటచేసినట్లు- తను-తన్ను, వలచంగ దుర్యోధనుని- యుద్ధముసేయశక్యముగానివాని, దశముఖుని-రావణుని, ఉలూక-గూబలనెడి, శకుని-పక్షులయొక్క॥ ని॥ ఉలూకస్తువాయసారాతిపేచకౌ-అ * పాతము-పాటు, కలంచెను-ఆపశకునమాయెననుట॥ ౧౯౭

౧౩౮. సీ. ఆదుష్టవర్తనుఁడప్పటికుడకుని జానుజపుత్రమిత్రాద్రు
లొకఁడు । మిడివోకకలనిలో మడియుట యూహించి
వగచుచునప్పుడు వైరినృపతి । ననుజవిభీషణోదగ్రవిక్ర
మసహాయత విజృంభించు మహాప్రతాపుఁ । దలపడఁ

జాలనితాంత ధైర్యంబుతో నదిగి ద్వైపాయన ప్రౌఢ
మతల్లి కాగతిన దన్నృపతి బలశ్రీగలంగ । నరిగెమునిఁ
గెండ కాండచయంబులోన । మునిఁగి యూఁగెనుదన మే
నుమోయఁకుండ। దానిదిరమ్మైన నా స్తంభ ధర్మపటిమ।

రా॥ అదష్టవర్తనుఁడు- రావణాసురుఁడు, పగమచు-వైరిన్నపతిని,అనుజాడైన లక్ష్మణస్వామియొక్కయు - విభీషణునియొక్కయు, సుదగ్రవిక్రమ సహాయత్వముచేత విజృంభించు మహాప్రతాపుని - రఘునాయకుని,తలపడ-మార్కొనుటకు, చాల-మిక్కిలి,నితాంత-అధికమైన-ధైర్యంబుతో, ద్వైప- ద్వీపసంబంధమైన, అయన-మార్గముఁగల,ప్రౌఢమతల్లి కా- ప్రౌఢశ్రేష్ఠముయొక్క-మంచిమడుగుయొక్క-యనుట,గతిని-ప్రకారమున, తన్నృపతి-ఆరామునియొక్క- బల-సేనలయొక్క, శ్రీ- శృంగారము, కలంగఁగా ✽ అరిగెనని క్రిందటికన్వయము, అరిగి-ఈలాగునచని, తత్ - ఆరామునియొక్క, కాండచయంబులోన - బాణసమూహములోను, మునిఁగెను - మునిఁగి ఈలాగునమునిగి, దాఁ-అబాణసమూహమును, తిరమై-నవరుయిన, అ స్తంభ - జాడ్యము లేని-ప్రకాశించుచున్నదనుట,ధర్మ-విటియొక్క, పటిమను,సామర్థ్యముచేత ✽ మేనుమోయకుండ, అఁగెను-అస్త్రములకు బ్రహ్మాస్త్రములసేసెను॥ భా॥ అదుష్టవర్తనుఁడు-దుర్యోధనుఁడు, అనుజ-తమ్ములయొక్క,విభీషణ-భయంకరమునయు,ఉదగ్ర-అధికమయిన,విక్రమసహాయత్వముచేత-మహాప్రతాపుఁ, వైరిన్నపతిని-ధర్మరాజును, తలపడజాలని-ఎదిరిసిపలేని,తాంత-తగ్గిన-ధైర్యంబుతో ద్వైపాయనమడుగు చేసి, ప్రౌఢమతల్లికి-ప్రౌఢశ్రేష్ఠమునకు, అగతిని-అప్రకారమున ✽ ఒంటికాఁడైయనుట,తన్నృపతి-ఆదుర్యోధనుఁడు,అరిగెను- తత్-ఆమడుగుయొక్క-కాండచయంబులోన . నీళ్లలోపల,మునిఁగి-తిరమయిన,వాస్తంభనయొక్క- ధర్మ-గుణముయొక్క,పటిమచేత, దాని-ఆయూదకమును- మేనుమోయకుండఁ బదాంగెను ✽ జలస్తంభనవిద్యకలుఁగనుక॥ వ॥ అట్టిసమయంబున॥

౧౯౯- చ. అయమిత భీమశక్తివిహితానుజహానిఁ జెంది శోకముం
న్నయమతిశోకితుఁడై మనుజనాథుఁడు భీమువిమహావిప
క్షునెం । తెనయఁగ నుగ్రవిగ్రహునిసర్పిన హోద
రపీడ కేఁగ్రతి । క్రీడయొనర్చు నట్లా యనుకేత
మునందురటిల్లెమిక్కిలిన్॥ ✽

భా॥ అయమిత, అణఁపఁబడని - భీమునియొక్క,శక్తి-బలముచేత, విహిత-చేయఁబడిన,అనుకంపాత్రుఁడై-దుశ్శాసనాదినాశముగలవాఁడై,అహత-అడఁగని, శోకముగలవాఁడు- మనుజనాథుఁడు, దుర్యోధనుఁడు-భీముని, వియుక్తగ్రహుని-శరీరహితుని గా,అను-అనెడి, ఖేదమున-దురటిల్లెను-కెరలెను॥ రా॥ అయమిత-అడ్డపెట్టఁబడని,

భీమమయినశక్తిచేతవిహితమయిన - అనుజలక్ష్మణునియొక్క, హానిచేత మూర్ఛచేత శోకింపుచు-నయ- నీతిచేత॥ ఇదిశోకసమయముగాదనునీతిచేతననుట, హానిశోకంబును మనుజనాథుఁడు-రాముఁడు, భీమ-భయంకరమయినవాని, మహావిపక్షు-రావణుని,విరుక్తమయిన-విగ్రహ-యుద్ధముగలవానిఁగా,ఒనర్చి ✽ హాంక్రోలియనుట,దురటిల్లెను ✽ కలహసమయము॥ ౧౯౯

౨౦౦- సీ. అంతరావునఁ బేర్చి యనిలజుండు నిజానుజప్రాణదానం
బుసలిపితఁ దు । మదిలోనమోదసంపదలునింపుచునుండ
డ వాన్నపాలుడిటనియాత్మ నెంచె । ఘనశౌర్యధైర్యవి
ఖ్యాతిమిక్కిలినివర్తిలుచుండఁ బ్రతుకుమందురనగమును।
మానుగవినివారితోనతాదోష సత్యారూఢిని సమానుఁ
డగుచుఁదెచ్చె । వంశమున కెల్లగీర్త్యభావంబుగుల।
నీతఁడీతనిఁదల్లి దానెట్టి వేళఁ। గనియెనోయిజగతిలోన
నుజనాఘ।మెల్లనవగుణాధికునిఁగానెన్నకన్న॥ ✽

రా॥ అంత-అంతటను, అనిలజుండు-హనుమంతుఁడు, నిజానుజ అక్ష్మణస్వామియొక్క, ప్రాణదానంబు-బ్రతికించుటను చలిపి, మోదసంపదలు-సంతోషాతిశయము నింపుచునుండగా- అన్నపాలుఁడు, రాముఁడు ✽ యెంచినప్రకారముచెప్పుచున్నాఁడు,ఈతఁడు - హనుమంతుఁడు, బ్రతుకుమందుల-సంజీవనౌషధులయొక్క- నగమును, వినివారిత-మిక్కిలివారింపబడిన, ఊనతాదోషన్యూనత్వదోషముగల- సత్యారూఢిచేత,సమానుడగుచు-మానసహితుడై, కీర్తనీయమయిన-భావంబు-వతఁన, మిగులఁగా ✽ తెచ్చెననిక్రిందికన్వయము-జగతిలోనను, జనౌఘము. జనసమూహము,నవగుణ - మనోహరగుణములచేత, అధికునిగానెన్నకన్న॥ భా॥ అంత-అంతైన,లావున-బలిమిచేర, అనిలజుండు-భీముఁడు,నిజానుజ-దుశ్శాసనునియొక్క, ప్రాణదానంబు-ప్రాణఖండనమును, చలిపి-తనదుమదలో, అమోదసంపదలు - ఖేదాతిశయములను, నింపుచుండ - అన్నపాలుడు, దుర్యోధనుడు-ఎంచెను, ఖ్యాతిమిక్కిలి-నివర్తిలుచుండపోవుచుండఁగా, బ్రతుకు-బ్రతుకుచున్న,మందుల-నిర్భాగ్యులను॥ ని॥ మాధాల్పాపమునిర్భాగ్యామంచారుని- అ✽నగ-నవ్వగా-మును, మందర-మానుగ, విని-వినియుండియు, వారితోన -వారితోనట్టే, తానును-దోషముయొక్క, సత్య-బలిమియొక్క, ఆరూఢిని-ప్రసిద్ధిచేత, సమానుడగుచుఁ సరియైనవాడై, వంశమునకెల్ల- కీతికియొక్కయభావంబును, తెచ్చెననిక్రిందికన్వయము, ఈతడు- ఆనిజతిగలో, నను-నన్ను,అవగుణాదికునిగా-అవివేకిగా, ఎన్నకన్నె-యెంతునేయనుట॥ ౨౦౦

౨౦౧- ఉ. ఎంతయు నిబ్బరంబయిన యాహవమున్బలయుక్తిఁ జేసి
యేబంటుయునీఅఘోరపరిబంధులఁ ద్రుంచుటయొప్పె

డింకనా । ర్జింతునా కొసమీరసుతుఁ జేఁతకు నీడుగ జేసి
మేలుడు । స్వాంతుఁడు గాఁడితఁడను యశస్స్ఫుర
ణంబు జగంబులో పలన్ ॥ *

భా॥ ఈహాను కోరికనే, మస్బలయుక్తిని-నాబలిమి చేత, పరిపంథులను-శత్రువుల
ను, త్రుంచుట నొప్పుడు * ఇదియు హనూమద్వాక్యము, సమీరసుతు-భీమునియొక్క, చేత
కునీడుత జేసియశస్స్ఫురణంబును * అజీజాంతునుకొయనియున్వయము॥ రా॥ ఈహాను
మత్-హనుమంతునియొక్క, బలియుక్తిజేసి- బలయోగము చేత, ఎక్-నేను, పరిబంధుల-
త్రుంచుట-సంహరించితిగదా, సమీరసుతు హనుమంతునియొక్క, చేతకు-ఉపకారమునకు
ఈడుగ జేసి, ప్రత్యుపకారము జేసి- యశస్స్ఫురణంబులు, అజీజాంతునో * కాకుస్వరము॥

వ. అనితలపోయుచు రిపుఁ డుప్రయత్నమానమానసుండయ్యెనంత॥

౨౦౨- సీ- చలపెట్టితనుఁ జంపసమదితో పాయసద్ధతి వెదరుచుఁగని
ధర్మరాజు। వెడలద్రోయఁగనొండు వెరపులుచాలించితే
నవారినిర్గమోద్ధతిపగ ఉకు। వెరగొనర్పఁగ లంకవిడిచి బె
ట్టైనతుబీరమ్ముఁ గఁ జంచి రాజరాజు। సయిదోడుసూ
డుబంటయి మదనుజఘాతినినుమున్ను, వెగటారుచనినరవ
రు । భీముడాకెనపూర్వసంభృతరణమున। ఘోరులై కొం
డొరులదాఁకవారుగదల। బినుసునెరపమండలగతిఁదిరు
గగదుమనాదకునారదుఁ డకబ్బె వేళ్వఁ ఉనయసంతుష్టి॥ *

రా॥ ధర్మరాజు- యముఁడు, వేకలద్రోయఁగ-తనవారి, తనమూకలయొ
క్క- నిర్గమోద్ధతి, వెరఁగొనర్పఁగ- లంకవిడిచి, రాజరాజుసయిదోడు- కుబేరునితో
మ్ముఁడునానరాసురుఁడు, సూడుబంటయి-పగదీర్చుకొనువాఁడై, మదనుజఘాతిని-కుం
భకర్ణునిఁజంపిన, నరవరు - రాముని, తాఁకెను-వారు, రామరావణులు - కదల, చ
లింపఁగాను బినుసునెరప, శౌర్యము చూపఁగాను-మండలగతిఁదిరుగ, గదుమ- వీఁగని
త్తఁగాను, నారదునకునయసంతుష్టియబ్బెను॥ భా॥ చలపెట్టి వెతలుపుచు, ధర్మరాజు-పాం
డవజ్యేష్ఠుడు, వెడలఁద్రోయఁగ-వెళ్ళఁదీయఁగా, తన-తనయొక్క, వారి - నీళ్ళలో
నుండి, నిర్గమోద్ధతి-వచ్చెదునడి, వెరగొనర్పకలంకవిడిచి, రాజరాజు - దుర్యోధను
డు, సయిదోడుసూడుబంటయి - తమ్ములపగదీర్చుకొనువాఁడై, నరవరునిభీమునిఁదాఁ
కెను-వారు, ఆభీమదుర్యోధనులు-గదల, గుదియలచేత-బినుసుఁ నెరప, అబ్బె * క్రియ॥

౨౦౩. తే- గీ- పాసఁగ నేఁడుగదారణభుక్తిదారకే । నాకుఁగను
దనియఁగనని నారదుఁడు । నమ్మదమెఁ జెంగఁదిరమై

నయమ్ములపస। నొండొరులమించి పోరిరయ్యోధ
వరులు॥ *

భా॥ గదారణభుక్తి-గదాయుద్ధానుభవము, తిరమై-నయమ్ములపస, నేర్పు
పసను॥ రా॥ పాసఁగ-నేఁడుగదా, తిరమైన-అమ్ములపసను, అస్త్రకౌశలము చేత * క
డమసులభము॥ వ॥ ఇట్లుగడగిమహాయుద్ధంబుసేయుచునంత॥ ౨౦౩

౨౦౪- ఉ- అంచితనైపుణింపరఁగు జంబకఘోరతరప్రయుక్తిచే।
మించుకదానవోద్ధతి సమృద్ధిగనంబడుచుండఁ బోరు
నా । గించుచునుండ మానగుణకీర్తితు రాజులతేని
జూచితేం । కించిరినన్నరాదుమనగెల్పునుచుఁ హరిము
ఖ్యులెంతయున్॥ *

రా॥ అంబక - బాణములయొక్క, ఘోరతరమైన - ప్రయుక్తిచె, ప్రయో
గము చేత-మించుగ, దానవోద్ధతి- రావణౌద్ధత్యము, కనంబడుచుండ-రాజులతేని, రా
ముని-చూచి, హరిముఖ్యులు - వానరశ్రేష్ఠులు, శంకించిరి॥ భా॥ అంచితనైపుణి, అం
బక- నేత్రములకు, ఘోరతరమైనప్రయుక్తిచే - వ్యాపారముచె, మించు - గదా-గుది
యలయొక్క, నవ-వింతైన, ఉద్ధతి- ప్రహారములయొక్క, సమృద్ధి-అతిశయము, కనం
బడుచుండ- రాజులతేని దుర్యోధనుని, హరిముఖ్యులు-కృష్ణాదులు॥ వ॥ తదనంతరంబ॥

౨౦౫- క. చేవచెదగిభీమాశుగ । దావహాతికృతోరుభంగతాప
జ్వలితుం। డైవిమతుఁడడఁగ జయమున । వైవస్వతసం
తతినృపవర్యుఁడు మించెన్॥ *

భా॥ భీమ - భీమునియొక్క, ఆశు - తీవ్రమైన, గదా- గుదియయొక్క, దావ
హతి- మొత్తుటచేత, కృతమైన- ఊరుభంగతా - తొడనువిఱుగుటగలవాఁడౌటయొక్క,
ఆపత్ - ఆపదలచేత, జ్వలితుండై - మండుచున్నవాఁడై, విమతుఁడు- దుర్యోధనుఁడు॥
అడఁగఁగా-వైవస్వతసంతతి, యమపుత్రుడైన-నృపవర్యుఁడు, ధర్మరాజు - మించెను,
రా॥ చేవచెదరి. భీమ-భయంకరములైన, ఆశుగ- బాణముల నెడి, దావ - దావానలము
యొక్క, హతి- కాల్చుటచేత- కృతమైన, ఉరు-అధికమైన, భంగ - పరాజయముచే
తనయిన- తాపముచేతజ్వలితుండై, విమతుడు-రావణాసురుఁడు, అడఁగ - డీలుపడరి
గా, వైవశ్వతసంతతి- మనువంశమందుఁగల, నృపవర్యుడు-రఘునాథుఁడు, మించెను॥

౨౦౬. తే - గీ. భీష్మగురుకర్ణశల్యాదణోష్మనమర। ఘోరమగుయుద్ధ
మాతనితో వైరిసలుప। ననుపమప్రౌఢిమంబదిదినము
లైదు। రావణొండువిఘ్నంబులేకుండజరిగె॥ *

భా॥ భీష్మ - భయంకరములై, గురు-అధికములై, కర్ణ- కర్ణములకు, శల్య-ములకులవంటిదైన, రణ-ధ్వనియొక్క, ఊష్మను - ఉగ్రత్వముచేత, అమర- దేవతలకు, ఘోరము-భయంకరమైన, యుద్ధము - జగడము॥ గీ॥ ప్రాణిపదములు వెలిగా ద్వితీయాధఃకృతముచేత బ్రథమములెల్ల ననరయుటనుకొక చోద్వితీయాధర్మమిచ్చునను లక్షణమువల్ల బ్రథమకు ద్వితీయాదేశము ✻ అతనితో-రామునితో, వైరి-రావణాసురుడు, చలుప - ఆసుపు- తనిచేని.ప్రౌఢిమంబు-ప్రౌఢిగల, ఆది- యుద్ధము, దినములైదు రెండును - ఏడు దినములు, ఒండువిఘ్నమును లేక-ఒకవిఘ్నంబును లేక, జరిగెను॥ భా॥ భీష్మగురుకర్ణశల్యులయొక్క-రణమందుగల, ఊష్మను-ప్రతాపముచేత, అమర-ఒప్పగా, ఘోరమగు యుద్ధమును, అతనితో-ధర్మరాజుతో, వైరి-దుర్యోధనుడు, అనుపమప్రౌఢిమను - ప్రౌఢిచేత, చలుప- నడపింపగా, పది-ఐదు, రెండు-ఒండు, ఒకటియు-దినములు, క్రమముగ భీష్మాదియుద్ధదినములు-విఘ్నంబులేకుండ జరిగెను॥ వ॥ అంత॥ ౨౦౭

౨౦౮. తే-గీ. దిగ్వధూజాలధమ్మిల్లధృతవిశుద్ధ। కీర్తిగురుసూనుఁ
డారాజుకృత్స్నబలని । వేశమారాత్రిచరగోత్రవి
భుని లీల। గలచె స్వాపహృతోరువిక్రమతగుండ॥ ✻

భా॥ దిగ్వధూ-దిక్కులనెడు స్త్రీలయొక్క, జాలము యొక్క-ధమ్మిల్ల, కొప్పులయందు-ధృత, ధరింపబడిన-విశుద్ధ, నిర్మలమయిన-కీర్తిగలవాడు, గురుసూనుడు - అశ్వత్థామ, ఆరాజు - ధర్మరాజుయొక్క, కృత్స్న-సమస్తమయిన॥ ని॥ కృత్స్నమశేషమ్ ఆని- అ ✻ బలనివేశము, పాళెము-ఆరాత్రి - దుర్యోధనుడు పడిన దినము రాత్రియందే, గర-చరించెడి-గోత్రవిభుని,హిమవంతుని యొక్క-లీలను,రీతిచేత-స్వాపనిద్రచే॥ ని॥ స్వాప్నిద్రాశయనంస్వాపః-అని-అ ✻ హృత, హరింపబడిన, ఉరువిక్రమముగలవాడౌటచేత, కుంద- నిద్రచేత బిరుసుచెడియుండగా ననుట,కలచెను-నొప్పించెను॥ రా॥ కీర్తియనెడి గురు- అధికమయిన,సూన-పుష్పములుగలవాడు॥ ని॥ సూనంప్రసవపుష్పయోః- అని అ ✻ ఆరాజు,ఆరఘునాథుడు-కృత్స్న, సమస్తమయిన-బల, బలిమికి-నివేశము,స్థానమయినవాడు-ఆరాత్రిచరగోత్రవిభుని,ఆరాక్షసవంశాధీశ్వరుడయిన రావణాసురుని-లీలను,అలలీలచేత-స్వ, తనచేత అపహృతమయిన,ఉరు-అధికమయిన,క్రమతను-విక్రమము గలవాడై,కుంద-తగ్గుపడునట్టుగా,కలచెను-చలింపజేసెను॥ ౨౦౮

౨౦౯- సీ. అలఘుదోః ప్రౌఢిమాతులకృతవర్మ సాహాయ్యకంబున
నభేద్యాత్ముఁడగుచు। నప్పుడావీరయోధాగ్రణియుగ్రం
పుభల్లవర్షంబులబలిమినమర । శత్రుమస్తకములిసం
ఖ్యంబులై ధరఁగుంపులుగడుచుండఁగొట్టికొట్టి । యుం
తటనత్యమోఘాస్త్రప్రయోగుఁడై యూర్జితబలునుత

మోజుఁగృష్ణ । తనుభవులసర్వరోదయంబున వెలిగెడు।
సంగరకృతిధృష్టద్యుమ్నుశాత్రవాసు। పృథుఫణిశిఖండిసు
దెగటార్చి భీమవిజయ । దీప్తమహిమ చేతను దీప్తతే
జుఁడయ్యె॥ ✻

రా॥ అలఘు-అధికమయిన, దోః ప్రౌఢిమ- భుజబలముచేత,అతుల- సరిలేనట్టు గా, కృతమయిన-వర్మ, జోడుయొక్క-సాహాయ్యకంబున, సనాథత్వముచేత-అభేద్యమయిన యాత్మగలవాడగుచు, అప్పుడు-ఆవీరయోధాగ్రణి, రాముడు-అమరశత్రు,రావణునియొక్క మస్తకములు కొట్టికొట్టి-ఊర్జిత-స్థిరమయిన, బలముగలవాని-ఉత్తమమైన ఓజు-తేజస్సుగలవాని, కృష్ణతనుని-నీలదేహుని, భవు-ఈశ్వరునియొక్క, వరోదయంబున వెలిగెడు సంగరకృతి, యుద్ధక్రియయందు-ధృష్ట, ధీరమైన-ద్యుమ్న,శౌర్యముగలవాని॥ ని॥ ద్యుమ్నంవిత్తే పరాక్రమేఽజుని-వి ✻ శాత్రవులయొక్క, అసు - ప్రాణములనెడి, పృథుఫణి-క్రూరసర్పములకు, శిఖండి-నెమలివంటివాని, ఇట్టిరావణుని ✻ భీమవిజయదీప్తమైన మహిమచేత - తెగటార్చి, చంపి - ఉదీర్ణ-ప్రసిద్ధమైన, తేజస్సుగలవాడాయెను॥ భా॥ అలఘునోః ప్రౌఢిగల-మాతుల మేనమామయయిన కృపునియొక్కయు , కృతవర్మయొక్కయు-వీరయోధాగ్రణి అశ్వత్థామ, బలిమచేత- అమర,శత్రుమస్తకములు కొట్టికొట్టి-ఉత్తమోజుసుని,కృష్ణ-ద్రౌపదియొక్క, తనుభవుల-ప్రతివింధ్యాదిపుత్రులనుసు, సంగరకృతి-యుద్ధసమర్థుడైన ధృష్టద్యుమ్నుని,శాత్రవులయొక్క-అసు ప్రాణవాయువులకు, పృథుఫణి-ఘనసర్పమైనవాని శిఖండిని నిదెగటార్చి భీమవిజయయొక్క యులదీప్తమహిమచేత- దీరగ- పోమొత్తబడిన, తేజస్సుకలవాడాయెను॥ వ। అంత॥ ౨౦౯

౨౧౦- సీ. క్రీడానరుండైన శ్రీవరుండిటు శాత్రప్రక్రియను విజయ
ప్రశక్తి నిర్వహించుచు శత్రునిష్కలంకము నల్పిసాంపు
మైంచనరుసాశుభపదవికి । లంకాధిరాజ్య విలాసపట్టా
భిషేకము స్వభ్రాతసూన్యజితాతముగనడప । వసుధనస్వా
డు బాణవప్రభుత్వవిశేష పృథుకందీప్తి విభీషణుండు। తే
జరిల్లె ధర్మరాజితరడము । పాలదుర్లభశంభాగ్యలబ్ధ
నేఁడు గాఘలించు నెలఁచినస్మృతుల్వి । సుకృతి యచ్చు
తమునియనులలర॥ ✻

భా॥ క్రీడానరుడైన శ్రీవరుండు, కృష్ణుడు-శాత్ర- క్షత్రసంబంధమైన, సారథిసంబంధమైన॥ ని॥ సూతఃక్షత్తాచసారథిః, అని-అ ✻ ప్రత్యయక్షావర్తనచేత-విజయప్రశక్తి-అధికబలమును, నిర్వహించుచు-శుభపదమయి, నికలంక- నిష్కళంక

మయిన, అధిరాజ్యవిలాస-సామ్రాజ్యవిలాసముంగల, పట్టాభిషేకమును-స్వపుర-తన పట్టణమందు * అనగాహ స్తినికరమందు, స్ఫూర్జిత- ఊర్జితముగనడపగా, అప్పుడు-తా తాను, శవప్రభుత్వమంగలవిశేష- వింతరీతి దలిపృథుతరమయినదీప్తిచేత, విభీషణుం డు-భయంకరమయినవాడు* చూడశక్యముగానివాడనుట, ధర్మరాజు-ఇతరక్షమాసా - తక్కిన రాజులకు-దుర్లభతరమయినభాగ్యలక్ష్మిచేత దేజరిల్లెను॥ రా॥ క్రీడానరుండైన శ్రీపరుం డు- రఘునాథుడు, క్షాత్ర-క్షత్రియసంబంధమయిన, క్రియను-వర్తనచేత, విజయ ముంగల-ప్రశక్తి-అధిక సామర్థ్యమును-నిర్వహించుచు, తనకు* విభీషణునకననుట, శుభ మయినమార్గముగల, లంకాధిరాజ్యపట్టాభిషేకము-స్వ-తనకు-పురః-ముందరికి* ఎవ్వటి కినను, స్ఫూర్జితముగనప్పుడు దానవప్రభుత్వవిశేషముచేతఁ బృథుతరదీప్తిగలవాడు, ధర్మ - సకలధర్మములచేతను, రాజిత-ఒప్పుచున్న, రక్షను-సంరక్షణచేత, మాపా ల- మాయందు, దుర్లభతరభాత్యలక్ష్మి నేఁడుగాఫలించెననుట - అస్మత్పూర్వకృతము, పూర్వపుణ్యము-అదృష్టమని సుజనులలరఁ దేజరిల్లెను॥ ౨౦౯

౨౧౦. తే. గీ. విష్ణుముఖ్యావతారమై వెలయువిశ్వ। విభుడునసల
సహర్ష ప్రవేశమహిమ । కతనడనచెల్వమతిశుద్ధి
గాంచియమర । వినుతిమిగులఁ జేకొని యేగెఁదన
దుపురికి॥ *

రా॥ విశ్వవిభుఁడు - రఘునాథుఁడు, అనల- అగ్నియందు, సహర్ష-హ ర్షసహితమైన, ప్రవేశముచేతనైన- మహిమకతన, మహిమవల్ల-తనచెల్వ, సీతాదేవి యొక్క- మతిశుద్ధి గాంచి, హృదయశుద్ధినిగాంచి - అమరవినుతి, బ్రహ్మాదిదేవతాస్తోత్ర ము- మిగులఁ జేకొని, తనదుపురికి-అయోధ్యానగరమునకు, ఏగెను * సీతాసమేతుఁ డై పుష్పకారూఢుఁడై లక్ష్మణవిభీషణ సుగ్రీవాదిసమేతుఁడై వచ్చి ప్రవేశించెను॥ భా॥ విశ్వ విభుఁడు-శ్రీకృష్ణుడు, అనలస-అల్పముగాని, హర్ష ప్రవేశమహిమకతన - తనచెల్వము, విలాసము-అతిశుద్ధిగాఁ జియమరగా, వినుతి-ధర్మరాజాదస్తోత్రమును, చేకొని - తనదు పురికి, ద్వారకకు-ఏగెను॥ ౨౧౦

౨౧౧. వ. అట్లేగియుచితభంగి వంగీకృతసకలసామ్రాజ్యభోగలీ
లావిశేషుండయ్యెనప్పుడు॥ *

౨౧౨. క. శాంతనవాక్తివిలాసా । త్యంతసుశిక్షితసమస్తధర్మ
తఁ జేసెక్ । శాంతిఘనుఁడు వైవస్వత । సంతతినృపశే
ఖరుఁడు ప్రజాపాలనము॥ *

రా॥ శాంతములునై, నవ-మనోహరములైన, ఉక్తివిలాస-అగస్త్యాదిమ హోవిలాసముచేత-అత్యంతమును, సుశిక్షిత - లెస్సగాఁ దెలియఁబడిన, సమస్త - సక లమయినశత్రుమిత్రులయొక్క, ధర్మతను-గుణములుగలవాఁడౌటచేత, శాంతిఘనుఁడు, వైవస్వతసంతతి-మనువంశమునందుఁగల, నృప-రాజులకు, శేఖరుఁడు- భూషణమైనవాఁ డు రఘునాథుఁడు- ప్రజాపాలనమును, సకలలోకసంరక్షణమును- చేసెను॥ భా॥ శాంతన వ-భీష్మునియొక్క, ఉక్తివిలాస-శాంత్యనుశాసనికపర్వోక్తివిలాసములచేత, సుశిక్షిత లెస్సగాఁ దెలియఁబడిన, సమస్తధర్మతను-సకలధర్మములుకలవాడవుటచేత, శాంతిఘ నుఁడు- వైవస్వతసంతతి, ధర్మపుత్రుడయిన - నృపశేఖరుఁడు, ధర్మరాజు ప్రజా పాలనమును జేసెను॥ వ॥ ఆసమయంబునందు॥ ౨౧౨

౨౧౩. ఆ. గీ. మౌనిపదవిసృష్ట మహితనయోత్పన్న। కుశలవసుస
మృద్ధివశతనొదవు । కొదవలెల్ల దీర్చుకొనియవ్వి
భుండుగా। వించెనశ్వమేధవిధులు వెలయ॥ *

భా॥ మౌని-వేదవ్యాసమునియొక్క, పద-వాక్యములచేత, విసృష్ట- ఇవ్వఁ బడిన, మహిత - ప్రసిద్ధమయిన, నయ-నీతిచేత, ఉత్పన్న-కలిగిన, కుశల - శుభకర మయిన, వసు-ద్రవ్యములయొక్క, సమృద్ధివశతను - సమృద్ధియోగముగలవాఁడవుట, బట్టి, అవ్విభుండు-ధర్మరాజు, అశ్వమేధాదులయిన, విధులు-సత్కర్మములను, కా వించెను॥ రా॥ మౌనిపద-వాల్మీకియొక్క-యాశ్రమమందు, విసృష్ట- నిలుపఁబడిన, మహి తినయా - సీతయందు, ఉత్పన్న-పుట్టిన, కుశలవ- కుశలవులయొక్క, సమృద్ధివశతను- అధికైశ్వర్యప్రాప్తిగలవాఁడవుటచేత, ఒదవుకొదవలెల్లఁ దీర్చుకొని-దేవఋషిపితృతర్ప ణములుతీర్చుకొని, అవ్విభుండు-ఆరామస్వామి, అశ్వమేధాదివిధులను .. వెలయ, ప్రసి ద్ధమౌనట్లుగా - కావించెను॥ ౨౧౩

౨౧౪. సీ. శ్రీధాన్యకటకమై చెలువొందె రాష్ట్రంబు నెలమూడు
వానలునిండఁగురిసె । బాడిని పంటలఁ బ్రజలువిజృంభిం
చిరరిపద యుత్పత్తియ స్తమించె। రోగాపమృత్యువా
ర్తాగంధమెడలెను జారచోరాదులపేరునడిగె। వర్ణా
శ్రమాచారవర్తనల్లడునొప్పుధర్మంబు నాల్గుపాదముల
నడచె। రామభద్రుండు సన్మార్గరక్షణైక । పరుఁడు ది
గవతంసితకీర్తి పాండుసూనుఁ । డుర్విపయిఁ జతురా
శ్యానుజోపచరిత। చరణుఁడగుచు సామ్రాజ్యంబు సలు
పునపుడు॥ *

య. రా॥ దిక్-దిక్కులకు, అవతంసిత - అలంకారములుగాఁ జేయఁబడిన, కీర్తి యు

చేసి, పాండుసూనుఁడు-తెల్లనిపువ్వులుగలవాఁడు, రామభద్రుఁడు-చతుర- ఖనాహారమయిన- ఆత్మహృదయముగల, అనుజ - తమ్ములచేత, ఉపచరిత - సేవింపఁబడిన చరణుఁడగుచు-పదములుగలవాఁడై, సామ్రాజ్యంబుసలుపునపుడు- భూమిపైనీలాగున సంతోషమునఁనుండెను॥ భా॥ రామ-ఒప్పుచున్న,భద్రముగలవాఁడు-దిగంతంసితయయినకీర్తిగలవాఁడు, పాండుసూనుఁడు- ధర్మరాజు, చతుః-నలుగురైన, ఆత్మ - తనయొక్క,అనుజులచేత-ఉపచరిత, సేవింపఁబడిన-చరణములుగలవాఁడౌచు సామ్రాజ్యంబుసల్పుచునపుడు॥ ౨౧౪

౨౧౫-శా. దేవాదేవరప్రేరణంబున యుద్ధిపించువాఁడై వైభవ, శ్రీ
విస్ఫూర్తినిరామభారత కథాశీవ ప్రబంధోత్తమం। వ్యా
విర్భావమునిట్లు సెందెనిదిభవ్యాభవ్యశేల్యాసాదికిం। పై
వర్తిల్లఁబరగ్రహాంబుముపలూ వాఢ్యేడగద్రవహా॥ ❋

౨౧౬-శా॥ క్రీడామాత్రకృత త్రిమూర్తిభరణాం గీకారచూడాప
రి। భాద్రాదిత్యధునీపృషత్పుషిత పంపాశైత్యవేధో
మరు। ద్రాడారాధిత పాదయోంఘ్రి నఖచంద్రద్యో
తసిధ్యత్పరి। ఖ్రాడాఖండల మండలీహృదయ జీవం
జీవసంజీవనా॥ ❋

క్రీడామాత్రముచేతనే కృతమయిన, త్రిమూర్తి-బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరరూపములయొక్క, భరణ-ధారణముయొక్క, అంగీకారముగలవాఁడా❋ త్రిమూర్తులనుసిలిలలనుట, చూడా-శిఖయందు॥ ని॥ చూడాశికేటంకేశశ్చే-అ❋ పరిభాతిట్-ఒప్పుచున్న ఆదిత్యధునీ-దేవనదియొక్క॥ ని॥ ఆదిత్యాబుభవాస్వర్ణాః - అని॥ తటినీహ్రాదినీధుని-అనియు-అ ❋ పృషత్-బిందువులచేత॥ ని॥ పృషంతిబిందుపృషతౌ- అని-అ ❋ పుషిత, పోషింపఁబడిన-పంపానదియందలిశైత్యముగలవాఁడా, వేధః-బ్రహ్మచేతను॥ ని॥ స్రష్టాప్రజాపతిర్వేధాః- అని-అ ❋ మరుత్ - దేవతలను॥ ని॥ మరుతౌపవనామరౌ-అని-అ❋ రాట్, రాజైనయింద్రునిచేతను- ఆరాధింపఁబడినపాదములుగలవాఁడా, అంఘ్రిపాదములయందుగల- నఖములనెడిచంద్రులయొక్క, ద్యోత-ప్రకాశముచేత॥ ని॥ ప్రకాశోద్యోతఆతపః - అని- అ ❋ సిధ్యత్, సిద్ధింపుచున్న - పరివాట్ యతీశ్వరులకు॥ ని॥ భిక్షుఃపరివ్రాట్కర్మందీ- అని- అ ❋ ఆఖండల- ఇంద్రులయినబ్రహ్మఘులయొక్క మండలీ- సమూహములయొక్క॥ బింబోస్త్రీమండలంత్రిషు- అని- అ ❋ హృదయములనెడి, జీవంజీవ- చకోరపక్షులయొక్క॥ ని॥ జీవంజీవశ్చకోరకః- అని- అ ❋ సంజీవనముగలవాఁడా॥

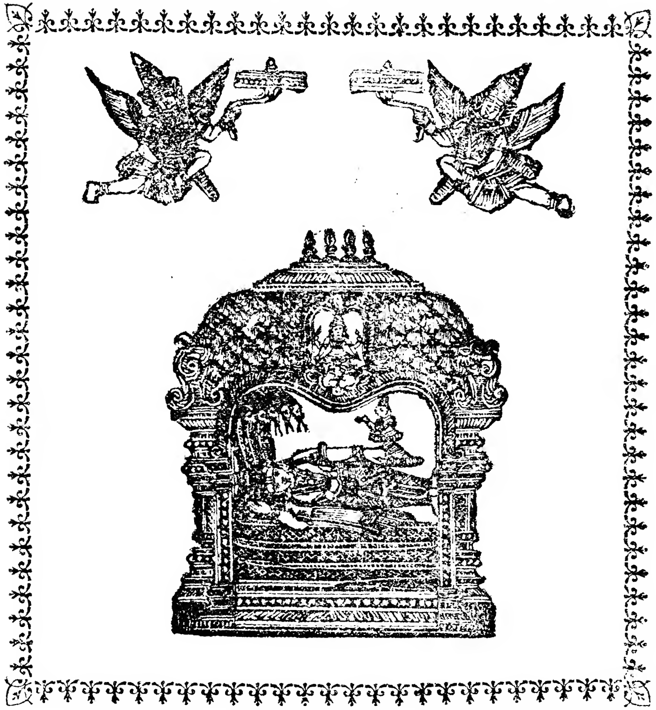
౨౧౭. క. కారుణ్యవిభవలక్ష్మీ। తారుణ్యసదోపభోగధన్యకటా
క్షా। శారీరార్ధనులాలిత। గారీరారజ్యమానకక్రమా
పేక్షా॥ ❋

కారుణ్యవిభవ-దయాతిశయముయొక్క, లక్ష్మీ - సంపదయనెడి, తారుణ్యయౌవనముయొక్క-సదోపభోగ-నిత్యానుభవముచేత, ధన్యమైనకటాక్షముగలవాఁడా❋ కటాక్షమునకుఁగారుణ్యమెయౌవనమనుట। శారీర-శరీరసంబంధమైన, అర్ధముఁడు-అర్ధశరీరమందనుట, సులాలితయైన-గౌరియందు, రారజ్యమాన-మిక్కిలినాసక్తిగలవాఁడౌచును, క్రమ - మనోజ్ఞమయినఅపేక్షగలవాఁడా॥ ౨౧౭

౨౧౮. కలహంసవృత్తము॥ హిమనగాద్రితనయేక్షణలక్ష్మీ। స్థిమి
తపుణ్యఫలసేవావిలాసా। విమలభక్తిజడవేంకటధాత్రి। ర
మణమానసనిరంతరవాసా॥ ❋

గద్యము॥ ఇదినిఖిలసూరిలోకాంగీకారతరంగిత కవిత్వవైభవపిం
గళియమరయార్యతనూభవ సౌజన్యజేయ సూరయనామ
ధేయప్రణీతంబైన రాఘవపాండవీయమునందు
సర్వంబును చతుర్థాశ్వాసము.

గద్యము ❋ ఇది శ్రీమన్మదనగోపాలకృపాకటాక్ష సంప్రాప్తసారసారస్వత
సంపదానందనందవరకుల క్షీరపారావారరాకా సుధాధాముమద్ద
రాజు గణపయామాత్య పెదరామధీమణి ప్రదర్శితంబైన
రాఘవపాండవీయా దర్శంబునందు సర్వంబును
చతుర్థాశ్వాసము - సంపూర్ణము.

శ్రీరంగనాయకులు.

END OF TITLE